

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09184

TEG ON LIKHT

S. Polakiewicz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שמחה פאליאקעוויטש

*

טעג צו ליבט

שמחה פּאָליאַקעוויטש

עעג
אן ליכט

פּאָליאַק
י.ל. פּוֹד
ישראל

1 9 6 3

S. Polakiewicz
TEG ON LICHT

I. L. Peretz Publishing House
31, Allenby Str. Tel-Aviv, Israel

שמחה פאליאקעוויטש / טעג אָן ליכט
פאַרלאַג י. ל. פּרעז, תּל־אביב, רח' אלנבי 31

נדפס בישראל, תשכ"ד
Printed in Israel, 1963

פון מחבר

מיט דעם בוך „טעג אן ליכט“ ווערן פארענדיקט די זכרונות־פארצייעכענונגען וועגן מיינע איבערלעבענישן בעת דער היטלער־תקופה.

דאס בוך „טעג אן ליכט“, כראָנאָלאָגיש אַ המשך פון מיינע פריערדיקע דריי ביכער („אַ טאָג אין טרעבלינקע“, „אין שאַטן פון טרעבלינקע“, „אין אַ פרעמדער הויט“) — איז גלייכצייטיק אַ טעמע פאַר זיך, ווייל די געשעענישן און דאָס לעבן פון די מענטשן קומען דאָ צום אויסדרוק נישט אין די אַקופירטע דורך די דייטשן געביטן, נאָר אין „דריטן רייך“ גופא, אין דייטשלאַנד.

די שילדערונגען, פאַקטן און שטימונגען, וואָס ווערן אַרויסגעבראַכט אין דעם בוך, וועלן אפשר קאַנען צו נוץ קומען די פאַרשער פון דער חורבן־תקופה ביים זוכן אַן ענטפער אויף דער פראַגע: ווי אַזוי האָבן די דייטשן אויף זייער ערד זיך באַצויגן צום נאַצי־רעזשים און וואָס פאַר אַ מאַראַלישע פאַראַנטוואַרטלעכקייט טראַגט דאָס דייטשישע פּאָלק פאַר די אַכזריותדיקע מעשים פון דער היטלעריסטישער הערשאַפט.

פאַרשטענדלעך, אַז ביי דער גרעסטער גענויקייט און פינקטלעכקייט, איז שווער איבערצוגעבן דאָס געשעענע פון יענער תקופה אין דער זעלבער שטימונג, אין וועלכער עס האָט געלעבט דער מענטש אין יענער צייט — אין די טעג אן ליכט.

דאָס בוך איז נישט בלויז אַ שילדערונג פון מיינע פערזענלעכע איבערלעבענונגען, נאָר אויך די געשיכטע פון די געפלאַגטע און פאַרפלאַגטע יידן, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט אַלס אַריער, אָבער זיי קענען דאָס נישט איבערגעבן אויפן פאַפיר. ווי אַזוי האָבן אַזעלכע געפייניקטע מענטשן דורכגעזעצט זייער ווילן צום לעבן און נישט אויפגעגעבן אים? ווי אַזוי האָט די כסדרדיקע טויט־געפאַר נישט פאַרפלייצט די נשמה מיט יאוש און נישט דערשטיקט דעם דראַנג צום ווייטערדיקן געראַנגל?

עס איז צו פשוט צו טראַכטן, אַז ביי זיי האָט דעצידירט בלויז דער רויער אינסטינקט, בלויז דער ווילן אויסצומיידן דעם טויט.

אויף דער אַרישער זייט איז מיר אויסגעקומען צו אַבסערווירן דאָס לעבן פון די פוילישע פליטים. מיט זיי בין איך דורכגעגאַנגען אַ לאַנגן וועג פון היימלאַנד־קייט, געפאַנגענשאַפט און קעכטשאַפט. אויף די אַלע עטאַפן האָב איך געזען דעם

פּוילישן פּויער און אינטעליגענט אָן אויסגעוואַרצלטן פּון זיין היים. אָן אַ העכערן גלויבן — איז דער דאָזיקער פּליט געשטאַנען אומבאַהאַלפּן אַנטקעגן זיינע טאַג־טעגלעכע ליידין. ער איז גישט בכוח געווען זיך אַנטקעגנצושטעלן דעם צעפרע־סנדיקן יאוש. זיין ביטערניש האָט ער אויסגעלאָדן אין קעגנזייטיקע קריגערייען און געשלעגן און אין קאַרטן־שפּיל.

ווי אַנדערש האָט אויסגעזען דער יידישער פּליט אין דער זעלבער סביבה, נישט געקוקט אויף דער פּילפּאַך גרעסערער געפּאַר פּאַרן טויט, אין וועלכער ער האָט זיך געפּונען. ביי אים האָט דער דראַנג צו דערהאַלטן דאָס לעבן געהאַט אַ טיפּערן זין. דעם יידישן פּליט האָט תּמיד באַגלייט ווי אַ העכערע השגחה — דער גייסט, וועלכן ער האָט מיטגענומען פּון זיין צעשטערטער היים, דער בטחון פּון זיינע אבות אין משך פּון דורות־לאַנגן גלותדיקן לעבן. דערפּאַר איז אַזוי שווער געווען אויסצולעשן זיין אמונה אין דער קומענדיקער באַפּרייזונג.

שמחה פּאַליאַקעוויטש

תל־אביב, יולי 1963

חיהלען און דבורהלען – מיינע טעכטער

ק א פ י ט ל א י י נ ס

וועסטפאליע, וואטענשייד, פאלען-לאגער, לייטען-שטראסע נומער 2 — אַט דעם אַדרעס האָבן די נאָר וואָס אָנגעקומענע לאַגעריסטן פאַר-נאָטירט, כדי צו וויסן וווּ זיי געפינען זיך.

אונדזער לאַגער, אַ געדיכט אַרומגעצוימטער, מיט אַ הויכן דראַטענעם פאַרקן, האָט זיך געפונען אויף אַ פריי פעלד לעבן אַ ספּאַרט-פּלאַץ, צווישן די שטעט וואַטענשייד און געלזענקירכען.

אין רוקן פון לאַגער, באַרג אַרויף, זעט מען בולט די הייזער-שפיצן פון דער גרויס-אינדוסטריעלער שטאָט — עסען.

אַן אומעטיק געפיל דערוועקט ביי די געפאַנגענע דער ערשטער בליק אַרום לאַגער: פון דער רעכטער זייט — די שטאָט וואַטענשייד מיט די טונקל-גרויע מויערן-ווענט אונטערן פאַרייכערטן הימל פון די שטענדיק טליענ-דיקע הויכע בערג-קייטן מיט ברענענדיקן קוילן-אַפּפּאל אויף די פעלדער אַרום די שאַכטעס, און פון דער לינקער זייט — די שטאָט געלזענקירכען. מיט די אויסגעצויגענע רויטע פאַבריק-קוימענס פון די אייזן-און שטאַל-גיסערייען, וואָס רייכערן אָן איבעררייס טאָג און נאַכט.

אין אַט די צוויי אינדוסטריעלע שטעט האָט זיך אָנגעהויבן אונדזער שקלאַפּן-לעבן אונטער דער הערשאַפט פון זייטשישן לאַגער-פירער, דעם געוועזענעם פּיערלעשער-קאָמענדאַנט ביי די וואַטענשיידער קוילנגרעבער. באַלד אין ערשטן טאָג נאָך אונדזער אָנקומען אין לאַגער האָט ער, בעת אַן אינספעקציע איבער אַלע באַראַקן, זיך פאַרגעשטעלט פאַר אונדז: אַ מיטליאַריקער דיקער דייטש מיט אַ פול רויטלעך פנים, אָנגעטאָן אין אַ טונקל-בלויזען מונדיר געפוצט מיט רויטע איינגענייטע קאַנטן; אויף די אַקסלען — גאַלדפאַרביקע שליפעס; פון פאַרנט — אַ גלייכע שורה

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

גאלדקאליריקע קנעפ; א לאנגע גלאנציקע שווערד קלאפט אויף זיין לינקן שטיוול ביים מיליטערישן גאנג.

דאס דערשיינען פון קאמענדאנט אין אזא אויסזען פארויס פון זיינע באגלייטערס האט געדארפט וועקן רעספעקט און געהארכנאמקייט צו זיין פערזאן.

נאך איין טאג רו האט זיך אנגעהויבן א סעריע רעגיסטראציעס און איינמעלדונגען אין די ביראָ-צימערן. דאָס האָט זיך פאַרענדיקט מיט אונטערשרייבן אַ פּאַליציאָיאַישן בויגן פּאַפּיר — אַ התחייבות, אונטער דער דראָנג פון טויטשטראַף, נישט צו האָבן קיין געשלעכטלעכע באַציונגען מיט אַ פּרוי פון דער דייטשישער ראַסע.

נאָכן פּונאַנדערטיילן די אַרבעטס־פּלעצער בין איך, צוזאַמען מיט וואַצען און באַלעקן, צוגעטיילט געוואָרן צו דער גרופּע, וואָס איז באַ־ שטימט געוואָרן פאַר דער קוילנשאַכט „האַלאַנד“ אין דער שטאַט וואַטענ־ שייד, בערך דריי קילאָמעטער גאַנג פון לאַגער.

איבערגעטוענע אין די צוגעטיילטע אַרבעטס־מלבושים זענען מיר, אַ פאַר צענדליק מאַן, געשיקט געוואָרן אויסהערן אַ פּאַרטראַג פון אַ דיי־ טשישן גרובן־אינזשיניער וועגן דעם, וואָס עס שטעלט מיט זיך פאַר די אַרבעט אין קוילנגרובן. דאָס איינציקע וואָס איז געבליבן ביי אַלע צוהע־ רער אין זכרון, נאָך די טעאָרעטישע אויפקלערונגען, איז געווען די שטרענגע מעלדונג פאַר וואָס מען טאַר נישט רייכערן אין קוילנגרובן.

נאָך דעם פּאַרטראַג פירט אונדו אַ טעכניקער אין קוילנגרובן, כדי פּראַקטיש צו באַקענען זיך מיט די וועגן, וואָס פירן צו דער אַרבעט.

די ערשטע טריט אויף דעם וועג מאַכן מיר דורך לאַנגע קאַרידאָרן אין אַ ריזיק גרויסע האַלע. מעכטיקע שטאַלענע זיילן האַלטן אונטער מיט זייערע שפיצן דעם הויכן שיפּועדיקן דאָך פון אייזערנע שטאַנגען. אַ ברייטע נעץ פון שמאַלע באַן־רעלסן, אויף וועלכע עס באוועגן זיך מיט גערויש און טראַסקעריי לאַנגע שורות אייזערנע וואַגאַנדלעך, אַנגעפּילטע מיט שטיקער קוילן, איבער אייזערנע טרעפּ, ווי זיי וואַלטן געהאַנגען אין דער לופטן, קלעטערן מיר צו אַ דרייַשטאַקיקער ווינדע, וואָס לאַזט זיך מיט אונדו אַראַפּ אין אַ פינצטערן תּהום מיט אַזא געשווינדקייט, אַז מיר

האָבן דאָס געפיל פון פאַרלירן דעם באַדן אונטער די פיס. נאָך פיר מינוטן שטייגן מיר אויס טויזנט מיט צוואַנציק מעטער אונטער דער ערד.

אַ נייע וועלט אַנטפלעקט זיך פאַר מיינע אויגן. לאַנגע רייען שוואַרץ-פאַרשטויבטע קוילנגרעבער שטייען מידע נאָך דער נאַכט-שיכט און וואַרטן אויף דער דרייטשאַקיקער ווינדע. נאָך יעדע צען מינוט באַווייזט זי זיך מיט איר לייכטער באַוועגונג, פירנדיק פון אויבן קוילנגרעבער מיט זויבערע פנימער צו דער אַרבעט, בעת אין דער אונטערשטער טייל ווינדע שטייגן איין קוילנגרעבער מיט שוואַרצע פנימער, כדי אַרויסצופאַרן פון קוילנגרובן. 60—70 מאָן ווערן מיט אַ מאָל פאַרשלונגען אַזוי שנעל, אַז עס איז קוים צו באַמערקן ווי זיי ווערן פאַרשווינדן. אויף דעם זעלבן אופן ווערן איבערטראַנספּאָרטירט די ליידיקע און פולע וואַגאַנדלעך מיט קוילן.

נאָכן אַרויסגיין פון דער ווינדע פירט מען אונדז איבער לאַנגע שוואַרץ-באַלויכטענע קאַרידאַרן, ענלעכע צו באַן-טונעלן אונטער שטיינערנע בערג. מיר גייען לענג-אויס די שמאַלע באַן-רעלסן. דער וועג-פירער קלערט אונדז אויף, אַז מיט יאָרן צוריק איז דער גאַנצער שטח דאָ פול געווען מיט קוילן. אין לויף פון דער צייט איז דער שטיינערנער באַדן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין טראַנספּאָרט-וועגן, וואָס פירן צו די ווייטע קוילן-שאַכטן. מיר זעען טאַקע אַנלויפן קליינע עלעקטרישע לאַקאָמאָטיוון מיט לאַנגע צוגן וואַגאַנדלעך, וואָס זעען אויס ווי דרייקאַנטיקע קאַסטנס, פולע מיט בלישטשענדיקע קוילנשטיקער.

מיר גייען אָפּגערוקט פון די באַן-ליניעס, לענג-אויס די שטיינערנע ווענט, אויף שמאַלע פייכטע סטעזשקעס. מען שטעלט פאַרזיכטיק די טריט ביים ראַנד פון ריזלידיקע שמאַלע וואַסער-אַפּפלוסן אונטער די נאַסע ווענט, וועלכע מען טאָר נישט באַרירן צוליב די נישט אַנזעעוודיקע לעבנס-געפערלעכע עלעקטרישע קנאָפן.

אַריינקומענדיק אין די פינצטערע קאַרידאַרן צינדן מיר אַן אונדזערע לאַמפן, וואָס זעען אויס, ווי שמאַלע לאַנגע פלעשער מיט דיקע גלעזערנע קעפּ אונטער שיטערע אייזערנע שאַטקעס.

אויף די שמאַלע סטעזשקעס מייזן מיר זיך אויס מיט שוואַרץ-פאַר-

שטויבטע פנימער, וואָס קוקן אויף אונדז מיט בלישטשענדיקע וויסלען
און זאָגן מיט גרינגשעצונג אַרויס דאָס וואָרט — „אַסלענדער“.

וואָצעק און באַלעק גייען פאַר מיר. זיי זעען אויס צו זיין דורכגענו-
מען מיט אַן אומאַנגענעם געפיל פאַר דעם אונטערערדיש-וויילדן תהום,
וואָס וויקלט זיך אויס מיט באַוועגלעכע שוואַרצע שאַטנס. זיי לייגן נישט
קיין אַכט אויף די רייד פון וועגפירער, וואָס מאַכט אויפּמערקזאַם אויף די
דורכגייענדיקע געפערלעכע ערטער, באַצייכנטע מיט ווייסן קרייד אַרום
בלעכענע „טויטקעפלעך“.

— אַט ווי מיר זענען אַריינגעפאַלן — זאָגט וואָצעק צו באַלעקס
באַוועגלעכע פלייצעס פאַר זיינע אויגן.

— אַ שאַד וואָס איך בין נישט געשפרונגען פון צוג — ענטפערט
באַלעק, אויסדרייענדיק אַ וויילע זיין פנים אויף הינטן.

מיר בלייבן שטיין. דער וועגפירער הייסט אונדז זיך איינקוקן אין אַן
אויסטערליש בילד: פון דער פינצטער קומט אַן צו לויפן אַ שווער סאָ-
פענדיק פערד, וואָס שלעפט מיט זיך אַ שורה וואָגאַנדלעך קוילן. פלוצלינג
שפּרינגט דאָס פערד אַרויס פון די באַן-ליניעס און די לויפנדיקע וואַ-
גאַנדלעך קלאַפן זיך אַן אין די שטייענדיקע. דער וועגווייזער וויל אונדז
געבן דערמיט צו פאַרשטיין, אַז אַפילו אַ בלינד פערד דערפילט מיט
זיין אינסטינקט אין קוילנגרובן, ווי אַזוי אויסצומיידן אַ געפאַר פאַר זיין
לעבן. פאַרויסגייענדיק זאָגט וואָצעק:

— אויב דאָס בלינדע פערד דאַרף זיין פאַר אונדז אַ ביישפיל, וועלן
מיר דאָ פאַרלוירנגיין.

וואָצעקס נידערגעשלאַנגקייט ווירקט אויפרייצנדיק אויף באַלעקן.
ער גייט אַ נערוועזער, ציקט מיט די אַקסלען און שעלט מיט ביטערע
קללות. איך גיי נאָך זיי ביידן און האָב נישט קיין מוט אַרויסצורעדן אַ
וואָרט.

די לאַנגע שורה לאַמפן אין אונדזערע הענט קרימט זיך אויס אין
אַ זייט. מיר קומען אַריין אין אַ ברייטן קאַרידאָר, וווּ עס שטייען לאַנגע
רייען אַנגעפילטע וואָגאַנדלעך מיט קוילן. עלעקטרישע לאַקאמאָטיווילעך

ט ע ג אן ליכט

שלעפן זיי אָוועק און פון דער טיפער פינצטערניש הילכט אַ גערויש פון די לויפנדיקע רעדער איבער די שמאַלע באַן־רעלסן.
— אַט דאָ — ווייזט אָן דער גרופן־פירער מיט אַן אויסגעצויגענער האַנט אַנטקעגן אַ פינצטערן לאַך — וועט זיין אייער אַרבעטס־פלאַץ.

אין באַגינען אויפן צווייטן טאַג פאַרן מיר אַראָפּ אין קוילנגרובן שוין איבערגעטוענע אין טונקל־בלויע לייוונטענע אַנצוגן מיט האַרטע לעדערנע העלמען אויף די קעפּ; די פּיס — אין שווערע שיך, מיט אייזערנע טשוועקעס אויף די זוילן. מיר גייען צוזאַמען מיט דייטשישע קוילנגרעבער. אַ סך פון זיי, אַפּשטאַמיקע פון פּוילן, רעדן צו אונדז אויף פּויליש. אויך דער אַרבעטס־מייסטער קען מיט אונדז זיך פאַרשטענדיקן.

נאָך אַ קאַרגער שעה גאַנג קומען מיר אָן צו אַ פאַרשטויבטער שטיינערנער וואַנט. איינער נאָכן צווייטן הייבן מיר אָן אַרױפקלעטערן אויף אַ שמאַלן אייזערנעם לייטער און ווי קעץ קריכן מיר אַריין דורך אַ פינצטערן לאַך אין אַ לאַנגן חושכדיקן קאַרידאָר. איך שפּאַן מיט אַן איינגעבויגענעם רוקן נאָך די שוואַרצע שאַטנס מיט די לייכטנדיקע לאַמ־טערנעס ביי די פּיס, איבער אַ שמאַלן אויסגעקרימטן שטיינערנעם וועג, לענג־אויס אַ ברייטן גומי־פּאַס, וואָס ליגט געשפּאַנט איבער קיילעכדיקע וואַלצן. דער דורכגאַנג איז נידעריק און שמאַל. נאָך יעדן מאָל אַנרייבן זיך אין די שטיינערנע ווענט דערפּילט מען איבערן פנים אַ געדיכטן אַש־שטויב, וואָס קריכט אַריין אין די נאָזלעכער, ברענט אין די אויגן. מען קען אַבער נישט בלייבן שטיין, ווייל פון הינטן גייען אַנדערע. זיי שרייען, און מען זאָל פאַרויסגיין און נישט אויפרודערן דעם שטויב.

נאָך דעם קורצן פאַרמאַטערנדיקן גאַנג קומען מיר אָן צו אַ ברייטער עפענונג, פון וואַנען עס שטעקט אַרויס אַן עק פון עפעס אַ מעכאַנישער איינריכטונג. ענלעך צו אַ שמאַלן אייזערנעם קאַסטן, וואָס הענגט אויף דיקע קייטן איבערן גומי־פּאַס. דורך אַ זייטיקן לאַך קריכט מען אַריין אין אַ פינצטערן רוים און די פּיס הייבן אָן צו טרעטן איבער קליינע צע־ברעקלטע שטיקלעך קוילן. אַלע בלייבן שטיין. דער טעכנישער לייטער (רוטשע־מייסטער) פירט דאָס ליכט פון זיין לאַמפּ איבער די פּנימער

פון די בלאַסע קוילנגרעבער אַרום אים. ער פאַרט אונז, די פּאַליאַקן, צוזאַמען מיט דייטשן און טיילט פונאַנדער די אַרבעט. פאַרלעכווייז הייבן מיר אָן קלעטערן. באַרג-אַרויף לענג-אויס אייזערנע קייטן מיט שטאַפלען ווי ביי אַ לייטער. זיי ליגן שטייף אָנגעצויגן אין שמאַלע לאַנגע אַפענע קאַריטעס פון דיקע בלעכן, וואָס ציען זיך אין אַ גלייכער ליניע באַרג-אַרויף פאַרביי אַ קוילנוואַנט פון אַ מעטער זעכציק די הויך. מיר דראַפּען זיך מיט איינגעבויענע קעפּ וואָס אַ מאַל העכער, אַנכאַפּנדיק זיך נאָך יעדע פאַר טריט אין די גראַבע הילצערנע קלעצער, פאַרפעסטיקטע צווישן שטיינערנעם באַדן און סופּיט. אַ פאַרסאַפּעטער פאַרהאַלט איך זיך לעבן דייטש, וואָס איז געבליבן שטיין און אויפגעהאַנגען די לאַמפּ אויף אַ קלאַץ, וווּ דער רוטשע-מייסטער שרייבט אויף מיט קרייד זיין אַרבעטס-נומער.

דער דייטשישער קוילנגרעבער, פּערדינאַנד, אַ ברייטער פעסטגע-בויטער יונג מיט אַ בלאַס קנאַכיק-לענגלעך פנים, ציט אַראָפּ דאָס רעקל פון זיינע אַדערדיקע האַרט-מוסקולירטע הענט. אַ דין שוואַרץ טריקאַ-העמדל הענגט אויף זיינע אַקסלען, ווי אויסגעהאַקטע פון שטיין. ער רעדט צו מיר פריינדלעך און ער איז צופרידן וואָס איך פאַרשטיי אים אין זיין שפּראַך ביים אויפקלערן מיר מיין אויפגאַבע אַלס זיין געהילף אין דער אַרבעט. ער הייסט מיר גוט איינקוקן זיך ווי אַזוי ער פאַרזעצט דעם שטאַ-לענעם שאַרפן שפיז (פיז) אין דער בויער-מאַשין, אַ פאַראייניקטע צו אַ לאַנגער גומי-קישקע (שלאַנד), וואָס ווערט צוגעשרויפט צו אַ דינער רער, אַ פולע מיט פּרעסלופּט. איך באַווייז נאָר צו כאַפּן אַ קוק אַראָפּ צו דער לאַנגער שורה אויסגעהאַנגענע לאַמפּן — און זע, אַז איך געפין זיך אויפן שפיץ פון אַ שיפּעדיקן תּהום. און שוין דערהערט זיך אַ גערויש פון מאַטאַרן. די קייטן הייבן זיך אָן שאַרן אין די רוטשעס (בלעכן), מיטנע-מענדיק צו דער לויפּנדיקער גומי-באַנד שטיקער קוילן, וואָס פּאַלן פון דער קוילנוואַנט אונטער די טראַסקענדיקע לופּט-האַמערס. דער טומל צעגייט זיך איבער דער גאַנצער לענג פון „שטרייב“ (קוילן-רוים). עס ציטערט די אונטערערדישע פאַרשטויבטע לופּט. מיר דאַכט זיך, אַז אַט-אַט פּאַלט איין די קוילנוואַנט און דעקט צו מיט די אויפגעפלאַצטע שטיי-

ט ע ג אן ליכט

קער די אלע מענטשלעכע שאַטנס, וואָס שטייען מיט צעוואָרפענע הענט און פיס אונטער די לאַמפּן.

פּערדינאַנד שטייט מיט אַ פינף מעטער העכער פון מיר. ער זעט זיך קוים אַרויס פון שטויב־וואַלקן, וואָס הילט אים אַרום ווען די קוילנ־וואַנט פּלאַצט אונטער זיין לופט־האַמער און שטיקער קוילן קאַלערן זיך אַראָפּ. איך שליידער זיי אויף דער לויפנדיקער קייט.

פּערדינאַנד אַרבעט מיט אַ גוואַלדיקן כוח און מיט גרויס באַהאַונטקייט. די קופּע קוילן ווערט וואָס אַ מאַל גרעסער און איך באַווייז נישט צו דעריאָגן פּערדינאַנדן אין זיין אַרבעט. ער לייגט אַוועק דעם לופט־האַמער און לערנט מיר, ווי אַזוי אַוועקצורוימען מיט דער לאַפּאַטע די צעברעקלטע שטיקלעך קוילן.

מיט אַ צעווייטיקטן רוקן שטיי איך איינגעבויגן ביים שעפּן די קוילן. די צייט צייט זיך שרעקלעך לאַנגזאַם. איך דערוואַרט זיך ביז פּערדינאַנד גראַבט אויס אין דער קוילנוואַנט אַ ברייטן לאַך און רופט מיך שניידן די קלעצער, מיט וועלכע ער פאַרבייט דעם שטיינערנעם סופּיט, כדי ער זאַל זיך נישט איינברעכן.

פּערדינאַנד, וואָס האָט זיינע אַרבעטס־קענטענישן געלערנט צוויי יאָר אין דער גרוב־שול, ווייזט מיר, ווי אַזוי אויסצומיידן אין דער אַרבעט אומגליקס־פּאַלן, וואָס טרעפּן אָפט ביי אַנפּאַנגער. ער ראַט מיר דאָס אַלץ גוט צו געדענקען, אויב איך וויל נישט שנעל „קאַפּטגיין“.

איבער אַנגעוואָרפענע בערגער קוילן דראַפּעט זיך צו אונדז אַרויף דער רוטשע־מייסטער אַדאַלף. ער שטעלט אָן די לאַמפּ אַנטקעגן דער קוילנוואַנט און באַטראַכט דעם שטח פון אונדזער אַרבעטס־פּלאַץ. צעוויי־גנדיק זיינע פאַרשטויבטע הענט שרייט ער צו מיר: „שעפּן! שעפּן!“.

אַדאַלף דער רוטשע־מייסטער, אָן אַפּשטאַמיקער פון פּוילישע עלטערן, איז אַ מיטל־וואַסער־מייסטער מיט אַ פאַרריסן שפיציק פנים, שפּילעוודיקע בלאַע אייגעלעך, אַ שנעל לשון און פּלינקע באַוועגונגען. צו די ניי אַנגעקומענע „אוסלענדער“ איז ער אומברחמנותדיק שטרענג; אַך און וויי איז געווען דעם פּאַליאַק, וועמען אַדאַלף האָט געקרוינט מיטן נאָמען „פּאַולער“. צו אַזעלכן פּלעגט ער זיך אָפט באַווייזן אין משך פון דער שיכט, שטיין

איבער אים מיט בלישטשענדיקע וויסלען און אנווארפן א פחד. אנדערש איז ער געווען צו די פאליאקן, וואס האבן געקענט נאכ-קומען זיין פארלאנג ביי דער ארבעט. צו אזעלכן פלעגט אדאלף זיך צושארן מיט א חניפה-שמיכעלע אין מויל-ווינקל, א באוועג טאן מיט די ליפן „גליקאוף“ (אזוי באגריסן זיך די דייטשישע קוילנגרעבער). זיך אוועקזעצן אויף א שטיק קויל און מיט א פארקוועטשט אויג אויסמעסטן די מעטערס אויסגעגראבענע קוילן. נאכן אריינציען אין די נאזלעכער א שמעק טאבאק, פלעגט ער אן א ווארט אוועקדראפען זיך צו א צווייטן. און אז אדאלף איז אוועק אן א ביז ווארט, איז מען געווען זיכער, אז דאס מאל וועט מען קענען בשלום אפארבעטן די שיכט און ארויספארן צו דער צייט פון קוילנגרוב.

אדאלף איז אוועק העכער און פון אונטן איז אנגעקומען דער שטייגער ברייטענשטיין. א לאנגער ליכטפאס פון זיין בליצלאמפ האט טאנצנדיק איבער די הויפנס קוילן זיך דערנענטערט צו אונדזער ארבעטס-פלאץ און כ'האב אויף מיין איינגעבויגענעם רוקן דערפילט א שפיץ פון א שטעקן. איך דריי האסטיק אויס דעם קאפ און דערזע פאר זיך א מאגערע לאנגע פיגור מיט א טונקל גרוי פנים. מיט א כארכלענדיקער שטים שרייט ער צו מיר :

— דו קערל! מאך דאס שנעלער! שעפען! שעפען!

פערדינאנד זאגט צו מיר נאך זיין אוועקגיין :

— דער איזט א שלימער מאן.

בוטאן!!!

דאס ווארט הילכט אפ מיט אן עכא פון איין ארבעטס-פלאץ צום צווייטן איבער דער גאנצער לענג פון דער „שטרייב“. די מאשינען שטעלן זיך אפ, דער גערויש ווערט אויף א פערטל שעה איינגעשטילט. אלע קוילנגרעבער זעצן זיך אויס אונטער די לאמפן, לייגן אויס צווישן די אויסגעצויגענע פיס פעקלעך עסן און בלעכענע באנקעס קאווע, בלאזן אויס די פארשטאפטע נאזלעכער און צעשווענקען די מיילער מיטן ערשטן שלונג קאווע.

טעג אן ליכט

צופוסנס, לעבן דער קוילנוואנט, זיצן די פוילישע שקלאפן-אר-
בעטער און קוקן מיט הונגעריקע אויגן אויף די שווארצע באוועגעלעכע
מיילער, וואָס קייען דאָס עסן. די דייטשן דרייען אוועק אין אַ זייט די
פנימער :

— יאָ, הונגער טוט וויי...

ווען פערדינאנד האָט אויפגעוויקלט דאָס פאַפיר און אָנגעהויבן עסן,
האָב איך זיך דערמאָנט אין מיין „שווער-פאַרציאָן“ פון 400 גראַם ברויט,
וואָס איך האָב פאַר איין מאָל אויפגעגעסן אָן אַ חשבון. איך באַשליס,
אַז פון איצט אָן און ווייטער וועל איך יעדן טאָג איבערלאָזן אַ טייל
פון דעם ברויט אויף מיטצונעמען מיט זיך אין קוילנגרובן.
אויף אַ בערגל קוילן ליג איך אָן איינגעדרייטער. פערדינאנד רופט
מיך צו זיך. זיין אויסגעשטרעקטע האַנט מיט אַ פאַר פענעצלעך ברויט
רייסט מיך אָפּ פון דעם אַרט. איך דאַנק אים און וויל צוריקגיין, פאַר-
האַלט ער מיך און זאָגט מיט אַ צעשאַקלטן פינגער :

— אָבער סטאַניס! ניכט זאַגען, דאָס דו מיין בוטאַן-בראַט גע-
פרעסן האַסט. וויר דאַרפן ניכט גוט זיין צו אייך אָיסלענדער...
נאָך די פופצן מינוט הייבן די קייטן אָן זיך צו שאַרן אין דער
רוטשע. די קוילנגרעבער פאַרענדיקן זייער הפסקה מיט אַ שמעק טאַבאַק.
זיי ניסן און רייבן די נעז; זיי דערנענטערן זיך צו דער קוילנוואַנט
און די צווייטע העלפט שיכט הייבט זיך אָן מיט דעם זעלבן מאַטאַרן-
גערויש און טראַסקעריי פון די לופט-האַמערס. די אונטערערדישע
פאַרשטויבטע לופט הייבט ווידער אָן ציטערן.

אַדאַלף קריכט איבער דער „שטרייב“. ער קאַנטראַלירט די אויס-
געגראַבענע מעטערס קוילן, און דאַרט ווי ער געפינט נישט גענוג אָפּ-
געטוענער אַרבעט, שטעלט ער אָן זיין שוואַרצן פינגער אויף דעם פאַר-
געלטן טאַשן-זייגער, וואָס ער ציט אַרויס פון אַ לייזונטן טאַרבעלע און
זאָגט מיט אָן אויפגעהויבן פנים צו דער קוילנוואַנט :

— דאָס מוז וועק צו ענדע שיכט!

ווען אַדאַלף דראַפעט זיך אַרויף צו אונדז לאָזט פערדינאנד שטעקן

אין דער קוילנוואנט דעם לופט־האמער, כדי לייכטער צו דערהערן די רייד פון רוטשע־מייסטער.

— ווערסט הויטע שווער פערטיק — זאגט אדאלף צו פערדינאנד מיט פארווורף.

— יא־יא — ווערט פערדינאנד ביז — האסט מיר נאך צוויי מעטער געצייכנט, אבער דיזער פאלע קען נאך פיל נישט באווייזן.

אדאלף לאזט זיך אראפ צו דעם ארט, וווּ איך שטיי איינגעבויגן ביים שעפן די קוילן.

— הער מאל, דו פאלע — שטרעקט ער אויס זיין שווארץ פנים צו מיר — היר אים גרובע מוזטו פעסט ארבייטן, ענטוועדער קאפוטגיין. שעפען! שעפען!

איך בלייב שטיין ווי א געהארכזאמער סאלדאט אנטקעגן זיין בא־פעלגעבער. אדאלפן געפעלט אבער נישט מיין שטילשווייגנדיקע פאזע, רייסט ער ארויס פון מיינע הענט די לאפאטע, בייגט זיך אראפ און הייבט אן שמייסן פולע לאפאטעס קוילן אויף דער לויפענדיקער קייט אין דער רוטשע.

— זא מוז מאן שעפען! ...

אדאלף גיט מיר צוריק די לאפאטע, בלייבט שטיין איבער מיר און קוקט זיך איין צי מיינע הענט באוועגן זיך מיט דער זעלבער שנעל־קייט. ווען ער גייט ענדלעך פון מיר אוועק, גלייך איך אויף א וויילע אויס דעם רוקן.

פערדינאנד שטייט מיט צעווארפענע פיס. זיין אויסגעצויגענע האנט ציטערט אויפן הענטל פון דעם לופט־האמער, וואס קלאפט אן אויפ־הער. דארט וווּ די קוילנוואנט שטעלט זיך אים קעגן מיט איר הארט־קייט, שפייט ער אויס און פון זיין אויסגעקרימט מויל רייסן זיך ארויס צארנדיקע קלות: „דאנערוועטער! צום טויפעל! פערפלוכטע קאלע־שייסע“! ...

א הויכער בארג אנגעווארפענע קוילנשטיקער טיילט אונדז ביידע פון נאנדער. איך קוק אן דעם פינצטערן בארג און מיך באהערשט א פחד ווען איך טראכט, אז דאס וועל איך מוזן ביז צום סוף שיכט אפרייניקן. צי

טעג אן ליכט

וועט מיר סטייען כוחות, אָדער איך וועל פאלן אַ דערשעפטער ? און וואָס וועט דאָן מיט מיר זיין ?

פון שיפועדיקן תהום דערנענטערט זיך דער בליצלאַמפּ. איך נעם זיך גלייך צום שעפּן, שטרענג אָן אַלע כוחות, אַז די לאַפּאַטע אין מיינע הענט זאל זיך שנעל באַוועגן.

אַ שאַרפּער ליכט-פּאַס פּאַלט פון אונטן אויף מיר און שפּרינגט איבער אויף דער קוילנוואַנט, אויף דעם באַרג קוילן און פּאַלט ווידער אויף מיר, אויף מיין פנים.

— איין שטונדע, אונד די גאַנצע קאַלע מוז וועק ! — שרייט צו מיר דער שטייגער ברייטענשטיין.

איך בייג זיך איין און נעם זיך ווידער צום שעפּן. פאַר אים, דעם שטייגער, וואָס בלייבט שטיין איבער מיר, איז נאָך צו ווייניק די שנעל-קייט. וואַרטשעט ער, ווי אַ בייזער הונט, און הייבט אָן קאַמאַנדעווען מיט מיר. ער שטעלט אָן די שייך פון זיין בליצלאַמפּ אויף אַ גרויס שטיק קויל. ער ווייזט מיר מיטן שטעקן צו דער רוטשע :

— אַריינשמיסן ! אַריינשמיסן ! — גרילצט אין מיינע אויערן זיין הייזעריקע שטים.

איך קריך איבערן באַרג און קאַלער אַראַפּ שטיקער קוילן. נאָך יעדן מאָל אַריינשליידערן די קוילן אין דער רוטשע וואַרט שוין ביי מיינע פיס דער ליכט-פּאַס, וואָס פירט מיר אַוועק צו די צעשפּרייטע קוילנשטיקער אויפן באַרג. דאָס טעמפע הייזעריקע קול : „שנעלער, שנעלער !“ יאַגט מיך אַרויף און אַראַפּ. פּאַרטיק געוואַרן מיט די גרויסע שטיקער, ווייזט מיר דער ליכט-פּאַס אָן אויף דעם אַרט, וווּ איך האָב פריער געשעפט מיט דער לאַפּאַטע.

— היר שעפען ! — שרייט איבער מיין איינגעבויענעם רוקן דאָס טעמפע קול.

דער שטייגער לעשט אויס זיין לאַמפּ און שטעלט זיך אַנטקעגן מיין אַראַפּגעלאָזטן פנים. איך זע בלויז זיינע צוויי לאַנגע פיס אין די לייזונ-טענע בעזש-הויזן, וואָס זעען אויס, ווי צוויי דיקע קלעצער איינגעגראַבן אין די קוילן. פאַר מיינע אויגן שווינדלט דער עק פון זיין שטעקן, וועלכן

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

ער פירט הין און צוריק אין דער זעלבער ליניע וואָס איך באַוועג מיט דער לאַפּאַטע: „איינס, צוויי! איינס, צוויי!“ ביידע ציפערן, וואָס ער רופט אויס מיט אַ באַפעלערישן טאָן, פּאַלן ווי בייטשן אויף מיין איינגעבויגענעם רוקן: „איינס, צוויי! איינס, צוויי!“ און ווען די לאַפּאַטע אין מיינע הענט דעריאָנט די באַוועגונגען פון זיין שטעקן הין און צוריק, פון מיר ביז דער רוטשע, ברומט זיגעריש דער שטייגער ברייטענשטיין:

— זאָ בראַוכט מאַן שעפען!

דאָס לייכטע אַרבעטס־העמדל און די דינע לייונטענע הויזן זענען צו־געקלעפט צו מיין לייב. פון דער שפיץ נאָר רינען שוואַרצע שווייס־טראַפּנס; פון די האַר ציט זיך איבערן פנים אַ געדיכטע פליסיקייט און פאַרקריכט אין מיין מויל, וואָס איז צעעפנט פון שווערן אַטעמען. איך שטרענג אָן אַלע כוחות, אַז מיין פנים זאָל זיך נישט אַראַפּלאָזן נידעריקער און אַוועקפּאַלן אויף דעם באַרג קוילן, וואָס פינצטערט פאַר מיינע אויגן.

פּלוצלינג בלייבט די רוטשע שטיין. דער שטייגער דרייט זיך אויס מיטן רוקן צו מיין פנים, ווי ער וואַלט אין מיר פאַרגעסן. אַ וויילע קוקט ער ביזן אויף דער שטיינגעבליבענער „רוטשע“ און לאַזט זיך מיט אימפעט אַראַפּ טיפער אין דער שטרייב.

איך גלייך לאַנגזאַם אויס דעם איינגעבויגענעם רוקן און בלייב שטיין, ווי נאָך אַן אַראַפּלאָזן פון זיך אַ שווערע משא.

נישט באַוויזן נאָך אַפּצואַטעמען, רופט מיך פּערדינאַנד צו זיך. ער שטייט איבער דער פּרעסלופט־רער און הערט זיך איין אין די אויסגע־קלאַפטע סיגנאַלן. אַוועקנעמענדיק דאָס אויער פון דער רער זאָנט מיר פּערדינאַנד, אַז די רוטשע איז געבליבן שטיין צוליב אַ פאַרשטאַפּונג אין די דורכגאַנגס־וועגן פאַר די קוילן. ער דערקלערט מיר, אַז אויב די מאַ־שינען בלייבן צוליב וועלכער עס איז סיבה שטיין, דאַרף אַ קוילנגרעבער טאָן אַזאַ אַרבעט, וואָס גייטיקט זיך נישט אין דער לויפנדיקער רו־טשע. קודם־כל דאַרף מען פאַרבויען די ליידיק געוואַרענע ערטער נאָך די אויסגעראַבענע קוילן.

איך העלף פּערדינאַנדן שניידן מיט אַ זעג דיקע דעמבענע קלעצער לויט דער מאָס פון דער הייך צווישן שטיינערנענעם דיל און סופּיט. פּער־

דינאָנד לערנט מיר מיט געדולד די קענטעניש פון אונטערבויען. ער באַ-
ווייזט מיר מיט זיין אופן פון אַרבעטן, אַז וואָס מער מען נוצט דעם קאַפּ
צו דער אַרבעט, אַלץ ווייניקער איז נייטיק פיזישע אַנשטרענגונג.

פּערדינאַנדס מענטשלעכע רייד גיבן מיר צו מוט צו פאַרקלאַנגן זיך פאַר
אים איבער דעם שטייגערס ברוטאַלער באַציונג צו מיר. פּערדינאַנד ווערט
אַבער פון דעם נישט איבעראַשט. ער פאַרטרויט מיר, אַז אויך די דייטשי-
שע קוילנגרעבער האָבן פאַר אים מורא, ווייל דער שטייגער איז נישט מער
ווי אַן אַגענט פון די קוילן-מאַגנאַטן. פּערדינאַנד ראַט מיר, אַז איך זאָל
וואָס גיכער זיך אויסלערנען אַרבעטן מיטן לופט-האַמער ביי דער
קוילנוואַנט. דאָן וועט אויך דער בייזער שטייגער קוקן אויף מיר ווי אויף
אַ פאַכמאַן און נישט ווי אויף אַ „שלעפּער“ (די נידעריקסטע אַרבעטס-
קאַטעגאָריע אין קוילנגרובן).

שוין מער ווי אַ האַלבע שעה ווי די רוטשע שטייט. אין שטרייב איז
שטיל, די קוילנגרעבער זיצן אין די פינצטערע לעכער און זיי זעען אויס
ווי אָפּגעריסענע שטיקער קוילן צווישן די נאָר וואָס אונטערגעבויעטע קלע-
צער. עס ווערט זיי לאַנגווייליק, קריכן זיי זיך צוזאַמען אויף איין אָרט
און שמעקן טאַבאַק, שמועסן, גענעצן פון מידקייט, און ווילן, אַז די צייט
זאָל אַזוי אָפּלויפן ביז צום סוף שיכט.

פּערדינאַנד בלייבט זיצן מיט מיר. איך שמעק פון זיין טאַבאַק-פּוש-
קעלע און צעניס זיך שטאַרק ביים אַריינזופן דעם טאַבאַק אין די נאָז-
לעכער. ער וויצלט זיך, אַז כל-זמן איך וויל נישט ווערן קיין זעלבשטענ-
דיקער קוילנגרעבער וועל איך נישט קענען שמעקן קיין טאַבאַק.

פּערדינאַנד איז צופרידן וואָס מיר רוען אַ ביסל אויפן חשבון פון
די פאַרהאַסטע קוילן-מאַגנאַטן. ער דערציילט מיר וועגן זיינע שווערע
אַרבעטס-יאָרן אין גרובן, אַז זיין זיידע איז געשטאַרבן מיט פאַרשטויבטע
לונגען און זיין טאָטע איז געהרגעט געוואָרן אין קוילנגרובן ביי דער אַר-
בעט. אַבער ער האַפט נאָך ענדיקן דאָס לעבן נישט ווי קיין קוילנגרעבער.
ווען די מלחמה וועט זיך ענדיקן, זאָגט ער, וועלן מיר, „אַוסלענדער“, בלייבן
דאָ אין דייטשלאַנד אַלס גרובן-אַרבעטער, און זיי, די דייטשן, וועלן אַוועק
אין די אַקופירטע געביטן און לעבן דאָרט ווי פריצים.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

פערדינאנד איז נייגערק צו וויסן פון וועלכער שטאט אין פוילן איך שטאם און מיט וואס איך האָב זיך באשעפטיקט פאַר דער מלחמה. ווען איך דערצייל אים, אָז איך בין געווען אַ רעסטאָראַטאָר, באַדויערט ער מיך שטאַרק, וואָס איך וועל מוזן זיך צוגעוויינען צו דעם קנאַפן און מאַגערן עסן אין לאַגער. אָבער פערדינאנד טרייסט מיך. ער פאַרזיכערט מיר, אָז כל-זמן איך וועל אַרבעטן מיט אים צוזאַמען, וועט ער אויך פאַר מיר מיט-ברענגען אַ פאַר ברויט-שניטקעס.

פון פערדינאנדן דערוויס איך זיך, אָז די דייטשישע קוילנגרעבער קוקן אויף אונדז, פּאַליאַקן, מיט שנאה, ווייל מיר האָבן פּרייוויליק נישט געוואָלט אָפּגעבן דאַנציק און צוליב דעם איז אויסגעבראַכן די מלחמה. איצט וועלן מיר, פּאַליאַקן, דאַרפן פאַרנעמען זייערע אַרבעטס-ערטער אין קוילנגרובן און זיי, די דייטשישע קוילנגרעבער, וועלן מאַביליזירט ווערן אין דער אַרמיי. בלייבן דאַרפן נאָר די שטייגערס און הויפט-טעכניקער, וועמען די „אָסלענדער“ וועלן נישט קענען פאַרטרעטן.

אָפּגערוקטע באַזונדער אין די פינצטערע ווינקלען זיצן די פּאַליאַקן און הערן זיך איין אין דייטשישן לשון, וואָס קלינגט פאַר זיי פּרעמד און פיינטלעך.

— איין שטונדע לענגער מאַכען!

אַט דעם רוף שרייען אויס די קוילנגרעבער פון איין אַרבעטס-פּלאַץ צום צווייטן, לענג-אויס דער שטרייב הייבט זיך לאַנגזאַם אָן שאַרן די קייט אין דער איבערפּולטער רוטשע קוילן. ווען דער רוף דערגייט צו אונדז, שפּרינגט פערדינאנד אויף, שטעלט אָן די צוויי האַנטפּלאַכן איבער ביידע זייטן מויל און שרייט אויס אין פּוסטן שוואַרצן חלל:

— איין שטונדע לענגער מאַכען!

נאָכן איבערגעבן ווייטער דעם רוף, דרייט ער זיך אויס מיט אַ פאַר-צאַרנט פנים און זאָגט מיט אויפּרעגונג:

— לעקן זי מיר אַם אַרש! איך מאַך קיין שטונדע!

פערדינאנד הייסט מיך נעמען שעפן די קוילן. אליין פאַרקריכט ער

ט ע ג אן ליכט

אין דער פינצטער און קערט זיך אום פון דאָרט מיט זיין אַרבעטס־רעקל.
ער שטעלט זיך מיטן זיגער אַנטקעגן דער שיין פון זיין לאַמפּ און זאָגט
אַנטשלאָסן :

— איך מאַך שיכט! (איך פאַרענדיק די אַרבעט).
נאָכן צוואַרבעטן דאָס ביסל צייט ביז דעם סוף שיכט, וויקלט פּערדיי־
נאַנד איין די גומי־קישקע אַרום דער בויער־מאַשין און מאַכט זיך גרייט
צום אַוועקגיין.

הינטער אונדז דערהערט זיך די שטים פון שטייגער, וואָס הילכט אָפּ
אין שוואַרצן רוים. איך נעם שפּען מיט אַ שנעלערן טעמפּאָ. פּערדינאַנד,
וואָס איז אַראָפּ מיט אַ פאַר מעטער נידעריקער, קערט זיך שנעל צוריק
אויף זיין אַרבעטס־פּלאַץ, וווּ ער בלייבט שטיין מיט אַן אַראָפּגעלאָזט פנים
צו זיינע נאָכהענגענדיקע הענט. ווען די שיין פון שטייגערס בליצלאַמפּ
גיט זיך אַ קער צו אונדז, רייסט פּערדינאַנד פון זיך אַראָפּ דאָס אַרבעטס־
רעקל, וואָס ער האָט נאָר וואָס אַנגעטאָן, שליידערט עס אַריין אין אַ
פינצטערן לאַך און כאַפט שנעל די לאַפּאַטע צום שפּען.

מיט אַ פאַרריסן פנים קלעטערט דער שטייגער צו אונדז אַרויף. ער
שטעלט אָן דעם בליצלאַמפּ אויפן שטיינערנעם סופּיט, וואָס הענגט שיפּוע־
דיק קרום מיט אויפּגעפּלאַצטע שפּליטערן איבער אונדערע קעפּ. ער קאַנ־
טראַלירט יעדן אונטערגעבויטן קלאַץ און דרייט אויס דעם ליכט־פּאַס צום
באַרג, וואָס ווערט פון אימפּעטפולן שפּען נידעריקער, ביז ער הייבט זיך
אָן אויסגלייכן מיטן שטיינערנעם באַדן.

— זאָבער מאַכען! זאָבער מאַכען! — באַפעלט דער שטייגער און
נעמט ווייטער קלעטערן באַרג־אַרויף.

אַ דערשעפטער, מיט ברענענדיקע בלאַזן אויף די הענט, האָב איך
פאַרענדיקט די ערשטע מאַרגן־שיכט אין קוילנגרובן.

וואַצעקן מיט באַלעקן געפין איך אָפּ אין דער ריי צו דער ווינדע. ביידע
זענען זיי אויס אַזוי פאַרענדערט, אַז איך דערקען זיי קוים. באַלעק שטייט
אַן אַנגעלענטער אויף אַ קורץ שמאַל דרענגעלע. ער האָט באַקומען אַ קלאַפּ
אין פּוס פון אַ שטיק קויל. ביי וואַצעקן ציען זיך פאַרטריקנטע שווייס־
פּאַסן פון פאַרסמאַליעטן קאַפּ ביז טיף אין קאַלנער פון העמדל. ער ווייזט

מיר זיינע הענט, צעדראפעטע פון קלייבן די שאַרפע שטיקער שטיין צווישן די אויפגעריסענע קוילן.

אין גרויסן וואַשרוים איז פול מיט טומל און רעש פון די הונדערטער נאָקעטע מענטשן, וועלכע שטייען מיט אָפענע מיילער אונטער די וואַסער-שפּריצערס און וואַשן פון זיך אַראָפּ דעם שוואַרצן קוילן-שטויב. איך מיש זיך אויס אין דער ענגשאַפט צווישן די צעפּאַרעטע לייבער, וואַש זיך אויף גיך אָפּ און וואַרט אָן אָנגעטוענער אויף מיינע צוויי לאַגער-חברים.

איבער צוויי קילאָמעטער איז פון קוילנגרובן ביז צום לאַגער. מיר גייען מיט לאַנגזאַמע מידע טריט און באַלעק שלעפט זיך נאָך אַ הינ-קענדיקער. מיר רעדן וועגן די איבערלעבונגען ביי אונדזער ערשטער שיכט אין קוילנגרובן.

וואַצעק דערציילט וועגן דעם „ניעמיעץ“ (דייטש), וואָס האָט אים גע-יאָגט ביי דער אַרבעט: „שעפען! שעפען!“ מיט אָנגעשטרענגטע כוחות האָט ער געשעפט פולע לאַפּאַטעס קוילן. ווען ס'איז געקומען צום אונטערבויען, האָט דער דייטש ביים איבערטראַגן די קלעצער געשריגן: „שלעפען! שלעפען!“ האָט וואַצעק אַרויסגעלאָזט פון זיינע הענט דעם קלאַץ און געכאַפט די לאַפּאַטע. דער דייטש איז געוואָרן אין כעס און געשריגן: „דו פאַרפּלוקטער פּאַלע! דיווען קלאַצע שלעפען, ניכט קאַלע שעפען!“ איז וואַצעק אַ צעטומלטער געבליבן שטיין און נישט געוואָסט וואָס אייגנטלעך דער דייטש וויל פון אים: „שעפען — שלעפען“. צי מיינט ער אים סתם צו פייניקן? ווען אַדאַלף, דער רוטשער-מייסטער, איז אָנגעקומען, זענען ביידע געשטאַנען איינער אַנטקעגן צווייטן, גרייטע צום שלאָגן זיך. ערשט ווען וואַצעק האָט זיך דערוואָסט דעם אונטערשיד פון די צוויי ענלעכע ווערטער, האָט ער געטראַכט: דאָס איז אַ שפּראַך פון טייוול...

אויך באַלעק האָט געהאַט וואָס צו דערציילן. דער דייטש ווילי האָט געשריגן צו אים ווען די שטיקער קוילן זענען געפאלן באַרג-אַראָפּ: „העי, דו! אָופּאַסען!“ באַלעק האָט דאָן מיט נאָך מער ענערגיע געטאָן זיין אַרבעט. ערשט נאָך דעם ווען אַ שטיק קויל האָט זיך אַראָפּגעקאַלערט און אים אַ קלאַפּ געטאָן אין פוס, האָט ער אָנגעהויבן פאַרשטיין, אַז דאָס וואַרט „אָופּאַסען“ מיינט צו זיין פאַרזיכטיק...

קאפיטל צוויי

אינעם גרויסן לאגער-באראק שטייען לעבן די ווענט לאנגע רייען דריישטאקיקע בעטן, אפגעטיילטע מיט צוויי-טיריקע שאפקעס. אין מיטן באראק ציט זיך א לאנגע שורה טישן מיט שמאלע בענק. דאס גאנצע מעבל איז געמאכט פון נייע גלאטע ברעטער, וואס גיבן פון זיך ארויס א ריח פון פריש-געשניטן האלץ.

די איינווינער פון לאגער, זין פון פוילישע שטעט און דערפער, וועלכע זענען נאך וואס מיט צוואנג אוועקגעריסן געווארן פון זייערע היימען, גייען ארום אין טונקל-בלויע לייונטענע בגדים, נייע ארבעטס-שיך און טראגן זיך מיט די שיסלען אין די הענט צו דער ריי נאך עסן — ווי זיי וואלטן שוין דא געווען אלטע תושבים.

אין באראק, ווו מען טיילט דאס עסן, שטייען הינטער דער וואנט, ביי א קליין קוק-פענצטער, צוויי דייטשישע וואכלייט. איינער נעמט צו די רונדע בלעכענע עסנומערן און טוישט זיי אויס אויף פירקאנטיקע, צום נאכט-עסן; דער צווייטער גיסט אן אין דער אונטערגעשטעלטער בלע-כענער שיסל צוויי קאכלעפל מיט געקאכטע גרינע געוויקסן, וואס זעען אויס ווי די ווילדע גראזן אויף פארלאזענע פוילישע פעלדער. אויסער דער זופ באקומט מען א פאר דינע פענצעלעך בלוט-ווורשט און 400 גראם „שווער-פארציאן“ — ברויט, וואס דארף סטייען אויף 24 שעה.

ארום די טישן, וואס שטייען אין גלייכע רייען איבער דער גאנצער לענג פון באראק, זיצן די לאגער-יסטן און שלינגען דאס עסן ווי אויסגע-הונגערטע הינט. זיי רייסן שטיקער פון ליימיקן ברויט. פון יעדן אנגע-שעפטן לעפל הענגען אראפ גרינע צויטן, וואס קאפען אין די ברייט-צעפענטע מיילער מיט מאגערע וואסער-טראפנס. פון די פארציעס ברויט בלייבן אויפן טיש קליינע קרישקעס בלויז ביי יענע, וואס האבן נישט

פארשטאנען צו רייסן דאָס ברויט איבער דער שיסל. נאָכן אויסקראַצן די שיסל זאָגט באַלעק:

— אין דער מאַמען אַרײַן! איך האָב אַ פולן בויך און כ׳בין הונגעריק... ביים פענצטערל, ווי מען האָט נאָר וואָס געענדיקט טיילן דאָס מיטאַג, שטייען עטלעכע לאַגעריסטן. זיי האַלטן די נישט געוואַשענע שיסלען און קוקן צום האַלב אַראַפּגעלאָזענעם טירל פון פענצטערל, וואָס הייבט זיך אויף ווען עס קומט אין איילעניש אַ פאַרשפּעטיקטער מיטן רונדן בלעכעלע נעמען זײַן מיטאַג. אין דעם מאַמענט רוקט אונטער דער ערשטער פון דער ריי זײַן שיסל, שטעלט אָן אַ בעטנדיקן בליק צום וואַכמאַן, און יענער שענקט אים אַ לעפל זופּ. דאָס זעלבע טוען אַנדערע נאָך אים, ביז דער וואַכמאַן ווערט אין כּעס, לאָזט האַסטיק אַראַפּ דאָס פענצטער און זאָגט מיט פאַראַכטונג: „דיזע בעטלער האַבען קײנע שאַנדע“...

איך גיי אַוועק פון דער ריי. אויך וואַצעק און באַלעק פילן זיך באַ-ליידיקט. מיר קערן זיך אום אין אונדזער באַראַק און לײַגן אַוועק, יעדער אין זײַן שאַפקע, די געוואַשענע כלים. מיט דער איבערגעדרייטער שיסל דעק איך צו דאָס שטיקל ברויט, וואָס איך האָב אָפּגעשפּאַרט ביים מיטאַג. אין גרויסן באַראַק, וואָס זעט אויס ווי אַ קאַזאַרמע, זיצן די „לייכט-אַרבעטער“ ביי די טישן און דערציילן מיט הומאָר וועגן זײַערע איינדרוקן ביי פאַרשידענע אַרבעטן אין די מעכאַנישע וואַרשטאַטן פון די קוילנגרובנס. זיי זענען מונטער און זעען אויס צו זײַן צופרידן. אָבער די מערהייט אין באַראַק, די „שוועראַרבעטער“, מיט שוואַרצע רעמלעך אַרום די אויגן, ליגן מידע אויף די בעטן און רוען נאָך דער ערשטער שווערער אַרבעטס-שיכט אין קוילנגרובן.

— העי, אינטעליגענציאַ! אַ ביסל שטילער! — שרייט ווער פון אַ בעט אַראַפּ — איר דאַרפט אַ באַזונדערן באַראַק מיט מוזיק... מיר זענען מיד, און פאַרסוואַנדזשעיעט פון קוילן-שטינקעכץ.

— באַקומט איר דאָך דערפאַר 400 גראַם ברויט, און מיר נאָר 250 גראַם — ענטפּערט איינער פון די, וואָס זיצן ביים טיש.
— איך בין גרייט מיט דיר זיך צו טוישן און דיר צולינגן נאָך פּופציק גראַם ברויט.

— אפילו מיט נאך א „שווערפארציאן“ — אויך נישט.
 דער קורצער דיאלאג געפינט אן אפקלאנג ביי מיין בעט, ווו עס
 ליגן אונטער מיר וואצעק און באַלעק.
 — איך בין פונקט אזא שלאסער ווי איגנאץ און כ'קען האלטן אין
 האנט א ציגל ווי פיאטר, וואס איז זיכער קיין מאל קיין מויערער נישט
 געווען — זאגט וואצעק מיט קנאה — אבער זיי זענען דאך קאלעגן פון
 זבישעקן, דעם באגלייטער פון לאגער-פירער... און איך? ווער קען
 מיך דא?
 — מיך זעסטו — רופט זיך אן באַלעק — וואלט גארנישט אנגע-
 גאנגען ווו און ביי וואס איך ארבעט, אבער, דער עיקר, עסן זאל מען
 מיר געבן, זאט זאל איך זיין און נישט דארפן אנגיסן דעם בויך מיט די
 וואסערדיקע גראזן, וואס מען שייסט דאס אויס, ווי א קי...
 — און איך בין גרייט ווייניקער עסן און ארבעטן לייכטער.
 — דו רעדסט אזוי, וואצעק, ווייל דו האסט נאך אויף אן אמת נישט
 פארזוכט דעם טעם פון הונגער. אין קוילנגרובן וואלט איך שוין געפונען
 א פארטל, ווי אזוי, אין זייער מאמען אריין, אפצונארן די דייטשן ביי דער
 ארבעט. אבער מיין מאגן וועל איך קיין מאל נישט וויסן ווי אזוי אפ-
 צונארן.
 — וועסט זיך דאס מוזן אויסלערנען — ווארנט וואצעק באַלעקן, אראפ-
 רעדנדיק אונטן, צו זיין בעט.
 — דאס וועט מיך משוגע מאכן — זאגט באַלעק.
 — אויב משוגע ווערן — שמייכלט וואצעק פון זיינע רייד — דארפסטו
 שוין משוגע ווערן. באַלד וועט מען טיילן נאכטעסן, און דו האסט אפילו
 נישט קיין פיצל ברויט צו דער זופ.
 — און דיר איז בעסער? — רייצט זיך באַלעק — דו האסט נישט
 אויפגעפרעסן דאס גאנצע ברויט?
 — וועסט זען, ווי גאט איז מיר ליב! — ענדערט וואצעק דעם טאן —
 ביים מארגנדיקן מיטאג מוז איך איבערלאזן א טייל פון ברויט.
 — פאר וואס האסטו היינט אזוי נישט געטאן?
 — ווייל היינט בין איך געווען שטארק הונגעריק.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

— נו, זעסטו, — זאגט באַלעק מיט סאַטיספאַקציע — אַז די קישקעס
שפילן אַ מאַרש, הייבן זיך די ציין...

— גענוג! — זאגט וואַצעק צוריקציענדיק זיין קאַפּ פון באַלעקס
בעט — רעד נישט מער וועגן עסן, ווייל עס הייבט מיר שוין אָן קיצלען
אין בויך...

פאַר נאַכט. מיר שטייען אין דער ריי צום נאַכטעסן. מען טיילט אַ
ליטער שיטערע מילך-זופּ, אַ שטיקעלע מאַרגאַרין און צוויי לעפל מאַר-
מעלאַדע. באַלעק מישט דאָס אַלץ צוזאַמען, מאַכט דערפון אַ העל-ראָז-
לעכע פליסיקייט און טרינקט דאָס גלייך פון דער שיסל. וואַצעקן געפעלט
עס און ער טוט דאָס זעלבע. נאָכן עסן בלייבן ביידע זיצן ביי די לידיקע
שיסלען מיט זויערע פנימער.

— ביסט זאַט? — פרעגט באַלעק.

— אַזוי ווי דו — ענטפערט וואַצעק.

— איך בין יאָ זאַט — זאגט באַלעק שטיפעריש.

— בין איך אויך זאַט! — רופט אויס וואַצעק און קוקט קרום אַוועק
אין דער זייט.

— עי — טוט באַלעק וואַצעקן אַ שטאָך מיט אַ פינגער אין דער
פלייצע — דו ביסט יאָ הונגעריק. מען זעט דאָס אויף דיין ביזן פנים.

— בין איך הונגעריק, איז וואָס גייט עס דיך אָן? — גיט זיך וואַצעק
אַ טרייסל.

— זיכער גייט עס מיך אָן — לאַכט באַלעק — ווייסט פאַר וואָס?
ווייל איך אַליין בין אויך הונגעריק.

— דו ווערסט שוין משוגע פון הונגער — באַדויערט וואַצעק און
שאַקלט מיטן קאַפּ אויף באַלעקן — וואָס וועט זיין מיט דיר ווייטער?

— דאָס זעלבע וואָס מיט דיר. ביידע האָבן מיר גלייכע שאַנסן משוגע
צו ווערן — שפאַסט באַלעק.

ביים טיש זיצן נאָך עסערס, שכנים פון אונדזער באַראַק. דער דיאַלאָג
צווישן באַלעקן און וואַצעקן רופט ביי זיי אַרויס אַ הייטערקייט. בלויז

ט ע ג אן ליכט

פיאָטער, אַ באַיאָרטער גוי פון לויזױטש, שאַקלט מיטן קאַפּ באַדויערנדיק.
ער װענדט זיך צו װאַצעקן און באַלעקן:

— כלאַפּצי, דאָס ערשטע, װאַס איר מוזט זיך אויסלערנען, איז צו
שניידן דאָס דייטשישע ברויט אויף דינע פענעצלעך און איינטיילן עס
אויף דריי מאַלצייטן. אַנישט װעט אייך דאָ די ביעדאַ שנעל אויפּפרעסן.
— און אַז דאָס ברויט װעט זיין דיין צעשניטן, װעט עפּעס צוקומען
צו דעם? — פּרעגט עמעצער ביים טיש.

— ניין — זאָגט פּיאָטער — אָבער דער הונגער איז ווי אַ בייזער
הונט: װען דו װאַרפּסט אים צו שטיקלעכווייז, נעמסטו אים איין.

— לאַזט געמאַך! זאָלן די יינגלעך בעסער זיך פּריילעך מאַכן, װעלן
זיי פּאַרגעסן אין הונגער — רופּט זיך אָן װער ביים טיש.

— נו, נו, קאַצפּער — פּאַררייסט פּיאָטער דאָס פנים — איך װעל זען,
ווי אַזוי דו װעסט זיין געשטימט, װען דו װעסט ענדיקן דיין פעקל עסנ-
װאַרג, װאַס דו האַסט נאָך מיטגעברענגט פון דער היים.

— איך האָב שוין געשריבן, אַז מען זאָל מיר שיקן נאָך אַ פעקל —
גרייסט זיך קאַצפּער.

— נישט אַלע װעלן דאָס באַקומען אַזוי שנעל — זאָגט פּיאָטער אַ
פּאַרדאָגהטער — איך, למשל, װעל אַ שטיק צייט מוזן לעבן נאָר פון
לאַגער־עסן.

— זענט איר, פּאַניע פּיאַטזשע, אַן אויסנאַם, און װער עס װעט נישט
באַקומען קיין פעקלעך פון דער היים, װעט טאַקע אויסציען די קאַפּיטעס.
— און איך זאָג אייך — האַלט זיך פּיאָטער ביי זיין מיינונג — אַז אַ סך
פון אונדז װעלן נישט באַקומען קיין עסנוואַרג פון דער היים, און זיי װעלן
דאָך אויסהאַלטן.

— איך גלייב נישט — זאָגט קאַצפּער מיט עקשנות — אַז עס געפינען
זיך צווישן אונדז אַ סך אַזעלכע. האַט דען נישט יעדער איינער אַ היים
אין פּוילן?

— אָבער נישט יעדער — הייבט זיך פּיאָטער אָן דענערווירן — האַט
איבערגעלאָזן אַ זאַטע און גאַנצע היים. ווייניק פון אונדז זענען אַװעק פון
צעשטערטע היימען?

— צעשטערטע היימען? — קען קאצפער נישט פארשטיין — וואס זענען מיר? יידן?

— דו פערדישער קאפ! בין איך אפשר א ייד? — שרייט פיאטר אויס דורך זיינע ציטערנדיקע ליפן — אז די „סקורווי סיני“ די דייטשן האבן מיך פארקאפט — איז נישט צעשטערט געווארן מיין היים? און בין איך דען דער איינציקער? אט, לאמיר נעמען די וואס זיצן דא לעבן מיר ביים טיש. פאר וואס — ווענדעט זיך פיאטר צו וואצעקן — האסטו אויך נישט מיטגעברענגט אזא פעקל עסן פון דער היים?

— איך — ענטפערט וואצעק א ביסל פארשעמט — האב זיך נישט פארגעשטעלט, אז מען וועט דא באַלד אָנהייבן הונגערן.

— און דו? — גייט פיאטר איבער מיט זיין בליק אויף באַלעקן. באַלעק דערפילט זיך באַליידיקט פון דער געשטעלטער פראגע. ער ציט ארויס די פיס פון אונטערן טיש, כאַפט די שיסל און הינקט אַוועק טיפער אין באַראַק. אַלע ביים טיש קוקן אים נאָך. וואַצעק קערט אום דאָס פנים צום טיש און זאָגט מיט גרינגשעצונג: „וואַריאַט“ (משוגענער).

איך באַמי זיך אַפצושוואַכן דעם שלעכטן איינדרוק און פאַרענטפער באַלעקן: ער איז אַ געליטענער, אַ היימלאַזער, שוין יאָרן אָן אַ מוטער. זיין טאַטן האָבן די דייטשן אַרעסטירט און ער האָט אַפילו נישט קיין אַדרעס צו זועמען אַ פאַר ווערטער אַנצושרייבן, נאָך דעם, ווי ער איז מיט מיר צוזאַמען פאַרכאַפט געוואָרן דורך די דייטשן אין אַן אַנשטאַלט פאַר היימלאַזע.

— אַט, זעסטו! — גיט פיאטר אַ קלאַפ מיט דער פויסט אין טיש, אַזש די שיסלען שפּרינגען אונטער — איך דאַרף ווייט נישט זוכן, כדי צו באַזווייזן, אַז אַ סך פון אונדז וועלן זיין אויסגעשטעלט נאָר אויף דעם ברויט, וואָס די דייטשן וועלן אונדז צוטיילן.

נאַכט. די סילוועטן פון די באַראַקן זעען אויס אין דער אַרומיקער פינצערניש, ווי הויכע בערג קוילן. אויפן לאַגער־שטח איז פּוסט. מען זעט נאָר אויפבליצן אַ שייץ פון אַ האַנט־לעמפל בעת אַ לאַגערניק לויפט איבער פון איין באַראַק אין צווייטן.

טעג אן ליכט

אין באראק זענען די פענצטער פארהאנגען מיט צעוויקלטע ראלקעס שווארץ פאפיר. א מאט ליכט פון עטלעכע עלעקטרישע לעמפלעך דער-גרייכט ביז די פיס-ווענטלעך פון די בעטן. דאס איבעריקע זינקט אין טונקלייט.

אין דער מיט פון באראק ברענט אן אייזערן אייוועלע. בלויז די בעטן, וואס שטייען נאָענט צום אייוועלע, געניסן פון דער וואַרעמקייט.

די איינוויינער פון באראק גרופירן זיך לויט זייער אָפּשטאַם און באקאנטשאפט. דער גרעסטער טייל איז פון לויוויטשער אומגעגנט. זיי פארנעמען מער ווי אַ העלפט פון די בעטן.

וואַצעק און באַלעק זענען נישט צופרידן פאַר וואָס איך האָב אויס-געקליבן פאַר אונדז דאָס ווינקל-בעט, וווּ עס דערגייט ווייניק ליכט און וואַרעמקייט. איך רעד זיי איין, אַז דאָ, אין דעם טונקעלן ווינקל, וועט זיין בעסער צו שלאָפן. אָבער זיי ביידע ווילן זיין נענטער צום טומל, צום ליכט, און מיך ציט צו דער טונקלייט...

די איינוויינער אין באראק זוכן מיט עפעס אויסצופילן די אומעטיקע אַוונט-שעהען. זיי זיצן מיט אַראַפּגעלאָזענע קעפּ, ווי פאַרבלאָנדזשעטע קינדער אין דער פרעמד, פאַרבענקטע צו די נאַר וואָס פאַרלאָזענע היימען. זיי זענען פול מיט אומהיימלעכע פאַרגעפילן אַנטקעגן די אַנקומענדיקע טעג. ביסלעכווייז הייבן זיי זיך אָן צונויפזאַמלען אַרום דעם אויוון. מען זעצט זיך אויס אויף די אונטערשטע בעטן און מען רעדט וועגן דער אַרבעט אין קוילנגרובן.

— אַלע, אין דער מאַמען אַריין, האָבן געדאַרפט שפּרינגען פון צוג, וואָס האָט אונדז געפירט קיין דייטשלאַנד — זאָגט פּיעטשאַק, דער צום מיינסטן אויפגערעגטער אין שמועס.

— און וויפל פון אונדז וואַלטן דערשאַסן געוואָרן דורך די זשאַנ-דאַרן? — פרעגט ווער אויף דעם אונטערשטן בעט.

— אָבער קיינער פון אונדז וואַלט אפשר נישט געאַרבעט אין קוילנ-גרובן.

— מיינסטו, אַז די באַראַקן וואַלטן געבליבן שטיין לידיק?

— וואָס גייען מיך אָן אַנדערע! — זאָגט פּיעטשאַק — אָבער איך וואָלט דאָ נישט געווען!

— נאָר דו מאַטערסט זיך? — פּרעגט אים דאָס זעלבע קול.

— אַז איך הונגער — גלאַצט פּיעטשאַק אויס זיינע אויגן — דרייט מיר אין די געדעריים, און אַז איך מאַטער זיך אין קוילנגרובן, אַרבעט איך מיט די זייטן.

פון אַ ווינקל טיף אין באַראַק האָט אַ הילך געטאַן אַ גראַמאַפּאָן מיט פּריילעכע האַפקענדיקע טענער. דאָס האָט אין דער אומעטיקער שטילקייט אַריינגעריסן זיך אַזוי אומגעריכט, אַז אַלע האָבן מיט פאַרווונדערונג אויסגעדרייט די פּנימער און געקוקט צו יענעם ווייטן ווינקל, פון וואָנען עס האָט זיך געהערט דאָס שפּילן.

— אין זיין מאַמען אַריין! — רייסט זיך פּיעטשאַק אָפּ פון בעט און בלייבט שטיין מיט אַן אויסגעצויגענעם האַלדז.

— ווער איז דאָס דער משוגענער? — פּרעגט מען מיט בייזקייט.

— דאָס איז יאָן, די פאַרשטונקענע פּאַדלע! — שרייט אויס פּיעטשאַק אַן אויפגעקאַכטער — אַפּילו אויף דער באַן, ווען די יינגלעך זענען גע- שפּרונגען פון צוג, איז ער געשטאַנען ביים פענצטער און געשאַקלט זיך פון געלעכטער, ווי אויף אַ זאַבאָוע.

— פון וואָנען איז ער? — פּרעגן נייגעריקע.

— פון מיין דאָרף הינטער לויוויטש. אַזש פון דאָרט האָט ער מיט געשלעפט דעם גראַמאַפּאָן — צעלאַכט זיך גראַב פּיעטשאַק — אַזאָ שטיק דרעק! ווי קומט ער צווישן מענטשן? נאָר די דייטשן האָבן אים מיט אונדז צוזאַמענגעפירט. אין דער היים איז ער געווען אַ פּאַסטעך און געשלאָפּן אין שטאַל. אין דאָרף האָט מען זיך געוויצלט, אַז אַ פּערד האָט אים געמאַכט און אַ קו האָט אים געבוירן. גייט, קוקט אים אָן, און זאָגט, צי ער איז ענלעך צו אַ מענטש.

אין באַראַק הערן זיך קולות, וואָס רופן יאַנעקן, אַז ער זאָל איבער- רייסן דאָס שפּילן. אָבער יאַנעק, ווי נישט אים מיינט מען, דרייט איבער די פּליטע אויף דער צווייטער זייט, און עס דערהערט זיך אַ מאַזורקע. יאַנעק צעשאַקלט זיך און קלאַפט מיט די שטיוויל צום טאַקט.

ט ע ג אן ל י כ ט

פיעטשאַק לאַזט זיך גיין מיט שנעלע טריט. צוקומענדיק צו יאַנעקן
אין ווינקל, פאַרהאַלט ער זיך מיט אַ דראַענדיקער פּויסט און שרייט אַ
צעקאַכטער :

— דו קופּע שטינקעכץ! מיינסט, אָו דו געפּינסט זיך איצט אין
דאַרף? פאַק שוין איין דיין קאַטערינקע. אויב נישט, פאַרפאַר איך דיר
גלייך אין דער מאַרדע אַריין!

יאַנעקס קורצע פּיס אין די שווערע שטיוויל שטייען ווי צוויי צענומענע
קלעצער. זיינע אויסגעגלאַצטע אויגן אין געפאַקטן פנים קוקן הילפלאַז
אויף פיעטשאַקס פּויסט. מיט שוועריקייט רעדט ער אַרויס.
— פאַר וואָס ווילסטו מיך שלאַגן? האָב איך דיר עפעס שלעכטס
געטאַן?

— קוועטש זיך אַ ביסל ווייניקער און לייג אַיין דיין קאַטאַרינקע,
האַסט געהערט? — בייזערט זיך פיעטשאַק און שטעלט נאָך אַ טריט
טיפּער אין ווינקל אַריין.

— דאַי ספּאַקוי — בעט זיך יאַנעק אַ דערשראַקענער און פאַרשטעלט
מיט זיינע הענט פאַר פיעטשאַקן דעם וועג צום גראַמאַפּאַן.
— צום טייוויל מיט דיין מוזיק, ווער דאַרף דאָס איצט?
— איך! — רופּט יאַנעק אויס און שטעלט אָן אַ שטייפן פינגער אויף
זיך.

— דו? נאָך וואָס?

— ווייל כ'בין הונגעריק — רעדט יאַנעק קוים אַרויס די פאַר ווערטער
און בלייבט שטיין אומבאַהאַלפן ווי אַ קינד.

— איז וואָס? וועט דיך די מאַזורקע זאַט מאַכן? — פּרעגט פיעטשאַק
שוין מיט אַ נאָכגעלאַזענער שטיים.

— ווי גאַט איז מיר ליב! אַז איך הער שפּילן דעם גראַמאַפּאַן ציט
מיר נישט אַזוי אין בויך. איך האָב קיין מאַל נישט געוויסט, אַז ווען מ'איז
הונגעריק, טוט ווי דער קאַפּ, שניידט אין בויך, און די ציין ווערן שאַרף,
אַפילו אַ שטיק האַלץ איינצובייסן.

אַט די שטאַמלדיקע ווערטער האַט יאַנעק אַרויסגעבראַכט פון זיך
מיט אַזוי פּיל ווייטיק, אַז די אַלע, וואָס האָבן זיך צונויפגעזאַמלט אין

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

דעם ווינקל, האָבן אויפגעהערט לאַכן און געקוקט אויף יאַנעקן מיט רחמנות.

די אויסגעשפּילטע פּליטע האָט אַרויסגעגעבן פון זיך אַזאַ טאָן, ווי עמעצער וואָלט דאָרט יאַמערלעך געוויינט. יאַנעק איז ווידער געבליבן אַליין אין ווינקל ביים גראַמאַפּאָן, געשפּילט אַ פּליטע נאָך אַ פּליטע, און די האַפּקענדיקע טענער האָבן אַלעמען געגריילצט אין די אויערן.

ביז — פון אַ בעט טוט אַ פּלי אַן איינגעוויקלטער קאַץ. יאַנעק גיט זיך אַ טרייסל און באַווייזט קוים צו דערקאַפּן די טרובע פון גראַמאַפּאָן, וואָס האָט זיך אַ דריי געטאָן מיט אַן איבערגעהאַקט געשריי, ווי אַן אומפּאַלנ-דיקער מענטש. אין באַראַק הערן זיך צעהירושעטע געלעכטערס. יאַנעק שעלט, זידלט זיך אין דער זייט פון די בעטן, און לסוף לאַזט ער אויס זיין כעס צום קאַץ, וועלכן ער טרעט און קאַפעט פון זיך אַוועק. ער צענעמט דעם גראַמאַפּאָן און לייגט אַריין די טיילן אין הילצערנעם קאַסטן מיט גרויס פּאַרזיכטיקייט.

אין באַראַק איז געוואָרן שטיל. די טישן שטייען לידיקע. בלוז ביי איין טיש זיצן נאָך עטלעכע לאַגעריסטן און זיי עסן ווייס ברויט מיט שטיקער גערויכערט פלייש, וואָס זיי האָבן מיטגעברענגט פון די דייטשישע פויערים, ביי וועלכע זיי האָבן, ביזן קומען אַהער, געאַרבעט אַלס פּאַ-ראַבקעס.

זיצן זיי צוזאַמענגערוקט איבער דעם זאַטן עסן און פון אַלע זייטן אין באַראַק ציען זיך צו זיי הונגעריקע אויגן. מען קוקט באַהאַלטענערהייט פון די בעטן, פון טונקעלע ווינקלען, און יעדער שעמט זיך מיט אַט דעם בליק, וואָס רופט אַרויס אַ פייכטקייט אין מויל.

עס קומט אַריין אַ גראַבער וואַכמאַן מיט אַ לאַמטערנע אין האַנט. ער שפּאַצירט איבער דער לענג פון באַראַק און דרייענדיק דאָס פנים צו די לאַנגע שורות בעטן דערמאַנט ער, אַז מען זאָל גיין פריער שלאָפן, ווייל דריי אַזיגער פּאַר טאָג וועט ער קומען אונדז וועקן צו דער מאַרגנשיכט.

ס'איז ערשט אין די אַנהייב אַונט-שעהען, אָבער אין באַראַק זעט אויס, ווי עס וואָלט שוין געווען שפעט אין דער נאַכט. באַלעק ציט פון זיך אַראָפּ די קליידער, וויקלט זיי איין אין אַ קנויל

און פארשטופט זיי צופוסנס פון זיין בעט. ער לייגט זיך אונטערן קאץ, קוקט אין דעם בעט וואָס איבער אים, ביז ער דרייט אויס זיין בליק צו דער זייט מיט ווייניקער ליכט. ער פרוּווט צומאַכן די אויגן, אָבער דער שלאָף נעמט אים נישט. פאַרדעקט ער זיך מיטן קאָץ ביז איבערן קאָפּ און פאַר זיינע אויגן האָט ער נאָך אַלץ דעם טיש מיט יענע, וואָס זיצן דאָרט און עסן. מיט אַלע כוחות באַמיט ער זיך צו פאַריאָגן דאָס בילד. ער דרייט זיך איבער מיטן פנים אַראָפּ, אָבער אויך דאָס העלפט נישט. וואָס מער ער באַמיט זיך צו אַנטלויפן פון די הונגער־מחשבות, אַלץ מער פאַר־פאַלגט אים דאָס בילד מיט די עסנדיקע שכנים ביים טיש. ביז ער רייסט אַרויס דעם קאָפּ פון אונטערן קאָץ און זידלט זיך:

— אין זייער מאַמען אַריין, די חזירים! איך קען צוליב זיי נישט איינשלאָפן!

וואַצעק איז אַרויף אויף זיין געלעגער שטילשווייגנדיק. די מאַדליטווע פאַרן שלאָפן גיין, וואָס ער האָט אַזוי פינקטלעך אָפּגעהיט אין משך פון גאַנצן וועג קיין דייטשלאַנד, האָט ער מיט זיין אַנקומען אין לאַגער איבערגעריסן. ער האָט בלויז זיך שנעל איבערגעצלמט אויפן בעט און זיך אַוועקגעלייגט.

וואַצעקס שווער געמיט האָט פאַרלאַנגט רו. איז ער אַזוי געלעגן אייב־גענאַרעט אונטערן קאָץ, ביז באַלעק, אַ צעקאַכטער, האָט ווידער געלאָזט הערן זיין בייזע שטים.

— ליג איין, צום טייוול, און לאָז מיך איינשלאָפן! — גיט זיך וואַצעק אַ וואָרף.

— אין דער מאַמען אַריין, זיי לאָזן מיך נישט איינליגן — פאַר־ענטפערט זיך באַלעק.

— ווער לאָזט דיך נישט? — פרעגט וואַצעק.

— אַט יענע, זיי זיצן דאָרט ביים טיש און פרעסן.

— צום טייוול, דאָס זעלבע איז מיט מיר — באַקלאַגט זיך וואַצעק און לייגט פאַר, אַז מ'זאָל אויסלעשן דאָס ליכט אין באַראַק.

— דאָס וועט דיר גאַרנישט העלפן — זאָגט באַלעק — איך האָב

שוין פרובירט זיך איבערצודעקן מיטן קאץ, און די פרעסנדיקע מאָרדעס
זענען מיר כסדר געשטאַנען פאַר די אויגן.

— טאָ ווי אַזוי שלאָפט מען דאָך איין? — פרעגט וואַצעק, אַוועק-
לייגנדיק דעם קאַפּ אויפן שטרויזעקעלע.

— סטאַניסלאָוו שלאָפט שוין? — דערמאַנט זיך באַלעק אין מיר.
— ביסט טויב? — גיט זיך וואַצעק אַ בייזער — הערסט נישט ווי
ער בלאָזט מיט דער נאַז, ווי אַ קו אין שטאַל?

— עפעס גאַר אַן אַנדערער געוואָרן, דער סטאַניסלאָוו — וויל באַלעק
אַנטלויפן פון דער הונגער־טעמע — דאַרט, אין וואַרשע איז ער געווען
רירעוודיקער און לעבעדיקער.

— אַזוי זענען זיי, די עלטערע, זיי האָבן מער געדולד צו ליידן. זיי
זענען געווען סאָלדאַטן.

— איז דערפאַר קען ער איינשלאָפן אַ הונגערדיקער?

— פון וואַנען ווייסטו, אַז ער איז הונגערדיק?

— וויל אויך מיר זענען הונגערדיק!

— ווי אַזוי ווייסטו, אַז איך בין אויך הונגערדיק?

— טאָ פאַר וואָס קענסטו נישט איינשלאָפן?

— וויל דו רעדסט אַן אַן אויפהער און דו לאָזסט נישט רויק

איינליגן!

— צוליב דעם? — פרעגט באַלעק מיט אַן אַרױפגעריסן פנים —

צוליב מיין רעדן?

— יאָ! צוליב דעם! — ענטפערט וואַצעק און דרייט זיך אויס מיטן

פנים צו דער פאַרקערטער זייט.

דאָס געשפרעך צווישן וואַצעק און באַלעק האָט זיך איבערגעריסן.

ביסלעכווייז זענען אַלע אַרױף אויף די בעטן. אין באַראַק איז שטיל
געוואָרן.

איך ליג אַ וואַכער. דער הונגער אין מיר ווייטיקט ווי אַן אַפּענע

וונד. איך טראַכט איצט בלויז וועגן דעם שטיקל ברויט, וואָס איך האָב

איבערגעלאָזן ביים מיטאַג. עס ציט מיך צו דער שאַפקע, וווּ דאָס שטיקל

ברויט ליגט אונטער דער שיסל. איך דאַרף זיך בלויז אַראָפּבייגן פון

איבערשטן בעט און אויסשטרעקן די האַנט צום טירל. אָבער דער גע-
דאַנק, וואָס קאָנטראָלירט טאַג-טעגלעך מיין יעדן שריט, ציט מיך צוריק
און לאַזט נישט פּחדנותדיק זיך אונטערגעבן דעם הונגער.

שפעט אין דער נאַכט וועקט אונדו פון שלאָף אַ געוואָי פון אַליאַרם-
סירענעס. וואַכלייט מיט מאַסקירטע לעמפלעך לויפן אַרום איבער די
פינצטער געוואָרענע באַראַקן און יאָגן פון די בעטן אַראָפּ — צו די שוין-
קעלערס.

פון די הימלען טראָגט זיך אַ שווערער גערויש פון זשומענדיקע
אַעראָפּלאַנען. ליכט-פּאַסן יאָגן זיך אין די הויכקייטן, פּאַרפּלאַנטערן זיך,
טאַפן אויס די וואַלקנס, שפּרינגען אויפן שוואַרצן הימל; זיי כאַפּן אָן אַ
שטיק באַלויכטענעם וואַלקן און טראָגן אים אויף זייערע שפיצן. אַ קאָנאַ-
נאַדע פון זעניט-האַרמאַטן איז געצילט צו די פונקטן וווּ די ווייסע ליכט-
פלעקן גיסן זיך צוזאַמען. די לופט טוט אַ ציטער, איבערן פינצטערן האַר-
זאָגט גייען אויף פייער-זיילן. איך זע צום ערשטן מאָל, ווי עס פּאַלן
באַמבעס אויף דער דייטשישער ערד...

„מאָרגענשיכט אַװפֿ־שטיין!“ — שרייט צעצויגן דאָס הייזעריקע קול
פון וואַכמאַן. אַלע ליגן ווי צוגעשמידטע צו די געלעגערס. דער וואַכמאַן
ווערט ביז, קלאַפט מיטן שפיץ שטעקן איבער די ווענטלעך פון די בעטן
און שרייט אין איין אַטעם, אַז מען זאָל אויפשטיין צו דער אַרבעט.

מיט האַלב-צעעפנטע אויגן רייסן מיר אָפּ די קעפּ פון די שטרויענע
קישעלעך. דער ערשטער פּאַרשלאַפענער בליק פּאַלט אויף דעם וואַכמאַן,
וואָס שטייט נאָך אַלץ אין מיטן פון באַראַק און רייסט די נאַכט-שטילקייט
מיט זיין הייזעריק קול.

אין משך פון אַ האַלבער שעה דאַרפן אַלע זיין גרייט צום אָפּמאַר-
שירן אין שאַכט. איך אייל זיך מיטן אַנטאָן, כדי עס זאָל מיר נאָך בלייבן
צייט אויף צו דערוואַרעמען זיך מיט אַ ביסל קאַווע וואָס מ'קען פריי
אַנפילן אין דער באַנקע. אָבער מיין הונגער לאַזט זיך נישט אָפּנאַרן מיט
אַ פּאַר שלוק ביטערער קאַווע; אים לאַקט דאָס שטיקל ברויט, וואָס ליגט
אין דער שאַפקע. איך טראַכט, ווי אַזוי דאָס צו שפּאַלטן, אַז עס זאָל מיר

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

נאך בלייבן אַ פענעצל ברויט מיטצונעמען אין גרובן. אָבער מיין הונגער וויל נישט וויסן פון קיין פשרות, וויל נישט זאָרגן אויף שפעטער און פאַרלאַנגט מיט עקשנות דאָס גאַנצע שטיקל ברויט — קיין קרישקעלע זאָל דערפון נישט איבערבלייבן.

אין איילעניש עפן איך די שאַפקע, הייב אונטער די שיסל און טאַפּ אויס מיט אַ פיבערדיקער האַנט דאָס ברעטל. איך שטעל זיך אויף די שפיצן פינגער, מיט די אויגן איבער דער אויבערשטער פאַליצקע, און איך דערזע, אַז דאָס שטיקל ברויט איז נישטאָ...

נאָך גוט, וואָס מיינע שכנים געפינען זיך נישט אין דעם מאַמענט לעבן מיר און איך קען צוימען אין זיך דעם כעס.

אינעם צווייטן עק באַראַק ברעכט אויס אַ טומל. דאָס שרייען די געוועזענע פאַראַבקעס, אַז בעת דעם נאַכט־אַליאַרם האָט מען פון זייערע שאַפקעס אַרויסגעגנבעט אַ טייל פונעם עסנוואַרג, וואָס זיי האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט פון די דייטשישע פויערים. זיי שעלטן, זידלען און ווייסן נישט וועמען צו באַשולדיקן. דער אַריינקומענדיקער וואַכמאַן רייסט איבער דעם טומל מיט אַ שאַרפן פייף און רופט: „מאָר־גענ־שיכט, ראָװס!“

ק א פ י ט ל ד ר י י

ביי א שמאל לאנג פענצטער באקומט יעדער קוילנגרעבער — נאכן אויסרופן זיך אַרבעטס-נומער — א גערייניקטע לאַמפּ, אַנגעפילט מיט ברענשטאָף. דערביי זענען באַשעפטיקט אינוואַלידן אין העל-גרויע כאַלאַטן. זיי באַוועגן זיך מיט שנעלע טריט ביים דערלאַנגען די לאַמפּן. דאָס נעמען אָדער אָפּגעבן די לאַמפּ איז גלייכצייטיק אַ באַשטעטיקונג, אַז מען האָט צו דער צייט דורכגעמאַכט די שיכט.

עס קומט מיין ריי פון איינשטייגן אין דער ווינדע. איך טו בלויז אַ ניג מיטן קאָפּ — און ווידער נעמט מיך אַרום אַ פּחד ביים אַראַפּלאָזן זיך אינעם טיפן שוואַרצן תּהום. דאָס געפיל פון שרעק האַלט אָן אין מיר ביז איך ווער פאַרשלונגען אינעם גרויסן אונטערערדישן קאַרידאַר מיט די רוישיקע לופט-שטראַמען און מיט דעם דונערדיקן גערודער פון די אַנפאַרנדיקע וואַגאַנדלעך קוילן.

די לאַנגע רייען אויסשטייגנדיקע קוילנגרעבער צעגייען זיך גרופּעס-ווייז אין די זייטיקע קאַרידאַרן. אונדזער גרופּע, וואָס דאַרף דורכמאַכן אַ לאַנגן וועג ביז צום אַרבעטס-פּלאַץ, זעצט זיך אויס אין לידיקע וואַגאַ-נעטקעס. אַן עלעקטריש לאַקאָמאָטיוול פירט אונדז אַוועק אין דער ריכטונג וווּ עס געפינט זיך אונדזער שטרייב.

וואַצעק און באַלעק זעצן זיך אויף זייערע איינגעבויגענע פּיס מיט אומעטיקע פּנימער, אַראַפּגעלאָזטע צום דעק פּונעם רוישנדיקן וואַגאַנדל. אפשר דערמאָנען זיי זיך איצט אין דעם געשפרעך, וואָס מיר האָבן געהאַט אויפן וועג צום קוילנגרובן וועגן די פאַרגעזענע שוועריקייטן ביי דער היינטיקער שיכט: מיר דאַרפן היינט אָנהייבן אַרבעטן ווי זעלבשטענדיקע קוילנגרעבער.

דעם רוטשע-מייסטער אַדאַלף גייט נישט אָן ווער פון אונדז עס איז

זאט אָדער הונגער־יק. ער פאַרלאַנגט בלויז איין זאך — מיר זאלן פֿינקטלעך אויספֿירן די אויפֿגאַבעס, וואָס ער לייגט אויף אונדז אַרויף. וואַצעק און באַלעק שרעקן זיך פֿאַר דעם שווערן פֿיזישן עול. די שוואַרצע פֿאַרשטיינערטע קוילנוואַנט וואַרפט אויף זיי אַן נאָך אַ גרעסערן פּחד, ווי דער הונגער אין לאַגער.

458. אַט דעם נומער, געצייכנט מיט קרייד, דאַרף איך אויסגעפֿינען ביים קלעטערן באַרג־אַרויף, אַ באַהאַנגענער מיט די נייע אַרבעטס־מכשירים, וואָס איך האָב באַקומען אין מאַגאַזין ווי אַ זעלבשטענדיקער קוילנגרעבער, נאָך די צוויי וואַכן אַרבעטן צוזאַמען מיט די דייטשן. אַדאָלף האָט אונדז אויסגעטיילט אַרבעטס־פלעצער ברייט צעוואַר־פענע צווישן די דייטשישע קוילנגרעבער. ווי פֿאַר אַנפֿאַנגער מיט נאָך זייער נידעריקע קוואַליפֿיקאַציעס, האָט ער אונדז אויסגעמאַסטן אויסצו־גראַבן ווייניקער קוילן אין פֿאַרגלייך צו אונדזערע דייטשישע שכנים. איך שטיי אַליין אינעם תּהום צווישן די אימהדיקע פֿינצטערע לעכער. פֿאַרבאַרגענע געפֿאַרן קוקן אויף מיר פֿון יעדן שפּאַלט איבער מיין קאַפּ. מיט פּחד קוק איך אויף אַלץ וואָס רינגלט מיך אַרום. אָבער דאָס דויערט נישט לענגער, ווי דאָס אַראַפֿציען פֿון זיך דאָס רעקל מיטן העמד. מיין 14־קילאָדיקער לופט־האַמער איז גרייט צו דער אַרבעט. די סענקעוואַטע קוילנוואַנט שטייט פעסט צוזאַמענגעוואַקסן צווישן די שטיי־נערנע שיכטן און מיר דוכט זיך, אַז זי חוּקט פֿון מיין נישט געוואַנטקייט: „נו, פֿרוּו נאָר צו רירן מיך פֿונעם אַרט!“

מיין אַרט איז צווישן צוויי דייטשישע קוילנגרעבער. איינער געפֿינט זיך פֿון מיר מיט פינף מעטער נידעריקער, און דער צווייטער — מיט פינף מעטער העכער. זיי ווערן גאַרנישט נתפּעל פֿון דער קוילנוואַנט. רויק זעצן זיי זיך ביים צוגרייטן די אַרבעטס־מכשירים און שמעקן טאַבאַק. די לופט־האַמערס הייבן אָן קלאַפֿן. איך קוק זיך איין אין מייע זייטשישע שכנים, די דערפֿאַרענע קוילנגרעבער. ביידע שטייען אין דער זעלבער פּאַזיציע: מיט צעוואַרפענע פֿיס אויף די ראַנדן פֿון די אונטער־געבויטע קלעצער. דער בלאַסער שיין פֿון זייערע לאַמפּן זעט זיך קוים אַרויס אין שוואַרצן שטויב־וואַלקן, וואָס וויקלט זיך אַרום זייערע האַלב־

נאָקעטע אויסגעבויגענע לייבער. שוואַרצע שטיקער רייסן זיך אָפּ פון דער קוילנוואַנט און קאַלערן זיך אַראָפּ ביז דער צוים פון זייער אויס-געמאַסטענעם אַרבעטס-שטח.

איך שטיי אָנגעבויגן מיט דער רעכטער זייט צו דער קוילנוואַנט. מיינע אויגן קוקן אָנגעשטרענגט אויף דעם קלאַפּנדיקן האַמער. דער ציטער פון דער רעכטער האַנט גייט זיך פּונאַנדער איבער מיין גאַנצן קערפּער, אָבער די וואַנט איז פאַרעקשנט. דער שפּיז צעטאַנצט זיך אויף דער אויבערפּלאַך און פּאַלט אַראָפּ צוזאַמען מיט אַן אָפּגעפּלאַצט קליין שטיקל קויל. איך פּרוּוו אויף אַ צווייט אַרט — דער שפּיז צעראַצט די וואַנט און שפּרינגט אַראָפּ צום שטיינערנעם דיל. איך הייב אָן ווערן ביז, ניבול-פה-קללות רייסן זיך דורך מיינע ציין, ווי זיי וואַלטן מיר געקענט צו הילף קומען ביים גובר זיין די שטיינהאַרטע קוילנוואַנט.

ערשט נעכטן האָב איך געאַרבעט מיטן האַמער בעת דער צווייטער האַלבער שיכט. פּערדינאַנד האָט מיך גערימט, אַז איך האָב שנעל געלערנט די קענטענישן פון אַ „בערגמאַן“, פאַר וואָס זשע גייט מיר איצט נישט? וואָס וועט אַדאָלף וועגן מיר זאָגן, ווען מיינע פּוילישע חברים וועלן יאָ באַווייזן אויסצופירן זייער אויפגאַבע? וועל איך זיין פאַר די פּאַליאַקן און אַביעקט פון חזק, און ביי די דייטשן — פון געפאַר?

דער פּחד רופּט אין מיר אַרויס יענע פאַרבאַרגענע כּוחות, וואָס קומען תּמיד אויף בעת איך שטיי פאַר אַ סכּנה. איך מוז די קוילנוואַנט בייקומען; איך בין גרייט איינצובייסן זיך מיט ציין און נעגל און די קוילנוואַנט פּונאַנדערצורייסן.

איך פּרוּוו אויסנוצן מיין דערפאַרונג פון די לעצטע טעג ביים אַנטרעפּן אויף שטיינהאַרטע קוילן. איך הייב אָן אונטערגראַבן די אונטערשטע טייל וואַנט. יעדעס אָפּגעריסענע שטיק פאַרקלענערט די ווידערשטאַנד-קראַפט פון דער קוילנוואַנט. איך לאָז נישט נאָך. דער האַמער פאַרקריכט וואָס אַ מאָל אַלץ טיפּער און אַ שטיק וואַנט בלייבט שטיין אָן אַ גרונט. דאָן גרייף איך אָן דעם אַרויסגעזעצטן „בויד“. דער שפּיז טרעפט כּסדר אין ציל. גרויסע קוילנשטיקער פּאַלן מיט אַ קראַך צום שטיינערנעם באַדן.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

די שפאָנונג אין מיר לאָזט נאָך ערשט ווען איך טרעט מיט די פיס איבער די צעריסענע שטיקער פון דער קוילנוואַנט.

דער רוטשע־מייסטער אַדאַלף דראַפּעט זיך באַרג־אַרויף איבער דער שטרייב און פאַרהאַלט זיך אויף אַ וויילע לעבן מיר. ער וואַרפט זיינע שפּיזיקע בליקן פון דער קוילנוואַנט אויפן באַרג קוילן, און פאַרקערט. ווי גאַרנישט לויט זיין געווינהייט רעדט ער צו מיר אויס אַ פאַר איינגע־האַלטענע רויקע ווערטער און מאַכט מיר אויפּמערקזאַם אויף טעכנישע פּעלערן, וואָס קענען מיר שטערן אין דער אַרבעט.

ביים צוזאַמענשולעפּן דאָס האַלץ צום אונטערבויען גיי איך אַדורך אַ פינצטערן לאַך און שטויס זיך אָן אויף אַ הענגענדיק אַרבעטס־רעקל מיט אַן אָנגעשוואַלענער קעשענע. גאַרנישט איבערטראַכטנדיק צי איך אַרויס פון דער קעשענע אַ ווייך פּעקל. נאָך איידער איך צעוויקל דאָס פאַפּיר דערפּיל איך דעם ריח פון פּריש ברויט מיט שמאַלץ. שנעל דער־ווייטער איך זיך פון דעם אַרט, קריך אַריין אין אַן אַנדערן פינצטערן לאַך, לעש אויס מיין לאַמפּ און שלינג דאָס עסן ווי אַן אַנטלאַפּענע קאַץ מיט איר געכאַפּטן ביסן.

נאָכן אויפּעסן די פּעטע ברויט־שניטן האָט מיך אָנגעהויבן פּייניקן אַ חרטה־געפּיל. נישט דערפאַר, ווייל דאָס איז געווען דער ערשטער פּאַל אין מיין לעבן, ווען איך בין געווען געצווונגען אויסצושטרעקן די האַנט צו אַ פּרעמדער זאַך, נאָר גיכער צוליב די רעזולטאַטן, וואָס קענען קומען פונעם גנבענען ברויט ביי אַ דייטשישן קוילנגרעבער. און הגם איך האָב פאַרשטאַנען, אַז דאָס ברויט האָט געהערט צו איינעם פון יענע דייטשן וואָס קייען מיט גרויס הנאה זייער פּעט עסן אין די אויגן פון די הונגע־ריקע „פאַרפּלוקטע“ פּאַליאַקן — בין איך דאָך נישט געווען רויק.

אין שטרייב איז שטיל געוואָרן. די רוטשע בלייבט שטיין אויף 15 מינוט. די פאַרשטויבטע קוילנגרעבער זעצן זיך אויס אונטער די לאַמפּן, צעוויקלען זייערע ברויט־פאַקעטן, עסן מיט פּולע מיילער און פאַרטרונקען פון בלעכענע באַנקעס געזיסטע שוואַרצע קאַווע. בלויז דער דייטש ווילי שטייט נאָך אַלץ אַן איינגעבוֹגענער אין דעם שוואַרצן לאַך וווּ עס הענגט זיין אַרבעטס־רעקל. קיינעם גייט נישט אָן וואָס ער דרייט דאָרט די שייך

ט ע ג אן ליכט

פון זיין לאַמפּ אַרום זיך. אַלע קוקן זיך אום צו ווילין ווען ער קריכט אַרויס פון לאַך און מיט אַ בייז צעשריגן קול לויפט ער צו זיין פּוילישן שכן, וואָס ליגט אַן אויסגעצויגענער אויף די צעברעקלטע קוילן-שטיקלעך.

— דו דרעקישער פּאַלע! האַסט מיין בוטאַן-בראַט געשטאַלט!
דער פּאַליאַק זעצט זיך אויף און קוקט אויפן דייטש מיט אַ נישט פּאַרשטייענדיקן בליק.

— כּלעבאַ! כּלעבאַ! געפרעסען! וואָר דאַס גוט? האָ? פּערפּלוכט!
ווען דער פּאַליאַק האָט זיך ענדלעך געכאַפט אין וואָס דער דייטש באַשולדיקט אים, איז ער אויפגעשפרונגען מיט אַ פּאַר אויפגעריסענע אויגן און געשריגן:

— איז דיין מאַמען אַריין!

דער אַלטער דייטשישער קוילנגרעבער היינריך האָט געהאַט מוט צו פּאַרטיידיקן דעם פּאַליאַק: ער האָט אים געזען די גאַנצע האַלבע שיכט אויף זיין אַרבעטס-פּלאַץ. זעענדיק, אַז זיין דייטשישער „קאַמעראַד“ שטעלט זיך אויף דער זייט פון פּוילישן שכן, איז ווילי אָפּגעטראַטן, אָבער ער האָט דעם פּאַל נישט געקענט פּאַרשווייגן און זיין כּעס האָט ער איבער-געטראַגן אויף מיר.

איך זיך און קיי די פּאַר דינע פענעצלעך ברויט באַשמירט מיט מאַרמעלאַד. ווילי בייגט זיך אַראָפּ און קוקט מיר אַריין אין מויל.
— וואָס זוכסטו היר, ווילי? האַסטו וואָס פּערשטעקט צווישן מיינע ציינער?

ווילי ענטפּערט נישט אויף מיין פּראַגע. ער קוקט אויף מיר זייטיק מיט אַן אַנגעדראָלענער שווייגעניש.

איך בלייב זיצן מיט אַ האַלב-אַפּן פּאַרגליווערט מויל און קוק אויף אים מיט אַ פּאַרדעכטיקטן בליק. ווילי קען דאַס נישט פּאַרטראַגן, דרייט ער זיך אויס מיטן רוקן צו מיר, שטעלט אַן די שייך פון זיין לאַמפּ נידערדיק צו זיינע פּוסטרייט און זוכט מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ. איך קוק אויף זיין האַלב-נאַקעטן אויסגעבויענעם רוקן, וואָס דערווייטערט זיך לאַנגזאַם צום פינצטערן לאַך אַנטקעגן מיין אַרבעטס-פּלאַץ, וווּ ער דערזעט צווישן שטויב אַרויסשטעקן אַ שפיץ צייטונגס-פּאַפּיר. ווילי גייט אַריין אַן אייב-

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

געבויגענער אין דעם לאַך, טוט אַ שאַר מיטן שוך דעם שטויב אַרום דעם פאַפיר און ציט זיך גלייך צוריק. דער ריח פון צואה יאָגט אים נאָך ביז אַראָפּ צו זיין אַרבעטס־פּלאַץ, ווהיין ער איז אַוועק מיט שיפענדיקע בייזע קללות.

די קייט הייבט לאַנגזאַם אָן צו שאַרן זיך צו דער לויפנדיקער באַנד, מיטשלעפּנדיק די אַנגעוואַרפענע קוילן אין דער רוטשע. פון דער קוילנ־וואַנט טראָגט זיך פונאַנדער אַ געדיכטער שטויב־וואַלקן, וואָס זעצט זיך אויף אַלץ אין דעם אונטערערדישן רוים.

אַדאַלף קומט צו קריכן פון דער פינצטער. זיינע געשלאָסענע שוואַרצע ליפן שמייכלען קאַלט און אומהיימלעך. מיט אַ פאַרקוועטשט אויג קוקט ער צו ערשט זיך איין אינעם פאַרפעסטיקטן קלאַץ, וואָס איך האָב נאָר וואָס אונטערגעבויט און דערנאָך טוט ער אַ באַוועג מיט דער האַנט. איך לאָז אָפּ דאָס הענטל פון האַמער און גיי צו צום שטיק קויל, וווּ אַדאַלף האָט זיך אַוועקגעזעצט.

— סטאַכו — זאָגט צו מיר אַדאַלף מיט אַ דראַענדיקער שטים — אויב עס וועט נאָך איין מאָל אַזעלכעס פאַסירן, וועט זיין שלעכט!

— וואָס אַזוינס? — קוק איך צו אַדאַלפן זייטיק אַראָפּ.

— ווייסטו ווירקלעך נישט, אַז פון וויליס טאַש האָט ווער פון די פּאַליאַקן אַרויסגעשלעפט זיין בוטאַן־ברויט?

— איך האָב ווילין געזען אַן אויפגערגטן, אָבער ער האָט מיר נישט געזאָגט די סיבה פון דעם.

— היינט ביי ווילין, און מאַרגן ביי אַ צווייטן פון אונדז. איר, פּאַליאַקן, ווייסט נאָך נישט, וואָס מען קאַן דאָ אַריינכאַפן פאַר גנבענען ברויט.

— ביסטו זיכער, אַדאַלף, אַז אַ פּאַליאַק האָט דאָס געטאַן?

— יאָ! — שטעלט זיך אַדאַלף אויף — ביז אייער קומען אין גרובן

האַט קיין מאָל אַזעלכעס נישט פאַסירט!

— איז וואָס האַסטו זיך צוגעטשעפעט צו מיר?

— איך ווייס נישט ווער עס האָט געגנבעט דאָס ברויט, אָבער איך

וויל אייך אַלע וואַרענען!

טעג אן ליכט

- גענומען דאָס ברויט האָט זיכער אַזעלכער, וואָס האָט שטאַרק געליטן פון הונגער.
- מיר גייט נישט אָן ווער פון אייך עס הונגערט. וועגן דעם דאַרף זאָרן אייער לאַגער־פירער.
- אין לאַגער איז דאָס עסן שלעכט, און דערצו נאָך ווייניק.
- סטאַכו, איצט איז קריגסצייט.
- דער הונגער וויל דאָס נישט פאַרשטיין.
- אויך מיר, דייטשן, הונגערן.
- אַדאַלף, איך זע דיך אין קוילנגרובן עסן ברויט מיט פעטס.
- מיר, בערג־לויטע, מוזן זאָט זיין.
- און מיר, פּאָליאַקן, דאַרפן הונגערן און אַרבעטן ווי זאַטע?
- אָבער איך מוז פון דיר די פולע אַרבעטס־נאַרמע פאַרלאַנגען, אַזוי ווי דער שטייגער פאַדערט פון מיר.
- דאָן גייען מיר שנעל צו גרונט.
- ביי אַדאַלפן רופט מייע ווערטער אַרויס אַ שמיכל. מיט סאַדיסטישער הנאה זאָגט ער :
- איר, פּאָליאַקן, זענט דען נישט פרייוויליק געקומען קיין דייטש־לאַנד?
- ביסט שלעכט אינפאַרמירט, אַדאַלף, מיר זענען מיט צוואַנג פאַר־שיקט געוואָרן.
- דער שטייגער ברייטענשטיין האָט מיר דערציילט, אַז איר זענט פרייוויליק געפאַרן קיין דייטשלאַנד.
- דעריבער דאַרפן מיר הונגערן?
- אַדאַלפן איז געוואָרן נישט באַקוועם ווייטער פאַרצוזעצן דאָס גע־שפרעך אויף פּויליש. ביים אַוועקגיין זאָגט ער צו מיר אין דייטש :
- יאַ, סטאַכו, איך קאַן ניקס דאַפיר.

איך בין פאַרטאָן אין דער אַרבעט פון אונטערבויען, נאָכן אויסגראַבן דעם צווייטן מעטער קוילן. דער פאַרפעסטיקטער קלאַץ שטייט נישט אַזוי, ווי פּערדינאַנד האָט מיך געלערנט. איך שטעל אים איבער מיט מער

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ר י ט ש

באָוואָרנטער זיכערקייט אונטער דעם אויפגעפלאַצטן שטיינערנעם סופיט.
דער שטייגער קלעטערט, אָנהאַלטנדיק זיך ביי די קלעצער. אים אליין
זעט מען נישט, בלויז די שאַרפע שיין פון זיין בליצלאַמפּ באַוועגט זיך
פאַמעלעך פאַרויס, ביז ער קומט אָן צו מיין אַרבעטס־פּלאַץ.

— גליקאַוף! — גריסט זיך אומגעריכט דער שטייגער צו מיר מיט
אַזאַ פּרידלעכן טאָן, ווי ער טוט עס געוויינלעך צו די דייטשישע קוילנ-
גרעבער.

— גליקאַוף! — ענטפער איך אים און זעץ ווייטער פאַר מיין אַרבעט.
דער ליכט־פּאַס פון שטייגערס בליצלאַמפּ קרייזט אַרום אויף מיין
אַרבעטס־פּלאַץ, שפּרינגט אַרויף און אַראָפּ און רופט ארויס אין מיר
אַ גערועזקייט. איך באַמי זיך צו אַרבעטן פאַרזיכטיק מיט אַן אָנגע-
שטרענגטער גלייכגילטיקייט.

— פּריבעל!

דער שטייגער רופט אויס מיין נאַמען און ווייזט אָן מיטן שטעקן דאָס
אַרט, וווּ איך זאָל זיך אַוועקשטעלן.

— נאָך אייניקע טאַגע — זאַגט דער שטייגער ציילנדיק מיט זיין
שטעקל אויף מיר — אונד דו מוזט באַווייזן פּערטיק מאַכן די קאַלע
זאָ ווי איין דויטשער בערגמאַן.

— שטייגער, איך האָבע קיינע קרעפטע.

— וואָרום?

— קנאַפּ עסן — ווייניק קרעפטע.

— וואָס בעקומסטו אים לאַגער „שווערפּאַרציאַן“?

— 400 גראַם בראַט אונד 1 ליטער גרינע וואַסער־זופע.

— יאָ! דאָס זעלבע באַקומען דאָך וויר דויטשע!

— וואָרום, שטייגער, האָבע איך אימער הונגער?

— וואָרום? איר, אויסלענדער, בראַוכט צופיל פּרעסען!

— שטייגער, קנאַפּ עסן אונד פיל קאַלע?

— יאָ! וואָן די קריג צו ענדע קאַמט, דאָן ווייניק קאַלע אונד פיל

פּרעסען!

— דאָן קאָם איך דאָך צו האַווע.

טעג אן ליכט

— ניכט וואָר, פריבעל, דו בלייבסט אימער אים דויטשלאַנד! דו
וירסט היר גוט לעבן וואָן דו איין גוטער בערגמאַן ביסט!
— און ביז דאָן איך אימער הונגערן?
— שייסע מיט דיין הונגער! — צעשרייט זיך דער שטייגער — היר
אים גראַבע נור קאַלע! קאַלע!

נאָך דער שיכט. זאַלבעדריט פאַרן מיר צוריק אין איין וואַגאַנדל.
וואַצעק איז גאַרנישט מיד. ער גרייסט זיך ביים דערציילן וועגן זיין
אַרבעט צום ערשטן מאל מיטן לופט-האַמער ביי דער קוילנוואַנט, ווי
אַזוי ער איז אליין דערגאַנגען צו באַזייטיקן די שוועריקייטן און שטע-
רונגען, וואָס האָבן זיך אים אויסגעוויזן ביים אָנהייב שיכט פאַר אוממעג-
לעך בייצוקומען. ער מיינט, אַז עס איז אַ סך גלייכער צו אַרבעטן זעלב-
שטענדיק ביי דער קוילנוואַנט, איידער צו זיין אַ געהילף ביי אַ דייטש
ביים שעפן די קוילן און אויסצושטיין גראַבע באַלידיקונגען אין דער
גרילצנדיקער שפראַך, וואָס יידן האָבן גערעדט...

באַלעק דאַקעגן זיצט אַ בייזער און אויפגערעגטער פון וואַצעקס באַ-
רימען זיך מיט זיינע פעיקייטן ביי דער אַרבעט. באַלעק איז פול מיט
שנאה צו די דייטשן. אים איז דערווידער צו טאָן די מינדסטע זאָך וואָס
קען זיי ברענגען נוצן. די דריי מעטער קוילן ביי דער איצטיקער שיכט
האַט ער בכיוון נישט פאַרענדיקט, כדי דער דייטשישער מייסטער זאָל
אים נישט קענען נאָך מער אויסנוצן.

באַלעק קלערט נישט אויף זיין צאָרן קעגן דער אַרבעט מיט אַן
איבערצייגנדיקן אַרגומענט, וואָס זאָל וועמען פון אונדז באַאיינפלוסן דאָס
זעלבע נאַכצוטאָן. דאָס איז ער נישט אויסן. ער פאַרלאַנגט עס נאָר פון
זיך אליין, ווייל ער האַסט די דייטשן, וואָס האָבן אים געמאַכט פאַר אַ
היימלאַזן, אַרעסטירט זיין טאָטן און אים פאַרשלעפט קיין דייטשלאַנד
אויף צוואַנגס-אַרבעט, כדי דאָ צו פירן אַזאַ הינטיש לעבן.

— וואַצעק, וואָס וועסטו טאָן — פרעג איך — אויב אַדאָלף וועט דיר
מאַרגן אויסמעסטן נאָך אַ מעטער קוילן?

— וועל איך דאָס מאַכן — ענטפערט וואַצעק מיט גאוה.

— און אז אדאלף וועט פארלאנגען פון דיר פינף מעטער?
— וועל איך אים ווייזן, אז איך קען זיין דער זעלבער קוילנגרעבער
ווי זיינע דייטשן.
— וועט דאך אדאלף דאס זעלבע פארלאנגען פון אלע פאליאקז אין
שטרייב?

— איז וואס גייט דאס מיך אן?
— איך זע שוין — רופט זיך באלעק אן מיט א בייזן בליק אויף
וואצעקן — ווילסט ווערן ווי דאס בלינדע פערד אין קוילנגרובן.
— האסט א טעות, באלעק. וואס מער איך וועל קענען די ארבעט,
אלץ לייכטער וועט מיר ווערן איבערצוקומען די שיכט.
— לייכטער אויסצוציען די קאפיטעס — חזקט באלעק.
— זיי נישט אזוי קלוג, באלעק. אויסציען די קאפיטעס קענסטו
פריער פון מיר, אויב דו וועסט נישט וועלן וויסן, ווי אזוי זיך אומצוגיין
מיטן לופט-האמער.

— ווייסט פאר וואס איך וויל נישט ארבעטן? ווייל מ'האלט מיך דא
ווי א הונט, וואס מ'גיט אים בלויז אויסצולעקן א שיסל.
— פרוו אזוי רעדן צום שטייגער, וועסטו באלד דערפילן זיינע
קלעפ איבער דיין קאפ. און אדאלף, מיינסטו, וועט דיך שווינען?
קעגן וואצעקס לעצטן ארגומענט האט באלעק אפילו מיט קיין איין
ווארט נישט געפרוווט זיך קעגנשטעלן, ווי פאר זיינע אויגן וואלט זיך
פלוצלינג באוויזן דעם שטייגערס סענקעוואטער שטעקן און אדאלפס
שאַרף פנים מיט די פארביסענע ציין.

דאס אונטערשפרינגענדיקע וואגאנדל אויף די ליניעס לויפט מיט
אונדז איבער פינצטערע קארידארן צווישן שטיינערנע ווענט. מיר טרייס-
לען מיט די קעפ, ווי מיר וואלטן אן ווערטער מסכים געווען מיט וואצעקס
רייד.

ביים ארויספארן פון קוילנגרובן שטעלן מיר זיך אויס אין דער ריי
צו דער ווינדע, ווילי, וואס שטייט פאר אונדז, צעשמעסט זיך מיט די
דייטשישע קוילנגרעבער און הייבט אן רעדן וועגן זיין געגנבעט „בוטאן“
ברויט. ער דערציילט עס מיט אזוי פיל האס, אז זיין פארשווארצט פנים

ווערט אזש גרוי-ווייס פון אויפרעגונג נאך יעדן צעצויגן זידלווארט :
 „פערפלוכטע“, „דרעקישע“, „שייס-פאלע“.

ווען ער קוקט זיך אום און דערזעט אונדז שטיין הינטער זיך, ווערט
 ער נאך בייזער און יעדעס זידלווארט אקצענטירט ער מיט נאך מער
 פאראכטונג און שנאה.

די דייטשע קוילנגרעבער, וואָס הערן זיך איין אין וויליס רייד, זענען
 מסכים מיט אים און יעדער באַזונדער וואָרפט צו אַ גרינגשעצנדיק
 וואָרט אויפן אַדרעס פון די פאָרהאַסטע „אוסלענדער“. בלויז איינער, דער
 אַלטער קאַרל פון באַכום, מאַכט אַ שאַרפע באַמערקונג פּרעגנדיק ווילן,
 וואָס וואָלט ער געטאָן, ווען ער איז אויפן אַרט פונעם הונגעריקן פּאַליאַק
 און געפינט ברויט מיט שמאַלץ און קיינער זעט עס נישט?

ווילי פאַררייסט דאָס פנים צום הויכן קאַרל און ראָט אים, אַז ער זאָל
 ווייניקער האָבן מיטלייד מיט די פּאַליאַקן, נאָר בעסער זאָגן, ווי אַזוי ער
 וואָלט רעאַגירט, ווען מען גנבעט ביי אים דאָס ברויט.

קאַרל צעלאַכט זיך און ענטפערט, אַז ער וואָלט נישט געמאַכט אַזאַ
 רעש, נאָר געטראַכט ווי אַזוי אויף ווייטער בעסער אויסצובאַהאַלטן דאָס
 ברויט. אָבער קיינער איז נישט מסכים מיט אים, ווייל פאַרשווייגן, מיינען
 זיי, וואָלט געהייסן, אַז די פּאַליאַקן קענען ווייטער גנבענען.

פאַול דער מאַשיניסט זאָגט זיך אַרויס, אַז ער וואָלט טאַקע געשוויגן
 אַזוי לאַנג, ביז ער וואָלט דעם פּאַליאַק געכאַפט ביים שלעפּן פון טאַש.
 דאָן וואָלט ער אים אַזוי אָנגעלערנט, אַז ביי אַלע פּאַליאַקן וואָלט אָפּגע-
 נומען געוואָרן דער חשק צו גנבענען ברויט אין קוילנגרובן.

די דייטשן זענען אַריין אין דער ווינדע און מיר זענען דערווייל געבליבן
 אונטן. וואַצעק און באַלעק ווילן דערגיין ביי מיר וואָס די „שוואַבעס“
 האָבן גערעדט צווישן זיך און געקוקט דערביי מיט אַזאַ בייזקייט אויף
 אונדז. איך דערצייל זיי באַלעקן פאַרדריסט פאַר וואָס אים איז נישט
 איינגעפאַלן דאָס צו טאָן, וואָלט ער כאַטש איין מאָל אין דייטשלאַנד
 פאַרזוכט דעם טעם פון ברויט, באַשמירט מיט חזיר-שמאַלץ. וואַצעק
 פאַרזיכערט, אַז ער וואָלט זיך קיין מאָל נישט צוגערירט צו דער קעשענע
 פון אַ דייטש, ער זאָל אַפילו זיין טויט-הונגעריק. באַלעק אָבער גלייבט
 אים נישט און ער האַלט וואַצעקן פאַר אַ פחדן.

ק א פ י ט ל פ י ר

תיכף נאך אונדזער אַנקומען אין לאַגער האָבן אָנגעהויבן נאָרמאַל צו אַרבעטן די ביוראָ-אַנשטאַלטן, וועלכע האָבן אָנגעזאָגט אַ סטאַביל לאַגער- לעבן מיט אַ פּערספּעקטיוו פּון אַ לאַנגער עקזיסטענץ.

מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָט מען געעפּנט אין לאַגער אַ שפּיטאַל, אַ פּאָסט-אַפּטיילונג און אַ שוּסטער-וואַרשטאַט אויף צו פּאַריכטן שיד. פּון צווישן די לאַגעריסטן האָט זיך בולט אַרויסגערוקט די גע- שטאַלט פּון 25 יאָריקן זבישעק. ער איז געווען אַ הויכוויסקער, מיט גלאַט-פּאַרקעמטע האָר, אַ רונדיק שיין ראָזלעך פנים און מיט צעשמיי- כלטע העל-בלויע אויגן. קוים אַנרינדיק די ערה, איז ער געגאַנגען מיט דראַבנע טריטלעך, ווי אַן עלעגאַנטע אויסגעפּוצטע דאַמע. זיין שפּראַך איז געווען אַן איידעלע און ער האָט פּאַרמאַגט זייער פיינע מאַניערן. פּון וואָנען זבישעק האָט געשטאַמט האָבן געוואוסט נאָר די באַאַמטע אין דער עווידענץ-אַפּטיילונג פּון לאַגער. אים האָט מען קיין מאָל נישט געהערט דערמאָנען זיין פּאַרלאָזענע היים. דאַקעגן האָט ער ליב געהאַט צו רעדן וועגן זיינע אוניווערסיטעט-יאָרן. זיינע מעדיצין-שטודיעס האָט ער נישט פּאַרענדיקט צוליב דער מלחמה.

די דייטשישע שפּראַך האָט זבישעק גערעדט אַזוי פליסיק, ווי זיין מוטערשפּראַך פּויליש.

ווען דער לאַגער-קאָמענדאַנט האָט געמאַכט זיין ערשטע אינספּעקציע איבער די באַראַקן, האָט אים זבישעק באַגלייט און פּאַרגעשטעלט פּאַר דער מענטשן-מאַסע. דעמאַלט האָבן מיר זיך דערוואוסט, אַז זבישעק איז געוואָרן דעם קאָמענדאַנטס געהילף און ראַטגעבער ביים איינפירן אַרדע- בונג אין לאַגער.

זבישעקס אויסזען האָט אַרויסגערופּן צוטרוי און דרד-אַרץ. אַלע

אין לאגער האָבן מיט רעספעקט געצויגן פאַר אים די היטלען און יעדער האָט גוט פאַרשטאַנען פאַר וואָס זבישעק וווינט באַזונדער, לעבט באַקווע- מער און באַוועגט זיך פריי מיט אַ טעקע אונטערן אַרעם אין די שכנותדיקע שטעט. ער טראַגט אויך נישט אויף דער רעכטער זייט ברוסט דעם צייכן „פ“, ווי יעדער פּאָליאַק אין דייטשלאַנד.

זבישעק האָט אָנגעהויבן שפּילן די ראַלע פונעם הויפט-פאַרשטייער פון די לאַגעריסטן, זיך פאַרנומען מיט זייערע נויטן און אַרויסגעוויזן אינטערעס צו יעדן, וואָס האָט זיך געווענדעט צו אים.

אין שכנות פון קאָמענדאַנט האָט זבישעק באַקומען אַ באַזונדער צימער, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט די ביוראַ-אַפטיילונגען אין לאַגער. אַזוי אַרום איז זבישעק געוואָרן דער פאַרבינדלער צווישן די לאַגער- מענטשן מיט דער קאָמענדאַנטור.

זבישעקס צימער איז געוואָרן דער איינציקער אַדרעס פאַר די לאַגער- מענטשן, וואָס האָבן זיך געפילט באַעוולט פון פאַרשידענע אַדמיניסטראַ- טיווע פאַראַרדענונגען, ביים געשטאַלטיקן דאָס לעבן אין לאַגער, אַדער ביי די קאָנפליקטן מיטן דייטשישן באַאַמטן-שטאַב אין לאַגער.

זבישעק האָט געהאַט אַ סך אַרבעט ביי די ענינים און ער האָט באַ- קומען אַ געהילף, דעם פּאָליאַק יאַנטשוק פון נידערשלעזיע — אויך אַ קענער פון דער דייטשישער שפּראַך.

יאַנטשוק — אַ פעסט געבויטער ברייטבייניקער יונג, וואָס האָט געשפּריצט מיט גבורה און חוצפה. זיין ווילגאַרע שפּראַך און גראַבע פנים-שטריכן זענען געווען אַ נאַטירלעכער אויסדרוק פון זיינע כאַראַק- טער-אייגנשאַפטן.

פאַר וואָס דער איידעלער זבישעק האָט גענומען צו זיך ווי דעם נאַענטסטן מיטאַרבעטער דווקא יאַנטשוקן — איז קלאַר געוואָרן פון וויי- טערדיקן לעבן אין לאַגער.

אין דער פּאַסט-אַפטיילונג איז באַשטימט געוואָרן אַלס פאַרוואַלטער באַראַווסקי, אַ מילטוווקסיקער פּאָליאַק פון אַ יאַר פּופציק, מיט אַ לענגלעך מאַט פנים, שאַרף-דורכדרינגלעכע אויגן און דרייסטע באַוועגונגען. זיין

אונטערשטע ליפ איז געווען אַ ביסל אַראָפּגעלאָזן, ווי זיין האַלב־צעפּנט
מויל וואַלט שטענדיק גרייט געווען אַרויסצולאָזן אַ שטרענג וואָרט.

אין לאַגער האָט מען געוויסט, אַז באַראַווסקי איז פאַר דער מלחמה
געווען אין פּוילן אַ לערער פּון פּרעמדע שפּראַכן, אויך פּון דייטש. אויף
די לאַגעריסטן האָט ער געקוקט מיט ביטול, ווי אויף אַ סטאַדע שאַף.
אַחוץ דעם אַנפירן מיט דער פּאַסט, האָט ער גענומען אויף זיך די אויפ־
גאַבע צו דערציען די מענטשן, ווי אַזוי צו זיין געהאַרכנאָם דעם לאַגער־
קאָמענדאַנט און זיינע משרתים.

דורך באַראַווסקיס הענט האָבן אַנגעהויבן אַדורכגיין טויזנטער בריוו
און שפּייז־פּאַקעטן. די אַרבעט איז געווען אַ נויטווענדיקע און נוצלעכע,
איז ער דורך דעם שנעל פּאַפּולער און באַליבט געוואָרן ביי די אַלע לאַגע־
ריסטן, וואָס זענען געווען אין אַ שריפטלעכן קאָנטאַקט מיט זייערע
נאָענטע קרובים אין פּוילן.

אין אַ זונטיק, ווען אַלע זענען געווען באַפּרייט פּון דער אַרבעט, האָט
באַראַווסקי גערופן אין גרויסן עס־באַראַק אַ פּאַרזאַמלונג. מען איז גע־
גאַנגען עפעס אויסהערן וועגן די פּאַסט־ענינים און דאָס האָט ביי אַלעמען
אַרויסגערופן אַן אינטערעס. אַבער אַנשטאַט צו הערן וועגן בריוו און
שפּייז־פּאַקעטן, האָט מען גאָר דערזען באַראַווסקין אין דער ראַל פּון אַ
פּאָליטישן רעדנער. ער האָט אונדז אויפּגעקלערט, אַז דער מיליטערישער
זיג פּון דייטשלאַנד איז אומפּאַרמיידלעך, אַז מיר, פּאָליאַקן, דאַרפן נישט
בלויז שלום מאַכן מיט אַט דעם געדאַנק, נאָר אויך צו הילף קומען דייטש־
לאַנד ביים איינפירן די נייע אַרדענונג אין אייראָפּע.

אַלס ביישפּיל האָט באַראַווסקי גענומען דעם רוסישן גענעראַל וולאַ־
סאָוו, וואָס האָט, לויט זיין מיינונג, ריכטיק אַפּגעשאַצט די ניי־געשאַפּענע
לאַגע, זיך געשטעלט צוזאַמען מיט זיין אַרמיי אויף דער זייט פּון די
דייטשן און דערמיט האָט ער געראַטעוועט די צוקונפּט פּון רוסלאַנד.
זאָס זעלבע, האָט באַראַווסקי אונדז דערקלערט, דאַרפן טאָן די פּאָליאַקן.
די לאַגעריסטן האָבן מיט פּאַרווינדערונג געקוקט אויף באַראַווסקין,
וואָס איז געשאַטאַנען אַנטקעגן זיי אויף אַ טריבונע מיט אַ בראַשור אין די

טעג אן ליכט

הענט און פון דאָרט האָט ער מיט ציפּערן און ציטאַטן באַקרעפּטיקט זיינע אַרגומענטן.

מיט אַ באַהאַלטענער אויפּרעגונג האָבן די לאַגעריסטן אויסגעהערט די אַגיטאַציע־רעדע און שטיל זיך פּונאַנדערגעגאַנגען. ביי די פּאַרטרוי־לעכע געשפּרעכן אין די באַראַקן האָט מען געהערט די ווערטער „פּזשע־קלענטי נייעמיעץ“ (פּאַרשאַלטענער דייטש). ס'איז געווען לייכט צו פּאַר־שטיין, אַז דאָס מיינט מען באַראַווסקין.

קענענדיק גוט דעם פּוילישן מאַסן־מענטש האָט באַראַווסקי געוויסט ווי אַזוי אָפּצושוואַכן דעם איינדרוק, וואָס ער האָט געמאַכט מיט דער רעדע. ער האָט זיך פּאַרענטפּערט, אַז דאָס האָט פּון אים פּאַרלאַנגט דער דייטשישער קאָמענדאַנט און ער האָט געמוזט פּאַלגן, כאַטש ער אַליין איז אַ גוטער פּוילישער פּאַטריאָט און טראַכט נישט אַנדערש ווי אַלע פּאַליאַקן אין לאַגער.

מיט אַזעלכע געשפּרעכן וואָס ער האָט געפירט אינטיים און חבּריש מיט די לאַגעריסטן בעת זיי זענען געקומען מיט אים אין קאַנטאַקט, האָט באַראַווסקי געענדערט זייער באַציונג צו זיך.

זיין אַנזען ביי די לאַגעריסטן האָט באַראַווסקי נאָך מער געשטאַרקט מיטן איינאַרדענען אַ קלויסטער אין לאַגער. צווישן די לאַגעריסטן האָט ער אויסגעפּונען אַ וואַרשעווער פּאַליאַק, וועמען ער האָט פּאַרגעשטעלט פּאַר אַ גלח. לאַגעריסטן האָבן אַנגעהויבן קומען זיך „מאַדליען“ אין גרויסן עס־באַראַק, וואָס איז יעדן פּאַרנאַכט פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ „קאַשטשאַל“.

דער גלח, רוטשעווסקי האָט ער געהייסן, אַ נידעריקער און גראַלע־כער, מיט אַ בלאַסלעך פנים און טיפע פּאַרטראַכטע אויגן, איז געווען אַן אויסנאַם־טיפּ צווישן דער מאַסע לאַגעריסטן. ביז ער איז באַקאַנט געוואָרן אַלס גלח האָט מען אים ווי נישט אַרויסגעזען פּון זיין טונקל ווינקעלע אויף דעם אויבערשטן בעט, ווייט פּונעם טומל אין גרויסן באַראַק.

ווען רוטשעווסקי האָט צום ערשטן מאל זיך באַוויזן אַלס גלח ביים

אָפּריכטן די „מאָדליטווע“, האָבן די, ביי וועמען זיין שטילע אָפּגעזונדערט-
קייט האָט געצויגן די אויפּמערקזאַמקייט, ערשט אָנגעהויבן אים פּאַרשטיין.

באַרָאָוסקי האָט זיך באַמייט אַרויסצונעמען דעם גלח פון אונטער דער
ערד אין קוילנגרובן און אים איינצואַרדענען ביי אַ לייכטער אַרבעט אויף
דער ערד־אויבערפלאַך. אויך זיינע לעבנס-באַדינגונגען זענען אויסגעבע-
סערט געוואָרן, און די לאַגעריסטן האָבן אָנגעהויבן צו באַציען זיך צו אים
מיט אַ באַזונדערן דרך־אַרץ.

רוטשעווסקי האָט זיין גלחישע פליכט גענומען זייער ערנסט. ער
האַט געזאָרגט דערפאַר, אַז יעדן פּאַרנאַכט נאָכן ענדיקן דאָס נאַכט־עסן
זאָלן די טישן צוזאַמענגערוקט ווערן, כדי אין דעם האַלב־ליידיקן רוים
פון באַראַק זאָלן וואָס מער לאַגעריסטן קענען צונויפקומען זיך צו די
„מאָדליטוועס“.

אויף אַ ווייסגעדעקט טישל, צווישן צוויי גרויסע ברענענדיקע ליכט,
איז געשטאַנען אַ קליין בילדל פון דער „הייליקער מאַריאַ“. מיט די בליקן
געווענדעט צו אַט דעם בלאַס־באַלויכטענעם טישל אין פּאַרטונקלטן
באַראַק, האָבן די פּאַרזאַמלטע לאַגעריסטן כאַראַל מיטגעזונגען נאָך דעם
גלח רוטשעווסקי די מאַנאַטאַן־צעצויגענע קלויסטער־געזאַנגען.

איין מאָל, ביים אָפּריכטן דאָס געבעט, האָט מען דערהערט אַ ציטער־
דיקע שטים, וואָס האָט זיך אויסגעטיילט פון אַלע מיטזינגערס. אַלע האָבן
אויסגעדרייט די פנימער צו דעם טונקעלן ווינקל, פון וואָנען די שטים
האַט זיך אַזוי בולט געהערט מיט יעדן קלאַנג און וואָרט.

נאָכן פּאַרענדיקן די „מאָדליטווע“ האָט דער גלח צוגערופן צו זיך
דעם מיט דער שיינער שטים. באַלד האָט אַן איינגעבויענער שוואַרצער
קאָפּ זיך אָנגעהויבן שטויסן צווישן דער געדיכטעניש צו דעם אָרט וווּ
דער גלח איז געשטאַנען.

לעבן גלח איז געבליבן שטיין אַ יונגעראַמן פון נידעריקן וווקס מיט
אַ בולט־אַנזעעוודיקער אַדלער־נאָז. דער גלח האָט אים אָנגעקוקט מיט
פּאַרווונדערונג און באַלד נאָך די ערשטע פּאַר ווערטער פּאַטערלעך
אַרויפגעלייגט די האַנט אויף זיין אַקסל און אַזוי פּאַרגעזעצט מיט אים

א שטיל געשפרעך. פון דער ווייטנס האָט עס אויסגעזען, ווי דעם יונגמאַן וואָלט באַפאַלן אַ פּחד און ער ציטערט פון שרעק.

אינסטינקטיוו האָט מיר אָנגעהויבן קלאַפּן דאָס האַרץ. איך האָב באַ-קומען דעם איינדרוק, אַז אַ ייד האָט זיך דאָ עפּנטלעך אַליין פאַרראַטן. מיט געשפּאַנקייט האָב איך אָפּגעוואַרט וואָס עס וועט ווייטער געשען מיט אים.

צווישן די פאַרזאַמלטע האָב איך דערהערט חוּק-ווערטער אויפן חשבון פון דעם מיט דער אַדלער-נאָז: „אַ זשיד איז פון ערגעץ אַרויס-געקראַכן און זיך באַוויזן פאַרן גלח“...

די לאַגעריסטן האָבן אָנגעהויבן זיך פּריילעך אונטערצוהאַלטן. די „געבויגענע נאָז“ האָט גלייך אָנגעהויבן ווערן אַ טעמע פאַר גראַבע וויצן באַגלייטע מיט געלעכטערס. און ווען דער גלח האָט פּלוצלינג געמאַלדן, אַז פון מאַרגן אָן וועט דער „פּאַן ווילטשוק“ אַלס אַרגאַניסט אָנפירן מיט די געזאַנגען ביי די „מאָדליטוועס“, זענען אַלע איבערראַשט געוואָרן און נישט געוואָלט גלייבן אין דעם, וואָס זיי האָבן נאָר וואָס געהערט פון גלחס מויל.

דעם גלחס מעלדונג האָבן אויפגענומען מיט צופרידנקייט ווילטשוק און זיינע נאָענטע חברים. אויך איך האָב אָפּגעאַטעמט ווען עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די „יידישע נאָז“ געפינט זיך אויף אַ גויישן קאַפּ...

אויף צו מאַרגנס האָט שוין ווילטשוק, ביי דער זייט פונעם גלח, אָנגע-פירט מיט דעם געבעט-אַוונט. זיין אַרגל-קול האָט געגעבן דעם טאָן, און יעדער לאַגעריסט האָט זיך דערמאַנט אין יענע זונטיקדיקע טעג אין די פּוילישע קאַשטשאַלן.

נאָך אַט דעם אַוונט האָבן צו די „מאָדליטוועס“ אָנגעהויבן קומען ווייניקער לאַגעריסטן, הגם די „מאָדליטוועס“ זענען געוואָרן וואָס אַ מאַל פּיערלעכער און איינדרוקספולער. באַראַווסקין האָט דאָס שטאַרק פאַר-דראַסן, ער איז אַ בייער אַרומגעלאַפּן איבער די באַראַקן, געזידלט און פאַרגעוואַרפן גאַטלאַזיקייט.

די סיבה פון אויפהערן קומען צו די מאָדליטוועס האָט זיך גענומען פון דעם חשד, אַז ווילטשוק וויל מאַסקירן זיין יידישקייט מיט זיין ראַל

אלס אַראַנאַניסט. דאָס איז דעראַנגען צום גלח און צו באַראַווסקין. וויל-
טשוק האָט אויפגעהערט קומען צו די „מאָדליטוועס“.

קעגן דעם בלבול האָבן ווילטשוקן פאַרטיידיקט זיינע חברים, וועלכע
זענען מיט אים צוזאַמען געקומען פון אַ דייטשיש דאָרף, וווּ זיי האָבן
געאַרבעט אלס פאַראַבקעס. ער האָט דאָרט געשמט פאַר אַ שטילן און
פרומען קאַטאָליק.

אין אַ וואָך אַרום האָט ווילטשוק זיך אומגעקערט צו די מאָדליטוועס.
זיין צוריקקומען איז געווען פאַרבונדן מיט אַ געשעעניש, וואָס האָט אויף
די פאַרזאַמלטע געמאַכט אַ שטאַרקן רושם. אין דער באַגלייטונג פון זיינע
באַראַק־שכנים איז ווילטשוק אַריין אין „קאַשטשאַל“. ער האָט געטראָגן
אַ גרויס בילד פון דער „הייליקער מוטער“, וואָס ער האָט אין משך פון
אַ פאַר נעכט געמאַלן. מען האָט פאַר אים פריי געמאַכט דעם וועג צום
טישל, אויף וועלכן ווילטשוק האָט אַוועקגעשטעלט דאָס בילד און עס
אַנגעשפאַרט אויף דער וואַנט לעבן די צוויי אַנגעצונדענע ליכט.

ספּאַנטאָן האָבן אַלע אַנוועזנדיקע זיך אַראַפּגעלאָזט אויף די קני,
געפירט מיט די פינגער־שפיצן פון דער רעכטער האַנט איבער דער
ברוסט צו די געבויגענע קעפּ, אַ באַוועג געטאָן מיט די ליפּן און צוריק
זיך אויפגעשטעלט מיט פאַרגליווערטע בליקן צום בילד פון דער „היילי-
קער מוטער“, וואָס איז באַצירט געווען מיט פליענדיקע מלאכים איבער
איר קאָפּ און מיט קניענדיקע פיגורן מיט אויסגעשטרעקטע הענט צו די
צוזאַמענגעלייגטע האַנטפלאַכן אויף איר ברוסט.

באַראַווסקי האָט ווילטשוקן געדריקט די האַנט און דער גלח האָט
אים געדאַנקט. נאָר אַ קינסטלער־מאַלער מיט אַ קאַטויליש האַרץ — האָט
ער געזאָגט — קען שאַפן אַזאַ בילד, וואָס שטאַרקט אין אַזעלכע שווערע
לעבנס־באַדינגונגען דעם בונד מיטן קריסטלעכן גלויבן.

נאָך דעם אַוונט האָבן ווידער אַנגעהויבן קומען מאַסן לאַגעריסטן צו
די „מאָדליטוועס“. די רייד וועגן ווילטשוקס יידישן אויסזען האָט מען
מער נישט געהערט און ווילטשוק האָט ווידער פאַרנומען זיין אַרט אלס
אַראַנאַניסט.

צום טאָג פון „קריסטוס-געבורט“ האָט ווילטשוק פאַרענדיקט מאַלן נאָך דריי בילדער. צוויי גרויסע בילדער — מלאכישע פרויען-געשטאַלטן — האָט ער אַוועקגעשטעלט פון ביידע זייטן לעבן דער „הייליקער מוטער“. מיט נאָך אַ בילד פון אַ קליין קינד צופוסנס פון דער „הייליקער מוטער“ האָט ווילטשוק סימבאָליזירט דעם שטאַרק פאַרהייליקטן טאָג פון „באַזשע נאַראָדעניע“.

דער דייטשישער לאַגער-קאַמענדאַנט, צוזאַמען מיט באַראַוסקין און זבישעקן, האָבן אַלץ צוגעגרייט, אַז דער טאָג פון „קריסטוס-געבורט“ זאָל אַדורך אין לאַגער מיט גרויס פייערלעכקייט. באַלד אין דער פרי האָבן אונדז די וואַכלייט געוועקט. איבערגע-טוענע אין ריינע מלבושים האָבן אַלע לאַגעריסטן זיך פאַרזאַמלט אין גרויסן עס-באַראַק, וווּ אַנטקעגן דער אויסגעפּוצטער בינע מיט די היי-ליקע בילדער איז פאַרגעקומען אַ גאַטעסדינסט.

דער גלח, אין פשוטע ציווילע קליידער, האָט מיט אַ צעצויגענער שטים אַרויסגעלייענט פון אַ קליין געבעט-ביכעלע און אַלע צוזאַמען האָבן מיט דעם זעלבן טאָן נאַכגעזאָגט די ווערטער. ווייט אַרום דעם לאַגער-שטח האָט מען געהערט דעם אַפּקלאַנג פון די תפילות, ווי פון אַ פּוילישן קאַשטשאַל אַרויס.

דערנאָך האָט ווילטשוק איבערגענומען די אַנפירונג מיט די „באַזשע נאַראָדעניע“-געזאַנגען. אַ מעכטיקער אַפּהילך פון קרוב טויזנט מיילער האָט אונטערגעכאַפט יעדן פּערז, וואָס דער אַרגאַניסט האָט מיט זיין קלינגענדיקער שטים פאַרגעזונגען מאַנאַטאַן און טרויעריק, ווי אויף אַ לווייה-פּראָצעסיע. דאָס געזאַנג האָט זיך פאַרענדיקט מיט אַ שטיל געבעט אויף די קני, און די קעפּ — געבויגן צו די צוויי פינגער פון דער רעכט-טער האַנט, וועלכע האָבן באַרירט דעם שטערן און ביידע זייטן ברוסט.

נאָכן פאַרענדיקן דעם גאַטעסדינסט איז דער „קלויסטער“ צוריק פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן עסזאַל. אַרום די לאַנגע רייען אויסגעשטעלטע טישן האָבן זיך אויסגעזעצט די לאַגעריסטן, יעדער מיט זיין באַקומענער מתנה: אַ בלייפּעדער אויף אַ בלאַק פּאַפּיר מיט קאַנווערטן און לעבן דעם — אַ פולע שיסל געדיכטע פלייש-זופ און הונדערט גראַם ווורשט מיט ברויט.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

מיט א פארריסענעם קאפ איז אריינגעקומען דער לאגער-קאמענדאנט און זיך אָוועקגעשטעלט אויבן אָן. פון זיין טונקל-בלויזען מונדיר האָבן אַראָפּגעגלאַנצט די גאָלד-קאָלירטע עפּאַלעטן מיט דער לאַנגער שורה קנעפּ. די לינקע האַנט האָט ער געהאַלטן אויפן הענטל פון דער שווערד און זיין רעכטע האַנט אין אַ וויסער הענטשקע איז געווען אויפּגעהויבן צום היטלער-גרוס.

די לאַגעריסטן, וואָס האָבן לויט אַ צייכן פון באַראַווסקי, אויפּגענו-מען מיט אויפשטיין דעם קאָמענדאַנט ביי זיין אַריינקומען, האָבן זיך צוריק אָוועקגעזעצט אויף זייערע ערטער און אויסגעהערט אַ קורצע רעדע פון קאָמענדאַנט. באַראַווסקי האָט זי איבערגעזעצט זאָך נאָך זאָך פון דייטש אויף פּויליש.

דער קאָמענדאַנט האָט אָנגעהויבן רעדן צו אונדז מיט סענטימענטאַ-לע ווערטער און אויסגעדריקט זיין מיטלייד וואָס מיר מוזן פּייערן אַזאַ גרויסן יום-טוב ווייט פון דער היים. אָבער דאָס איז די שולד פון די געוועזענע פּוילישע מלוכה-פירער, וועלכע האָבן אָפּגענאַרט דאָס פּוילישע פּאָלק מיט זייער פּאַלשער פּאַליטיק און מיט זייער האָס צו דייטשלאַנד. דער זיג פון די דייטשישע אַרמיען אויף אַלע פּראַנטן — האָט אויסגע-רופן מיט פּאַטאָס דער לאַגער-קאָמענדאַנט — דאַרף אייך, פּאַליאַקן, איבערצייגן, אַז עס ווערט געשאַפּן אַ ניי אייראָפּע, וואָס וועט ברענגען גליק און פּרידן אויך פאַר די פּאַליאַקן. דער קאָמענדאַנט האָט פּאַרענדיקט זיין רעדע מיט אַ רוף צו זיין געטריי און איבערגעגעבן דער אַרבעט און אויסמיידן קאַנפּליקטן אין לאַגער-לעבן. ער האָט אַ וויילע זיך איינגע-קוקט אין דער מאַסע לאַגעריסטן, און זיי האָבן אויך אים אָנגעקוקט מיט אַ פּאַרביסן שווייגעניש. דעם געשפּאַנטן מאַמענט האָט באַראַווסקי איבער-געריסן און אָנגעהויבן זינגען אַ דייטשיש ליד. אַ פּאַר פּאַראיינצולטע שטימען האָבן אים אונטערגעהאַלפּן זינגען און דער לאַגער-קאָמענדאַנט איז נאָך פאַרן ענדיקן זינגען דאָס ליד, מיט מיליטערישע טריט אַרויס פון באַראַק.

איך זיך צווישן באַלעקן און וואַצעקן און באַמי זיך מיטצוהאַלטן

מיט דער אויפגעלעבטער שטימונג ביים עסן די געדיכטע מעל-זופ, פאר-
קאכט מיט שטיקער פערדיש פלייש.

צווישן אונדז דריי, איז וואצעקן געווען צום פריילעכסטן אויפן
הארץ. ער האט געהערט צו יענע, וואס האבן צום טאג פון „באזשע נארא-
דזעניע“ באקומען פון דער היים שפייז-פעקלעך. כאטש וואצעקס פעקל
איז געווען אן א פלאש „בימבער“ און אויך אן געבראטן חזיר-פלייש, ווי
ביי אנדערע שכנים פון זעלבן באראק, אבער א גרויס קיילעכדיק ברויט
מיט א געלן צעקנניטשטן קוכן האט ער אריינגעלייגט אין זיין שאפקע און
פארמאכט מיט א שלאס. אונדז ביידן, מיר און באלעקן, האט ער נישט
דערציילט וועגן דעם און אפילו זיך אויסגעהיטן דערמיט.

איך האב זיך געמאכט נישט וויסן, אבער באלעקן האט דאס שטארק
וויי געטאן. ער האט זיך געשעמט דאס ארויסצווייזן אין ווערטער, אבער
איצט, ביים טיש, האט באלעק געהאט א געלעגנהייט אים אריינצואגן
א שטאכווארט נאך דעם ווי וואצעק האט אונדז ביידע אויסגעלאכט פאר
וואס מיר האבן איבערגעלאזט אויף שפעטער די פארציע ברויט מיטן
וורשט.

— איך בין נישט קיין „כלאפ“ (פויער), דערפאר האב איך נישט מער
ווי דאס ברויט וואס די דייטשן גיבן מיר.

— באלעק! — ענטפערט וואצעק ווי צו רייצן זיך — וועמען איז
איצט בעסער?

— הא? — רופט אויס באלעק — דו מיינסט דיין אויסבאהאלטן
ברויט אין דער שאפקע?

— נישט בלויז דאס ברויט, נאר די ברויטן, וואס איך וועל נאך
קריגן פון דער היים.

באלעק איז געווען אויפגערעגט, אבער ביים אלגעמיינעם טיש האט
ער זיך געשעמט צו רעאגירן אויף וואצעקס רייד. ער האט בלויז א קוק
געטאן אויף וואצעקן, איבערגעהאקט מיט אים דאס געשפרעך און נאך
א וויילע שטילשווייגן זיך געווענדט צו מיר.

— זאג מיר, סטאניסלאוו, צו וועמען וועסטו שרייבן דיין ערשטן בריוו
אויף דעם פאפיר?

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו י ט ש

— צו מיין געליבטער — ענטפער איך מיט אַ צעשמייכלט פנים —
איך האָב זי געלאָזן אָן אַ „זיי-געזונט“...
— איך שטעל זיך פאַר — שאַקלט באַלעק מיטן קאַפּ — ווי ראַמאַנ-
טיש דיין בריוו וועט זיין געשריבן...
— באַלעק, איך קען דיר שוין זאָגן, וואָס איך וועל צו איר שרייבן.
— איך וויל הערן! — טוט באַלעק אַ פּאַטש איבער זיין קני און
שטעלט אָן דאָס אויער.
איך שרייב אָן אויף דעם ערשטן זייטל אין בלאַק אַ פאַר שורות און
לייען:
„טייערע געליבטע, אויב עס קען פון דיר ווערן אַ שטיק ברויט, טאָ
קום וואָס שנעלער צו מיר“...
באַלעק שפּרינגט אויף פון דער באַנק און לאָזט זיך צוריק אַראָפּ מיט
אַ הילכיק געלעכטער. אויך וואַצעק לאַכט.
— סטאַניסלאָוו — ציט באַלעק אויס זיין האַנט צו מיר — אויב „זי“
וועט קומען צו דיר, וועסטו מיר דערלויבן זי אַנצורירן?
— אַפילו מיטן מויל...
— בראַוואַ, סטאַניסלאָוו! ביסט אַ גוטער חבר, נישט אַזעלכער ווי
וואַצעק...
— מיט וואָס איז דען וואַצעק אַ שלעכטער חבר?
— ווייל ער באַהאַלט אויס זיין ברויט און לאָזט אַפילו נישט אַ קוק
טאָן אויף דעם.
— רעד נישט קיין נאַרישקייטן, באַלעק. איך קען וואַצעקן בעסער
ווי דו. איך בין זיכער, אַז ווען ער וועט אָנהייבן דאָס ברויט, וועסטו זיך
איבערצייגן וואָס פאַר אַ גוטער חבר ער איז. נישט ריכטיק? — ווענד
איך זיך צו וואַצעקן און גיב אַ באַהאַלטענעם ווונק צו באַלעקן.
— איך בין דאָך אַ „כלאַפּ“ און ער איז אַ שטאַטישער — ענטפערט
מיר וואַצעק, טוענדיק אַ שאַקל דעם קאַפּ אין באַלעקס זייט.
באַלעק האָט אויפגעכאַפט די כוונה פון מיין קוועטש מיטן אויג און
פאַרשטאַנען ווי אזוי צו ענדערן דעם טאָן צו וואַצעקן.
— און איך האָב זיך גאַרנישט פאַרגעשטעלט, אַז דו, וואַצעק, פאַר-

ט ע ג אן ליכט

שטייסט זיך נישט אויף קיין וויץ. אין דער אמתן האָב איך שוין נישט איין מאָל געטראַכט, אַז ווען מײן טאַטע, וואָס פּוילט אײַצט אײַן אַ דײַטשישער תּפּיסה, וואָלט געווען אַ ״כלאַפּ״, וואָלט איך נישט געווען אויף אַזעלכע צרות אין דײַטשלאַנד.

— ווי גאַט אײַז מיר ליב, אַז דו זאָגסט דעם אמת. באַלעק, ווען איך באַקום ברויט פון דער היים, וואָלט איך זיך מיט אײַך בײַדן געטײלט — האָב איך נאָך צוגעגעבן און באַטראַכט זײַטיק וואַצעקן, ווי אַזוי עס ווירקן אויף אים אונדזערע צוײַדײַטיקע רײד.

אַבער וואַצעק אײַז געזעסן אַ גלײַכגילטיקער, ווי נישט אים מײַנט מען. אפשר האָט ער יאָ פאַרשטאַנען, נאָר געוואָלט שפּילן די ראָל פון אַ נאָר. ער האָט כּסדר געטאַפט דעם קנופּ פון רױטן קראַוואַט אונטער זײַן אַנגעבלאָזן פנים, געפּינטלט נערוועז מיט די אױגן און געשוויגן. די גע- צײלטע ווערטער, וואָס ער האָט סתּם אַרױסגערעדט, האָבן נישט געהאַט קײן שײכות צו אונדזערע רײד, נאָר צו די שכנים, וואָס זענען געזעסן אַנט- קעגנאײבער בײַם טיש אומעטיקע און שוײַגנדיקע.

די שײסלען אויף די טישן זענען געשטאַנען אױסגעלײדיקטע. אַ כאַאַ- טיש געזאַנג און אַ פּוּיקעריי מיט די לעפל אײבער די לײדיקע שײסלען האָט זיך צעטראַגן אײבערן באַראַק און געוואָרן באַגלײט מיט געלעכ- טערס און געשרײען.

נישט אַלע האָט מיטגערײסן דאָס געזאַנג. די אַפּגעלײדיקטע טישן האָבן געטריבן פון זיך און די לאַגעריסטן האָבן אַנגעהויבן זיך פּונאַנדער- גײן צוריק אין זײערע ווײנונגס-באַראַקן.

בײ די טישן האָבן גרופּקעס לאַגעריסטן אַנגעהויבן שפּילן אין קאַרטן אויף דײַטשישע מאַרקן, וואָס מען האָט צום ערשטן מאָל באַקומען אױסגעצאַלט פאַר דער אַרבעט.

באַלעק האָט אַרױסגענומען פון זײן שאַפקע אַ פעשל קאַרטן און אונדז גערופּן צום טיש. וואַצעק אײַז געלעגן אױסגעצױגן אויף זײן בעט. ער האָט נישט אַרױסגעוויזן קײן אײבעריקן חשק צום שפּילן, אַבער באַלעק האָט זיך צוגעזעצט צו אים און אים צוגערעדט, אַז ער זאָל צוגײן שפּילן אַלס פּינפטע האַנט צו אַן ״אײן-און-צוואַנציק״.

אין אנהייב האָט וואַצעק געהאַט מזל. ס'איז אים „געגאַנגען“ אַ קאַרט, און וואָס מער ער האָט געווינען, אַלץ מער האָט ער איינגעשטעלט אין קאַן. ער האָט אַריינגעקוקט אין יעדער פּריש געצויגענער קאַרט, און ווען וואַצעק, אַ זעלבסטזיכערער, האָט צוגעקלאַפּט די קאַרטן צווישן זיינע ברייטע האַנטפלאַכן, האָט דער „באַנקיר“ נאָך יעדער אַרויסגעצויגענער קאַרט חושד געווען וואַצעק, אַז ער האָט מער פאַר אים, און צוליב דעם האָט דער „באַנקיר“ פאַרלוירן. וואַצעקס קעשענעס זענען פול געוואָרן מיט דייטשישע מאַרקן.

אַבער פּלוצלינג האָט דאָס מזל זיך אַפּגעטאַן און וואַצעק האָט אַנגע-
הויבן פאַרשפּילן. זיין פנים איז געוואָרן שאַרף אַנגעצויגן, ער האָט אויפּגעהערט שמייכלען, און וואָס מער ער איז געוואָרן נערוועז, אַלץ זיכערער זענען געוואָרן ביי זיך זיינע מיטשפּילערס. אין דער אונטערשטער שורה האָט וואַצעק פאַרלוירן צוריק דאָס געווינענע צוזאַמען מיט זיין אייגן געלט. ער איז געבליבן זיצן ביים טיש פאַרשעמט און אַפּגערוקט פון די שפּילערס.

באַלעק איז צוגעגאַנגען צו וואַצעק און אים אַוועקגערופּן אין אַ זייט. וואַצעק האָט ביים געדרייט מיטן קאַפּ און זיך געוואַלט דערווייטערן, אַבער באַלעק האָט אים פאַרן אַקסל צוריקגעצויגן און שנעל אַריינגערעדט וואַצעק אין פנים אַריין.

באַלעק האָט אַרויסגעצויגן פון קעשענע אַ פאַר דייטשישע באַנקנאָטן, וואַצעק האָט אַפּגעשטופּט פון זיך די האַנט מיטן געלט, אַבער באַלעק האָט נישט געוואַלט אַפּטרעטן, ער איז נאָכגעגאַנגען וואַצעק און אַריין-
גערעדט אין אים. ענדלעך האָט וואַצעק זיך פאַרהאַלטן און גענומען דאָס געלט. ער איז צוגעגאַנגען צו זיין שאַפּקע, אַרויסגענומען פון דאָרט דאָס שוואַרצע קיילעכיקע ברויט און עס איבערגעגעבן באַלעקן.

מיטן געלט אין דער האַנט איז וואַצעק צוריקגעקומען צו די קאַרטן-
שפּילער כדי אַפּצוגעוויינען זיין פאַרלוירן געלט. אַלע האַבן שוין געוואוסט, אַז דאָס געלט האָט ער באַקומען פאַר דעם פאַרקויפטן ברויט. מען האָט אים דאָס פאַרגעוואָרפּן און אויסגעלאַכט. אַ באַלידיקטער איז וואַצעק אַוועק פון טיש.

ט ע ג א נ ל י כ ט

נאָכן פאַרענדיקן די קאַרטן-שפּיל האָט באַלעק זיך אַוועקגעשטעלט מיטן פנים איבער זיין בעט, אויסגעלייגט אויפן קאָץ דאָס געלט און אויסגעזשבונוט, אַז ער איז קוים געבליבן מיט דעם געלט, וואָס ער האָט געהאַט איידער ער האָט אָנגעהויבן שפּילן, אָבער דאָס לעבל ברויט איז פאַר אים געווען אַ גרויס געווינס. ס'איז אים שווער געווען צו גלייבן, אַז עס געהערט טאַקע אים, באַלעקן. ער איז צוגעגאַנגען צו דער שאַפקע, אַ וויילע שטיין געבליבן מיט אַן איינגעגראָבן פנים אין צעעפנטן טירל און צוריק פאַרמאַכט די שאַפקע אויף אַ שלאָס. מיט די הענט אין די קעשע-נעס האָט באַלעק אַוועקשפאַצירט טיפער אין באַראַק.

וואַצעק איז געלעגן אויף זיין בעט און נאָכגעקוקט באַלעקן ביז יענער האָט אין צווייטן עק באַראַק זיך אַוועקגעזעצט ביי אַ טיש.

— סטאַניסלאָוו — האָט מיך וואַצעק גערופן צו זיך.

— וואָס ווילסטו ?

— האָסט געזען ווי אַזוי דער „הורן-זון“ האָט אויסגענאַרט פון מיר דאָס ברויט ?

— ניין, איך האָב נישט געזען, אָבער אַלע ווייסן דאָך, אַז דו האָסט אים פאַרקויפט דאָס ברויט.

— אין זיין מאַמען אַריין! דאָס הייסט נישט געקויפט, נאָר אויסגע-נאַרט. ער האָט דאָך מיר מיט כוח אַריינגעשטופט דאָס געלט!

— און ער האָט מיט כוח גענומען ביי דיר דאָס ברויט ?

— ניין, דאָס ברויט האָב איך אים אַליין געגעבן.

— אויב אַזוי, וואַצעק, הייסט דאָס פאַרקויפט.

— אָבער נישט מיטן גוטן ווילן, ווייל איך באַדויער.

— זיי נישט קיין יינגל, פאַרקויפט איז פאַרקויפט.

— אַזאַ שטיק פאַדלע! די גאַנצע צייט האָט ער געהאַלטן זיין שאַפקע

אַפן. מער ווי די לייזיקע שמאַטעס זיינע איז דאָרט גאַרנישט געלעגן. איצט האָט ער פאַרלייגט אַ שלאָס אויפן טירל. דאָס ברויט ליגט דאָרט, אין זיין מאַמען אַריין...

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

איך האָב אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און געוואָלט אַוועקגיין.
דעמאָלט האָט וואצעק זיך אויפגעזעצט און אָנגעשטעלט זיינע אויגן אויף
מיר.

— דו, סטאַניסלאָוו, מוזסט זיכער זיין אַ שותף צום ברויט.

— איך ק... אויף דיר מיט דיין ברויט — האָב איך געזאָגט און זיך
אָפגעקערט פון אים.

אין באַראַק איז די לופט פול געווען מיט אַ געדיכטן רויך פון היי-
מישן טאָבאק, וואָס איז זיך צעגאַנגען פון די טישן, וווּ עס זענען געזעסן
גרופעס לאַגעריסטן פאַרטאָן אין קאַרטן-שפּיל. אַרום די שפּילערס זענען
געשטאַנען נייגעריקע און איינגעקוקט זיך אין וועמענס קעשענעס עס
פאַרשווינדן די בערגלעך געלט פון די טישן.

צווישן איינער פון די גרופעס קאַרטן-שפּילער איז געזעסן באַלעק
מיט אַ צעפלאַמט פנים. איך האָב תיכף דערקענט אויף אים, אַז ער האָט
פאַרשפּילט זיין געלט. איך האָב עס דערציילט וואצעקן און אים געעצהט.
ער זאָל צוריק אָפקויפן דאָס ברויט ביי באַלעקן.

וואצעק איז שנעל אַראָפגעקראַכן פון זיין געלעגער און געשטעלט
זיך הינטער באַלעקס פלייצעס. ווען ס'איז געקומען באַלעקס ריי צום
„סטוק“ און ער האָט געדאַרפט איינצאַלן אַזוי פיל געלט וויפל עס איז
געלעגן אויפן טיש, האָט באַלעק געוואָלט איינשטעלן דאָס שליסעלע פון
זיין שאַפקע.

— נעם נישט אָן דאָס שליסעלע פאַר געלט. אין זיין שאַפקע ליגט

מיין ברויט — האָט זיך וואצעק אָנגערופן.

באַלעק האָט האַסטיק זיך אויסגעדרייט און אַריינגעשריגן וואצעקן

אין פנים אַריין :

— אין דיין מאַמען אַריין! האַסט דען נישט גענומען ביי מיר קיין

געלט פאַרן ברויט?

וואצעק איז געוואָרן צעטומלט, געפינטלט מיט די אויגן און געשוויגן.

— באַמאַכטע הויזן, ענטפער! האַסט געקריגן באַצאַלט, אַדער נישט! ?

— נעם דיר דיין געלט און גיב מיר צוריק מיין ברויט — האָט

וואצעק נישט דרייסט זיך אָנגערופן.

ט ע ג אן ליכט

אלע אַרום האָבן אויסגעפלאַצט מיט אַ געלעכטער.
— יאָ, איך בין מסכים — האָט באַלעק זיך אָנגעכאַפט אין וואַצעקס
פאַרשלאָגן — אָבער נאָר פאַר אַ האַלב ברויט.
וואַצעק האָט אים צוריקגעגעבן 40 מאַרק. באַלעק האָט עס אויסגע-
ציילט אויפן טיש — און גלייך פאַרשפּילט.
— גיב נאָך 40 מאַרק און נעם צוריק דאָס גאַנצע ברויט — האָט
באַלעק, אַ דערשלאָגענער, זיך געווענדט צו וואַצעקן.
וואַצעק האָט צוזאַמענגענומען זיין געלט פון די טאַשן. אים האָט
צוגעפּעלט נאָך 25 מאַרק. ער האָט אויסגעצויגן צו מיר די האַנט און איך
האָב אים געגעבן די רעשט געלט. ער האָט געקריגן פון באַלעקן דאָס
שליסעלע.
צוזאַמען מיט וואַצעקן בין איך אַוועק פון טיש. ער האָט געעפּנט
באַלעקס שאַפקע און אַרויסגענומען דאָס ברויט. איך האָב אָפּגעוואַרט :
וואָס וועט ער ווייטער טאָן? אָבער וואַצעק האָט זיך נישט וויסנדיק
געמאַכט. ער האָט פאַרשלאָסן זיין שאַפקע און אָנגעהויבן אַוועקגיין. איך
האָב אים פאַרהאַלטן און געפרעגט :
— צוליב וואָס האָסטו ביי מיר גענומען דאָס געלט?
— האָסטו מיר געגעבן, האָב איך גענומען — האָט ער געענטפּערט.
— אַזאָ פּערדישן קאַפּ האָסטו, וואַצעק? פאַרשטייט נישט, אַז איך
האָב דיר געגעבן די 25 מאַרק כדי צו קריגן אַ טייל פון ברויט?
וואַצעק איז געשטאַנען מיט אַ קרום פאַרקוועטשט מויל און גלייכ-
גילטיק געענטפּערט :
— נו, וועל איך דיר דאָס געלט אָפּגעבן.
— אויב דו ביסט שוין יאָ אַזאָ, טאָ גיב מיר די מינוט אַדער דאָס
געלט אַדער אַ חלק פון ברויט. אָן מיר וואַלטסטו דאָס ברויט נישט
צוריקגעקריגן.
וואַצעק האָט געקוקט אויף מיר מיט אַ פאַר קעלבערנע אויגן און
געשוויגן.
— וואַצעק! — האָב איך געוואָגט — איך גיב דיר צייט ביזן שלאָפן

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

גיין זיך צו באַטראַכטן. אויב דו ווילסט, אָז מיר זאָלן ווייטער בלייבן
חברים, ווי ביז איצט.

מיר זענען זיך פונאַנדערגעגאַנגען אין באַזונדערע ריכטונגען. איך
בין אַוועק אין דער זייט פון אַ גרויסן טומל און משונהדיקע געשרייען.
דאָרט זענען גרופעווייז געזעסן שכנים פון באַראַק ביי פלעשער „בימבער“
און פאַרביסן מיט געבראַטן פלייש, וואָס זיי האָבן געקריגן צוגעשיקט פון
דער היים צום טאָג פון „באַזשע נאַראַדזעניע“.

אויך יאַנעק האָט זיך געפרייט מיטן „באַזשע נאַראַדזעניע“־טאַג. אין
זיין ווינקל צווישן די בעטן האָט ער געהויבן די אַקסלען, געקלאַפט מיט
די שווערע שטיוויל אויפן שטיינערנעם דיל צום טאַקט פון זיין הייזערדיקן
גראַמאַפאָן.

און יאַנעק האָט געהאַט פאַר וואָס זיך צו פרייען: פיר שיסלען פולע
מיט מילכזופ זענען געווען אויסגעשטעלט אויף זיין בעט. דאָס האָט ער
באַקומען געשענקט פון זיינע באַראַק־שכנים, וואָס זענען געזעסן אַרום
די טישן און אָפגעלאַכט פון יאַנעקן, ווי אַזוי ער זשלאַקעט אַ שיסל.
נאָך אַ שיסל.

אין דעם טומלדיקן באַראַק בין איך געווען אפשר דער איינציקער,
וואָס האָט זיך געפילט פאַראיינזאַמט. באַלעק איז געזעסן ביי דער קאַרטן־
שפיל און געפרוּווט אָפגעווינען זיין פאַרלוירן געלט. מיט וואַצען בין
איך געווען ברוגז. איך בין פאַמעלעך געגאַנגען לענג־אויס דעם באַראַק
און געקוקט אויף רעכטס און אויף לינקס, ווי איך וואַלט וועמען געזוכט.

— סטאַשעק, סטאַשעק! — האָב איך דערהערט אַ גראַב קול.

איך האָב זיך דערנענטערט צום גרויסן סטעפאַן. ער איז געזעסן מיט
אַ גרופע זיינע נאָענטע חברים און געטרונקען פון בלעכענע קאַווע־
טעפּלעך „נאַ זדראַויע“ (צום געזונט).

— טרינק מיט אונדו, סטאַשעק...

איך האָב זיך צוגעזעצט צום טיש. סטעפאַן האָט אָנגעגאַסן בראַנפן
און מיר האָבן זיך אָנגעקלאַפט אין די טעפּלעך: נאַ זדראַויע, נאַ
זדראַויע!

טעג אן ליכט

אופן טיש איז געלעגן אָנגעשניטענער ווייסער קוכן און שטיקלעך פלייש. איך האָב נישט געוואָרט אויף קיין כבוד און גענומען עסן.
— סטאַשעק איז אַ גוטער שכן — האָט געזאָגט דער ברייטצעוואַק-סענער גזשעגאַזש מיטן געשטופלטן פנים און אַוועקגעלייגט זיין שווערע האַנט אויף מיין אַקסל.

— יאַק באַגאַ קאַכאַם! סטאַשעק איז דער בעסטער צווישן דער פּוּיזנער „אינטעליגענציע“ אין לאַגער — האָט פּראַנעק צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ.

— דאַי באַזשע זדראַוויאַ! — און אַלע האָבן פאַרוואָרפן די קעפּ אויף אונטן איבערדרייענדיק די טעפּלעך איבער די ברייט-צעעפנטע מיילער.
אַנטקעגן אונדז זענען געזעסן צוויי אַלטע קאַוואַלערן: פּראַקאַפּטיק מיט אַ האַלב אויסגעקרימט פנים און דער פּיעגעוואַטער פּיעטשאַק מיט רויטע אויגן-רעמלעך. צווישן זיי ביידע איז געזעסן דער גרויסער סטעפאַן. מיט זייערע שיכורע באַוועגונגען און כאַאָטישן געלעכטער האָבן זיי אויס-געזען ווי צירק-קאַמעדיאַנטן.

אַ וואַקלדיקער איז סטעפאַן צוגעגאַנגען צו זיין שאַפקע און פון דאָרט אַרויסגענומען די לעצטע פּלאַש „בימבער“. מיט אַ קלאַפּ האָט ער זי אַוועק-געשטעלט אויפן טיש.

— טרינקט, חברים, טרינקט! היינט איז אַ גרויסער טאַג! טרינקט! — האָט ער אַלעמען איבערגעשריגן — און ווידער האָט מען אין זיך געגאַסן דעם ביטערן געטראַנק.

ביים טיש האָב איך אויף קיין איין מינוט נישט פאַרגעסן ווער איך בין און וווּ איך געפין זיך. מיינע שכנים זענען שוין נישט פּעיק געווען צו דערקענען מיינע אַנשטעלן ביים טרינקען און די באַמיונגען נישט צו פאַרלירן די קאַנטראָל איבער מיינע רייד.

מיר האָבן זיך געהאַלדזט און געקושט. מיינע צוויי נאַענטסטע שכנים, פּראַנעק און גזשעגאַזש, האָבן זיך מיט מיר געברודערט, ווי זיי וואַלטן מיך שוין יאָרן לאַנג געקענט.

פון דער צווייטער זייט טיש האָט סטעפאַן אָנגעהויבן פּראַווען שטיק, וואָס האָבן געדאַרפט באַווייזן זיין אַטלעטישע גבורה. ער האָט אַרומגענומען

פראקאפטשיקן מיט פיעטשאַקן, פאַרקלעמט זייערע קעפּ אונטער זיינע אַרעמס און געדריקט אַזוי לאַנג ביז ביידיע האַבן זיך אַנגעהויבן ווערן מיט אַרויסגעזעצטע צינגער. דעמאָלט האָט סטעפּאַן געעפּנט זיינע הענט און ביידינס קעפּ זענען געפּאַלן אויפן טיש, ווי גרויסע שווערע שטיינער. אַלע האַבן געלאַכט מיט אַ ווילד גראַב געלעכטער.

— אין דער מאַמען אַריין! — האָט זיך סטעפּאַן צערעדט אויסציענדיק זיין האַנט אויפן טיש אַזוי, אַז די טעפּלעך מיט די פּלעשער האַבן זיך אַ טרייסל געטאַן — געדענקסט, פּראַנעק, די חתונה אין דאָרף איידער מיר זענען געקומען קיין דייטשלאַנד? יאַנקאַ, דעם קאָוואַלס טאַכטער, האָט נישט געוואָלט מיט מיר טאַנצן, נישט געלאָזט זיך אַפּילו אַרומנעמען. אַבער קאָזשיק, וואָס האָט זי אַרומגעפירט ווי אַ קו אויף אַ לאַנקע, האָט פון מיר אַריינגעכאַפט אַז די „יוכע“ האָט זיך פון אים געגאַסן. דערנאָך — האָט זיך סטעפּאַן צעהירזשעט — איז זי גוט געוואָרן און געלאַשטשעט זיך צו מיר ווי אַ קעצל, ווי גאָט איז מיר ליב! — סטעפּאַן האָט זיך אַ זעץ געטאַן אין דער ברוסט — הערסט, פּראַנעק, ווען די זונה ווערט נישט בעסער צו מיר, וואָלט איך די גאַנצע חתונה צעיאָגט!

פּראַנעק האָט זיך געהאַלטן פאַר נישט קיין קלענערן גיבור און געקוקט אויף סטעפּאַנען מיט ביטול און כעס. אים האָט פּאַרדראָסן וואָס סטעפּאַן וויל דאָ אַלעמען איינרעדן, אַז ער איז געווען דער שטאַרקסטער אין דאָרף. דערפאַר האָט פּראַנעק אים געענטפערט:

— ווען אויף דער חתונה וואָלט נישט געווען נאָר דאָס ביסל צע-שראַקענע יונגוואַרג, וואָלסטו דעמאָלט זייער שלעכט פאַרענדיקט. סטעפּאַן האָט אויסגעצויגן זיין קאַפּ איבערן טיש, אַנגעשטעלט אַ פאַר שפּיזיקע אויגן אויף פּראַנעקן און געצויגן די ווערטער:

— אפשר — פון דיר, גרויסער העלד?

— נו, נו, סטעפּאַן — האָט פּראַנעק פאַרריסן זיין פנים — ווען איך בין אויף קאָזשיקס אַרט, וואָלט יאַנקאַ מיט דיר אויף דער חתונה נישט געטאַנצט.

אַט די ווערטער האַבן אַנגעצונדן אין סטעפּאַנען אַ ווילדן כעס. מיט

פארביסענע ציין און ארויסגעזעצטע אויגן האָט ער זיך אָפּגעריסן פון דער באַנק.

— אין דיין מאַמען אַריין! — האָט סטעפּאַן געברומט.

— פּראַביר! — האָט פּראַנעק, וואָס איז געזעסן לעבן מיר, אויסגע-
שריגן און זיך געשטעלט אַנטקעגן סטעפּאַנען אין אַ פּאַזיציע גרייט צום
געשלעג.

אין דעם מאַמענט האָב איך זיך אויפגעשטעלט און געוואַלט אָפּטיילן
פּראַנעק און סטעפּאַנען, כדי צו פּאַרמיידן אַ געשלעג.

— גאַרבאַטי זשיד (הויקערדיקער ייד), דו אויך?! — דאָס האָט סטע-
פּאַן געשריגן צו מיר, אַראַפּקלאַפּנדיק מיין האַנט.

בליק־שנעל האָב איך מיט איין פּוס זיך געשטעלט אויף דער באַנק,
מיטן צווייטן — אויפן טיש, און דערלאַנגט מיט דער פּויסט סטעפּאַנען
אַזא זעץ אין פנים, אַז זיין שיכורער קאַפּ האָט זיך אַ בייג געטאַן אויף
הינטן אין זיין מאַסיווער גוף איז געפּאַלן מיטן קאַפּ אויפן קאַנט פון
ציגלנעם אויוון.

באַלד איז געוואָרן אַ צוזאַמענלויף אַרום דעם אָרט, וווּ סטעפּאַן איז
געלעגן מיט אַ צעבלוטקסטן קאַפּ. איך האָב זיך דערשראַקן פאַר דעם,
וואָס איז געשען און שנעל אַנגעהייבן טראַכטן, ווי אַזוי ווייטער צו האַנדלען.
עמעצער האָט אַלאַרמירט די דייטשישע לאַגער־וואַך. איינער פון זיי,
מיט אַ גומי־שטעקן, איז צוגעלאָפּן צו מיר און געפרעגט מיך מיט אַ
דראַענדיקער שטימ, צי איך ווייס וואָס מיך דערוואַרט פאַרן אַרויסרופן
אין לאַגער אַ בלוטיק געשלעג. מיט אַן אַנשטעל פון אַ שיכורן האָב איך
געענטפּערט, אַז סטעפּאַן האָט מיך פּראַוואַצירט.

— וואָרום? — האָט אַ צווייטער וואַכמאַן אויסגעשריגן.

— דער שוויין — האָב איך אַנגעוויזן אויף סטעפּאַנען — האָט מיר
„יודע“ געזאָגט.

— זאַ-אַ? האַסטו רעכט! — האָט מיר דער וואַכמאַן אַ קלאַפּ געטאַן
מיט זיין האַנטפלאַך איבערן אַקסל.

סטעפּאַנען האָבן די וואַכלייט אַוועקגענומען אין סאַניטאַר־אָפּטיילונג,

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

און באַלעק האָט פאַרלייגט מיין האַנט איבער זיינע אַקסלען און אַ וואַקלענ-
דיקן, מיד אַוועקגעפירט אין דער ריכטונג צו מיין בעט.
רעדנדיק מיט באַלעקן וועגן מיין צוזאַמענשטויס מיט סטעפּאַנען, האָב
איך ערשט פאַרשטאַנען, אַז צווישן צוויי צעקריגטע פּאַליאַקן טאַר קיין
דריטער נישט אַריינמישן זיך ווי אַ רודף-שלומניק. וואַצעק איז צוגעקומען
צו מיין בעט און אַנגעהויבן אונטערצוהאַנדלען מיט מיר וואָס פאַר אַ
הלק ברויט מיר קומט פון אים. און אין לאַגער האָט מען גערעדט, אַז דער
גרויסער סטעפּאַן איז צעשלאָגן געוואָרן פון דעם שטילן און פרומען
טטאַשעק...

קאפיטל פינף

נאך די ערשטע צוויי חדשים אַרבעט אין קוילנגרובן האָבן די פּאַליאַקן גובר געווען די טעכנישע שוועריקייטן און זיך אויסגעגלייכט אין דער פּראָדוקציע מיט די קוואַליפֿיצירטע דייטשישע קוילנגרעבער. ס'האַט אויס־געזען ווי די נייע פּוילישע קוילנגרעבער וואָלטן זיך פּאַרמאַסטן אַנטקעגן די דייטשן מיט זייער לאַנגיאַריקער דערפּאַרונג. יעדער פּאַליאַק האָט געהאַט די אַמביציע אַרויסצווווייזן זיין אַרבעטס־פּעיקייט.

דער רוטשע־מייסטער זאַלעסקי און דער שטייגער ברייטענשטיין האָבן זייער ציל דערגרייכט. די צוואַנגס־אַרבעטער האָבן אויסגעפּאַרטיקט די אַנגעצייכנטע נאַרמעס קוילן.

אַט דער אַרבעטס־אימפעט האָט שווער געטראָפּן יענע פּאַליאַקן, וואָס זענען געווען אויסגעשטעלט בלויז אויפן מאַגערן עסן אין לאַגער.

באַלעק, אַזוי ווי איך, האָט אַנגעהויבן זיך איינברעכן אונטער דער לאַסט פון דער שווערער אַרבעט. יעדער פון אונדז האָט גענומען זוכן מיטלען, ווי אַזוי זיך לייכטער צו מאַכן דעם עול פון שטרענגן אַרבעטס־רעזשים. אַבער זאַלעסקי האָט דאָס באַמערקט און אונדז נישט געלאָזט אָפּשטיין פון אויפגעצווונגענעם אַרבעטס־טעמפּאַ.

פון באַלעקן האָט אַנגעהויבן אַרויסרעדן דער ווייטיק קעגן פּאַר־שקלאַפּטן לעבן, אַבער די שכנים אין באַראַק האָבן נישט געוואָלט אויס־הערן זיינע קלאַג־רייד און געלאַכט פון זיין אומבאַהאַלפּנקייט. דאָס האָט גאָך מער פּאַרביטערט באַלעקן און אָפּגעשוואַכט זיין כוח. ער האָט זיך אַנגעהויבן פּאַרשטעלן, אַז ער וועט מיטן לופט־האַמער אין די הענט אַוועק־פּאַלן ביי דער קוילנוואַנט און מען וועט אים פון שאַכט אַרויסשלעפּן ווי אַ געפּגרט פּערד. באַלעקס איבערלעבונגען זענען געווען ענלעך צו מיינע. דערפּאַר האָבן איך פּאַרנומען זיינע יאוש־רייד. איך האָב זיך באַמִיט

צו שטארקן זיין מוט אנטקעגן די שווערע ראנגלענישן. באַלעק האָט אָבער געהאַט ווייניק פאַרשטענדעניש פאַר מיינע טרייסט־ווערטער. ער פלעגט אָפט אַרײַנפאַלן אין גרימצאָרן צוליב מיינע רייד, וואָס האָבן אים נישט זאָטער געמאַכט און נישט פאַרלייכטערט די שווערע אַרבעט.

אַ פיזיש אָפגעשוואַכטער, איז באַלעק נישט אין שטאַנד געווען צו פאַרענדיקט די שיכט צו דער צייט. ער איז געוואָרן גלייכגילטיק צו זאַלעסקיס דראָנגען מיט דער פויסט און צו דעם שטייגערס וואַרענונג, אַז ער וועט אים פאַרשיקן אין אַ קאַנצענטראַציע־לאַגער. באַלעקן האָט זיך אויסגעוויזן, אַז פאַר אים איז שוין נישטאָ קיין גרעסערע שטראַף, ווי די צוואַנגס־אַרבעט אין קוילנגרובן.

פאַר נישט פאַרטיק מאַכן זיין נאַרמע קוילן ביז צו סוף שיכט איז באַלעק באַשטראַפט געוואָרן מיט בלייבן אַליין אין שאַכט און פאַרזעצן זיין אַרבעט ביז די קוילנגרעבער פון דער צווייטער שיכט זענען געקומען אין שטרייב. זאַלעסקיס אויפשריפט מיט קרייד אויף באַלעקס העלם, אַז ער בלייבט לענגער, האָט באַלעקן אויסגעזען ווי אַ גרויסע דערנידערונג.

אַ פאַרשעמטער פלעגט באַלעק זיך אומקערן אין לאַגער, ווען מיר אַלע פון זיין שיכט האָבן שוין געהאַט אָפגעגעסן און גערוט. ער פלעגט מיט בייזקייט אַראַפציען פון אַקסל די בלעכענע קאווע־פושקע און זי אַוועק־שליידערן, שנעל אויפגעסן די צויטיקע גראָזן־זופ און זיך אויסציען אויף זיין פריטשע־בעט מיטן רוקן צו די באַראַק־שכנים ביי די טישן.

ווען דער רוטשע־מייסטער האָט אויך מיך אָנגעהויבן באַשטראַפן מיט לענגער בלייבן אין גרובן, האָט באַלעק געזען אין מיר אַ שותף צו זיין חרפה. פאַר אים איז געווען אַ טרייסט, אַז חוץ אים געפינט זיך נאָך איינער, וואָס באַווייזט נישט צו פאַרענדיקן די אַרבעט צוזאַמען מיט אַלע.

זאַלעסקי האָט מיר פאַרגעוואַרפן, אַז כ׳האַב אָנגעהויבן גרינגשעצן מיינע אַרבעטס־פליכטן, און דערפאַר ווערט מען שטרענג באַשטראַפט. איך האָב אים געענטפערט אַז ער שעצט גרינג מיינע פאַרלוירענע כוחות צוליבן מאַגערן לאַגער־עסן. הגם איך האָב גוט געוויסט, אַז זאַלעסקי שפילט זיך נישט מיט קיין סענטימענטן, האָב איך נישט געהאַט קיין אַנדערן אויס־וועג, נאָר קעגנצושטעלן זיך זיין ווילן.

דער הונגער און זאלעסקי זענען געווען מיינע גרעסטע שונאים. קעגן ביידע האָב איך געמוזט אָנהייבן זוכן מיטלען, כדי נישט צו זיין זייער קרבן. ווי אזוי פאַרשאַפט מען זיך אַ שטיקל ברויט, בכדי נישט אויסגיין פון די כוחות? אַרום דעם האָבן זיך קאַנצענטרירט מיינע מחשבות מיט אַזאַ שאַרפּקייט, ווי אין יענע מאַמענטן, ווען איך האָב זיך געראַנגלט צווישן לעבן און טויט. איך האָב פאַרטראַכט אַ גאַנצע ריי פלענער און זיי גלייך אָנגעהויבן אויספירן.

די נאַרמע קוילן, וואָס איך האָב געמוזט מאַכן, האָב איך אויסגערעכנט צו פאַרענדיקן פונקט אין דער צייט ווען די קוילנגרעבער פון דער צוויי-טער שיכט זענען אָנגעקומען אין שטרייב.

איך האָב גוט אויסגעקוקט וווּ די דייטשע קוילנגרעבער צעהענגען זייערע אַרבעטס-רעקלעך, און דורך סכנותדיקע פינצטערע לעכער בין איך פאַרקראַכן ווייט פון מיין אַרבעטס-פּלאַץ. דאָרט בין איך געבליבן מיט מיין אויסגעלאַשענער לאַמפּ און איך האָב געקוקט מיט גיריקע אויגן אויף אַ רעקל מיט אַ געשוואַלענער קעשענע, וואָס איז געהאנגען הינטערן רוקן פונעם דייטש. ווי אַ חיה וואָס טשאַטעט פון איר באַהעלטעניש, האָב איך געוואַרט אויפן מאַמענט ווען איך וועל קענען צוקריכן צום אָרט פון וואַנען איך זאָל קענען דערגרייכן מיט דער האַנט צום רעקל.

ווען אַ געדיכטער וואַלקן-שטויב האַט אַ פלייץ געטאָן פון דער קוילנ-וואַנט און דער דייטש איז געשטאַנען מיט אַן אָנגעשטרענגטן בליק צו די אַראַפּפּאַלנדיקע שטיקער קוילן, האָב איך אַרויסגעצויגן דאָס פעקל עסן פון זיין רעקל און כ'בין דערמיט פאַרשוונדן צווישן די אָנגעוואַרפענע בערגער שטיינער.

אין פינצטערן לאַך האָב איך געשלונגען די דינע ברויט-שניטן מיט די שטיקער ווורשט. דאָס עסן האַט מיך אַזוי צערייזט, אַז איך האָב פאַר-געסן וווּ איך געפין זיך און וואָס איך האָב אָפּגעטאָן.

צווישן די שטיינער האָב איך באַגראָבן דאָס פּאַפּיר, אין וועלכן דאָס ברויט איז געווען איינגעפּאַקט, און נאָך דעם זיך אַראַפּגעלאָזט צום וועג, וואָס פירט צום אַרויסגאַנג פון קוילנגרובן.

אַן אומרויקער איז באַלעק געשטאַנען ביי דער ווינדע. ביידע צוזאַמען

האָבן מיר זיך געדאַרפט מעלדן ביים ווינדע-פירער. מיט די קרייד-אויפֿ-
שריפטן אויף אונדזערע העלמען האָט ער אונדז געדאַרפט אַרויספירן פון
קוילנגרובן.

באַלעקן האָט פאַרדראָסן מיין פאַרשפּעטיקן. אים האָט געשוידערט פון
הונגער און קעלט. מיט אויפּרעגונג האָט ער אַלע מאָל זיך אומגעקוקט אין
דער זייט צום פינצטערן קאַרידאַר, פון וואָנען איך האָב געדאַרפט אַנקומען.
אַבער ווען ער האָט מיך דערזען גיין אַ הינקעדיקן אַנגעשפּאַרט אויף אַ
דרענגל, איז זיין כעס פאַרשווונדן. אַראָפּקוקנדיק צו מיינע פיס האָט ער
מיך באַדויערט: ער האָט גלייך פאַרשטאַנען, אַז מיט מיר איז עפעס געשען.
מיט עטלעכע טעג שפּעטער איז אַ גרעסערע צאַל פּאַליאַקן געבליבן
לענגער אין שאַכט. צוליב די שטיין-האַרטע קוילן האָט מען נישט באַוווּן
צו פאַרענדיקן די נאַרמע צו דער צייט.

די קוילנגרעבער פון דער צווייטער שיכט זענען אַנגעקומען. דער
ערשטער האָב איך איינגעלייגט מיין אַרבעטס-געצייג און גענומען אַראָפּ-
קלעטערן פון שטרייב. אויפן וועג האָבן מיינע שוואַרצע הענט דערטאַפט
אַ נאַר וואָס אויפּגעהאַנגען רעקל און כּהאַב פון דאַרט אַרויסגעצויגן אַ
פעקל עסן. ביז מיינע חברים, וועלכע איך האָב געלאָזן אויבן אין שטרייב,
האָבן מיך דעריאָגט, האָבן איך שוין געהאַט פאַרענדיקט דעם לעצטן
ביסן ברויט.

איין מאָל האָבן איך באַמערקט, אַז די דייטשישע קוילנגרעבער צע-
הענגען נישט מער זייערע אַרבעטס-רעקלעך אין די פינצטערע לעכער אויף
די האַלץ-שטויסן, נאָר זיי וויקלען איין די רעקלעך ווי אַ קנויל און לייגן
זיי אַוועק נענטער צו זיך. פאַר מיר איז געווען קלאַר, אַז אין שטרייב
ווייסן שוין אַלע, אַז מען נעמט אַרויס פון די טאַשן דאָס ברויט.

דער הונגער האָט מיך נישט געלאָזט רוען. איך האָב געפרוּווט מזל
אין אַן אַנדער אַרט, וווּ עס האָבן געאַרבעט די קאַרידאַרן-בויער און
שטיינער-אויפּרייסער. דאָ האָבן איך געדאַרפט אַנווענדן די גרעסטע מאָס
פאַרויכטיקייט, ווייל די קאַרידאַרן ציען זיך אין גלייכע שטרעקעס ווי
אונטערערדישע באַן-טונעלן.

די קאַרידאַרן-בויער פלעגן צעהענגען זייערע רעקלעך וואָס ווייטער

ט ע ג אן ליכט

פון זייערע אַרבעטס־פלעצער, דאָרט וווּ דער שטויב פון די אויפרייסנדיקע שטיינער דערגרייכט ווייניקער. דאָס האָט פאַרלייכטערט מיין ציל. פאַר־בייגייענדיק האָב איך אַרויסגעצויגן אַ פעקעלע און וויטער פאַרגעזעצט מיין וועג.

פאַרויס פאַר מיר איז געגאַנגען אַ גרופע פאַליאַקן. פלוצלינג האָב איך באַמערקט, ווי די לייכטנדיקע פונקען פון זייערע לאַמפּן האָבן זיך אויפגעהערט באַוועגן און זיי זענען געבליבן שטיין אויף איין אַרט. איך האָב גיך אַראָפּגעשלונגען די לעצטע ביסנס ברויט און זיך דערנענטערט צו זיי. אין דעם מאַמענט איז אויף מיין פנים געפאַלן די שייך פון אַ בליץ־לאַמפּ. אַ בייזע שטים האָט מיך גערופן צו זיך:

— קאַם היר, דו קערל!

מיט פאַרזשורעטע אויגן ביז איך געגאַנגען אַנטקעגן דער שייך פון בליץ־לאַמפּ, וואָס איז געהאַנגען אויף דער ברוסט פון שטייגער. ער האָט אַנגעהויבן אויסטאַפּן מיינע קעשענעס, אָבער גאַרנישט געפונען. אַוועקגייענדיק פון מיר האָט דער שטייגער זיך אומגעקערט צו דער גרופע פאַליאַקן, געזידלט זיי און געוואָרנט, אַז אויב מיר וועלן נישט אויפהערן צו גנבענען דאָס עסן ביי די דייטשישע קוילנגרעבער וועט ער וועגן דעם מעלדן דער זשאַנדאַרמערע.

נאָך דעם, ווי דער שטייגער איז פון אונדז אַוועק טיפער אין פינצטערן קאַרידאָר, האָב איך מיינע חברים, וואָס האָבן נאָך אַלץ נישט פאַרשטאַנען פאַר וואָס דער שטייגער איז זיי באַפאַלן, אויפגעקלערט די סיבה פון זיין אויפגעגונג.

— אין זיין מאַמען אַריין!

— אַזאָ הורן־זון!

— אַ שטיין זאַל אים צודעקן!

אין פינצטערן חלל האָבן אָפּגעהילכט די קללות.

איך האָב אַנגעהויבן טראַכטן וועגן אַנדערע אופנים ווי אַזוי זיך צו פאַרשאַפּן אַ שטיקל ברויט אָן צו זיין אויסגעשטעלט אויף אַזעלכע געפאַרן. אָבער יעדער פלאַן האָט ביים רעאַליזירן אים אַרויסגעוויזן זיך פאַר נאָך מער געפערלעך.

איין מאָל, ביים זוכן האַלץ צום אונטערבויען, האָב איך צום ערשטן מאָל אין קוילנגרובן דערזען אַ שפּרינג טאָן אַ מויז פון אַ בערגל שטיינער אַרויס. איך האָב אַ שליידער געטאָן אַ שטיק האַלץ, דאָס מייזל איז געבליבן ליגן מיט ציטערנדיקע פיסלעך.

פונעם אַנטרעפן אַזוי טיף אונטער דער ערד אויף נאָך אַ לעבעדיקן וועזן, אַחוץ מענטשן און פּערד, בין איך געוואָרן שטאַרק באַאיינדרוקט. וועגן דעם האָב איך גערעדט מיט די אַלטע דייטשישע קוילנגרעבער און זיי האָבן מיר דערציילט פּאַנטאַסטישע מעשיות וועגן עפעס אַ ווילד באַשעפעניש, ענלעך צו אַ שעפּס, וואָס זיי האָבן אַמאָל אַנגעטראָפּן אין די לאַנגע פינצטערע קאַרידאָרן.

דער אַלטער קאַרל פון באַכום, וואָס האָט די מערסטע יאָרן פון זיין לעבן פאַרבראַכט אונטער דער ערד, האָט ליב געהאַט צו דערציילן אַזעלכע געשיכטעס. זיינע דערציילונגען האָב איך אויפגענומען ווי אויסגעטראַכטע אָדער איבערגעזרטע מעשיות.

הגם קאַרל האָט נישט געוואָסט מיר צו ענטפּערן ווי אַזוי און פון וואַנען עס האָבן זיך דערנומען אונטער דער ערד אַזעלכע אויסטערלישע באַשעפּענישן, האָט ער אָבער וועגן דעם גערעדט מיט אַזאַ ערנסטקייט, ווי ער וואָלט עס געזען מיט די אייגענע אויגן.

ווען איך האָב קאַרלען דערמאָנט וועגן דער מויז, וואָס איך האָב געזען אין קוילנגרובן, האָט ער אויסגעשפּיגן און מיך נישט געלאָזט מער רעדן וועגן דעם מיאוסן באַשעפעניש, וואָס האָט ביי אים אַרויסגערופן אַ געפּיל פון עקל.

אַט די שמועסן זענען פאַרגעקומען אין דער צייט פון אַרבעטס־איי־בעררייס, ווען קאַרל האָט געגעסן זיין „בוטאָן־בראָט“. דאָן פלעג איך זיך אָפט צושאָרן צו אים מיט דער האַפענונג, אַז מיינע הונגעריקע אויגן וועלן אַרויסרופן ביי אים אַ געפּיל פון מיטלייד און ער וועט מיר שענקען אַ שטיקל ברויט. אָבער קאַרל האָט געהאַט אַ פאַרשטיינערט האַרץ. איך האָב אַנגעהויבן חושד זיין, אַז ער האָט גאָר הנאה אין דער צייט פון זיין עסן צו רייצן זיך מיט מיינן הונגער.

דער זעלבער קאַרל פלעגט אין פאַרטרוילעכע געשפרעכען מיט מיר

טעג אן ליכט

אויסדריקן זיין קעגנערשאפט צום נאציזם און זיין האָס צו די קוילן־מאַגנאַטן מיט זייערע דינער. מיט פאַרדרוס האָט ער גערעדט וועגן שווערן לעבן פון קוילנגרעבער. פאַר וואָס זשע האָט אים נישט געאַרט מיין הונגער? צי בין איך אַלס פּאַליאַק פאַר אים קיין מענטש נישט געווען? פאַר וואָס האָט קאַרל, כאַטש איין מאָל, מיר נישט געשענקט אַ שטיקל ברויט, אָן איך זאָל קענען זען אין דעם אָן אויסדרוק פון סאַלידאַריטעט מיט אַ גע־פאַנגענעם? קאַרלס באַציונג צו מיר ווי צו אַ מענטש פון דער צווייטער מדרגה פלעגט מיר אָנפילן מיט אַזאַ האָס, אָן איך בין גרייט געווען אָנצו־כאַפּן אים פאַרן האַלדן און דאָס עסן פון מויל אים אַרויסצורייסן.

אויב קאַרלען דעם פּראַלעטאַריער איז פרעמד געווען יעדעס מענטש־לעך געפיל צו מיר, זיין נאַענטסטן אַרבעטס־שכּן, האָב איך אָנגעהויבן טראַכטן, ווי אַזוי זיינע פעט באַשמירטע ברויט־שניטן זאָלן כאַטש איין מאָל אַריינפאַלן אין מיינע הענט.

איך האָב זיך דערמאַנט אין דעם מיזל, וואָס איך האָב געהרגעט מיט עטלעכע טעג פריער. דאָס מיזל האָב איך געפונען אונטער אַ דינער שיכט קוילנשטויב.

ווען די מאַשינען זענען געבליבן שטיל און צו קאַרלען איז דער־גאַנגען דער רוף „בוטאַן־בראַט“, איז ער צוגעגאַנגען צום אָרט, וווּ ס׳איז געהאַנגען זיין אַרבעט־רעקל.

פּלוצלינג האָט זיך קאַרל היסטעריש צעשריגן:

— פּערפּלוכט! צום טויפל!

איך בין צוגעגאַנגען צו קאַרלען און אים אָנגעקוקט, ווי ער שטייט אָן אויסגעבויגענער און רייכט זיין האַנט אין די הויזן.

— אַ מויז אין מיין טאַש! — האָט קאַרל געשריגן ווי אָן איבער־געשראַקן יינגל און אָנגעשטעלט די שייך פון לאַמפּ אויף זיין אַוועקגע־וואַרפענעם רעקל.

— אַ מויז? פּוי! — האָב איך אויסגעשפיגן און געשטעלט אַ טראַט צום אַוועקגיין.

— שטאַכו — האָט זיך געבעטן ביי מיר קאַרל — קאַם נישט וועק, שלאַג מאָל טאַט די מויז...

— וואָרום זאָל איך דאָס מאַכן ??
— שטאַכו — האָט ער מיך אָנגעכאַפּט פאַרן אַקסל — מאַך זאָבער
די טאַשע !
— איך האָבע מיט דיין טאַשע ניקס צו טאָן, קאַרל.
— שטאַכו, באַקאַמסט מיין „בוטאַן-בראַט“ !
— וואָס די מויוע צעפרעסען האָט ?
— ניין, שטאַכו, איך ברענג דיר פון צו האַווע בראַט מיט שפּעק,
אַבער מאַך דאָס שנעל !
אויפן שפיץ פון אַ דרענגל האָב איך דאָס רעקל איבערגעטראָגן טיפּער
אין קאַרידאָר. פון דער ווייטנס האָט קאַרל זיך צוגעקוקט ווי אַזוי איך
באַמי זיך אַרויסצוטרייבן דאָס מיזל פון זיין טאַש.
— נו, ווער מאַל פּערטיג ! האָט קאַרל מיט אַ דענערווירטע שטים
גערופּן.
מיט אויסגעצויגענע הענט האָב איך צעשאַקלט דאָס רעקל. פון דער
איבערגעקערטער טאַש איז אַרויסגעפאַלן דאָס פּעקל עסן. איך בין זיך
צעלאָפּן אין אַ קרייז און האַסטיק געבליבן שטיין מיט אַ פּעסטן טראַט.
— פּערטיג ! — האָב איך אויסגעשריגן צו קאַרלען.
קאַרל איז צוגעקומען און זיך איבערצייגט, אַז דאָס מיזל ליגט פאַר-
קוועטשט אונטער מיין שוך. ער האָט אַ קוק געטאָן אויפן פּעקל עסן און
אַנגעהויבן מיר איינרעדן, אַז איך זאָל דאָס נישט לאָזן ליגן, נאָר נעמען
מיט זיך, ווייל דאָס ברויט, האָט ער מיר געגעבן צו פאַרשטיין, האָט
דאָס מיזל נאָך נישט באַוויזן אַנצורירן.
איך האָב מיט אַ פּוילן זשעסט דאָס פּעקל אויפּגעהויבן מיט צוויי
פינגער-שפיצן און דערמיט אַוועק צו מיין אַרבעטס-פּלאַץ.
אויף צו מאַרגנס האָט קאַרל מיר פאַרגיטיקט מיט אַ פאַר שטיקלעך
ברויט מיט ווורשט. ער האָט דאָס מיר אַפּגעשטעקט געהיים, אַז קיינער
זאָל עס נישט באַמערקן.
אין שטרייב האָבן זיך די קוילנגרעבער דערוווסט, אַז צו קאַרל אין
טאַש האָט זיך אַריינבאַקומען אַ מויו. אַלע האָבן אים געקענט פאַר אַ

טעג אן ליכט

קארגן און פחדן, דערפאר האָט מען פון אים געלאַכט און קאַרל איז געווען צעמישט און אויפגערעגט.

מיט אַ פאַר מעטער העכער פון מיר האָט געאַרבעט האַנס, אַ הויכער ברייטבייניקער בלאַנדער דייטש מיט אַ פּערדישן כוח. אין קוילנאָרובן פלעגט ער מיטברענגען צוויי פּולע טאַשן עסן. די גאַנצע צייט, וואָס עס האָט געדויערט די הפסקה אין דער אַרבעט, פלעגט האַנס קייען און שלינגען, אַז אים איז קיין צייט נישט געבליבן אַרויסצורעדן אַ וואָרט. האַנס האָט ליב געהאַט צו עסן אָפּגעזונדערט פון זיינע שכנים ביי דער אַרבעט, ווי ער וואָלט זיך געשעמט מיט זיין אופן עסן: פון איין האַנט דאָס ברויט און פון דער צווייטער — די ווייסע שניטן חזיר־פּעטס, וואָס האָבן אויסגעזען, ווי שטיקער קרייד.

האַנס האָט געהאַט מער הנאה פון עסן ווען ער פלעגט זיך אין מיר איינקוקן און זען ווי איך ליג, אַנגעשפּאַרט דעם קאַפּ אויף אַ שטיקל קויל, און וואָרט איבער, מיט אַ נאָגנדיקן הונגער אין בויך, די הפסקה ביי דער אַרבעט. ווען ער פלעגט אַוועקוואַרפן די נישט דערביסענע שטיקלעך ברויט אין די צוזאַמענגעקוועטשטע אויסגעפעצטע פּאַפּירן, האָב איך דער ערשטער זיך אויפגעשטעלט ווען די רוטשע האָט זיך גערירט פון אַרט.

ווען האַנס האָט באַמערקט ווי איך כאַפּ אַרויס פון דער לויפנדיקער רוטשע זיינע אַוועקגעוואַרפענע שטיקלעך ברויט, האָט ער פון דעמאָלט אַן די צעקנייטשטע פּאַפּירן פאַרשיט מיט קוילנשטויב.

איין מאָל האָט האַנס, ביים אַרויסציען פון רעקל זיינע פּעקלעך עסן, דערזען אין געלעכערטן פּאַפּיר אויסגעצופּטע שטיקלעך ברויט. ביים ערשטן אויגנבליק האָט ער זיך איינגעקוקט אַנטקעגן דער שיין פון זיין לאַמפּ און נישט פאַרשטאַנען, וואָס עס איז געשען. ערשט ווען ער האָט זיך דערמאַנט, אַז מיט עטלעכע טעג צוריק האָט ער געלאַכט פון קאַרלס מויו אין טאַש, האָט זיך האַנס צעשריגן:

— מענש! טויפל! אַ מויו! ...!

האַנס האָט דאָס פּעקל עסן מיט דעם אַרומגעביסענעם פּאַפּיר אַ שליידער געטאַן צו מיינע פּיס.

— סטאַניס. היר האַסטו, פּרעס...

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

איך האָב פּונאַנדערגעוויקלט דאָס פּעקל. אַ ריח פּון פּריש ברויט מיט שמאַלץ האָט אַ שלאָג געטאָן צו מיין האַלב פאַרשטאַפּטער נאַז. מיט אַ געמאַכטער פאַרווונדערונג האָב איך געוואָרפן מיינע אויגן פּון פּעקל עסן צו האַנסן. ער איז געשטאַנען עטלעכע מעטער פּון מיר באַרג־אַרויף און מיט נייגעריקייט אָפּגעוואָרט וואָס איך וועל טאָן מיטן אַרומגעצופּטן ברויט. ביי מיין ערשטן ביס האָט האַנס אויסגעשפּיגן. ער האָט אָפּגע־קערט זיך בליק פּון מיר און געזאָגט צו זיך אַליין:

— די פּאַלען, די זינט דאָך שוויינען...

ק א פ י ט ל ז ע ק ס

אין יענעם טאָג האָב איך זיך געוונטשן, אַז עפעס זאָל מיט מיר געשען
ביי דער אַרבעט. שוין עטלעכע טעג ווי אַדאָלף צייכנט פאַר מיר מיט זיין
קרייד-שטיפט נאָך אַ מעטער קוילן אויסצוגראַבן. ס'זעט אויס, אַז ער וויל
פון מיר אַרויסציען דאָס לעצטע ביסל חיות. מיר איז פאַרגעקומען, אַז
ער באַהאַלט זיך אויס הינטער מיר און אַבסערווירט מיך, ווי איך שטיי
אין אונטערערדישן שטויב-וואַלקן ביי די אַראַפּפּאַלנדיקע שטיקער קוילן.
אַ ווילדער צאָרן האָט זיך אין מיר אָנגעצונדן. מיט די ציינער האָב
איך זיך געוואַלט איינבייסן אין דער קוילנוואַנט, וואָס האָט זיך אַקעגן-
געשטעלט דעם האַמער מיט דער האַרטקייט פון איר אוראַלטער איינגע-
וואַקסנקייט אין די טיפענישן פון אונטער דער ערד. איך ראַנגל זיך מיט
אַ פאַרביסענער עקשנות קעגן דער רויער נאַטור, מיין האַנט ציטערט
פון צעטרייסלטן האַמער אין דער קוילנוואַנט, וואָס פּלאַצט אויף מיט
אַ קראַך ווען זי צעפאַלט זיך שטיקערווייז.

אַ יסורימדיקער ברום האָט זיך פון מיר אַרויסגעריסן. אַ שטיק קויל
איז אַפּגעשפרונגען אויף דעם שינביין פון מיין פּוס. דער האַמער איז
אַרויסגעפאַלן פון מיין האַנט און איך בין געבליבן שטיין אויף איין פּוס.
איך האָב דערהערט דאָס ביזע קול פון אַדאַלפּן:

— פאַר וואָס האַסטו אַוועקגעוואַרפּן די מאַשין?

אַ וויילע האָבן מיר איינער דעם צווייטן אַריינגעקוקט אין די שוואַרצע
פּנימער. אַן אויסצורעדן אַ וואַרט האָב איך אַנטקעגן דער שיין פון אַדאַלפּס
לאַמפּ אַנטבליזט דעם פאַרווונדעטן פּוס. אַדאַלף האָט אַראַפּגעבויגן זיין
קאָפּ צו מיין פּוס און גלייכגילטיק געזאָגט:

— די ווונד איז אַ לייכטע. איך גיב דיר נאָך איינעם צו הילף און
פאַרענדיק די שיכט.

אדאלף האט מיך געקענט פאר א „פאזנאנטשיק“, וואס האט דעם מוט אים זיך קעגנצושטעלן. איך האב אים א שליידער געטאן אין זיין פרצוף:

— דו, הורן-זון! פרוו נאר דו אליין ארבעטן אויף איין פוס... כוועל דיך אַנקלאַגן ביים לאַגער־קאַמענדאַנט פאַר בייזוויליק אויסמעסטן מיר צו פיל אַרבעט און פאַר צווינגען מיך אַרבעטן אַ פאַרווונדעטער. אַדאַלף האַט מיך אַפגעמאַסטן מיט אַ שאַרפן בליק, אויסגעשפיגן אין מיין זייט און אַוועקגעקראַכן באַרג־אַראַפּ. אין געציילטע מינוטן אַרום האַט ער זיך צוריק אַרויפגעדראַפּעט מיט אַ באַנדאַזש און מיט אַ שייך, אַרויס־צופאַרן אין מיטן דער אַרבעט פון קוילנגרובן. דער דאַקטער פון דער ערשטער הילף האַט מיר אויסגעשריבן אַ צעטל אויף צען טעג אין לאַגער־שפיטאַל.

דער לאַגער־שפיטאַל האַט זיך געפונען אין אַ גרויסן רויט געפאַרבטן הילצערנעם באַראַק, וואָס איז געווען אַרומגעצוימט מיט וויסע געקאַלכטע שטריק. דער פּראָנט איז געווען אויסגעפּוצט מיט פאַרשידנפאַרביקע בלו־מען. אַ לאַנגער קאַרידאַר האַט אַפּגעטיילט די ביוראָ־צימערן פון ברייטן זאַל, וווּ עס זענען געשטאַנען שורותווייז לאַנגע רייען בעטן.

— טשאַלעם, סטאַניסלאָוו!

איך קוק זיך אום: אין קאַרידאַר און אין קראַנק־זאַל גריסן צו מיר באַקאַנטע לאַגערניקעס מיט אַרומגעבונדענע קעפּ און הענט, הינקענ־דיקע מיט שטעקנס, אַנגעשפאַרטע אויף קוליעס. אַנדערע זענען געלעגן אין די בעטן.

דער הויפט־סאַניטאַר האַט מיך אַנגעוויזן אויף אַ לידיק בעט און איבערגעלאָזט פאַר מיר אַ שטעקן.

נאָך איבער אַ האַלב יאָר זיך וואַלגערן אויף שמוציקע געלעגערס, האַב איך דאָס ערשטע מאָל זיך אַוועקגעלייגט אויף אַ זויבער בעט מיט אַ ווייס ליילעך, אַ קישן און אַ וואַרעמען צודעק. דאָס איז דאָך געווען אַ חלום: אַ בעט אָן ליין, אָן וואַנצן. איך האַב געוואַלט, אַז דאָס געשעעניש זאָל טיפּער אַריינדרינגען אין מיר און מיך אָנפילן כאַטש מיט אַ ביסעלע

איבערלעכער מנוחה. אָבער דאָס געפיל פון פרייד איז מיר שוין פרעמד געווען; מער ווי פריי אָפּאַטעמען האָב איך נישט געקענט.

לעבן מיין בעט איז געלעגן מיט אַ פאַרבאַנדאָזשירטער האַנט דער גרויסער סטעפּאַן — מיין באַראַק־שכן. סטעפּאַן האָט פאַרנומען די גאַנצע לענג און ברייט פון זיין בעט. דאָס ערשטע מאָל איז ער געלעגן אין שפיטאַל און ער האָט מקנא געווען יעדן ערנסט־פאַרווּנדעטן, וואָס איז אויף אַ לענגערער צייט באַפרייט געוואָרן פון דער אַרבעט אין קוילנגרובן.

נאָכן דערוויסן זיך וועגן מיין פאַרפּאַל ביי דער אַרבעט, קוקט סטעפּאַן זיך איין אויף מיין באַנדאָזשירטן פּוס און דרייט מיטן קאַפּ:
— סטאַניסלאָוו, האָסט נישט קיין מזל, אַ שאַד, אַ שאַד, אַ פּעסטערן זעץ אין דעם פּוס — און אויף צוויי העלפטן. אַ יאָר צייט וואָלסטו מער נישט אָנגעקוקט דעם פאַרשאַלטענעם קוילנגרובן...
יורעק, אַן אָפטער פּאַציענט אין שפיטאַל, האָט גענומען לאַכן פון אונדז ביידן:

— נאַראַנים, נאָך וואָס פטרן דאָס לעבן? לערנט זיך פון מיר: איין חודש אין גרובן — דעם צווייטן אין שפיטאַל. מען דאַרף נישט צו פיל זיך איבעראַרבעטן פאַר די שוואַבעס. פאַר דעם הינטישן לעבן דאָ, איז דאָס אויך צו פיל.

סטעפּאַן האָט איבערגעדרייט זיין שווערן גוף צו יורעקס זייט און געפרעגט:

— ווי אזוי מאַכסטו דאָס? ווען איך אַרבעט אין גרובן, קוקן אויף מיר פון אַלע זייטן די שוואַבסקע אויגן.

יורעק, וואָס איז אין לאַגער באַקאַנט געווען ווי אַ „זשוויי כלאַפּ“ (לעבעדיקער יונג), האָט איצט אָנגעשטעלט אַן ערנסט פנים:

— פאַרשטיי, סטעפּאַן, אין קוילנגרובן איז ווי אויף אַ פּראָנט: דאָרט פליען צו דיר קוילן, דאָ פּאַלן אויף דיר שטיקער קוילן; דאָרט פּלאַצן איבער דיר באַמבעס, דאָ פּלאַצן איבער דיר שטיינערנע סופּיטן; דאָרט ווערט אַ זעלנער אַ מאָל מזלדיק פאַרווּנדיקט און פאַרלאָזט דעם פּראָנט. און אויך דאָ, אין גרובן, זענען פאַראַן פאַרפּאַלן, פון וועלכע מען ליידט ווייניק און מען מאַכט אַ לעבן אין שפיטאַל. מען דאַרף אָבער קענען

מאנקערירן. דאָס פריערדיקע מאָל בין איך דאָ געלעגן מיט אַ לייכטער ווונד אויפן פוס, אָבער יורעק — דאָ האָט ער אַ ווייז געטאָן מיט אַ פינגער אויף זיין קאָפּ — ווייס וואָס צו טאָן: אַ מאָל מיט אַ ביסעלע זיף באַשמירט, אַ מאָל מיט אַ ביסעלע זאָלץ באַשאַטן די ווונד — און איך האָב זיך אַזוי אַ גאַנצן חודש אַרויסגעדרייט פון דער אַרבעט. איצט בין איך אינערלעך קראַנק, איך האָב פיבער. איך טו אַ קלאַפּ מיטן עלנבויגן אין דער וואַנט ביים מעסטן מיר די היץ, און דער טערמאָמעטער אונטערן אַרעם ציט אָן, ווען איך וויל, אַפילו ביז ניין און דרייסיק... אין זייער מאַמען אַריין, די שוואַבסקע מאַרדעס...

ביים דערציילן האָט יורעק זיך געשאַקלט פון געלעכטער. אויך סטעפאַן האָט געהירזשעט ווי אַ פּערד, אַז קוים וואָס איך האָב פאַר־שטאַנען וואָס ער רעדט צו מיר:

— אַ יידישן קאָפּ האָט אויף זיך דער יורעק...

— און דו, סטעפאַן, האָסט אויף זיך אַ פּערדישן קאָפּ, אין דיין מאַמען אַריין... אַ יידישער קאָפּ וואָלט דאָ געהאַנגען אין מיטן לאַגער אויף אַ תּליה — האָט יורעק אַרויסגעסיקעט צווישן די ציין.

— און דו וואָלסט געוואָלט זיין דער תּליון? — האָב איך יורעקן געפּרעגט מיט אַ שמייכל אויפן פנים.

— יא, ווי גאָט איז מיר ליב!

— ביסטו דען נישט קיין פרומער קריסט, יורעק?

— וואָס פאַרדרייטו, סטאַניסלאָוו, דעם קאָפּ מיט פרומקייט, ווען עס האַנדלט זיך וועגן זשידעס. ביי אונדז אין שטאָט האָט דער גלח געוואָרנט, אַז מיר זאָלן זיי נישט העלפן און נישט אויסבאַהאַלטן קיין איין ייד.

— ביי אונדז אין פּאַזנאַן האָב איך נישט געזען קיין יידן זינט די דייטשן זענען אַריין.

— יא, דערפאַר רעדסטו אַזוי, סטאַניסלאָוו — האָט מיר יורעק מוחל געווען — אויך ביי אונדז אין «קאַנגרעסוואַקע» איז איצט מיט די יידן דאָס זעלבע...

טעג אן ליכט

סטעפאנס בעט האט א קרעכץ געטאן אונטער זיין שווערן גוף. ער האט ארויסגערעדט ווי פון א פוסטן פאס ארויס :

— נישט אמת, אז מ'האט שוין אלע יידן אויסגעשניטן... א סך בלאנקען נאך ארום איבער די דאָרפישע וועגן, אָבער די כלאַפּעס ווייסן וואָס צו טאָן מיט זיי. אָט זענען צו אונדז אין דאָרף געקומען צוויי יידן, שניי־דערס, אַנטלאָפּענע פון געטאָ. אַ פּאָר וואָכן האָבן די יידן געאַרבעט ביי אונדז אין שטוב. מיר האָבן די יידן דערפאַר צוגעזאָגט אַ באַהעלטעניש, און זיי האָבן אין דעם געגלייבט, ווי אין זייער גאָט. פּלוצלינג — זשאַנ־דאַרמעריע איז דאָ אין דאָרף און זיי זוכן פון שטוב צו שטוב. ווען די דייטשן האָבן זיך דערנענטערט צו אונדזער כאַטע, האָבן מיר די יידן אַרויסגעיאָגט. קליינ־וואַרג איז זיי נאָכגעלאָפּן מיט געשרייען „זשיד“... די זשאַנדאַרן זענען אָנגעלאָפּן און די יידן זענען ווי האָזן דערשאָסן געוואָרן...

איך האָב פּרייער אָפּגעטעמט, ווען דאָס גלעקל האָט זיך צעקלונגען צו שטעלן זיך אין דער ריי נאָך עסן...

דאָס ערשטע געשפרעך אויף אַ „ידישער טעמע“ תּיכּף נאָך מיין אַנקומען אין שפּיטאַל האָט אויף מיר אָנגעוואָרפּן אַ שרעק. מיר האָט זיך אויסגעזוכט, אַז מיין אַרישע מאַסקע וועט דאָ ווערן דורכזיכטיקער : דאָ איז צו ריין און באַקוועם, צו פּיל טאָג, צו פּיל ליכט. דאָ האָט מען צו פּיל צייט צו רעדן, דאָ זענען פּאַראַן צו פּיל אויגן, וואָס זוכן נייגעריק אַ פּרעמד פּנים — אויגן, וואָס דרינגען דורך דעם מענטש... ווי שטענדיק אין אַזעלכע מאַמענטן האָט אין מיר עפּעס גערופּן זיך צו באַהערשן און וויי־טער שפּילן די ראָל.

אויף צו מאַרגנס בין איך געשטאַנען פּאַרן לאַגער־דאַקטער, אַ מיטל־יאָריקער טונקלהויטיקער דייטש, מיט אַ לענגלעכער אַדלער־נאַז אויף זיין סעמיטיש פּנים. איך וואָלט געשווירן, אַז ער איז אַ ייד, אָבער דער האַקנקרייץ־זשעטאָן אויף זיין קלאַפּע האָט באלד אַוועקגענומען ביי מיר דעם ערשטן איינדרוק. נאָכן באַטראַכטן דעם פּוס האָט דער דאַקטער מיט די שפּיצן פּינגער מיר אַ שטאָך געטאָן אין דיך און געקוקט מיר גלייך אין די אויגן אַריין :

— קיין שמערצן ?

— ניין.

נאָכן באַטראַכטן מיך האָט דער דאָקטער באַפוילן דעם הויפּט-סאַני-
טאַר, אַז ער זאָל, ביים באַהאַנדלען מיך, אַבסערווירן די ביידע ערטער
פון קראַנקן פּוס, און דער עיקר דעם דיך.
אין עטלעכע טעג אַרום האָב איך דערפילט אַ ווייטיק אויף דעם אָרט,
ווי דער דאָקטער האָט געשטאַכן מיט זיינע שפיצן פינגער. איך האָב
אַנגעהויבן נאָכקוקן ווי אַזוי עס ווערן באַהאַנדלט קראַנקע מיט אַזעלכע
ווינדן ווי ביי מיר, און באַמערקט, אַז אַ טייל פון זיי באַקומען איינשפּריי-
צונגען.

איין מאל, ביים באַטראַכטן די צעפלאַמטע ווינד אויפן פּוס, האָט
מיר דער הויפּט-סאַניטאַר געהייסן אַנטבלויזן דעם אונטערשטן טייל פון
בויד, איך האָב דעם סאַניטאַר דערקלערט, אַז איך פיל נישט מער קיין
ווייטיקן אויסער אַרום דער ווינד — און כּהאַב געגלייבט, אַז ער נעמט
ערנסט מיינע ווערטער.

אַבער פון דעם מאַמענט אָן האָט אין מיר עפעס אַנגעהויבן טאַטשען,
ווי אַ וואָרעם, דער ווייטיק אין דעם אָרט, וואָס האָט געמוזט זיין פאַרבאַרגן
פאַר גויישע אויגן, האָט מיר אַנגעהויבן פאַרשאַפן אַחוץ פּיזישע יסורים,
אויך פּסיכישן אומרו. איך האָב באַמערקט, אַז דער סאַניטאַר קוקט מיר
נאָך ביים גיין, ביים זיצן, און אפילו ביים עסן. ער האָט אַנגעהויבן פירן מיט
מיר צו אַפטע שמועסן, כלומרשט פאַרבייגייענדיק, נישט דירעקט. ס'איז
אים שטאַרק אַנגעגאַנגען ווי איך פיל זיך, אַבער אַזאָ אויפּמערקזאַמקייט
האָט דער סאַניטאַר, אַחוץ מיר, קיינעם נישט געשענקט.

וואָס פאַר אַ פלענער, האָב איך מיט זאָרג געטראַכט, קלערט מען איצט
אויס, כּדי צו נישט צו מאַכן דעם חשד, אַז כּבין אַ ייד ? וואָס זאָל איך
טאָן ? אפשר אַנטלויפן ? דאָס האָט, אין די באַדינגונגען, אויסגעזען אין
גאַנצן נישט אַקטועל. איז קיין אַנדער אויסוועג נישט געבליבן, ווי אַנ-
הייבן באַהערשן די סיטואַציע, וואָס האָט זיך געשאַפן אַרום מיר אין
שפיטאַל. קודם-כל מוז איך דערדריקן אין זיך דעם פּסיכישן אומרו.
איך האָב אַנגעהויבן אַפט זיך באַטייליקן אין די געמיינזאַמע פאַרוויי-

לונגס-שפילן אין שפיטאל, ווי דאָמקעס, דאָמינאַ און דער עיקר — קאַרטן. על פי רוב האָב איך מיינע מיטשפילער געלאָזט געווינען. דאָס האָט זיי נאָך מער פאַרהיימישט מיט מיר. דעם סאַניטאַר האָב איך אויפֿ- געהערט אויסצומיידן, און אַפילו געזוכט אים מיט פאַרשידענע אויסריידן, כדי ער זאָל אין מיר נישט דערקענען קיין געפיל פון שרעק פאַר אים. מיינע קורצע באַגעגענישן מיטן סאַניטאַר אין זיין ביוראָ-צימער האָבן אויך געהאַט די כוונה נענטער צו דערקענען זיין פּערזאָן, זיין כאַראַקטער, כדי איך זאָל וויסן ווי אַזוי מיט אים זיך צו פירן.

דער סאַניטאַר, אַ ווייניק רעדעוודיקער, האָט אויסגעזען צו זיין אין די פּערציקער יאָרן. אַ מאַגערע קורצע פיגור, שוואַרצהאַריק, מיט צוויי בולטע שאַרף-דורכדרינגלעכע אויגן אין זיין מאַט פנים — האָט ער געמאַכט דעם איינדרוק, ווי ער, דער הויפט-סאַניטאַר, דאַרף דאָס פּעסט- שטעלן די דיאַגנאָזע ביים קראַנקן.

איין מאָל — דאָס איז געווען אין אָנהייב, ביי מיין אַנקומען אין לאַגער — האָט דער סאַניטאַר, בעת איך בין פאַרבייגעגאַנגען זיין אַפּע- נעם פּענצטער, מיטן פינגער מיד אַ רוף געטאָן צו זיך און מיך געפּרעגט פון וואָנען איך שטאַם. ער האָט הייסט עס, געוואַלט אין מיר דערקענען זיינעם אַ באַקאַנטן, צו וועמען איך בין, לויט זיינע רייד, געווען זייער ענלעך. אַט דעם עפּיזאָד האָב איך זיך איצט דערמאַנט. זאָל עס באַדייטן, אַז איך האָב אים אויסגעזען פאַרדעכטיקט שוין באַלד אין אָנהייב פון מיין קומען אין לאַגער, און איצט, אין שפיטאל, האָט ער די מעגלעכקייט דעם חשד נאַכצופאַרשן, אַבסערווירן מיינע זשעסטן, שפּראַך, אייגנשאַפטן און מיין אַלגעמיינע אויפפירונג? אַט די געדאַנקען, וואָס האָבן מיך אַנגעהויבן באַהערשן, האָב איך גלייכצייטיק אַנגעהויבן באַקעמפּן און טרייבן פון זיך. איך האָב זיך באַמיט איינצורעדן, אַז מיך באַהערשן איבער- געטריבענע איינדרוקן, אַ רעזולטאַט פון אַלע מיינע ביז איצטיקע איבער- לעבונגען.

אַט טראַכט איך: אויב דער סאַניטאַר איז מיך באַמת חושד, אַז איך בין אַ ייד און ער וויל מיך פאַרראַטן, וואַלט ער דאָך דעם ענין איבער- געגעבן צו דער געשטאַפּאַ, וואָס איז געווען אין ענגן קאַנטאַקט מיט די

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

ב'ורא-צ'ימערן פון לאַגער-פירער. טוט ער דאָס נישט — מיינט ער אַוודאי נישט מ'ין שלעכטס. און איך מאָל זיך דעם סאַניטאַר אין מ'ין דמיון גאַרנישט אַזעלכן, ווי ער איז מיר פריער פאַרגעקומען. עס דוכט זיך מיר, אַז ער לייגט נישט מער קיין אויפמערקזאַמקייט אויף מיר, אַז איך פיל שוין נישט מער זיינע שפיציקע דורכשטעכנדיקע אויגן — אַז ער הייבט מיך אַן אַפילו פאַרנאַכלעסיקן, אויסמיידן, אַט איז ער היינט געווען אויף אַ קאַנטראַל אין קראַנקן-זאַל און ער איז צו מ'ין בעט אַפילו נישט צוגע-קומען. אין דער רשימה צום דאַקטער בין איך שוין צוויי טעג נישט פאַרשריבן. די פאַקטן שטאַרקן מיך, הגם דער פוס פאַרשאַפט מיר זאַרגן: דאָס געשווילעכץ אין דיך פאַרגרעסערט זיך, די וואַרעמע קאַמפרעסן מיט דער בלעכענער קאָווע-באַנקע, וואָס איך מאַך אין געהיים, העלפן אין גאַנצן נישט. מיט שוועריקייט גיי איך אויפן קראַנקן פוס, וועלכן איך הייב אַן נאַכשלעפן.

דעם ערשטן זונטיק אין שפיטאַל האָב איך גראַד אַנגעטראָפן אויף אַן אַלגעמיינעם רוטאַג. אַלע לאַגעריסטן זענען געווען באַפרייט פון דער אַרבעט. אין די קוילן-שאַכטן האָט זיך אַפגעשטעלט דאָס גערויש פון די מאַשינען. אין די שכנותדיקע פוילישע אַרבעטס-לאַגערן איז באַווסט געוואָרן, אַז אין דעם זונטיק קומט פאַר אין וואַטענשייד, לייטען-שטראַסע נומער צוויי, אַ גרויסע „זאַבאָוע“ (פאַרוויילונג). אַ לויטערע פּרילינג-זון האָט געשיינט איבער די באַראַקן-דעכער. פון דער אַלעע אין מיטן דעם לאַגער-שטח האָט געשמעקט מיט בליעכץ און גרינע גראַזן.

פאַרן גרויסן עס-באַראַק, וואָס איז ספּעציעל צוגעגרייט געוואָרן צו דער פאַרשטעלונג, האָבן זיך געזאַמלט די אַנגעקומענע געסט פון די שכנותדיקע לאַגערן, דער גרעסטער טייל — פון קרופס געווער-פאַבריקן. זיי האָבן זיך געהאַלטן ווי יחסנים לגבי די בלאַסע קוילנגרעבער מיט די שוואַרצע אויגן-רעמלעך.

נאָכן אַנקומען פון די מוזיקאַנטן מיט די שווערע האַרמאָניעס אויף די פּלייצעס האָט זיך די „זאַבאָוע“ אַנגעהויבן. אויף אַ ליידיקן פּלאַץ אַרומגעצוימט מיט שטריק האָבן זיך באַוויזן צוויי באַקסערס.

— וואָלענטי! נייע דאָי שיען! (לאָז זיך נישט) — האָבן געשריגן
הונדערטער מיילער.

— באַגוסלאָוו! דאָי מו! (גיב אים) — האָבן אַנדערע מיט פאַרטייבטע
קולות איבערגעשריגן.

באַגוסלאָוו און וואָלענטי זענען געשפרונגען איינער קעגן צווייטן,
געקלאַפט מיט די לעדערנע פויסטן אין די פנימער, אַזש די קעפּ האָבן
זיך געבויגן אויף הינטערוויילעכץ. אַט פאַלט אום וואָלענטי, און עס דוכט
זיך, אַז ער קען דעם אַטעם נישט כאַפּן. רופן צו אים צעשריגענע מיילער:
וואָלענטי! וואָלענטי! גיב אים צוריק! רייסט זיך אויף וואָלענטי מיט
אימפעט פון דער ערד און לאָזט אין גאַנג זיינע לעדערנע פויסטן. באַגוס-
לאָוו גיט זיך אַ וואַקל און פאַלט אָן איבערגעבויגענער אויף דער שטריק.
דער באַקס-קאַמף איז פאַרענדיקט. באַגוסלאָוו און וואָלענטי דריקן זיך די
הענט און פון זייערע ביידנס פנימער רינט בלוט.
נאָך דער באַקס-סצענע האָט זיך אַנגעהויבן דער הומאַריסטישער
טייל פון דער „זאַבאַווע“.

אין באַראַק איז געוואָרן אַ גערודער. מיט אַנגעשפיצטע אויגן האָט
מען געקוקט צום אָרט, וווּ ס'האַט זיך אַוועקגעשאַרט אַ צעהאַנגענע
קאַלדרע. אויף צוזאַמענגערוקטע טישן האָט מען דערזען אַן איינגעקאַר-
טשעטן מענטש, אַ קריפל. ער האָט זיך לאַנגזאַם און מיט אַ שווער קרעכצן
אויפגעהויבן, זיך אַנגעשפאַרט אויף אַ שטעקן און איז שטיין געבליבן איינ-
געהויקערט אין אַ לאַנגער קאַפּאַטע און מיט אַ צעדרייטן הוט אויפן קאַפּ.
אויף זיין פנים איז געווען אַ לאַנגע קאַלטענעוואַטע באַרד...

— גאַרבאַטי זשיד (הויקערדיקער ייד)! גאַרבאַטי זשיד!
ווען יאַנושן דעם געהילפס-סאַניטאַר איז קוים געלונגען איינצושטילן
די צעוויילדעוועטע געשרייען, האָט דער, וואָס איז געווען פאַרשלייערט
פאַר אַ ייד, אַנגעהויבן רעדן שטאַמליק, און זיינע ווערטער באַגלייט מיט
משונהדיקע זשעסטיקולאַציעס:

— אַי-אַי... איך בין אַ ייד פון פוילן... געווען איז מיר אַ מאַל
גוט (שפיצט אויס דעם בויך), געלעבט פון אַפּנאַרן די גוים (שטופט די
הענט אין די טאַשן). איצט, פאַנאַווע, איז מיר זייער שלעכט (שטעלט פאַר

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

זיין אויסזען), אוי, ווי שלעכט (שאַקלט מיטן קאַפּ), געמאַכט מיט אונדז
כיק' כיק, כיק... (קיצלט מיטן פינגער איבערן האַלדז). לאַזט מיך דאָ בלייבן
מיט אייך (שטרעקט אויס ווי אַ בעטלער די האַנט), לאַזט מיך, לאַזט מיך!...
פאַרכלינגעטע פון געלעכטער, האָבן זיך די לאַגערניקעס אָנגעהאַלטן
איינער אין צווייטן. עס האָט אויסגעזען ווי די צושויער וואַלטן פאַרשיכורט
געוואָרן פון דעם בילד.

איך בין געזעסן צווישן די קראַנקע און אָנגעלענט דאָס פנים איבערן
שטעקן. אזוי אַרום האָב איך אויסבאַהאַלטן מיינע פאַרבאָרגענע געפילן
פון הרפּה, ווייטיק און צאָרן.

ווען איך האָב אויף אַ וויילע אויפגעהויבן דאָס פנים, האָב איך זיך
אומגעריכט אָנגעטראָפּן מיט די שאַרפע אויגן פון סאַניטאַר. איך האָב
דערפילט, ווי אין מיר וואַלט זיך עפעס אָפּגעריסן. דעם אויסדרוק אויף
מיינ פנים האָב איך פאַרמאַסקירט מיט די ווייטיקן פון מיינ פאַרווונדעטע
פּוס...

— וואָס איז, סטאַניסלאָוו? טוט דיר וויי?

דער סאַניטאַר, וואָס האָט זיך דערנענטערט צו מיר, האָט די פראַגע
געשטעלט זייער מילד און דערביי אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף מיינ
אַקסל.

אויפהייבנדיק דאָס פנים, וואָס איך האָב געהאַלטן אַראַפּגעלאַזט צום
פּוס, האָב איך געענטפערט:

— יאָ, עס טוט אַ ביסל וויי. קען זיין צוליבן באַנדאַזש. ער איז לויז
געוואָרן אויפן פּוס.

— טאָ גיי אין שפיטאַל אַריין, איך וועל שפעטער אַ קוק טאָן.
ווען איך בין אַרויס פון באַראַק, האָבן אין מיינע אויערן נאָך געקלונג-
גען די גרילצענדיקע טענער פון די האַרמאָניעס אין די הענט פון די
מוזיקאַנטן מיט וויגנדיקע קעפּ. טאַנצנדיקע פאַרלעך האָבן געטופעט מיט
די פּיס צום טאַקט, באַגלייט מיט אויסגעשרייען: הוּ-האַ, הוּ-האַ!...

ס'איז שוין געווען שפעט נאָך האַלבן טאָג. דער לאַנגער קאַרידאָר
אין שפיטאַל איז געווען פּוסט, די טירן פון די בירוּאָ-צימערן — גע-

שלאסן. איך בין געבליבן שטיין אין מיטן פון קאָרידאָר און געקוקט אויף דער רשימה פון די קראַנקע, וואָס זענען געווען פאַרשריבן אויף מאַרגן צום דאָקטער.

איך בין אַריין אין קראַנקן־זאַל און דאָ אָנגעטראָפן אַ טויטע שטיל־קייט. געציילטע שווער־קראַנקע זענען געלעגן צעוואָרפן אין די בעטן איבערן זאַל. איינער האָט עפעס געשטאַמלט צו מיר. אַ וויילע בין איך געבליבן שטיין אַ צעטומלטער, ביז איך האָב אויסגעפונען מיין בעט.

ליגנדיק אין בעט איז פאַר מיין דמיון נאָך בולטער געוואָרן דאָס פנים פון סאַניטאַר. וואָס מער איך האָב זיך פאַרטראַכט, אַלץ שוואַכער זענען געוואָרן מיינע ספקות, צי ער מיינט טאַקע מיר, דעם באַהאַלטענעם ייד. אָבער וואָס שטעלט מיט זיך פאַר די דאָזיקע געשטאַלט? ווער באַ־האַלט זיך אויס אונטער דעם ווייסן פאַרטעך? אַ דייטשישער געסטאַפּאַויעץ אָדער אַ פּוילישער פּראַוואַקאַטאָר צווישן די לאַגער־מענטשן? דאָרף איך דאָס זיין דער ערשטער געפאַנגענער אין זיין נעץ, דער ערשטער קרבן דאָ אין לאַגער? געפין איך זיך ווידער אין אַנבליק פון טויט? איך האָב איינגעגראָבן דאָס פנים אין קישן און געבליבן ליגן, ווי אין אַ פינצטערן תהום.

פלוצלינג האָב איך דערהערט ווי שטילע טריט פאַרהאַלטן זיך לעבן מיין בעט, און באַלד נאָך דעם — אַ גערויש פון פאַפּיר. איך האָב אַ וויילע איינגעהאַלטן דעם אַטעם און אויפגענומען די פאַרדעכטיקטע שטילקייט אַרם מיר. נאָך דעם האָב איך זיך פּויל איבערגעדרייט, צעעפנט די אויגן און דערזען פאַר זיך דעם סאַניטאַר... איך האָב זיך אויפגעזעצט און אַנט־בלויזט דעם קראַנקן פּוס.

דער סאַניטאַר האָט אָנשטאַט אומקוקן זיך אויפן פּוס, גענומען מיין האַנט, אָנגעשטעלט די שפיצן פינגער אויף מיין פּולס, געוואָרפן מיט די אויגן פון מיר אויפן זיגער און דערנאָך זיך טיף איינגעקוקט אין דער רויט־צעצונדענער ווונד. אומגעריכט האָט ער מיר אַ שטאָך געטאָן מיט זיינע פינגער־שפיצן אין דיך פון קראַנקן פּוס. איך האָב אַ ציטער געטאָן...

— עס טוט דיר דאָרט שטאַרק וויי, אַ ?

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

— ניין — האָב איך געענטפערט און באַהערשט דעם גרימאַס פון ווייטיק אויף מיין פנים.

— טאָ וואָס האָסטו אַזאַ ציטער געטאָן ?

— דאָס אָרט איז ביי יעדן מענטש עמפינדלעך...

אַ וויילע זענען אונדזערע ביידנס בליקן געבליבן אָנגעשטעלט איינער אַנטקעגן צווייטן. צווישן אונדז איז געהאַנגען אַ פראַגע־צייכן: „ווער ביסטו?“...

נאָך אַ קורצן שטילשווייגן האָט דער סאַניטאַר זיך אָנגערופן:

— מאָרגן וועל איך דיר צווייטן טאָן אין וואָסער שעה דו זאָלסט זיך מעלדן צו מיר. דיין פוס פאָדערט אַ ספּעציעלע באַהאַנדלונג.

ווען דער סאַניטאַר איז אַרויס פון קראַנקן־זאַל האָב איך קאַנטראַ־לירט די זאַכן, וואָס זענען געלעגן אויף מיין נאַכטטיש. אין דער זעלבער אָרדענונג וואָס פריער איז געלעגן דאָס פּוילישע בוך, אַ דייטשישע צייטונג, אַ דאַמינע און די קאַרטן. באַרירט איז געווען דאָס פאַק־פאַפּיר פון אַ דערהאַלטן פעקל פון דער פּרוי ראַגאַזשינסקי, אַדרעסירט צו סטאַניסלאָוו פּריבעל, געשיקט אָנאַנים פון יאַדוויגאַ בעליצקאַ, סאַקאַלאָוו־פאַדלאָסקי, קופּיענטינסקאַ 91. לעבן דעם איז געלעגן אַ פאַסט־קאַרטל, וואָס איך האָב צו זיך אַליין געשיקט נאָך פאַרן אַריינגיין אין שפיטאַל. אין קאַרטל, געשטעמפלט פון באַכומער פאַסט־אַמט, איז געווען געשריבן: „ליבער קאַלעגע סטאַניסלאָוו! וויצעק פון דאַרטמונד איז געווען ביי מיר. ער אַרבעט, ווי דו, אין אַ קוילן־שאַכט. מיר איז בעסער, איך אַרבעט ביי מיין פאַך אַלס שוסטער אין באַכוב. אין דער היים, אין דאַרף, איז נישטאַ ווער עס זאָל די עלטערן אַרויסהעלפן ביי דער אַרבעט אין פעלד, די מאַטקע האַלט אין איין וויינען וואָס מ'האַט אונדז פאַרשיקט פון דער היים. שרייב, וועלכן זונטיק דו וועסט זיין מיין גאַסט. זשי! (לעב!) — דיין קאַלעגע בראַנעק“.

איך ליג אויפן בעט און טראַכט: האָט דער סאַניטאַר דאָס גענומען ערנסט? זענען דאָס שטאַרקע באַווייזן קעגן זיין חשד אויף מיר? באַלד באַפאַלט מיך אַ צווייטער געדאַנק: צי האָב איך נישט געטאָן קיין פעלער דערמיט? צי האָב איך נישט אַליין אַריינגעלייגט אין זיינע הענט באַווייזן,

אז איך שטיי אין קאנטאקט מיט נאך אַזעלכע, פאַר וועמען ער איז מיך חושד? האָט ער דאָס טאַקע אַזוי פאַרשטאַנען? און וואָס באַדייטן זיינע ווערטער, אַז איך זאָל זיך מעלדן צו אים? וואָס מיינט ער דערמיט? האָט ער שוין וועמען איבערגעגעבן וועגן מיר, און איך וועל דאַרפן שטיין פאַר אַ קרייץ-פאַרהער? גאַט! וווּ נעמט מען כוח בייצושטיין דעם נסיון נאָך אַזוי פיל ראַנגלענישן מיטן טויט? וועט מען מיר גלייבן וואָס איך וועל זאָגן? וועט עמעצער אויסטרעקן צו מיר אַ האַנט, אַדער איך וועל מיט שאַנד און שפּאַט אויפגעהאַנגען ווערן אין מיטן לאַגער? אויף אַ תּליה פאַר אַן אויסגעפונענעם ייד צווישן אַזוי פיל גוים, דער לעצטער ייד... און יורעק וועט זיין מיין תּליון, יורעק, וואָס עסט און שלאַפט מיט מיר צוזאַמען און האָט אַפילו דרך-אַרץ פאַר מיינע פרומע מאַדליטוועס אין לאַגער-קלויסטער...

פון קאַרידאָר האָבן זיך דערטראָגן אומבאַקאַנטע טריט. באַלד איז דער קראַנקן-זאַל פול געוואָרן מיט רעש און געלעכטער. סטעפּאַן איז צו צו מיין בעט און מיך אַ טרייסל געטאַן: „העי, סטאַניסלאָוו! פאַר וואָס ביסטו אַוועק פון דער „זאַבאַווע“? “ס/האַט מיך דערקומשעט” — האָב איך אים געענטפערט אַ פאַרשלאַפענער...

יורעק, גייענדיק צום טאַקט פון אַ „מאַזורעק“, וואָס ער האָט אונ-טערגעפייפט, האָט זיך אָנגערופן:

— סטעפּאַן, לאָז אים שלאַפן. סטאַניסלאָוו איז שוין אַלט פאַר „זאַבאַוועס“, אים איז ליבער זיך מאַדליען אין קלויסטער... און אויך דו ביסט אין דייטשלאַנד, ווי אַ געשלאַגענער ייד.

— אין דייך מאַמען אַריין — האָט זיך סטעפּאַן צעשריגן — מיך רופסטו געשלאַגענער ייד? אַליין ביסטו ווי דער הויקערדיקער ייד וואָס דו האַסט היינט פאַרגעשטעלט...

מיין האַרץ האָט אָנגעהויבן האַסטיקער צו קלאַפן. איך האָב יורעקן אַ שטויס געטאַן אין דער זייט מיטן פוס.

— דאָס ביסטו געווען אַזוי פאַרשלייערט פאַר אַ ייד? ווי גאַט איז מיר ליב, איך האָב דיך גישט דערקענט. פון וואַנען, יורעק, קענסטו דאָס אַזוי נאָכמאַכן די יידישע שטיקלעך?

יורעק, וואָס האָט אין יידישע ענינים מיך געהאַלטן פאַר זייער נישט קיין דערפאַרענעם, האָט מיר אויפגעקלערט :
 — דו, סטאַניסלאָוו, האָסט אין דיין „פּאַזאַנסקים“ נישט געהאַט צו טאָן מיט אַזאַ באַשעפעניש, וואָס רופט זיך „ייד“. ביי אונדז אין זשיי-ראַרדאָוו האָבן מיר אומעטום געהאַט יידן, אין אַלע גאַסן, כמעט אין יעדן הויז. און טאַקע אַנטקעגנאיבער אונדז האָבן מיר געהאַט יידישע שכנים, רייכע לייווונט-פּאַבריקאַנטן, באַוואַקסענע מיט בערד און פּייסאַקעס (פּאות). פון קינדווייז אָן האָב איך צוגעזען זייער לעבן, איך געדענק אַפילו זייערע חתונות, זייערע לוויות. איך האָב דעם „זשיד“ גוט געקענט. ווי גאַט איז מיר ליב ! נעם, סטאַניסלאָוו, און שטעל אויס צווישן טויזנט פּאַליאַקן אין ייד, אין די זעלבע קליידער וואָס אַלע, און איך וועל גלייך דער-קענען...

איך האָב יורעקן איבערגעהאַקט די רייד :
 — זאָג מיר, ווער האָט דיך דאָ אויסגעפונען פאַר אַן אַרטיסט ?
 יורעק האָט מיר שטאַלץ געענטפערט.

— די זשיראַרדאָווער דאָ קענען מיך און ווייסן, אַז איך קען פאַרשטעלן קאַמישע שטיקלעך. יענעם זונטיק האָב איך דאָ אין שפּיטאַל פאַרגע-שטעלט אַ „ייד“. די קראַנקע האָבן זיך געטרייסלט אויף די בעטן פון געלעכטער און אַזוי געשריגן, אַז דער הויפּט-סאַניטאַר איז געקומען צו לויפן אַ קוק טאָן וואָס ס'איז געשען. שטעל זיך פאַר, סטאַניסלאָוו : דעם סאַניטאַר, וואָס גייט שטענדיק אַרום מיט אַ זויער פנים און אַרויסגע-קוועטשטע אויגן, אים האָב איך אויך געמאַכט לאַכנדיק. ווען איך האָב געענדיקט, האָט ער מיר פאַרגעלייגט פאַרצושטעלן דאָס זעלבע היינט אויף דער „זאַבאָווע“...

— דו קענסט דעם סאַניטאַר נאָך פון פּוילן ?
 יורעק האָט אַ הייב געטאָן מיט די אַקסלען און פאַרקרימט דאָס פנים :
 — דער טייוול ווייסט אים פון וואַנען ער שטאַמט. איך קען אַפילו נישט זיין נאָמען. פאַר איינעם זאָגט ער, אַז ער שטאַמט פון שלעזיע — ער רעדט גוט דייטש. פאַר אַ צווייטן איז ער פון קאַנגרעס-פּוילן. אין לאַגער דערציילט מען, אַז ער שטאַמט גאָר פון די רוסישע געביטן. איך האָב אים

ט ע ג אן ליכט

אליין געהערט רעדן רוסיש מיט איוואן דעם פריזיער. אבער וועמען גייט עס דען אן פון וואנען ער שטאמט ?

אין קראנקן-זאל האט זיך באוויזן יאנעק דער געהילפס-סאניטאר מיטן גלעקל אין האנט. אלע האבן גענומען שנעל צוזאמענלייגן די דאמינעס, דאמקעס, קארטן און אנדערע שפילערייען. יעדער קראנקער האט פארנו-מען זיין בעט. אין זאל איז געווארן פינצטער.

איך בין געבליבן ליגן ארומגענומען מיט דער חשכות. דער שווער איבערגעלעבטער טאג האט אויף מיר געדריקט. דער מוח איז נישט פעיק געווען צו טראכטן. אלע אברים אין מיר האבן פארלאנגט אנטשפאנונג — איך בין שווער איינגעשלאפן.

אין מיטן נאכט האבן מיינע אויסגעצויגענע הענט דערפילט דאס אנטבלויזטע לייב פון פאדערשטן טייל פון מיין קערפער... גידעריקער, איבער די קניען, האב איך געפונען דעם ברעג פון קאץ, וואס איז ביי מיין איינשלאפן געלעגן אונטער מיין פנים. די אפגעדעקטקייט האט מיך אויפגעוועקט. איך האב געזוכט דעם ליכט-פאס, וואס איז פארבייגעלאפן איבער מיין בעט. עמעצער איז דא געווען לעבן מיר ווען איך בין געלעגן פארזונקען אין שלאף.

איך קוק אין דער חושכדיקייט פון קראנקן-זאל. איך הער דאס רעגל-מעסיקע אטעמען, שנארכען און סאפען פון די קראנקע. איך זוך אין דער פינצטערניש דעם סאניטארס פארשוונדענע טריט...

אויף צו מארגנס, ווען איך בין געשטאנען אין דער ריי צווישן די קראנקע, כדי צו באנדאזשירן דעם פוס, האט דער סאניטאר מיך דערזען און ארויסגענומען פון דער ריי. ער איז אוועק מיט מיר אין א זייט און געזאגט צו מיר שטרענג, באפעלעריש :

— דו ווערסט איצט נישט באהאנדלט! אכט א זייגער אין אוונט קום אריין צו מיר אין מיין בירור-צימער און איך וועל זען וואס צו מאכן מיט דיין פוס...

— וואס איז דען מיט מיין פוס, וואס ער פאדערט א ספעציעלע בא-האנדלונג? — האב איך געפרעגט און אנגעשפארט זיך אין שטעקן, כדי איינצהאלטן די גלייכגעוויכט.

דער סאַניטאַר האָט אָנגעשטעלט אויף מיר זיינע אויגן און אַ וואָרף
געטאָן די ווערטער :

— אַן פּראָגן! איצט גייסטו צוריק אין בעט!

פאַר מיר איז איצט קלאַר געוואָרן, אַז דער סאַניטאַר הייבט אָן
אַראָפּצורייסן פון מיר די מאַסקע, אַז עפעס פּלאַנט ער קעגן מיר און נאָך
היינטיקע נאַכט וויל ער דעם פּלאַן דערפירן ביזן סוף.

איך בין געלעגן אויפן בעט און געטראַכט וועגן מיין קומענדיקן
צוזאַמענטרעף מיטן סאַניטאַר. איך האָב פאַרגעפילט, אַז דער צוזאַמענ-
טרעף וועט דעצידירן וועגן מיין ווייטערדיקן לעבן אין דעם לאַגער, ווהיין
דער גורל האָט מיך פאַרוואָרפן נאָכן אַנטלויפן פון טרעבלינקע און נאָכן
אויסבאַהאַלטן זיך אַלס פּאָליאַק צווישן פּוילישע היימלאַזע. פאַרשידענע
פּלענער האָב איך אָנגעהויבן פאַרטראַכטן. דער ערשטער פון זיי איז
געווען, אַז איך זאָל באַהאַלטן ביי זיך אַ שאַרף מעסער אויף אַ מאַמענט, ווען
איך וועל שוין זיין אין גאַנצן אַ פאַרלירענער. דעמאָלט וועל איך זיך
וואַרפן אויפן סאַניטאַר, אים דערשטעכן און דערנאָך זיך אַליין. צי וועל
איך אָבער האָבן גענוג פיזישן און מאַראַלישן כוח דאָס דורכצופירן?

אַ צווייטער פּלאַן האָט מיר אויסגעזען צו זיין רעאַלער און לאַגישער.
אים האָב איך אָנגעהויבן גענויער פאַרטראַכטן און ענערגיש דורכצופירן.
ווען ס'האַט זיך דערנענטערט די צייט פון צוזאַמענטרעף, האָב איך
פאַרפירט אַ שמועס מיט די צוויי לאַגער-חברים סטעפּאַן און גושעגאַזש.
איך האָב זיי דערציילט, אַז מיר טרעפט זיך צו קויפן ביליק אַ רעקל און
אַ קוכן און איך האָב זיי געבעטן מיר דערין צו העלפן. פאַר דער הילף
וועלן זיי פון מיר באַקומען קוכן און אַ פעקל ציגאַרעטן. האַלב ניין אַ
זייגער אין אַוונט דאַרפן זיי קומען מיך אַפּוואַרטן ביי דער טיר פון סאַני-
טאַר. אויב איך וועל זיך פאַרשפעטיקן אַרויסצוקומען, זאָלן זיי זיך דאַרטן
פרעגן אויף מיר.

באַלד נאָכן אַריינקומען אין סאַניטאַר-צימער האָט מיך דער סאַניטאַר
געפּרעגט ווער ס'זענען די ביידע.

— מיינע גוטע חברים נאָך פון פּוילן — האָב איך אים דערקלערט.

— פון וואַנען זענען זיי? זיי זענען מיר פון ערגעץ קענטיק.

טעג אן ליכט

— מיר האָבן זיך צוזאַמענגעלעבט ווי פליטים פון פּוּוּנער געגנט אין סאַקאַלאָוו־פּאַדליאַסקי.
— האָב איך געהאַט אַ טעות — האָט דער סאַניטאַר קוים אַרויס־ גערעדט אונטער דער נאַז.

דער סאַניטאַר האָט מיר אָנגעוויזן מיטן פינגער, וווּ איך זאַל זיך אוועקזעצן. איך בין געבליבן זיצן מיטן פנים אַנטקעגן אַ שפיגל, אין וועלכן איך האָב געקענט זען, ווי ער טוט זיך אָן דאָס ווייסע פאַרטעך, פאַר־רויכערט לאַנגזאַם אַ ציגאַרעט און בלייבט אַ ווילע שטיין פאַרטראַכט. ער האָט אַ שפּרייז געטאַן צו די גלעזערנע שאַפקעס מיט מעדיקאַמענטן, געזוכט עפעס לעבן די פלעשלעך, פאַרמאַכט און ווידער געעפנט די שאַפ־קעס. ער האָט געשפּאַנט עטלעכע מאַל איבערן צימער, לסוף געבליבן שטיין לעבן מיר און געעפנט מיין העמד אונטערן האַלדז. ער האָט אַרייַנגעשטעקט אַ טערמאַמעטער אונטער מיין אַרעם, אַ קוק געטאַן אויפן זייגער און געבליבן זיצן אין דער זעלבער פּאַזע, ווי איך. מיר האָבן זיך אין שפיגל צוזאַמענגעטראָפּן מיט די בליקן. אויף זיין פנים האָב איך דערקענט, אַז ער שטעלט אָן אַ טאַן צו רעדן. באַלד האָט ער מיר טאַקע דערציילט, ווי עמעצער האָט אים אָפּגעשטעלט אין באַכום און ערשט אין שמועס האָט ער אין יענעם דערקענט אַ ייד, וועלכן ער האָט געהאַלפּן אַנטלויפּן פון פּוּוּלן.

איך האָב זיך געמאַכט, אַז איך פאַרשטיי זיך גאַרנישט אויף דעם. פאַר אים האָב איך איצט געוואַלט וואָס בולטער אַרויסברענגען מיין צושטאַנד פון אַ קראַנקן. מיט אַ שוואַכער שטים האָב איך אים געענטפערט, אַז פאַר מיר איז איצט נישט אינטערעסאַנט דאָס וואָס ער דערציילט מיר, אַז איך בין געקומען כּדי באַהאַנדלט צו ווערן ווי אַ קראַנקער.
דער סאַניטאַר האָט אַרויסגעצויגן דעם ציגאַרעט פון מויל, פאַרלייגט אַ פּוס אויף אַ פּוס און געזאַגט מיט אַ לייכטן טאַן :

— דאָס דאַרף אָבער נישט שטערן אונדז זיך אַ ביסל אונטערצוהאַלטן ווען די שטימונג איז דערצו פאַראַן...

איך האָב, ווי נישט הערנדיק, אַרויסגעצויגן דעם טערמאַמעטער און אוועקגעלייגט אים לעבן סאַניטאַר. אים האָט אָבער איצט נישט דאָס

אינטערעסירט. ווי איינרעזשיסירט — האָט ער ווידער אָנגעהויבן דער-
ציילן:

— קיין וואַטענשייד בין איך געקומען פון קאַסעל. דאָרט בין איך
אויך געווען, ווי דאָ, דער הויפט־סאַניטאַר אין אַ לאַגער. אין מאָל זענען
אַריין צו מיר צוויי פרויען, וואָס האָבן געאַרבעט אין דער קיך, מיט
אַפגעבריטע הענט. איינע פון זיי האָט מיר אויסגעזען ווי אַ יידישקע.
אַ לאַנגע צייט האָט זי געלייקנט אין דעם, אָבער מיינע אויגן האָבן מיך
נישט גענאָרט. זי האָט סוף כל סוף געמוזט אין דעם מודה זיין. נאָך דעם
זענען מיר געוואָרן זייער פאַרהיימישט. אויף אַזוי ווייט, אַז זי האָט מיר
שפּעטער פאַרטרעטן מיין ווייב, וואָס איך האָב איבערגעלאָזן אין דער
היים...

דער סאַניטאַר איז שטיל געבליבן. זיינע אויגן האָבן כסדר מיך אָבסער-
ווירט אין שפיגל. פאַר מיר איז קלאָר געוואָרן דער ציל פון זיינע רייד און
פון זיין אַנקוקן מיך אין שפיגל. איך האָב אַ דריי געטאַן דאָס פנים צום
סאַניטאַר, אַפגעמאַסטן אים מיט אַרויסגעזעצטע אויגן, פאַרקריצט די ציין
און אים שאַרף אָנגעקוקט.

— וואָס קוקסטו אַזוי פרעך אויף מיר? — האָט ער אויסגעשריגן,
אויפשפּרינגענדיק פון דער שטול.

— וואָס ביסטו אויסן מיט דיינע יידישע געשיכטעס? וואָס פאַר אַ
שייכות האָב איך דערמיט? זאָג! ענטפּער!

מיר זענען געבליבן שטיין איינער קעגן צווייטן מיט ברייט צעעפנטע
אויגן. פון קאַרידאָר האָבן זיך דערהערט שווערע טריט. די אומגעריכט
צעעפנטע טיר האָט איבערגעהאַקט די געשפּאַנטע שטימונג. סטעפּאַנס
גרויסער קאַפּ האָט געשטעקט אין דער צעעפנטער טיר. ער האָט גע-
פרעגט ווען כ'קום אַרויס.

דער סאַניטאַר איז געבליבן שטיין ווי אַ צעמישטער. ער האָט גע-
וואָרפן מיט די אויגן פון מיר אויף סטעפּאַנס קאַפּ, וואָס האָט אין דער
טיר אויסגעזען ווילד. אַט דעם איינדרוק האָב איך נאָך מער פאַרגרע-
סערט, ווען איך האָב זיך דערנענטערט צו דער טיר און סטעפּאַנס קאַפּ
האָט זיך צוריקגעצויגן. אין קאַרידאָר האָב איך אים דערקלערט, אַז מיר

טעג אן ליכט

קענען איצט נישט גיין צו וואלעצקין, ווייל ער אַרבעט נאַכט־שיכט.
מאַרגן מיטאַג־צייט וועלן מיר זיך זען מיט אים.

— ס'שאַדט נישט, ס'שאַדט נישט, זאָל זיין מאַרגן — האָט סטעפּאַן
פאַר גוט גענומען מיינע רייד און זיך אַוועקגעשאַרט מיט זיינע בערישע
טריט צוריק אין קראַנקן־זאַל.

ווען איך בין צוריק אַריין אין צימער איז דער סאַניטאַר געזעסן ביי
זיין שרייבטיש מיטן טערמאַמעטער אין דער האַנט. זיין נאָר וואָס צע־
רייצטע שטימונג איז פּלוצלינג פאַרשוונדן. אַ מילדער, מיט ווייכע רייד,
האַט ער מיך געפרעגט, צי איך האָב פיבער און געהייסן מיך אַפּוויקלען
דעם באַנדאַזש.

איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף מיין אַרט און אַנגעהויבן מיט
ציטערדיקע הענט אַפּוויקלען דעם באַנדאַזש.

— וואָס האָט דער כלאַפּ פון דיר געוואָלט פונקט איצט? — האָט
דער סאַניטאַר ווייטער געפאַרשט.

— אַ פּריוואַטער ענין... — האָב איך געענטפערט קורץ.
— פון וואָנען האָט ער געוואוסט, אַז דו ביסט ביי מיר אין צימער?
— ער האָט אַוודאי באַמערקט ווען איך בין דאָ אַריין...
דער סאַניטאַר האָט ווי איינגעשטימט מיט מיינע רייד און געהייסן
ווייזן זיך דעם קראַנקן פּוס. באַטראַכטנדיק די ווונד, האָט ער שטרענג
אַ קוק געגעבן אויף מיר און פון זיין מויל האָבן זיך שנעל אַרויסגעשיט
די ווערטער:

— דו האַסט אַ געשווילעכץ אין דיך... דו באַהאַלטסט דאָס אויס פאַר
מיר... זאָג מיר דעם אמת: וואָס איז די סיבה פון דעם אויסבאַהאַלטן?

— זיך איך איצט מיט אַ סאַניטאַר אַדער מיט אַן אויספאַרשער?

— ביי דער פּראַגע — מיט אַן אויספאַרשער.

— פאַר אַן אויספאַרשער זיך איך?

די קליאַמקע אויף דער טיר האָט אַנגעהויבן קלאַפּן. ווען דער
סאַניטאַר האָט אַ דריי געטאַן דעם שליסל און אויפגעשפּאַרט די טיר,
האַט זיך אין צימער אַריינגעשטויסן גזשעגאַזשס אַטלעטישע פיגור. ער
האַט געפּינטלט מיט די אויגן און וויליונגעריש געפרעגט, צי מיר האָבן
שוין געענדיקט די שפּיל.

איך האָב שניעל גושעגאַזשן אַ כאָפּ געטאַן אונטערן אַרעם און כ׳בין מיט אים אַרויס אין קאַרידאַר. דאָרט האָב איך אים שטיל דערציילט, אַז פראַנעק אַרבעט היינט נאַכט-שיכט און מאַרגן גייען מיר צו אים.

ביים אומקערן זיך צוריק אין זיין צימער האָט דער סאַניטאַר מיך אָפגעוואַרט אין דער צעעפנטער טיר. ער האָט זי נאָך אונדז פאַרשלאָסן, גענומען דעם שליסל צו זיך אין קעשענע און אָנגעהויבן נערוועזן שפאַנען איבערן צימער, ביז ער האָט זיך אָפגעשטעלט מיט געבילטע פּוּיסטן. פון הינטער מיין רוקן האָב איך דערהערט זיין אויפגערעגטע שטים:

— דו ביסט אין לאַגער אַ פאַרדעכטיקטער טיפּ! אַראַגניזירסט אינטריי-געס! זאָג מיר שוין ווער דו ביסט, זאָג דעם אמת!

— מיין נאָמען איז סטאַניסלאָוו פריבעל! — האָב איך אויסגעשריגן.
— נישט ריכטיק! נישט ריכטיק! דיין נאָמען איז משה... אַדער יונה!
אַ זשיד ביסטו! יאָ! דער, וואָס זיצט דאָ, איז אַ זשיד! אַ זשיד!

איך האָב נאָך אין שפיגל באַוווּזן צו זען זיין אויסגעצויגענע דראַך-ענדיקע האַנט איבער מיין קאָפּ. אַ ציטער איז אַדורך איבער מיין לייב און איך בין געבליבן אין אַנמאַכט, מיט אַן אַראַפגעלאָזטן קאָפּ און מיט נאָכהענגענדיקע הענט.

איך ווייס נישט, ווי לאַנג ס'האַט געדויערט, ביז איך האָב געקענט אַרויסרעדן אַ וואָרט. ווען איך האָב אין שפיגל ווידער דערזען דעם סאַני-טאַרס אויגן אויף מיר, האָב איך זיך, אַ וואַקלדיקער אויף מייע פיס, איבערגעזעצט צום שרייבטיש, וווּ ס'איז פון דער צווייטער זייט געזעסן דער סאַניטאַר.

— נו, וואָס האַסטו מיר צו זאָגן איצט, ווען דיין מאַסקע איז אַרונטער-געריסן און דו זיצסט פאַר מיר מיט דיין יידיש פנים?

אַט די ווערטער האָט דער סאַניטאַר געזאָגט מיט אַ סאַרקאַסטישן שמייכל, אויסציענדיק דערביי זיין קאָפּ איבערן שרייבטיש נענטער צו מיר.
— פאַניע סאַניטאַזשע, איך בין דיר גרייט עפעס צו זאָגן, אויב דו וועסט מיך אויסהערן מיט געדולד און מיר שענקען אַ ביסל אויפמערק-זאַמקייט.

— וואָס פאַראַ טשעקאווע זאָכן קענסטו מיר שוין דערציילן — האָט

דער סאניטאר מיט חוזק געשאַקלט דעם קאָפּ — נו, דערצייל, איך וועל הערן.

— איך ווייס נישט מיט וועמען און פאַר וועמען איך רעד דאָ — האָב איך אָנגעהויבן — קען זיין, אַז מיט אַ פאַרמאַסקירטן דייטש, וואָס וועט נאָכן ענדיקן מיט מיר, זוכן אַ צווייטן קרבן אין לאַגער. איך וויל אָבער גיכער גלייבן, אַז איך רעד מיט אַ פּאָליאַק, אַ קריסט, וואָס גלייבט אויפֿ-ריכטיק אין גאָט, וואָס האָט אַ מענטשלעך האַרץ, וואָס איז אַליין אַ גע-רודפּטער ביי די דייטשן. ווי פאַר אַזעלכן, בין איך זיך פאַר דיר מודה, אַז איך בין טאַקע אַ ייד.

צו וואָס בין איך אַהערגעקומען קיין דייטשלאַנד און ווי אַזוי האָב איך געקענט אַהערקומען אונטער אַ פּרעמדן נאָמען — דאָס איז פאַר-בונדן מיט מיין לעבנס-געשיכטע פון לעצטן האַלבן יאָר. דאָס וואָס איך האָב איבערגעלעבט אין אַט דער קורצער צייט, וואַלט גענוג געווען פאַר אַ מענטשן, וואָס האָט געלעבט הונדערט יאָר, און ער זאָל נאָך דעם שטאַרבן ווי אַ שווער געפּייניקטער.

איך ווייס נישט, צי דיר איז באַקאַנט דער טרעבלינקער פאַרניכטונגס-לאַגער, וווּ די דייטשן האָבן איינגעאַרדנט אַ פּאַבריק צו טויטן מענטשן. פון דאָרט בין איך אַנטלאָפֿן אַ נאַקעטער, געציילטע מינוטן פאַרן אומ-ברענגען. גאָט האָט מיר אַנטקעגנגעשיקט אויפן וועג גוטע מענטשן. דאָס ערשטע מלבוש, אַ פאַרטעך, האָט מיר געגעבן אַן אַלטע פּוילישע פּרוי אין אַ וואַלד; דאָס ערשטע העמד, מיט וועלכן איך האָב צוגעדעקט מיין פאַרווונדעט לייב, האָט מיר געגעבן אַ פּאָליאַק מיט אַ מענטשלעך האַרץ. און אַן אַנדערער פּאָליאַק האָט מיך אַריינגענומען צו זיך אין שטוב, וווּ איך האָב צוריק באַקומען דאָס געפּיל פון אַ מענטש... אַפּילו דאָ אין לאַגער געפּינען זיך פּאָליאַקן, וואָס ווייסן מיין פאַרגאַנגענהייט. צוויי פון זיי האָסטו געזען איצט אין דיין צימער. די דאָזיקע פּאָליאַקן האָבן מיר צוגעהאַלפֿן קומען קיין דייטשלאַנד. אויך זיי זענען פאַראינטערע-סירט, אַז איך זאָל דאָ נישט אַנטדעקט ווערן אַלס ייד. דאָס וואַלט אויך געווען פאַר זיי אַ זיכערער טויט.

איך בין דיר מוחל דיין פאַרפּאָלגונג קעגן מיר ביז איצט. איך בין

זיכער, אז דו האָסט זיך נישט אָפגעגעבן קיין רעכענונג פון דעם וואָס דו
טוסט. דו, אליין אַ געפאַנגענער פּאָליאַק, ביסט דאָך אויך אַ פרומער
קאַטאַליק, טאָ פּרעג דעם גלח רוטשעווסקי, צי דו האָסט געמעגט אַזוי
האַנדלען אַפילו קעגן אַזאָ ווי איך. זאָל דיר דער גלח זאָגן, צי דו דאַרפסט
מיך רודפן אָדער באַשיצן. ביסטו באמת אַ גלייביקער קאַטאַליק — טאָ
גיב מיר הילף. וועסטו אָבער זיין לגבי מיר אַנדערש — שטעלסטו איין
דאָס לעבן פון די אַלע גוטע פּאָליאַקן, וואָס האָבן מיר געהאַלפן... און
איצט — טו מיט מיר, ווי דיין געוויסן דיקטירט דיר...

אין צימער איז געוואָרן שטיל. לאַנגע מינוטן זענען מיר געזעסן
שווייגנדיק. ער מיט זיין פנים אין די הענט, איך — פאַרוואָרפן דעם קאַפּ
אויפן ראַנד פון דער שטול, מיט אַ שווערן אַטעם, ווי נאָך אַ לאַנג לויפן.
אַט די מינוטן האָבן זיך לאַנג געצויגן. מיין לעבן איז איצט געווען
אין די הענט פון אַט דעם סודותפולן מענטש, וואָס איז געזעסן קעגן מיר.
איך האָב זיך געשראַקן פאַרן ערשטן וואָרט, וואָס וועט אַרויס פון זיין
מויל, אַ וואָרט, וואָס וועט באַשטימען, צי מיינע רייד האָבן אַנגערירט
אַ מענטשלעך געוויסן אָדער זיי זענען געווען אַ ווידוי פאַרן טויט...

די שטול, אויף וועלכער ס'איז געזעסן דער סאַניטאַר, האָט זיך
אַ רוק געטאָן פון אַרט. דער סאַניטאַר איז אויפגעשטאַנען. ער איז צוגע-
גאַנגען צו דער גלעזערנער וואַנט-שאַפקע און אַרויסגענומען פון דאָרט
אַ קליין פלעשעלע. אין אַ האַלב גלאַז וואַסער האָט ער אַריינגעצייילט אַ פאַר
טונקעלע טראַפנס און מיר עס דערלאַנגט צום מויל.

— טרינק, וועסטו זיך באַרויקן...

— פאַניע סאַניטאַזשע — האָב איך זיך שטיל געבעטן — שענק מיר
אַ וואַרעם וואָרט. פון דעם וועל איך זיך גיכער באַרויקן.

— איך וועל דיר קיין שלעכטס נישט טאָן.

— דערקלער דאָס מיר גענויער און קלאַרער.

דער סאַניטאַר האָט זיך אַוועקגעשטעלט לעבן מיר ביים שרייבטיש,
פאַרלייגט אַ פוס אויף אַ פוס. די הענט אונטערגעשפאַרט אויף הינטן אין
ראַנד פון טיש, און מיטן פנים צו דער זייט וווּ איך בין געזעסן, האָט ער
אַנגעהויבן רעדן שטיל, ווי נאָר איך אליין זאָל קענען הערן:

— פון איצט אָן, נאָך דיין זיך מודה זיין, איז די שפּיל צווישן אונדז געענדיקט. דו האָסט געמוזט קאָפּיטולירן... אָבער דיין ראָל האָסטו גוט געשפּילט. איך בין געווען אַ לאַנגיאַריקער געהיים־אַגענט פון דער פּוילישער פּאָליציי אין טשענסטאָאָוו. איך האָב נאָך מיין פּראָפעסיע נישט פּאַרגעסן, כאָטש איך טראָג איצט אַ ווייסן פּאַרטעך... איך זאָג דיר אויפריכטיק: פּאַריאָג פון זיך די שרעק פאַר מיר. האָב צוטרוי צו מיר. אויך מיין נאָמען איז סטאַניסלאָוו — סטאַניסלאָוו סילוועסטער, אַ גוט־באַקאַנטער נאָמען געווען צווישן טשענסטאָאָווער יידן... האַלט דאָס פאַר אַ סוד... געדענק, אין לאַגער האַלט נישט אָן מיט מיר קיין נאָענטע באַקאַנטשאַפּט, לעב שטיל און אָן אַוואַנטורעס. מייד אויס צו שפּילן אין קאַרטן. פיר נישט קיין איבעריקע געשפּרעכען, איבערהויפּט מיט די אינטעליגענטן אין לאַגער. פאַרוואַרף דינע מאַניערן, גיי פּראָסטער, שווע־רער, פּויעריש: שניין אויס די נאָז אין מיטן גאַנג און נוצ נישט קיין נאָז־טיכל. דעמאָלט וועסטו קיינעם נישט ווערן פאַרדעכטיק... אין לאַגער זענען דאָ אויגן, וואָס אָבסערווירן...

נאָך זיינע רייד, וואָס האָבן מיך אָנגעפּילט מיט חיות, האָב איך, אַ גערירטער, דריקנדיק זיין האַנט, געזאָגט:

— איך האָב ווידער געהאַט מזל צו באַגעגענען אַ גוטן מענטשן... דער סאַניטאַר האָט זיך צעשמייכלט און געדרייט מיטן קאָפּ אויף „ניין“.

— איך ווייס נישט, וואָס אַזוינס ס'איז גוט זיין. מיך האָט קיינער נישט געקענט פאַר אַזעלכן, ספּעציעל די יידן... אָבער דאָס שטערט מיר נישט צו האָסן די דייטשן פאַר זייערע מערדערייען. איך האָב געזען וואָס די דייטשן האָבן געמאַכט מיט די יידן אין טשענסטאָאָוו. איך זע אין דיר אַזאַ טשענסטאָאָווער ייד, כאָטש איך האָב די יידן נישט ליב געהאַט... שפּעט אין אַוונט האָט מיך דער סאַניטאַר באַגלייט צו מיין בעט.

ק א פ י ט ל ז י ב נ

איך בין ווידער אין מיינע פארשטויבטע מלבושים צווישן דער לאנגער ריי, וואָס רוקט זיך מיט פאַמעלעכע טריט פאַרויס צו דער ווינדע פאַרן אַראָפּפאַרן אין קוילנגרובן.

די דייטשישע קוילנגרעבער קוקן נאָך אויף אונדז פּאַליאַקן מיט פרעמדע און פיינטלעכע בליקן. זיי קענען נאָך אַלץ נישט פאַרטראָגן פאַר וואָס מיר געפינען זיך צוזאַמען מיט זיי אין אַ ריי. אַ פּאַליאַק, וואָס פאַרשטייט דייטש, קען הערן זייערע געשפרעכן, פולע מיט שנאה קעגן די אויסלענדער. אַט שטייט הינטער מיר אַ דייטשישער קוילנגרעבער. מיר איז גוט באַקאַנט זיין קנאַכיק שאַרפּקאַנטיק פנים. ער קען נישט פאַרטראָגן די שפּראַך, וואָס וואַצעק און באַלעק רעדן מיט מיר פריי און נישט קרעמ-פירט. ער מוז אָבער היטן זיין אַרט אין דער ריי, שטייט ער אויסגעדרייט צו אונדז מיטן רוקן און קערט זיך אום ערשט דאָן, ווען די ריי דאַרף גיין פאַרויס. דערנאָך דרייט ער זיך אויס מיטן רוקן צו אונדז און רעדט ווייטער מיט האָס וועגן די „פאַרפּלוקטע פּאַלען“.

דער לאַמער וולאַדעק איז צוגעקומען צו אונדז פון דער אונטערשטער טייל ריי כדי זיך דערוויסן אפשר האָט ווער פון אונדז דריי זיך פאַרטוישט מיט זיין לאַמפּ. פּלוצלינג האָט אים דער דייטש הינטער אונדז אָנגעכאַפּט ביים קאַרק און מיט כוח אַוועקגעשטופּט צו דעם אַרט אין דער ריי, וווּ וולאַדעק איז פריער געשטאַנען.

וולאַדעק האָט זיך פאַרמאַסטן מיט דער לאַמפּ אַנטקעגן דייטש. אין דעם מאַמענט האָט ער באַקומען אַ קלאַפּ מיט דער פּויסט און ער איז אומגעפּאַלן. קיינער פון דער ריי האָט זיך נישט גערירט פון פּלאַץ און נישט רעאַגירט מיט קיין וואַרט. דער דייטש מיט דעם פאַרריסענעם פנים האָט טרוימפּירט און מיר האָבן פאַרביסן די ציין און געשוויגן. די ריי איז פאַרויס-

געגאנגען. איך בין אראפגעפארן און כ'האב געווארט אונטן אויף באַלעקן און וואַצעקן.

ווען זיי זענען אראפגעקומען זענען זיי נאך געווען אונטערן איינדרוק פון אַ טיפער איבערלעבונג. זיי האָבן דערציילט:

— ווען די ווינדע מיט די קוילנגרעבער נאך דער נאַכט־שיכט האָט זיך ווידער באַוווּזן און מיר זענען אַריין אויפן 3טן שטאַק, איז דער דייטש וואָס האָט געשלאָגן וולאָדעקן געבליבן דער לעצטער. מיט אַן אויסגע־שטרעקטן קאָפּ האָט ער געוואָלט אַריין אין דער ווינדע. אין דעם מאָמענט האָבן מיר זיך אַראָפּגעלאָזט. אַ גרויליק געשריי האָט אַ גריליך געטאָן אין די אויערן. ביי דער טיר איז געלעגן דער אָפּגעהאַקטער קאָפּ פון דייטש, אַ פאַרבלוטיקטער אַנטקעגן דער שייך פון די אָנגעשטעלטע לאַמפּן.

— גאָט האָט אים געשטראָפּט — האָט באַלעק געזאָגט זיך אומקוקנדיק צו דער ווינדע.

— ס'איז אַ זינד אַזוי צו רעדן. אין אַזאַ פּאַל דאַרף מען נישט אַרויס־וווּיזן קיין נקמה — האָט וואַצעק זיך אָנגערופן.

— פאַר וואָס? — האָט באַלעק אויסגעדרייט אַ ביז פאַרקרומט פנים. — ווייל יעדער פון אונדז — האָט וואַצעק געשאַקלט מיטן קאָפּ — ווייסט נישט וואָס מיט אים קען געשען אין דעם כאַלערנעם קוילנגרובן.

— אַזאַ טויט — האָט זיך פון באַלעקן אַרויסגעריסן — קומט נאָר אַזעלכע „פּסו־בראַטעס“, קורווישע זין. האָסט נישט געזען ווי אַזוי ער איז וולאָדעקן פאַרפאַרן צווישן די אויגן? ער איז גרייט געווען אים צו צע־טרעטן ווי אַ וואַרעם. האָסט שוין פאַרגעסן, ווי דער זעלבער קאָפּ איז מיט אַ מינוט פריער געווען פאַרריסן קעגן אַ פּאַליאַק?

— איך האָב געזען, געזען. אָבער דער דייטש האָט אפשר געמיינט, אַז וולאָדעק וויל איינשטייגן פאַר אים אין דער ווינדע.

— זיי נישט קיין נאַר — האָט אים באַלעק אָפּגעענטפערט — דער דייטש האָט גוט געוויסט, אַז וולאָדעק וועט נישט האָבן קיין מוט זיך צו שטעלן פאַר אים אין דער ריי.

— דאָס איז טאַקע ריכטיק, באַלעק. אָבער ווען כ'האָב געזען דעם פאַרבלוטיקטן קאָפּ, האָב איך פאַרגעסן, אַז דער דייטש האָט וולאָדעקן געשלאָגן.

— פאר וואָס האָב איך נישט פאַרגעסן? — האָט באַלעק געפרעגט מיט נאָך מער אויפֿרעגונג — ווייל ווען וולאָדעק איז אומגעפֿאלן, האָט זיך מיר געדוכט, אַז דאָס ליג איך אַ צעשלאַגענער. כ׳האָב זיך דערמאַנט, ווי אַזוי די דייטשן האָבן געשלאַגן מיך טאַטן, ווי אַזוי זיי האָבן אונדז געמאַכט פֿאַר היימלאַזע...

אויפֿן וועג האָב איך דערזען פֿערדינאַנדן, וואָס איז צוריקגעקומען אין קוילנגרובן נאָכן אויסהיילן דעם פֿאַרווונדעטן פֿוס. אויף מיין גריסן זיך צו אים האָט ער מיר געענטפֿערט מיט אַ שטומען קאַפֿ-שאַקל און נישט ווי פֿריער מיט דעם קלינגענדיקן „גליקאַוף“. איך האָב באַמערקט, אַז ער מיידט אויס זיך צוזאַמענצוטערעפֿן מיט מיר און ער וויל אויך נישט איינ-שטייגן אין וואַגאַנדל, וווּ איך האָב פֿאַר אים צוגעגרייט אַן אַרט צום זיצן. איך האָב געמיינט, אַז דערמיט וויל פֿערדינאַנד אויסדריקן זיין פֿאַר-אַכטונג צו מיר צוליב די ברויט-גנבות אין קוילנגרובן. אָבער אין מיטן דער אַרבעט האָבן מיר זיך ביידע צוזאַמענגעטראַפֿן ביים קלייבן האַלץ צום אונטערבויען, און בלייבנדיק אַליין, האָט פֿערדינאַנד געזאָגט, אַז ער האָט נישט געענדערט זיין באַציונג צו מיר, אָבער ער מוז זיך דערמיט אויס-היטן צוליב דער שטרענגער וואַרענונג, וואָס די דייטשישע קוילנגרעבער האָבן באַקומען פֿון די שטייגערס אויסצומיידן יעדן פֿערזענלעכן קאַנטאַקט מיט די אויסלענדער.

אַז פֿערדינאַנד איז אויפֿריכטיק, האָט ער מיך באַלר איבערצייגט דער-מיט, וואָס ער האָט זייער פֿאַרזיכטיק מיר איבערגעגעבן אַ טייל פֿון זיין עסן.

פֿון וואַצעקן און באַלעקן האָב איך זיך דערוויסט, אַז אין משך פֿון די איבער צוויי וואַכן, וואָס איך בין געווען אין שפיטאַל, האָבן זיי עטלעכע מאָל באַקומען פֿון די שכינותדיקע דייטשישע קוילנגרעבער ברויט מיט ווורשט. זיי האָבן פֿון אָנהייב נישט פֿאַרשטאַנען, פֿאַר וואָס די דייטשן זענען פֿלוצלינג אַזוי גוט געוואָרן און טיילן זיך מיט זייער עסן. אָבער ווען באַלעק און וואַצעק האָבן זיך דערוויסט וואָס עס באַדייטן די ווערטער „פֿרעס אָבער ניכט שטאַלע“, זענען זיי ביידע געווען דאַנקבאַר דעם, וואָס האָט געהאַט מוט אַרויסצושלעפֿן פֿון אַ דייטשישער קעשענע דעם „בוטאַן-בראַט“.

ט ע ג א ן ל י כ ט

דער מייסטער זאלעסקי און דער שטייגער ברייטענשטיין קריכן לענג-
אויס דער שטרייב. ביידע פארהאלטן זיי זיך אויף די אַרבעטס־פונקטן,
כדי צו אַבסערווירן יעדן איינעם ביי דער אַרבעט.

מיטן עק פון שטעקן אַנטקעגן מיינע אויגן וואַרנט מיך דער שטייגער,
אַז איך וועל נישט קענען אַרויספאַרן פון קוילנגרובן ביז איך וועל נישט
פאַרענדיקן מיין נאַרמע קוילן.

נאָכן אַוועקגיין פונעם שטייגער קומט זאלעסקי. ער שרייט נישט, ער
דראָט נישט, אָבער ער חזרט איבער אַ פאַר מאָל, אַז אַלע מוזן היינט פאַר-
ענדיקן די אַרבעט צו דער צייט, ווייל די נאַכמיטאָג־שיכט קומט איבער-
שטעלן די מאַשינען ביי דער קוילנוואַנט.

קלאַפן די לופט־האַמערס. שטיקער קוילן רייסן זיך אָפּ און פאַלן מיט
טעמפע אָפהילכן. עס רוישן די אַנגעלאָדענע מאַשינען. שאַרפע האַנט-
זעגלעך שניידן די דיקע קלעצער. שווערע האַמערס פאַרפעסטיקן די דעמ-
בענע סלופעס. אין אונטערערדישן רוים ציטערט די פאַרשטויבטע לופט מיט
באַוועגונג פון מענטש און מאַשין.

האַלב נאַקעטע שטייען פאַרשטויבטע קוילנגרעבער מיט אַנגעשטרענגטע
מוסקולן און רייסן שטיקער פון דער קוילנוואַנט. זייערע איינגעבויגענע
שוואַרצע לייבער זעען אויס אין דעם שטויב־וואַלקן ווי קרומע קוילן־שטי-
קער. פון דער פאַרנעפלטער שיין רייסט זיך אַ פאַרביסענער מענטשלעכער
כוח אַנטקעגן דער אונטערערדישער ווילדער נאַטור.

מיט די שעהען, וואָס גייען פאַרויס, רוקט זיך דער קוילנגרעבער אַלץ
טיפער און טיפער אין די געלעכערטע שטיינערנע טונעלן.

אונדזער מאַרגן־שיכט מוז אויסגראָבן די פאַרויס־באַשטימטע קוילן־
נאַרמע. אַזוי פאַרלאַנגט דער קריגס־מעכאַניזם. קוילן איז דער טרייב־כוח
פון דער מלחמה־אינדוסטרי. דאָס ווייסן די שטייגערס, דאָס ווייסן די דיי-
טשישע קוילנגרעבער, דאָס מוזן אויך וויסן די אויסלענדישע שקלאַפּן —
צי זיי ווילן יאָ אָדער נישט. דער שטייגער איז גרייט מיך דורכצושטעקן
מיטן שפיץ פון לופט־האַמער, אויב איך וועל זיך קעגנשטעלן זיין ווילן.

אויף אַ מרחק פון עטלעכע מעטער פון מיר שטייט דער יונגער מאַסי-
ווער דייטש פרידריך. דעם שווערן לופט־האַמער באַוועגט ער מיט זיינע

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

קרעפטטיקע הענט ווי מיט אַ לייכט שפּילצייג. די קוילנוואַנט גיט זיך אונטער זיין גבורה און צעפאַלט שטיקווייז אַרום זיינע פּיס. דער שטייגער ווייזט אַן מיטן שפיץ פון זיין שטעקן אין דער ריכטונג צו פּרידריכן און שרייט מיר אין פנים אַריין :

— זאָ, קערל, בראַיכסטו אַרבייטען!

דער סוף פון דער צווייטער האַלבער שיכט דערנענטערט זיך. פּריי-דריך זיצט אויף אַ שטיק קויל און שמעקט טאַבאַק. ער קוקט אַראָפּ אין דער טיפּקייט פון שטרייב, וואָס זעט אויס מיט די אונטערגעבויטע קלעצער, ווי אַ באַרגיקער ראַנד פון אַ וואַלד מיט נאַקעטע ביימער. פּרידריך חוזקט פון מיינ שווערער אַרבעט...

— שטאַכו — שרייט ער אַראָפּ צו מיר — נאָך איין שטונדע, איזט שיכט!

פּרידריך האָט אַ גרונד צו זיין גוט געשטימט. היינט איז שבת, דער לעצטער טאָג פון דער וואָך. מאַרגן וואַרט אויף אים אַ פּרייער טאָג. דער שטייגער לויפט אַן און צעשרייט זיך איבער מיינ אינגעבויגענעם רוקן :

— קערל! מאַך מאַל דאָס שנעלער!

ווען דער שטייגער גייט אַוועק רייצט זיך מיט מיר פּרידריך :

— שטאַכו, דו מאַכסט הויטע לענגער...

— און דו, פּרידריך, בלייבסט מיט מיר.

— איך האָבע הויטע צוויי ווייבער. איך מוז שנעל...

פּרידריך באַווייזט נישט צו פאַרענדיקן און ער שפּרינגט אָפּ טיפּער צו מיר. ער בלייבט שטיין מיט אַן אַנגעשטרענגטן בליק אַרויף צו דעם אַרט, וווּ ס'האַט געפלאַצט דער שטיין איבער זיין קאַפּ און צו די נאָר וואָס אונטערגעבויטע קלעצער, וואָס האָבן אַנגעהויבן זיך איינבייגן און ברעכן. באַרג-אַראָפּ, אונטער אונדז, דערהערט זיך אַ געשריי. פון אַ געדיכטן וואַלקן שטויב קומט וואַצעק אַרויס מיט די הענט אויף זיין צעבלוטטיקן קאַפּ און ער רופט הילף.

אין שטרייב גייען זיך פונאַנדער דונערדיקע אָפהילכן פון די זיך

ט ע ג א ו לי כ ט

איינברעכנדיקע קלעצער. טעמפע קלעפ פון אפגעריסענע שטיינער צעבלאָזן
א גרויען שטויב. א ליארעם־רוף גייט איבער פון פונקט צו פונקט :

— „די שטרייב אָם ברוך“!

עס בלייבן שטיין די מאַשינען. די גאַנצע שאַכט אין אין אַלאַרם־צו־
שטאַנד. דער האַלץ־טראַנספּאָרט אַרבעט אָן איבעררייס. דיקע קלעצער ווערן
פלינק אויסגעמאַסטן און אונטערגעבויט לעבן די אינגעבראַכענע. זעגלעך,
העק, און שווערע האַנט־האַמערס באַוועגן זיך פיבערדיק.

דער שטייגער מיטן מייסטער קריכן מיט פאַרריסענע פנימער צום
שטיינערנעם סופיט. קוילנגרעבער, באַלאָדן מיט זייער אַרבעט־געצייג,
אילן צו הילף די באַדראַטטע ערטער. פון הינטן יאָגט אונדז דאָס היס־
טערישע קול פונעם שטייגער: „שנעל! שנעל! העכער! נאָך העכער! פונקט
!27 !30 !35“

טראַך.

עס ווערט שוואַרץ פאַר די אויגן. אַ דינער שטויב מיט אַ ביטערן ריח
פאַרקריכט אין די נאָזלעכער און אין די צעעפנטע מיילער. מען רייכט די
אויגן און צווישן פונאַנדערגעגאַנגענעם וואַלקן שטויב דערזעט מען אין
מיטן וועג אַ באַרג צעקרישלטע שטיינער. פון סופיט קוקט אַראָפּ אַ טיפער
וויסטער לאַך.

דער וועג איז פאַרשטאַפט. דער שטייגער באַפעלט צו מאַכן אַ דורכ־
גאַנג. מיט פאַרביסענער עקשנות ווערט דורכגעשאַקט אַ לאַך און מ'קריכט
אַריבער אויף דער אַנדערער זייט באַרג. מיר דערגרייכן די אַנגעוויזענע
פונקטן, וווּ קוילנגרעבער מאַטערן זיך ביים אונטערגעבויטן די געפלאַצטע
שטיינער איבער זייערע קעפּ.

דער שטייגער ווייזט מיר אָן אַן אַרט לעבן צוויי קוילנגרעבער. איינער,
אַ דייטש מיט צעדראַפעטע אַקסלען, און דער צווייטער, אַ פּאָליאַק מיט
אַ פאַרבאַנדאַזשירטן קאַפּ. איך נעם זיי העלפן אין דער סכּנותדיקער אַרבעט.
מיר דאַכט זיך, אַז אַט־אַט רייסט זיך אָפּ איבער מיין קאַפּ אַ נאַכהענגענ־
דיקער שטיין. אָבער דאָס איז נישט מער, ווי אַ דורכלויפּנדיקער געדאַנק.
די פיבערדיקע אַרבעט לאָזט נישט טראַכטן. די געפאַר פון אַן איינברוך

דראָט אַלעם מיט טויט און יעדער איינער מיט זיין ענערגיע און אַנשטרענגונג
שיצט זיין אייגן לעבן.

אַ שטיין־שפּליטער פּאַלט אויף מיין העלם. איך דערפיל אַ דריק אויפן
קאַפּ און שפּרינג אָפּ אין אַ זייט. דער דייטש, מיט וועלכן איך אַרבעט,
שרייט: „שייסע מיט דיין קאַפּ“ און לאַזט מיך נישט אָפּשטיין פון דער
אַרבעט.

פון דער טיפקייט אין שטרייב באַווייזן זיך באַוועגלעכע ליכט־פּונקען.
עס קומען אָן די קוילנגרעבער פון דער נאַכמיטאַג־שיכט. זיי דראַפען זיך
אַרויף צו די פינצטערע לעכער, און מיר, פון דער מאַרגן־שיכט, שאַרן זיך
מיט דער רוטשע אַראָפּ צום אַרויסגאַנג פּירנדיק מיט זיך איין דערהרגעטן
און אין שווער־פאַרווונדעטן.

ק א פ י ט ל א כ ט

פריילינג 1943. די ביינאכטיקע לופט־אנגריפן אויף די וועסטפאלישע שטעט ווערן שטארקער. יעדן אָוונט וואָיען אָפטער די אַלאַרם־סירענעס ביז שפעט נאָך האַלבער נאַכט. פאַרשלאָפענע לויפן די לאַגעריסטן נאָך יעדן אַלאַרם צו די לופט־שוין־קעלערן.

די ביינאכטיקע לופט־אנגריפן זענען דער עיקר געווענדט אויף די קאַנצענטרירטע פּונקטן פון דער שווער־אינדוסטרי. אונדזער לאַגער איז אַרומגערינגלט מיט דריי גרויס־אינדוסטריעלע שטעט: געלזענקירכען, וואַטענשייד און העסען. ביי יעדן לופט־אנגריף אויף די דאָזיקע שטעט גע־פּינט זיך אונדזער לאַגער. אין אַ דירעקטער געפאַר באַמבארדירט צו ווערן. מיר האָבן זיך שוין צוגעוויינט צו די אַלאַרם־סירענעס. ווען נישט די וואַכלייט, וואָס יאָגן אונדו מיט ווילדע געשרייען צו די לופט־שוין־קעלערן, וואַלטן די לאַגעריסטן געבליבן ליגן אין די בעטן און רויק געשלאָפן. עס האָט אויסגעזען, אַז די אַלאַירטע אַוויאַציע ווייסט גענוי ווי אויסצומיידן די ערטער וווּ עס געפינען זיך די לאַגערן. אַזאַ מיינונג האָט געהערשט צווישן די לאַגעריסטן.

שפעט אין דער נאַכט. נאָך דעם שווערן טאָג אַרבעט ליגן פאַרמאַטערטע לאַגעריסטן אין די בעטן. זיי שלאָפן, אָבער זיי הערן, ווי אין חלום, די וואַיענדיקע אַלאַרם־סירענעס פון די אַרומיקע שטעט. איינצלע הייבן אויף די קעפּ, קוקן מיט אויפגעריסענע אויגן אין דער באַראַק־פּינצטערניש און לייגן זיך צוריק אַוועק מיט אַריבערגעצויגענע קאַצן איבער די קעפּ. דאָס וואָיען פון די אַלאַרם־סירענעס זעט אויס צו קומען פון גאָר ווייט. פּלוצלינג דעהערט זיך אַ שטאַרקע קאַנאַנדע פון זעניט־האַרמאַטן. איבער די באַראַק־שוויבן לויפן דורך ליכט־פאַרביקע ראַקעטעס, און גלייך

נאך דעם הילכן אָפּ דעטאָנאציעס. די ערד טוט אַ ציטער און די דריישטאַ-
קיקע בעטן טרייסלען זיך. ליכט־פּאַסן יאָגן און פּאַרפּלאַנטערן זיך אונטערן
שוואַרצן הימל, פון וואָנען מ'הערט אַ שווער גערויש. האַלב נאַקעטע, מיט
די קליידער אין די הענט, לויפן די לאַגעריסטן צו די לופטשוץ־קעלערן.
מיר פּאַרשווינדן אין די לאַנגע געדרייטע קעלערן. דאָס ברומען פון
אַעראַפּלאַנען דרינגט אַריין דורכן בעטאָנענעם דאָך איבער אונדז. שווערע
באַמבעס הייבן אָן פּאַלן און צערייסן די לופט מיט אַ פּייפּנדיקן גערויש.
דער באַדן אונטער די פּיס טרייסלט זיך און שליידערט אונדז אין שמאַלן
פינצטערן רוים פון איין וואַנט צו דער צווייטער. מען כאַפט זיך אָן איינער
אין צווייטן און אַלע פּאַלן צוזאַמען. פון די צעהוידעטע ווענט פּאַלט אַ
זאַמדיקער שטויב. אין דער שטיקנדיקער פינצטערניש זוכן מענטשן אָן
אַנהאַלט אין די תּפּילה־ווערטער: „מאַטקאַ באַסקאַ, זליטוי שיען!“ (היי-
ליקע מוטער, האָב רחמנות).

ווען ס'ווערט שטילער, הייבט מען אָן שטופן זיך צום אַרויסגאַנג.
איבער העסען איז דער הימל פּאַרצויגן מיט רויטע פּלאַמען. דער האַרי-
זאַנט איבערן לאַגער שיינט פון די שריפות, וואָס שפּרייטן זיך פּונאַנדער
און ווערן נענטער און העלער. די הויכע פּאַבריק־קווימענס און געלזענקירכען
זענען באַלויכטן מיט אַ העלן פּלאַקער און אין דער ווייטקייט זעען זיי אויס,
ווי ברענענדיקע פּאַקלען.

אויפן לאַגער־שטח איז ליכטיק, ווי אין אַ מיטן העלן טאַג. אַ האַלבער
באַראַק ליגט איינגעפּאַלן און פון אונטער די חורבות ראַטעווען לאַגעריסטן;
זייערע פּאַרשאַטענע זאַכן. עטלעכע מענטשן רופן הילף מיט פּאַרשטיקטע
קולות פון אונטער די איינגעפּאַלענע באַראַקן־ווענט.

עס הייבט אָן שפּראַצן אויף טאַג. איבערן הימל לעשן זיך די שריפות.
די רויך־זיילן נידערן פּאַמעלעך צו דער ערד. דער טונקל־גרויער פּאַררוי-
כערטער הימל הענגט נידעריק איבער די שפיציקע בערג אַרום דער שאַכט
„האַלאַנד“.

דער נאַכטוועכטער לויפט אַרום איבער די באַראַקן, פּייפט און רופט:
„מאַרגען־שיכט, איינטרעטן!“ ער רופט מיט דעם זעלבן רויקן טאַג, ווי אין
לאַגער וואַלט גאַרנישט געשען.

ביים איינגעפאלענעם באַראַק גרייט זיך אַ טייל פון דער מאַרגן־שיכט. די מענטשן זוכן זייערע פאַרשאַטענע קליידער. זיי לייגן נישט קיין אַכט אויפן וועכטערס פייפן און אויף זיין רופן צו דער אַרבעט, און זיי בייגן זיך איבערן באַרג ברעטער. דער וועכטער ציילט נערוועז די אויסגע־שטעלטע „פינפטלעך“ און געפינט נישט די פולע צאַל לאַגעריסטן פאַר דער מאַרגן־שיכט.

זבישעק און יאַנוש, וועלכע העלפן דעם וועכטער צונויפזאַמלען די מענטשן, ווייסן גענוי ווער עס פעלט נאָך. זיי לויפן אַרום איבערן לאַגער, באַלייכטן מיט זייערע נאַכט־לעמפלעך די פנימער פון די האַלב נאַקעטע און באַרוועסע. באַגעגענען זיי עמעצן פון דער מאַרגן־שיכט, פאַדערן זיי אים אויף צו שטעלן זיך אין דער ריי אויף אַפצומאַרשירן צום קוילנגרובן. די נישט־געהאַרזאָמע דראַט זבישעק מיט רעפרעסיעס. אָבער זיי ווייזן די באַרוועסע פיס און האַלב נאַקעטע מאַכן זיי זבישעקן פאַרוורפן פאַר וואָס ער פאַרשטייט נישט, אַז אין אַזאַ הולך קענען זיי נישט גיין צו דער אַרבעט. — דו וועסט יאָ גיין! — שרייט זבישעק איינעם פון זיי אין פנים אַריין און שלעפט אים פאַרן קאַלנער פון העמד.

— איך וועל נישט גיין! — ציט זיך יענער מיט כוח צוריק. יאַנוש הייבט אָן פייפן, און איידער עס קומען צו לויפן די דייטשישע וואַכלייט, פאַרשווינדן די אַלע פון דער גרופע צווישן די באַראַקן. בלויז דעם איינעם האַלט נאָך זבישעק פאַרן קאַלנער און אַמפערט זיך מיט אים. — וועסט יאָ גיין!

— גיב מיר אַנצוטאָן!

— באַרג זיך ביי וועמען פון דיינע שכנים. — ניין, דו מוזסט מיך באַזאָרגן מיט אַ מלבוש צו דער אַרבעט. זבישעק גיט אים אַ שלידער אָפּ פון זיך און גייט אַוועק אַ צעקאַכטער. אויפן וועג צו דער שאַכט האַב איך זיך דערמאַנט אין באַלעקן. איך זוך אים אין די פאַרנטדיקע און הינטערשטע רייען — ער איז אין ערגעץ נישטאָ.

— איז באַלעק געבליבן אין לאַגער? — פּרעג איך וואַצעקן. — קענסט נישט באַלעקן? ער מיינט, אַז אויב די אַמעריקאַנער האָבן

געוואָרפֿן עטלעכע באַמבעס און צעבראַכן אַ באַראַק אין לאַגער, איז שוין
 ז' סוף צו דער מלחמה...

ווען מיר זענען צוריקגעקומען פון קוילנגרובן זענען צום לאַגער פאַר-
 פאַרן דריי קעטשלעך, באַגלייטע פון אַ קליינעם אויטאָ, פון וועלכן ס'זענען
 אַרויסגעשטיגן אַ פאַר געסטאַפּאַ-לייט. באַלד נאָך זייער אַנקומען זענען
 זיך די וואַכלייט צעלאָפֿן איבערן לאַגער מיט די פייפלעך אין די מיילער
 און אַלעמען אויפגעפּאָדערט אַרויסצוגיין פון די באַראַקן.

אין משך פון געציילטע מינוטן זענען אַלע לאַגער־ריסטן געשטאַנען אין
 לאַנגע רייען. זבישעק בראש פון די געסטאַפּאַ-לייט האָט דערקלערט מיט
 אַ הויכער שטים, אַז די אַלע נומערן, וואָס ער וועט אויסרופֿן, זאָלן אַרויס
 פון דער ריי און זיך שטעלן אויף אַ באַזונדערן אַנגעוויזענעם פּלאַץ. באַלעק
 איז געווען דער לעצטער אויסגערופֿענער נומער. איך האָב געזען זיינע
 לאַנגזאַמע דערשראַקענע טריט צו יענעם אָרט לעבן די פּאַליציי־קעטשלעך.
 — דאָס איז זבישעק אַרבעט. ער דינט גוט די דייטשן — מיט די
 ווערטער זענען די לאַגער־ריסטן צוריקגעגאַנגען אין די באַראַקן.

באַלעקס אַוועקגיין פון לאַגער אויף אַזאַ אופן האָט מיך פאַרדראָסן.
 איך האָב אים באַדויערט, וואָס צוליב זיין לייכטזיניקייט האָט ער זיך אַליין
 אויסגעשטעלט אויף שווערע יסורים אין די הענט פון דער געסטאַפּאַ.

באַלעקס בעט איז פאַרנומען געוואָרן דורך אַ צווייטן און דאָס האָט
 אַרויסגערופן אין מיר אַ ווייטיקלעך געפיל. האָב איך דאָך מיט באַלעקן
 צוזאַמען דורכגעמאַכט אַ שטיק וועג פון מיין היימלאַז לעבן: מיט אים צוזאַ-
 מען געוויינט אין ר. ג. או. — אַנשטאַלט פאַר פליטים אין וואַרשע; מיט
 אים צוזאַמען בין איך אַנגעקומען קיין דייטשלאַנד. אין פאַרשידענע שווערע
 מאַמענטן האָט ער געלינדערט מיין איינזאַמקייט, ביז איך האָב זיך פאַר-
 היימישט מיט דער נייער סביבה. באַלעק איז געווען מיין אַנשפּאַר, מיין
 לעבעדיקער „ריין־אַרישער“ דאַקומענט...

וואַצעק דאַקעגן האָט זיך באַצויגן גלייכגילטיק צו דעם וואָס ס'איז
 געשען מיט באַלעקן. אויב ער האָט זיך אין אים דערמאַנט אַ מאָל, איז עס
 געווען נאָר דאָן, ווען ס'איז צו רייד געקומען וועגן די אַרעסטירטע. וואַצעק

האָט דערביי געמאַכט אַ פשוטן חשבון, אַז איין טאָג נישט אַרבעטן אין קוילנגרובן האָט נישט געלוינט אויסצוטישן אויף 30 טעג קאַנצענטראַציע־לאַגער. און צוליב נאָך איין זאך האָט וואַצעק באַדויערט באַלעקס אַוועק־קומען: דאָס איז געווען אין יענע נאַכט־שעהען ווען דער נייער שכן אויף באַלעקס בעט האָט אָנגעהויבן שנאָרכן און נישט געלאָזט אים רויק איבער־שלאָפן די פאַר שעה.

וואַצעק האָט געוואָרפן אַן אומחן אויף אונדזער נייעם שכן פיאָטר — אַ דאַרפישער פויער־יונג מיט אַ פאַרעמלאַז שווערן גוף און אַן אָנגעלאָפן געפאַקט פנים. ער האָט געהאַט אַ משונהדיקן גאַנג און אַן אַראַפגעלאָזטן קאַפּ, ווי אַ פערד אין שפּאַן.

אַפּשטויסנדיק איז פיאָטר געווען אויך ביים רעדן: מיט זיין גראַבער, רוייער שטים און פראַסטער שפראַך פון ברייט צעעפנטן מויל און מיט די גרויסע פאַרגעלטע ציין צווישן די צוויי פליישיקע ליפּן.

קיינער האָט נישט געקענט פאַרטראַגן פיאָטרן ביים עסן, ווען פון זיין רויטער צעוואַרעמטער נאָז האָט גענומען רינען איבערן פאַרגאווערטן מויל, ווי ער וואַלט איינגעטונקען דאָס פנים אין דער שיסל גרינער זופּ.

פיאָטר האָט ביי זיינע נייע שכנים געקריגן אַ צונאַמען „בעלגיש פערד“, נישט בלויז צוליב זיינע מאַסיווע גלידער, וואָס ער האָט אַזוי שווער באַ־וועגט, נאָר אויך צוליב דער שפיציקער טשופרינע, וואָס פלעגט אים שטענדיק נאָכהענגען צווישן די אויגן.

ער האָט געפילט, אַז מ'לידט אים נישט. ער פלעגט זיך זעצן ביים עק פון לאַנגן טיש, אַפגעזונדערט פון אַלע, און קוקן די גאַנצע צייט אויף זיינע ברייט צעגאַסענע שיך.

פיאָטר האָט פאַרשטאַנען, אַז וואַצעק און איך ווילן אים נישט האָבן צווישן זיך, אָבער ער האָט זיך געפילט אויף זיין בעט אַזוי אומגעשטערט, ווי יעדער איינוווינער אין באַראַק, און אים איז נישט אָנגעגאַנגען, צי עס אַרט מעצען זיין כראַפּען פון שלאָף.

ווען פיאָטר האָט זיך דאָס ערשטע מאָל אַוועקגעלייגט צווישן אונדז, האָט אים נישט געקענט פאַרטראַגן אַפילו דאָס בעט, וואָס האָט אונטער אים געקרעכצט בעת ער האָט זיך איבערגעדרייט אַדער אַ וואַרף געטאַן מיט

זיינע שווערע הענט און פיס. באלד נאָכן איינשלאָפן האָט ער אָנגעהויבן בלאָזן מיט די נאָלעכער ווי אַ קו אין שטאַל. ער האָט אַלע שכנים אַרום זיך איבערגעוועקט. די קללות און זידלווערטער, וואָס די שכנים האָבן געשיקט צו זיין בעט האָט פּיאָטר אַפילו נישט געהערט. איבערגעריסן דאָס כראַפּען האָט ער ערשט דאָן, ווען וואַצעק האָט מיט אַ שוך געקלאַפּט אין די ברעטער איבער זיין בעט. אָבער ווי נאָר וואַצעק האָט צוריק אוועק־געשטעלט דעם שוך אויף דער ערד, האָט מען ווידער דערהערט פּיאָטרס כראַפּען. צו אונדזער בעט האָבן אָנגעהויבן פליען שטרויענע קאָפּ־קישעלעך און מער האָבן מיר יענע נאָכט נישט געקענט איינשלאָפן.

אויף צו מאָרגנס האָבן די שכנים געפּאָדערט, אַז מ'זאָל פּיאָטרן באַזײַטיקן פון באַראַק. די דייטשישע וואַכלייט האָבן אים געוואָלט געבן אַ בעט, וואָס ער זאָל פאַר זיך אויפשטעלן אין וואַשרוים ביז זיין איינגעפּאָלענער באַראַק וועט צוריק אויפגעבויט ווערן, אָבער פּיאָטר האָט זיך אָפּגעזאָגט דערפון און יעדן פון אונדז האָט ער געשאַלטן אין דער מאַמען אַרײַן. ער האָט געראַטן די, וואָס קענען צוליב אים נישט שלאָפן, אַז זיי זאָלן ווירקן אויפן לאַגער־פירער מען זאָל אים, פּיאָטרן, צוריק אַהיימשיקן קײן פּוילן. דאָס איז געווען אַ נאָכט ערב אַ פּרייען זונטיק. די שכנים האָבן פאַר־לאַנגט פון פּיאָטרן אַז ער זאָל זיך באַמיען וואָס ווייניקער צו כראַפּען, כדי זיי זאָלן זיין אויסגעשלאָפן צום מאָרגנדיקן רוטאַג. זיי האָבן אים געדראַט מיט אַנטאַן צרות ביינאַכט. פּיאָטר האָט זיך דערשראַקן און איז אַנטלאָפן מיט זיינע פּעקלעך אין דעם נאָר וואָס צוריק־אויפגעשטעלטן, נאָך ליידדיקן באַראַק.

די שכנים האָבן זיך געדרייט אויף די געלעגערס. עפּעס האָט זיי גע־וועקט און זיי האָבן נישט געוויסט וואָס עס שטערט זיי אין שלאָף. אויך וואַצעק האָט זיך געדרייט אויפן געלעגער און מיד נישט געלאָזט איינשלאָפן. איינער פון די שכנים האָט אָנגעהויבן כראַפּען מיט אַזאַ אָפהילך, ענלעך צו פּיאָטרס כאַרכלעך. דאָס האָט אַלעמען איינגעשלעפּערט...

אַ פּרייער זונטיק. קיינער גייט נישט אַרויס צו דער אַרבעט. אַלע געפּינען זיך אין לאַגער. ביי אונדז אין באַראַק איז פון באלד אין דער פּרי

ט ע ג אן ליכט

אן פול די לופט מיט טאבאק־רויך, רעשיקע רייד און קריגערייען צוליב דער ענגשאפט פון די צוואמענגערקטע בעטן: מען האט געמוזט מאכן פלאץ פֿאַר אַ טייל לאַגעריסטן פונעם איינגעפאלענעם באַראַק.

וואַצעק און נאָך צוויי שכנים קענען דאָס מאָל נישט פאַרטראַגן דעם צו גרויסן טומל און די געדיכטע לופט אין באַראַק, זיי רופן מיך אויף אַ שפּאַציר אויסערן לאַגער, מיר גייען אַוועק אין דער ריכטונג, וואָס פירט צו די צענטראַלע גאַסן אין געלזענקירכען.

מיר בלייבן שטיין ביי אַ גרויסן שויפענצטער מיט שייַן־אויסגעשטעלטע מאַכלים, וואָס זענען געווען פריי צו באַקומען נאָר פאַר דייטשן.

מיט זשענדע אויגן קוקן מיר אויף די אויסגעברוינטע קאַטלעטן פון פּערדיש פּלייש, אַרומגעלייגט מיט קאַרטאָפּל, אויף די פאַרשידענע מינים געפּרעגלטע פּיש — אַפּעטיטלעך סערווירטע אויף געבלימטע טעלערס. — דאָס וואָלט גענוג געווען פאַר אונדז פיר ? — פּרעגט וואַצעק מיט צעשפּילטע אויגן.

— מיט פיר גרויסע פאַרציעס ברויט, אפשר — רופט זיך אַן איינער צווישן אונדז.

— און איך זאָג אייך, אַז אין מיין מויל וואָלט איך דאָס נישט גענומען. — פון וואָס ביסטו דאָס אַזוי זאָט געוואָרן ? פון דער שוואַרצער ביי־טערער קאווע ? — קוקן זיך אום צו מיר מיינע חברים מיט שפּאַטישע בליקן.

— לאַכט נישט, קוקט זיך גוט איין — מאַך איך זיי נייגעריק — וועט איר זען, אַז דאָס קען מען עסן נאָר מיט די אויגן.

מיינע חברים גראַבן טיפּער איין די אויגן אין שויפענצטער און זיי איבערצייגן זיך, אַז די אויסגעשטעלטע מאַכלים זענען טאַקע נישט מער ווי רעקלאַמע. דאָס ריכטיקע עסן באַקומען די דייטשן, וואָס זיצן אין רעס־טאָראַן אַרום די טישלעך.

— אין זייער מאַמען אַריין — שאַקלט וואַצעק מיטן קאַפּ — גיי ווייס, אַז דאָס איז גאָר געמאַכט פון עפּעס אַזאַ דרעק, אַז אַ הונט וועט זיך דערצו נישט צורירן.

פון אַ טישל אַנטקעגן פענצטער פון רעסטאָראַן האָט זיך אויפּגעהויבן

א יונגער סאלדאט, אַנגעלענט אויף אַ קוליע, און ער האָט געמאַכט אַ פאַר
הינקענדיקע טריט צום אַרויסגאַנג. פּלוצלינג דערזע איך דעם איינפּיסיקן
סאלדאט שטיין אַנגעבויגן צו מיר מיט אַ פאַרדעכטיקטן בליק.

— וואָס פאַרלאַנגסטו פון מיר? — פּרעג איך דעם דייטש.

דער דייטשישער סאלדאט, אַ שטילשווייגנדיקער און פאַרטראַכטער,
גלייכט זיך אויס. די קוליע אונטערן אַרעם שטעלט ער אַוועק שטראַם, ווי
זיין פּוס. זיין שאַרפּער בליק לאַזט זיך אַראָפּ פון מיין פנים צו מיין ברוסט
מיט דער אויסגענייטער „פּ“, צו די שווערע אַרבעטס-שיך, און קערט זיך
צוריק צו מיין פנים מיט די שפּיציקע באַקן-בערדלעך און שמאַלע צוגע-
שניצטע וואַנסעס.

— צום טויפעל! איך קאָן דיך פאַן אירגענדווייז אין פאַלען...

— ניקס פּערשטיין — שטעל איך אָן אַ תּמעוואַט פנים און איך צי
מיט די אַקסלען.

פון די טישלעך אין רעסטאָראַן הייבט מען אָן צו קוקן אויף אונדז
דורכן פּענצטער. דער דייטש דערפילט זיך אומבאַקוועם צו שטיין מיט
אונדז, די נישט גוט געזעענע, אויף די שטאַטישע גאַסן. אָן אַנטוישטער פון
דעם טעות, וואָס ער האָט געמאַכט, טוט ער אַ צי די קוליע אויף צוריק
צום אַריינגאַנג אין רעסטאָראַן. מיר גייען אַוועק פון דעם אַרט.

מייעע חברים זענען נייגעריק, וואָס דער דייטשער זעלנער האָט פון
מיר פאַרלאַנגט.

— דער טשאַרט ווייסט אים, דעם שיכורן שוואַב, וואָס ער האָט געוואַלט
פון מיר. מ'האָט נישט געדאַרפט בלייבן שטיין ביי דעם דרעקישן שווי-
פּענצטער.

— אים האָט אַזוי שטאַרק אַ צי געטאַן אַהין — האַבן מיר אַלע געהאַט
טענות צו וואַצעקן.

אין לאַגער האָב איך זיך אַוועקגעלייגט אויפן בעט און פאַר מייעע אויגן
איז געשטאַנען דער אויסזען פון דייטשישן סאלדאט, וואָס האָט מיך דער-
מאַנט אין שטעטעלע סטערדין. אין אַ שטילן זומערדיקן פאַרנאַכט איז צו
מיין פּענצטער צוגעקומען דער יוגנטלעכער פיניע, אַ זון פון מיין שכן
איטשע דעם בעקער, און מיר פאַרטרוילעך דערציילט וועגן פאַנטאַסטישע

קריגס-פלענער פון ענגלאַנד און אַמעריקע. ער האָט וועגן דעם געלייענט
אין אַן אומלעגאַל בלעטל.

פיניע האָט גערעדט מיט אַן אייליק לשון, צו יעדן וואָרט האָט אים צוגע-
פעלט אַן אות און איך האָב קוים פאַרשטאַנען די נישט פאַרענדיקטע ווער-
טער. אין מיטן פון זיינע רייד איז פלוצלינג אויסגעוואַקסן הינטער זיינע
פלייצעס אַ יונגער דייטשישער סאַלדאַט און אים אַנגעכאַפט פאַר די אַקסלען:
— יודע! דו טרייבסט פאַליטיק!

דאָס איבערגעשראַקענע יינגל האָט אַנגעהויבן שטאַמלען, אַליין נישט
וויסנדיק וואָס ער רעדט.

דער זעלנער, אַן אַפטער אַריינגייער צו מיין גויישן באַלעבאַס' טאַכטער
האַט פון מיר פאַרלאַנגט, אַז איך זאָל אים אויפקלערן וואָס דער „יונגע
האַט געקוואַטשט“. איך האָב דעם זעלנער דערציילט, אַז דאָס האָט ער זיך
באַרימט פאַר מיט אַרויסגעשיקטע שפּייז-פאַקעטן פון זיינע ענגלישע
און אַמעריקאַנער קרובים. דער זעלנער האָט זיך גראָב צעלאַכט און ער
איז צוריק אַוועק הינטער דער וואַנט צו דער שיקסע.

דאָס איז געווען אין יאָר 1940, אין פּוילישן שטעטלע סטערדין, וווּ
מיינע עלטערן האָבן געוואוינט.

און איצט, מיט דריי יאָר שפעטער, אין געלזענקריכען, מערב-דייטש-
לאַנד, שטייט דער זעלבער סאַלדאַט מיט איין פּוס אויף אַ קוליע, און איך
טראָג אַ גויישע מאַסקע אויף מיין פנים...

ק א פ י ט ל נ י י ן

יעדן זונטיק האָבן זיך געטוישט די שיכטן. דאָס מאָל זענען מיר פון דער מיטאָג־שיכט איבערגעגאַנגען אויף נאַכט־אַרבעט. ביים נעמען דעם אַרבעטס־נומער האָט מיר זאַלעסקי געהייסן צוגיין צום פענצטערל וווּ עס איז געזעסן אונדזער שטייגער ברייטענשטיין. ער האָט מיר אויסגעשריבן אַ שייך און מיט דעם געהייסן מיך מעלדן זיך צום שטייגער העשקע. העשקע האָט פאַרשריבן מיין אַרבעטס־נומער און מיך איבערגעשיקט צו דעם אָרט, וווּ איך האָב געדאַרפט זיך פאַראייניקן מיט זיין גרופע קוילנגרעבער.

אחוץ וואַצעקן און נאָך עטלעכע לאַגער־יסטן, מיט וועמען איך האָב ביז איצט צוזאַמען געאַרבעט, זענען כמעט אַלע פון דער גרופע, דאָס רוב דייטשן, געווען פאַר מיר אומבאַקאַנט. און כאַטש איך האָב געוואַלט גלייבן, אַז עס וועט זיין בעסער פאַר מיר נישט צו הערן מער די היסטערישע שטים פון שטייגער ברייטענשטיין און נישט צו זען זיין דראַענדיקן שטעקן, האָט מיך אָבער זיין אויסגעשריבענער בלויער שייך אַנגעפילט מיט שרעק פאַר דעם נייעם אַרבעטס־פלאַץ.

דער שטייגער העשקע האָט אויסגעזען צו זיין דער יינגסטער פון אַלע שטייגערס אין „האַלאַנד“. די מערסטע פון זיי האָבן שוין געהאַט גרויע האָר און בלאַסע פנימער פון לאַנגע יאָרן אַרבעט אונטער דער ערד. דער ברייטפלייציקער און מיטלווקסיקער שטייגער העשקע האָט גע־מאַכט דעם איינדרוק, ווי די קנאַפע יאָרן פון זיין אַרבעט צווישן די אונט־טערערדישע קוילנווענט וואַלטן נאָך ווייניק אַנגערירט זיינע כוחות. זיין גאַנג און זיינע באַוועגונגען זענען געווען ענערגיש־פלינקע און מיט די לעבעדיקע צעשפילטע אויגן האָט ער אַבסערווירט אַלץ אַרום זיך. ביי דער אַרבעט אין שטרייב האָט העשקע זיך געהאַלטן רויק און

שטיל. זעלטן ווען האָט מען געהערט פון אים אַ העכערן טאָן. אַפילו צו די אויסלענדער איז זיין באַציונג געווען אַ מענטשלעכע און מיט דעם האָט ער מער באַווירקט צו פאַרגרעסערן דעם אַרבעטס-השק, ווי אַנדערע שטייגערס מיט זייערע חוצפהדיקע געשרייען.

העשקע איז קיין מאָל נישט באַפאַלן מיט זידלערייען און ער האָט נישט געדראָט מיט שלאָגן צוליב אַרבעטס-הינטערשטעליקייט. ער פלעגט מילד אויפמערקזאָם מאַכן, אַז דאָס דאַרף זיך מער נישט איבערחזרן.

אַט די טאַקטיק, וואָס העשקע האָט אָנגעווענדט צו זיינע קוילנגרע-בער, איז נישט געווען קיין אויסדרוק פון זיינע גוטע אייגנשאַפטן, נאָר געווען אויסגערעכנט צו ברענגען אים נוצן אין זיינע אַרבעטס-צילן. און דאָך האָט ער געשמט ביי די אויסלענדער פאַר אַ גוטן דייטש. מ'האַט געהאַט פאַר אים רעספעקט און זיינע פאַרלאַנגטע קוילן-נאַרמעס האָט ער באַקומען פון די קוילנגרעבער מיט ווייניקער אָנשטרענגונגען ווי אַ צווייטער שטייגער. אַ סך מאָל פלעגט ער העלפן אָן אויסלענדער באַזייטיקן די שוועריקייטן ביי דער אַרבעט.

אַבער נישט דער זעלבער איז דער שטייגער געווען נאָך דער אַרבעט, אויף דער ערד-אויבערפלאַך, ווען ער האָט זיך איבערגעטאָן אין זיינע ציווילע קליידער. דאָן פלעגט ער אויסמיידן און אַפילו אַוועק-קוקן אין אַ זייט, ווען אָן אויסלענדער פון זיין גרופע קוילנגרעבער האָט געצויגן פאַר אים דאָס היטל.

ווען איך האָב זיך פאַראייניקט מיט דער גרופע קוילנגרעבער פון שטיי-גער העשקע, האָב איך באַמערקט, אַז אַלע זענען מיר געווען ווי צוגעקליבן פון זעלבן נידעריקן וווקס. פאַרשטענדלעכער איז מיר דאָס געוואָרן בעת מיר זענען אָנגעקומען נאָענט צום אַרבעטס-פלאַץ און גענומען זיך שאַרן מיט איינגעצויגענע בייכער איבער די שמאַלע דורכגענג.

מיר האָבן דערגרייכט צו אַ קורצן קאַרידאַר. דאָ זענען מיר געבליבן שטיין. מיר האָבן אויסגעטאָן די רעקלעך, פאַרשנורעוועט אַרום די קניען גומענע קישעלעך, די לאַמפן אויפגעהאנגען אויף די לעדערנע רעמלעך אַרום די העלדזער און מיט אויסגעצויגענע קעפּ זיך אַריינגעלאָזט אין אַ נידעריקן שוואַרצן רוים.

ווי שלאנגען זענען מיר געקראַכן אויף די בייכער באַרג-אַראַפּ. פאַר מיינע אויגן האָבן זיך געשאַרט געקאוועטע שיד. הענט און פיס האָבן זיך באַוועגט, ווי ביי קריכענדיקע זשאַבעס. פון די ברעקלעך קוילן אונטער מיינע הענט און פיס האָבן איך פאַרשאַטאַנען, אַז דאָ וועט זיין מיין נייער אַרבעטס-פּלאַץ. אַ פּחד איז מיר באַפאַלן פון דעם נידעריקן שטיינערנעם סופּיט איבער מיין רוקן.

ראַלאַנד, דער נייער רוטשע-מייסטער, האָט קריכנדיק פאַרויס געצייכנט און אויסגערופּן די נומערן. די לאַנגע קריכנדיקע ריי איז געוואָרן וואָס אַ מאָל שיטערער און קלענער ביז איך האָב דערהערט מיין נומער — 458. איך בין געבליבן זיצן אַן איינגעבראַכענער אויף צוויי העלפטן און נישט געקענט פריי באַוועגן מיט די אברים. איך האָב געוואַלט פאַרנעמען אַ באַקוועמערע פּאַזיציע, אָבער דער נידעריקער סופּיט איבערן קאַפּ האָט מיר פאַרשאַפּט דאָס געפיל, ווי איך וואַלט געווען אַ געבונדענער. דאָס אַרבעטן אויף דעם אַרט האָט מיר אויסגעזען ווי אַ שטראַף פאַר אַ נישט באַגאַנגענער זינד.

אַנטקעגן דער שייך פון מיין לאַמפּ האָט געבלישטשעט אַ שמאַלע קוילנוואַנט פון אַ האַלבן מעטער די הויך. איך האָב זיך איינגעקוקט אין דער טיפּער שוואַרצקייט. מיך האָט באַהערשט אַ געפיל, ווי איך וואַלט גע- בליבן ליגן אין אַ נישט פאַרשאַטענעם קבר.

אַן אויסגעצויגענער אויפן רוקן, קוק איך זיך איין אין שטיינערנעם סופּיט, וואָס הענגט נאָענט איבער מיין פנים. איך קלער ווי אַזוי צו נעמען זיך צו דער אַרבעט, אָבער מיר דוכט זיך, אַז די גאַנצע ווילדקייט, וואָס רינגלט מיך אַרום, דריקט אויף מיינע הענט און פיס.

עס הייבן אָן צו רוישן די מאַטאַרן, די קייט אין דער רוטשע נעמט זיך שאַרן איבער די ליידיקע בלעכן. דער אָפּהילך פון די לופּט-האַמערס דערמאַנט מיך, אַז איך דאַרף זיך נעמען צו דער אַרבעט. אָבער ווי אַזוי מאַכט מען דאָס, אַז איך האָב נישט קיין שום דערפאַרונג פון אַרבעט אין אַזאַ נידעריקער שטרייב?

אונטער מיר האָט געאַרבעט אַ דייטש. פונעם אומאויפהערלעכן קלאַפּן

פון זיין לופט-האמער האב איך פארשטאנען, אז ער איז א געניטער קוילנ-גרעבער. איך בין אראפגעקראכן נענטער צו אים און זיך איינגעקוקט ווי יעדע זיין באוועגונג ביי דער שמאלער קוילנוואנט איז פול מיט דערפארונג און קענטעניש. איך האב זיך צוריקגעצויגן צו מיין ארבעטס-פלאץ און אגעהויבן ארבעטן אויף דעם זעלבן אופן. אבער דאס איז מיר אָנגעקומען אזוי שווער, אז מיינע הענט מיטן לופט-האמער זענען געפאלן אין אַנמאכט. א דערשלאגענער בין איך געלעגן און געוויינט פון מיין אומבאהאלפנקייט. פאַר וואָס האָב איך געוויינט? איז דען דאָס געראַנגל פאַרן קיום פון לעבן טראַגישער ווי שטיין פנים אל פנים אַנטקעגן טויט? איך בין געלעגן אַ צוגעדריקטער פון דעם שטיינערנעם אַרום, וואָס האָט מיך געשראַקן מיט זיין אומבאַזיגבאַרקייט.

דער אָפהילך פון די לופט-האַמערס, דאָס רוישן פון דער לויפנדיקער קייט אין דער רוטשע, די נאָך נישט אָנגערירטע קוילנוואַנט מיט די גלאַנצן-דיקע געדרייטע שטרייפן האָבן מיך דערמאָנט וווּ איך געפֿין זיך. איך האָב ווידער גענומען דעם לופט-האַמער אין מיינע הענט.

אין דעם מאָמענט האָב איך זיך דערמאָנט אין די פאַרשידענע סאָרטן קוילן, וואָס פּערדינאַנד האָט מיר דערציילט וועגן זיי ווען איך האָב מיט אים געאַרבעט צוזאַמען. איך האָב גענומען אַ שטיקל קויל, צעריבן עס, און אויף מיינע הענט איז פון דעם געוואָרן אַ פעטער שטויב. איך האָב גלייך פאַרשטאַנען, אז דאָס איז דער סאָרט „פעט-קאַלע“.

אַן אויסגעצויגענער, ליגנדיק אויף אַ זייט, האָב איך געלאָזט אין באַ-וועגונג דעם לופט-האַמער אין דער אונטערשטער טייל פון דער 50-צענטימערטערדיקער קוילנוואַנט. די גוט געצילטע טרעף-פונקטן רופן אַרויס טיפע און לאַנגע שפּאַלטן. פון דער צעטרייסלעכער קוילנוואַנט הייבן אָן פּאַלן שטיקער און זיי צעשטיין זיך אויף דראַבנע ברעקלעך. איך קוק אויף דער צעריסענער קוילנוואַנט מיט נצחון. דער פּריערדיקער פּחד איז פאַר-שווונדן. איך האָב דערפּילט, אז כּוועל נישט בלייבן הינטערשטעליק לגבי די אַנדערע פּוילישע חברים.

דעם איינגעבויגענעם גוף טויש איך אויף פאַרשידענע פּאַזיציעס, כדי צו פּאַרלייכטערן דעם ווייטיק פון די איינגעבראַכענע גלידער, אָבער יעדע

געשפאנטע באוועגונג מיט די אַרבעטס־מכשירים גרייפט אָן דעם גאַנצן גוף, וואָס לאַקט נאָך אַ ביסעלע רון.

די רוטשע בלייבט שטיין. פון דער פלוצלינג אָפגעשטעלטער פרעס־לופט פאַרשטיי איך, אַז עס איז עפעס געשען. פון די איבערגעשיקטע סיג־נאַלן דורך די לופטרערן דערוויס איך זיך, אַז אויף דער ערד־אויבער־פלאַך איז אַ לופט־אַלאַרם. איך צי אויס מיינע צעווייטיקטע גלידער און איך בעט, אַז דאָס זאַל וואָס לענגער דויערן.

ראַלאַנד דער רוטשע־מייסטער קומט צו קריכן. זיין בויך אַרבעט ווי אַ בלאַזזאַק. ער קוקט אויף מיין אָפגעטוענער אַרבעט און ער איז נישט איבעריק צופרידן. ער ווייסט, אַז אין אַזאַ נידעריקער שטרייב קומט אָן שווער די אַרבעט. מ'דאַרף נאָר וועלן, זאָגט ער, פאַרשטיין, ווי אַזוי זיך אומצוגיין מיט די אַרבעטס־מכשירים, און דאָן קען מען אַרויסבאַקומען מער קוילן.

איך וואַרף אַרויס פון זיך אַ פאַר קללות און זאָג דעם מייסטער, אַז דאָ, ביי דער אַרבעט, פיל איך זיך, ווי מיט געליימטע אברים. שמיכלט ראַלאַנד מיט זיינע שוואַרצע נעגער־ליפן און ענטפערט, אַז אַזאַ געפיל האָבן נאָר אויסלענדער, וואָס ווילן נישט מיטן גוטן ווילן באַטייליקן זיך אין די אַלגעמיינע קריגס־אַנשטרענגונגען פון דייטשן פּאַלק.

איך דערקען אויף ראַלאַנד, אַז איצט, ווען די מאַשינען שטייען, האָט ער חשק צו רעדן. פרעג איך אים: צי קען אַ קוילנגרעבער זיין אַרבעטס־פעיק ווען ער ליידט הונגער? ער באַמיט זיך איבערצייגן מיך, אַז אַרבעטס־לייסטונג קומט גיכער פון גוטן ווילן איידער פון אַ גרעסער שטיקל ברויט אָדער פון נאָך אַ פאַר לעפל זופ. צו פיל עסן, גיט ער מיר צו פאַרשטיין, מאַכט פויל. דאָקעגן אַרבעט, וואָס קומט פון פרייען ווילן, מאַכט דעם מענטשן שעפּעריש און נוצלעך, בפרט נאָך דאָ, אין דער שטרייב, וואָס אין פרידנס־צייט וואַלט נישט געלוינט צו מאַכן אַזעלכע אַנשטרענגונגען פאַר אַזאַ קליינעם קוואַנטום קוילן. אָבער איצט איז קריג, דייטשלאַנד נייטיקט זיך אין ברענ־מאַטעריאַל — איז יעדע אַרבעטס־שיכט אין דער שטרייב אַ געווינס, ווייל פון דעם ווייכן סאַרט קוילן אַרבעטן די פאַבריקן אויס פאַרשידענע וויכטיקע קריגס־שטאַפן, ווי בענזין, פעטס צו שמירן מאַשינען.

און אפילו אַ גוטע קוואַליטעט מאַרגאַרין, אָו מיר, אויסלענדער, זאָלן האָבן מיט וואָס צו באַשמירן דאָס ברויט.

— די 400 גראַם ברויט וואָס מיר באַקומען אַ טאַג?

ראַלאַנד פאַרשטייט די באַדייטונג פון מיין קורצער פראַגע. ווערט ער ערנסטער און באַמיט זיך מיר אויפצוקלערן, אָו מיין הונגער נעמט זיך דער עיקר פון דעם, וואָס איך טראַכט שטענדיק וועגן עסן, דערפאַר בין איך קיין מאָל נישט זאַט. ער מיינט, אָו די פּאַליאַקן האָבן אין דער היים ליב געהאַט אַ סך צו פּרעסן און ווייניק צו אַרבעטן. דאַקעגן זיי, די דייטשן, אַרבעטן און שאַפן פיל, אָבער זיי טראַכטן ווייניקער וועגן פּרעס.

ער נוצט אויס די צייט וואָס די רוטשע שטייט און ציט אַרויס פון טאַש זיין „בוטאַן-ברויט“. צווישן איין ביט און צווייטן אינטערעסירט אים צו וויסן מיט וואָס איך האָב זיך באַשעפּטיקט אין פּויון. הערנדיק וועגן מיין שטיל און זאַט דאַרפיש לעבן, זע איך אין זיינע אויגן אויס ווי אַ פּראַסטער פּויערן-יונג, וואָס האָט זיך געהאַדעוועט צוזאַמען מיט פּערד און קי.

ראַלאַנד ווישט זיך אָפּ מיטן פּאַפּיר פון ברויט די פאַרפּעסטע ליפּן און איך פּרעג אים ווער עס דאַרף איצט טראַכטן וועגן פּרעס: איך אָדער ער? מיט אַ בייזן בליק ענטפּערט מיר ראַלאַנד, אָו אַזאַ „שאַ-קאַפּ“ (שעפּסע-נער קאַפּ) ווי מיינעם איז שווער אויפצוקלערן, אָו איך דאַרף זיין דאַנק-באַר אויך פאַר דעם וואָס איך באַקום. די אויסלענדער, דער עיקר די פּאַליאַקן, פאַרגעסן, אָו זיי געפּינען זיך ווי געפּאַנגענע אין דייטשלאַנד, אָו די אַרבעט אין קוילנגרובן איז אינטערעסאַנטער ווי שמעקן דאָס שטינקעכץ פון פּערד און קי...

איך וויל נישט געבן ראַלאַנדן צו דערקענען אויף וויפל איך דער-שאַץ זיינע צינישע רייד. קוק איך אים אָן מיט אַן איינגעהאַלטענעם כּעס. ראַלאַנד שטעלט אָן דעם פינגער אויף זיין שלייף און זאָגט צו מיר מיט אַ שפּאַטישן טאָן, אָו די פּאַליאַקן זענען אַלע „דום“ און ער קריכט אַוועק באַרג-אַרויף.

איך הער ווידער ראַלאַנדן, אָבער נישט רעדן, נאָר שרייען און זידלען זיך. איך פאַרשטיי, אָו דאָס קומט פון איוואַנס אַרבעטס-פּלאַץ. דער סיבירער קריגס-געפּאַנגענער איז מיט כּוח אַהין אַראַפּגעשטויסן געוואָרן

דורכן מייסער און שטייגער; ער האָט זיך קעגנגעשמעלט אַראָפּצו-
קריכן אין אַזאַ נידעריקער שטרייב.

ראַלאַנדס קול ווערט אַלץ שאַרפּער און דראַענדיקער. אַרױפּקריכנדיק
נענטער צו זיי דערזע איך ווי איוואַן און ראַלאַנד ליגן מיט פאַרריסענע
קעפּ, גרייטע איינער אין דעם צווייטן זיך איינצובייסן. איוואַן, מיטן
שפיז פון לופט-האַמער פאַרקוועטשט אין דער האַנט, איז אַנטשלאַסן
אויפּצונעמען דעם קאַמף. ראַלאַנד שרייט, אָבער ער האָט מורא זיך צו
פאַרמעסטן מיט איוואַנען.

ערשט ווען די שייך פון שטייגערס לאַמפּ דערנענטערט זיך באַרג-
אַראָפּ, ווערט ראַלאַנד אַנגרייפּערישער און שליידערט אַ שטיין אין איוואַ-
נען. איוואַן טוט זיך אַ שאַר מיטן אייזערנעם שפיז אין דער אויסגע-
שטרעקטער האַנט. אין דעם מאַמענט גיט זיך אויף איוואַנס פנים אַ שאַט
אַ הויפּן קוילנשטויב און אים ווערט פינצטער פאַר די אויגן. איבער זיין
קאַפּ פאַלן גוט געצילטע קלעפּ מיט אַ קורץ דרענגל. איוואַנס אויסגע-
קרימטע פינגער זוכן אַנצוכאַפּן זיין אַנגרייפּער, אָבער ראַלאַנד פילט
זיך שטאַרקער. דער שטייגער העשקע איז שוין לעבן אים.

פון דער נישט אַנגערירטער קוילנוואַנט פאַרשטייט דער שטייגער
די סיבה פון געשלעג. דער שטייגער באַנדאָזשירט איוואַנס צעבלוטיקטן
קאַפּ, דערנאָך הייסט ער אים נעמען דאָס רעקל און קריכן באַרג-אַרויס
צום אַרויסגאַנג.

איוואַן פאַלגט דעם שטייגערס שטילע באַפעלן. אין פאַרגלייך צו
ראַלאַנדס ווילדע געשרייען זעען זיי אויס מילד און מענטשלעך. ער קריכט
באַרג-אַרויף, ווי אַ פאַרוונדעטע זשאַבע. ער מיינט, אַז ער האָט אויס-
געקעמפט אַ לייכטערע אַרבעט.

איוואַן איז אַוועק און מער נישט צוריקגעקומען. זיין אָרט אין קוילנ-
גרובן האָט פאַרנומען אַ צווייטער רוסישער געפאַנגענער. ראַלאַנד האָט
מיט סאַטיספאַקציע דערציילט, אַז איוואַן וועט שוין קיין לעבעדיקער נישט
אַרויס פון קאַנצענטראַציע-לאַגער.

קאפיטל צען

די גאַנצע צייט, וואָס באַלעק איז געווען אין קאַנצענטראַציע־לאַגער, האָב איך געטראַכט וועגן זיין גורל. איך האָב דאָס געמוזט אויסבאַהאַלטן פאַר מיינע שכנים, ווייל קיינער פון זיי האָט אים נישט דערמאָנט, ווי באַלעק וואַלט קיין מאָל מיט זיי נישט געלעבט צוזאַמען. אויך וואַצעק, באַלעקס נאַענטסטער שכן, האָט זעלטן דערמאָנט זיין נאָמען. מיר אָבער איז שווער געווען זיך צו באַפרייען פון דער בענקשאַפט צו באַלעקן און פון דער זאָרג פאַר אים צוליב זיינע יסורים, וואָס ער גייט איצט אַדורך. יעדן פרימאַרג, ווען איך פלעג זיך צוריקקערן נאָך דער נאַכט־שיכט, איז מיין בליק געפאַלן אויף זיין בעט, וואָס איז געווען פאַרנומען דורך אַ צווייטן. און כאַטש דאָס בעט האָט מיט גאַרנישט נישט געענדערט פון זיין פריערדיקן אויסזען: דער זעלבער קאַץ, דער זעלבער שטרוי־זאַק, דער זעלבער שוויסיקער ריח — האָט אָבער געפעלט דער נאַכהענ־גענדיקער אַרבל, אַדער אַן אַנדערער עק פונעם רעקל, וואָס באַלעק פלעגט אַראַפּשאַקלען פון זיך און לאָזן עס ליגן אויפן בעט, אַזוי ווי עס איז אַראַפּגעפאַלן פון זיינע אַקסלען. באַלעקס צעוואַרפענע רעקל אויפן בעט איז שטענדיק פאַר מיר געווען אַ סימן, אַז ער איז געלאָפן פאַרנעמען אַן אַרט פאַר אונדז ביידע אין דער לאַנגער ריי נאָך עסן.

דער נייער שכן אויף באַלעקס בעט, וויצענטי, אַ שטילער דאַרפישער שגף, האָט זיך באַצויגן צו מיר און צו די אַנדערע שכנים מיט דרך־ארץ, אָבער מיר האָט געפעלט באַלעקס נאַענטקייט און צוגעבונדנקייט. זיין היימיש אויסרופן מיין נאָמען „סטאַכו“ אַדער „סטאַשו“ האָט אויס־געדריקט עפעס מער ווי שכנישע נאַענטקייט. אַן מיר איז באַלעק נישט געגאַנגען זיך מאַדלען, אַפילו ביים טוישן אין מאַגאַזין אַ רעקל האָב איך געמוזט מיט אים מיטגיין און זאָגן מיין מיינונג, צי דאָס מלבוש ליגט גוט אויף זיינע פלייצעס.

פארן ארעסט האט באלעק פארשפילט אין קארטן זיינע זונטיקרייקע העמדער, האט ער געוווסט, אז איך וועל אים געבן א העמד איבערצוטאן. באלעק האט דאס געהאלטן פאר נאטירלעך. ווען דאס זעלבע געשעט מיט מיר, וואלט איך ער אזוי געהאנדלט לגבי מיר.

נאך באלעקס ארעסט האב איך נישט געהאט קיינעמען, וואס זאל צו מיר צוקומען זיך טיילן מיט די טאג-טעגלעכע זארגן. באלעקס אוועק-זעצן זיך אויף מיין בעט מיטן צעעפנטן פושקעלע טאבאק פלעגט מיך אפרייסן פון מיין אינערלעכער געדריקטקייט. אין די דאזיקע מאמענטן האב איך פארנומען אלע זיינע פרעטענסייעס צו זיין אומצופרידן לעבן. באלעקס אראפגעלאזן אומעטיק פנים איבער מיין אויסגעצויגענער ברוסט איז געווען געמיטלעך נאענט צו מיין אפגעשלאסענער פאראיינזאמטער וועלט.

די לעצטע טעג פון זיין ארעסט האב איך שוין אויסגעקוקט זיין צוריקקומען. מיינע שכנים האבן נישט געטארט דערקענען אויף מיר אזעלכע געפילן, און דאך האבן זיי פארשטאנען מיר אנטזאגן אין קוילנ-גרובן די בשורה, אז באלעק איז שוין דא צוריק אין לאגער.

די טישן אין גרויסן עס-באראק זענען שוין געווען שיטער באזעצט, ווען איך בין, א פארשפעטיקטער נאך דער שיכט, געקומען נעמען מיין מיין מילכופ. איך האב זיך אוועקגעזעצט עסן און מיט די אויגן געזוכט צווישן די זיצנדיקע באלעקס פנים אדער רוקן. מיין בליק איז פאמעלעך איבערגעגאנגען פון טיש צו טיש און אים נישט געפונען.

טיף אין באראק איז געשטאנען אן אפגעליידיקטער טיש. פייגעלעך, וואס פלעגן זיך אריינבאקומען דורך די אפענע טיר און פענצטער, זענען געשפרונגען איבער א האלבן טיש, פון מאל צו מאל זיך א הייב געטאן צום הויכן סופיט און צוריק זיך אראפגעלאזן צו די קרישקעס אייפן טיש. קיינער אחוץ מיר, האבן נישט געלייגט קיין אכט אויף דעם. נאכן ענדיקן דאס עסן בין איך צוגעגאנגען צו יענעם טיש און כ'האב באמערקט דארט עמעצן זיצן אין ווינקל. דאס פנים פון דעם מענטש איז געווען באהאלטן צווישן די אויסגעשפרייטע הענט אויפן ראנד פונעם טיש. פון דעם גלאט אפגעשוירענעם קאפ איז געווען צו דערקענען, אז דער שלאפן-דיקער איז איינער פון יענע, וואס זענען באגינען צוריקגעקומען פון

טעג אן ליכט

קאנצענטראציע-לאגער. מיר איז אָבער שווער געווען צו געפינען וועלכן ס'איז סימן אויף דעם איינגעקארטשעטן גוף, אָ דאָס זאָל זיין באַלעק.

ביי דער טיר האָבן זיך פאַרהאַלטן נייגעריקע און זיי האָבן געפרוּווט טרעפן ווער ס'איז דער מיטן אָנגעשפּאַרטן קאַפּ אויפן טיש. פון הינטן האָט מען נישט געזען זיין פנים. לויט דעם גלאַט אָפּגעשוירענעם קאַפּ, וואָס איז געווען ענלעך צו אַ גאַלדפאַרביקער דיניע, האָט מען אָנגערופן פאַרשידענע נעמען און גלייך אָפּגעלייקנט.

— דאָס זאָל זיין באַלעק רוטקאָוסקי? — האָט ווער אויסגערופן נישט זיכער.

— ניין, לויטן שמוציקן אויער, דאַרף דאָס זיין איינער פון די צוויי ברידער וואָזשניאַק...

— איך וועל אייך באַלד זאָגן ווער ער איז — האָט איינער אויסגע- צויגן זיין האַנט איבערן טיש צום שלאַפּנדיקן.

— העי דו! נעם צוריק דיין האַנט! לאַז אים שלאַפן נאָך דרייסיק טעג קאָנצענטראַציע-לאַגער!

— זאָל ער גיין זיך לייגן אין באַראַק!

— אויף וועמענס בעט?

— אין וואַש-רום שטייט אַ בעטל.

— לייג דו זיך דאָרט מיט פליי און וואַנצן!

— אין קאָנצענטראַציע-לאַגער האָט ער געהאַט בעסער?

— אָבער דאָ איז נישט קיין קאָנצענטראַציע-לאַגער!

— ביסט גערעכט, דאָ איז אַ קוראַרט...

— שלאַפסט דאָ באַקוועמער, ווי אין דיין דאַרפישער סטאָדאַלע.

— און דו ביסט געשלאַפן מיטן לויזיקן הונט צוזאַמען.

— ניין, האַסט אַ טעות. דער הונט — אויף דער ערד, און ער איז גע-

שלאַפן אויפן דאָך פון דער הינטישער בודע.

פון דעם הילכיקן געלעכטער האָט זיך אַ ריר געטאָן דער טיש. דער

שלאַפנדיקער האָט האַסטיק אויפגעהויבן דעם קאַפּ און געבליבן יצן מיט אַ פאַר צעשראַקענע אויגן.

— יאַק באַגאַ קאַכאַם, טאָ באַלעק!

— גייט צום טייוול! — האָט אַ ברום געטאָן דער מענטש מיט אַ פאַרשלאָפֿן קול. ער האָט זיך אָפּגעריסן פֿון דער באַנק און זיך אויסגע-
דרייט צום אַרויסגאַנג.

— באַלעק! באַלעק!

מיט וואַקלדיקע טריט איז באַלעק געגאַנגען פֿאַרויס און נישט אומ-
געקוקט זיך אויף מיינע רופן. איך האָב אים באַגלייט, ביז ער האָט זיך
אַוועקגעזעצט אויף אַ שוועל ביים אַריינגאַנג פֿון אַ באַראַק.

— יאָק שיען מאַש, באַלעק?! — שריי איך אויס צוקומענדיק צו
אים מיט אַן אויסגעשטרעקטער האַנט.

באַלעק דערלאַנגט מיר זיין האַנט און וויל זי גלייך צוריקציען.
איך לאָז אָבער זיין האַנט נישט אַרויס און איך קוק אים גלייך אין די
אויגן אַריין. ער קען נישט פֿאַרטראַגן מיין בליק און דרייט אַוועק דאָס
פֿנים.

— פֿאַר וואָס דרייסטו זיך אַוועק פֿון מיר?

— איך וויל נישט מ'זאָל צו מיר רעדן!

— איך אויך נישט?

— קיינער נישט! — שרייט ער אויס און גיט אַ שליידער דאָס
היטל צו דער ערד.

אַ געטראַפֿענער פֿון באַלעקס בייזקייט, לאָז איך נישט אַראָפּ דעם
בליק פֿון זיין שמאָלן אויסגעצויגענעם פֿראַפּיל. איך קוק אויף זיין איינ-
געפּאַלן פֿנים, אויף זיין שפיציק האַלדז-ביינדל וואָס באַוועגט זיך אַרויף
און אַראָפּ, ווי ער וואַלט זיך געשטיקט מיט אַן איינגעהאַלטן געוויין.

— באַלעק, ביסט הונגעריק? — וויל איך מיט עפעס אַ וואָרט אים
אייננעמען. ער ענטפֿערט נישט. איך זע בלוז, ווי זיינע אויגן קרימען זיך
אויס צו מיר.

— אין דער מאַמען אַריין! פֿאַר וואָס קוקסטו אַזוי אויף מיר? האָב
איך דיר עפעס שלעכטס געטאָן? האָב איך דיר געשיקט אין קאַנצענ-
טראַציע-לאַגער?

באַלעק רוקט זיך אָפּ צום עק פֿונעם טרעפל. ער דערשרעקט זיך
פֿון מיין צודרינגלעכן טאָן.

טעג אן ליכט

— סטאכו, דאָי מי ספּאַקוי — בעט ער זיך מיט פּחד אין די אויגן — אויך דו ווילסט מיך שלאָגן, ווי יענע באַנדיטן? — וועלכע באַנדיטן? — מאַך איך זיך נישט פאַרשטיין. — נאָ, זע! — זאָגט באַלעק און ציט אַרויף דאָס העמד איבערן קאַפּ. — ווער האָט דיר אַזוי צעקאַטעוועט די פלייצעס? — נאָר די פלייצעס? נאָ, קוק! — פאַרקלאָגט זיך באַלעק, ווי אַ קליין קינד. ער שאַרט אַרויף די הויזן ביז איבער די קניען און דעקט אויף די ווונדן און בלויע צייכנס אויף זיינע פיס. דערנאָך ציט ער אַראָפּ די שיד און ער ווייזט מיר די אַרומגעוויקלטע שמאַטעס אויף די אייטער. דיקע ווונדן פון די פוסטריט.

— אַ כאַליערע זאָל זיי נעמען די הורן־זין! אַזוי האָבן זיי דין צורעכט געמאַכט? קום מיט מיר...

איך האָב אים גענומען אונטערן אַרעם און אַוועקגעפירט אין לאַגער־שפיטאַל. דאָרט האָב איך אים איבערגעגעבן אין די הענט פון יאַנעק דעם געהילפּט־סאַניטאַר, וואָס האָט אים פאַרשריבן אויף דער ליסטע צום דאָקטער.

איך האָב געוואַלט באַלעקן איבערלאָזן און גיין אין באַראַק זיך לייגן שלאָפן נאָך דער נאַכט־שיכט. אָבער ער האָט מיך צוריקגעהאַלטן און זיך געבעטן, אַז איך זאָל נאָך בלייבן מיט אים ביז דער דאָקטער וועט אים אויפנעמען. מיט אַוועלכע ווונדן דאַרף ער בלייבן אין שפיטאַל. ער האָט אָבער געצוויפּלט, צי דער דייטשישער דאָקטער וועט וועלן זיך רעכע־נען מיט זיין מצב. ער האָט מיך געבעטן רעדן מיטן הויפּט־סאַניטאַר, אַז יענער זאָל משפיע זיין אויפן דאָקטער.

איך האָב זיך אַוועקגעזעצט לעבן באַלעקן. אַן אומרויקער האָט ער כסדר געטוישט זיין פּאַזיציע אויף לינקס און אויף רעכטס פון געזעס. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז דאָס טוט ער צוליב די ווייטיקן, וואָס ער שעמט זיך אָדער ער האָט מורא וועגן זיי צו רעדן.

איך האָב זיך געוואַלט דערוויסן פאַר וואָס ער איז אַרויס פון קאַנ־צענטראַציע־לאַגער מיט אַזוי פיל ווונדן אויפן לייב, אָבער ער האָט אויס־געמיטן מיר צו געבן אַ קלאַרע תשובה. פון זיינע קללות און זידלווערטער

איז מיר שווער געווען צו פארשטיין קעגן וועמען זיי זענען געצילט. איך האב באַלעקן גוט געקענט און ביי יעדער אַזאָ אויפּרעגונג זיינער האָב איך געוויסט צו לאָזן אים מיט דער שטימונג.
באַלעק האָט מיר אַ קלאַפּ געטאָן אין עלנבויגן און געגעבן אַ ווינק מיט די אויגן אין דער זייט פון וואָנען ס'איז אָנגעקומען דער הויפּט־סאַניטאַר.

דער הויפּט־סאַניטאַר איז שוין געשטאַנען לעבן אונדז אין דעם לאַנגן ווייסן כאַלאַט, וואָס ער האָט נאָך געהאַלטן אין מיטן פאַרקנעפּלען. ער האָט גלייך זיך געווענדעט צו מיר:

— נו, סטאַניסלאָוו, ווידער אַ געשווילעכץ צווישן די פיס? —
— דאָס מאַל, פּאַניע סאַניטאַזשע, צווישן זיינע פיס... — האָב איך זיך אויפגעשטעלט און אָנגעוויזן אויף באַלעקן.
— וואָס עפעס פאַרנעמסטו זיך מיט אים?
— ער איז מייך חבר נאָך פוילן.
— אַ חבר?... קום מיט מיר — האָט ער אַ שאַקל געטאָן דעם קאַפּ צו באַלעקן.

איך האָב באַלעקן גענומען אונטערן אַרעם און געפירט אים נאָך די טריט פון הויפּט־סאַניטאַר. פאַר דער טיר פון זיין צימער האָט ער באַלעקן געהייסן אַריינגיין און מיר געוויזן מיטן פינגער, אַז איך זאָל בלייבן אין קאָרידאָר.

אַרומגענומען מיט אַ פּלוצלינגדיקער שרעק, בין איך געבליבן זיצן דרויסן פון סאַניטאַרס צימער. וועט דער סאַניטאַר פאַרבאַרגן מייך סוד פאַר באַלעקן, אָדער ער וועט מיך פאַרראַטן, צי מיט אַ וואָרט מיך מאַכן פאַרדעכטיקט אין זיינע אויגן? וואָס לענגער באַלעק האָט פאַרבאַכט אין זיין צימער, אַלץ מער האָט זיך פאַרגרעסערט דער פּחד, וועלכן איך האָב געמוזט באַהאַלטן פאַר די אַלע דורכגייענדיקע אין קאָרידאָר.

גאָט מיינער! וואָס זיצט ער דאָרט אַזוי לאַנג? דער סאַניטאַר דאַרף דאָך נישט מער ווי אַנקוקן זיינע ווונדן, כדי צו וויסן פאַרצושטעלן באַלעקס צושטאַנד פאַרן דאַקטער. יעדער קוק אויף דער פאַרמאַכטער טיר שניידט מיינע געדעריב. עס הייבט מיך פון דער באַנק, איך גיי אַריין

ט ע ג א ן ל י כ ט

אין קלאָזעט. איך קום צוריק — און באַלעק איז נאָך אַלץ נישטאָ. איך רייכער אויס די לעצטע פּאַפּיראַסן, וואָס איך האָב געהאַט באַהאַלטן אויף מכבד צו זיין באַלעקן. איך האָב שוין נישט געפונען קיין מיטלען, מיט וואָס זיך צו באַהערשן. איך גיי אַוועק אין באַראַק, אָבער איך קען נישט איינליגן אויפן בעט. איך קום צוריק אין שפיטאַל אַריין און טרעף באַלעקן זיצן אויפן זעלבן אַרט מיט אַראַפּגעלאָזטע אויגן צו דער ערד. ער האָט נישט געענדערט זיין אויסזען אַפילו נאָך מיין אַוועקזעצן זיך לעבן אים. דאָס פאַרגרעסערט נאָך מער מיין אומרו. איך זוך אַ וואָרט מיט וועלכן אים צו מאַכן רעדן.

— אין זיין מאַמען אַריין! — גיט באַלעק זיך אַ טרייסל אויפהייבנדיק זיינע אויגן צום הויפט־סאַניטאַר וואָס איז גראַד אַרויס פון זיין צימער און צוגעקלאַפט די טיר הינטער זיך.

— וועמען שעלטטו ווידער?

— דעם הורן־זון אין ווייסן כאַלאַט!

— פאַר וואָס?

— ווייל ער איז אַ הורן־זון און נישט קיין סאַניטאַר.

— וואָס האָט ער דיר געטאָן?

באַלעק לאָזט ווידער אַראַפּ דאָס פנים און קוקט צווישן די קניען צום נאַסן פּלעק אויף דער ערד, וווּ ער האָט נאָר וואָס אויסגעשפיגן, און ענטפערט נישט.

— באַלעק, ביסט אויך אויף מיר ביין?

— וואָס האָב איך דען צו דיר?

— טאָ פאַר וואָס ווילסטו מיר נישט דערציילן?

— וואָס קען דיר אָנגיין דעם סאַניטאַרס קורווישע שטיק?

— באַלעק! האָב איך געקריגן מוט — זאָג מיר ווער עס וויל דיר שלעכטס טאָן, וועל איך דיר פאַרטיידיקן.

— וואָס קענסטו טאָן קעגן אַזאַ הונט? ווען איך בין אַריין מיט אים אין צימער, האָב איך אָנגעהויבן אויסטאָן דאָס העמד. האָט ער אַ זאָג גע- טאָן צו מיר, איך זאַל אַראַפּלאָזן די הויזן. האָב איך אַראַפּגעשאַרט די הויזן און געוואַלט אים ווייזן די געשוואַלענע פיס, האָט דער הורן־זון

א געשריי געטאָן: „אַראַפּלאָזן!“ האָב איך צעעפּנט דעם פּאַסיק, צעקנעפּלט די הויזן און זיי זענען אַראַפּגעפּאַלן ביז דער ערד. איז וואָס מיינסטו אין זיין מאַמען אַרײַן, איז אים געווען טשעקאווע צו וויסן? איך האָב אים געוואָלט אַנכאַפּן ביים גאַרגל, נאָר גלייכער, אַז איך האָב דאָס נישט געטאָן. איך האָב נאָר אויסגעשפּיצט דעם בויך אַנטקעגן זיינע בריילן: „נאַ, זע, אַן אַבזשינעק (אַפּגעשניטענער). אַדער נישט?“ דער הורן־זון האָט זיך פּאַרענטפּערט, אַז נישט דאָס האָט ער געמיינט. טאָ נאָך וואָס האָט ער מיך געהייסן אַראַפּלאָזן די הויזן און נאָך וואָס האָט ער געוואָלט וויסן ווען און וווּ איך האָב דיך באַקענט? דערנאָך האָט ער מיך גענומען אויס־פּרעגן פאַר וואָס איך בין פאַרמשפּט געוואָרן צו קאַנצענטראַציע־לאַגער. ערשט צום סוף האָט ער געוואָלט זען מיינע ווונדן. איך האָב אים געמוזט דערציילן, אַז די צעריבענע פּלייצעס זענען פּונעם שטיק שטיין, וואָס איך האָב גאַנצענע טעג געטראָגן אַנגעהאַנגען אויפן רוקן, אַז די בלויע פּאַסן זענען פּון די שמיץ ביי דער אַרבעט, און די ווונדן אויף די פּוסטריט זענען פּון די שטיינדלעך אין די הילצערנע שיד. נאָכן אויסהערן דאָס אַליץ זאָגט צו מיר דער הורן־זון, אַז דער דייטשישער דאָקטער באַצײט זיך אַנדערש צו אַ קראַנקן צוליב דער אַרבעט אין קוילנגרובן, און אַנדערש צו אַזעלכן, וואָס קומט מיט ווונדן פּון קאַנצענטראַציע־לאַגער.

באַלעק איז אַרײַן צום דאָקטער און צוריקגעקומען מיט אַ צעטל צו גיין אויף דריי טעג אין שפּיטאַל.

קאפיטל עלף

שוין איבער אַ הודש ווי איך אַרבעט אין דעם נידעריקן שטרייב. איך קען כמעט קיינעם נישט פון די קוילנגרעבער, וואָס זענען גאַרנישט אַרום זיך, נאָר דעם אַרבעטס־פּלאַץ אונטערן שטיינערנעם סופּיט.

אַחוץ דעם שטייגער העשקע און דעם רוטשע־מייסטער ראָלאַנד באַ־ווייזט זיך קיינער נישט פאַר מיר אין משך פון דער גאַנצער שיכט. בלויז דער יונגער דייטשישער קוילנגרעבער פּריץ, מיטן פּוילישן פּאַמיליע־נאָ־מען באַנדערסקי, וואָס אַרבעט נידעריקער פון מיר, קומט אַ מאָל צו קריכן, שענקט מיר אַ שמעק טאַבאַק מיט אַ פאַרפּוס־ריח און בלייבט ליגן אויפן בויך. ער קוקט זיך איין אַ פאַר מינוט, ווי אַזוי איך אַרבעט, קאַלערט זיך איבער און קריכט, ווי אַ שלאַנג, צוריק אַראָפּ צו זיין אַרבעטס־פּלאַץ. אַז פּריץ האָט דאָס ערשטע מאָל זיך באַוויזן פאַר מיר, האָב איך געמיינט, אַז ער איז בלויז נייגעריק צו זען, ווי אַזוי איך אַרבעט. ער האָט מיר אָבער אויפּמערקזאַם געמאַכט, אַז איך זאָל אַרבעטן לאַנגזאַמער, כדי דער רוטשע־מייסטער זאָל אים, ווי אַ קוואַליפּיצירטן קוילנגרעבער, נישט אויסמעסטן נאָך אַ מעטער קוילן. פון דאָן אָן האָב איך גענומען האַמעווען מיינע אַנשטרענגונגען און פּריץ איז געווען צופּרידן.

דאָס איז געווען דער ערשטער שריט פאַר אַ דערנענטערונג צו פּריצן. ער האָט מיר באַלד דערנאָך דערציילט, אַז אויך זיין פּאַטער איז אַ פּאַליאַק, אַן אַפּשטאַמיקער פון פּויון, און דערפאַר קען ער אַ ביסל פּויליש רעדן. ווען פּריץ האָט דערהערט, אַז איך שטאַם אויך פון פּויון, איז ער צו מיר געוואָרן צוגעלאַזענער, און אויפּגעהערט קוקן אויף מיר מיט יענעם פאַראַכטונגס־בליק פון זיינע דייטשישע קאַמעראַדן אין קוילנגרובן. פּריץ איז נאָר וואָס געהאַט געקומען פון לענינגראַדער פּראָנט, וווּ

ער איז שווער פארווונדעט געוואָרן. נאָכן אויסהיילן די ווונדן האָט ער זיך צוריקגעקערט צו זיין אַרבעט אין קוילנגרובן.

פון פּראָנט איז פּריץ צוריקגעקומען אַן אַנטוישטער אינעם גלויבן וועגן אַ שנעלן זיג איבער די רוסן. ער האָט דאָס מיר נישט געזאָגט אָפּן, אָבער איך האָב עס אַרויסגעדונגען פון זיינע רייד.

פּריץ איז געווען גליקלעך מיט זיין גורל, וואָס האָט אים צוריק־געבראַכט אַהיים פון מזרח־פּראָנט, וווּ ער האָט דורכגעמאַכט די בלוטיקע קאַמפּן. ער האָט וועגן זיי דערציילט מיט אַ באַהאַלטענעם שוידער, און וואָס מער פּריץ האָט געשוידערט ביים דערמאָנען די אַכזריותדיקע שלאַכטן, אַלץ בעסער איז מיר געוואָרן אויפן האַרצן.

די איינדרוקן פון פּראָנט האָט פּריץ דערציילט נאָר דאָן, ווען איך האָב בכיוון אים אַראָפּגעפירט פון די געשפּרעכן, וואָס האָבן געטראָגן גאָר אַן אַנדערן כאַראַקטער. פּריץ, נאָך נישט קיין פאַרהייראַטער, האָט ליב געהאַט מיט מיר צו רעדן וועגן זיינע אינטימע באַציונגען מיט דייטשישע פּרויען, וואָס האָבן אים פשוט פאַרפאַלגט און נישט געלאָזט רוען. פּריץ האָט גערעדט וועגן זיינע געשלעכטלעכע באַציונגען אַזוי פשוט און פּריי ווי וועגן זיין אַרבעט אין קוילנגרובן. טייל מאָל נאָר פּלעגט ער אַ שמיכל טאָן ווען ער האָט גערעדט וועגן די סאַמע דראַסטישע סצענעס.

פּריץ האָט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט אַ באַזונדערן מענערישן חן. ער איז געווען נידעריק און מאַגער, מיט אַ שמאַל שפּיציק פנים און ער איז געגאַנגען אַ ביסל קרום נאָך דער שווערער ווונד, וואָס ער האָט באַקומען אין דער זייט. דאָס האָט אים אָבער נישט געשטערט צו זיין דערפאַלג ביי די פּרויען.

איך האָב זיך געצווונגען אַרויסצוווייזן געדולד צו זיינע זנות־מעשיות, און דאָס האָט ביי פּריצן פאַרגרעסערט דעם חשק צו רעדן מיט מיר. יעדן טאָג האָט ער געהאַט צו דערציילן וועגן פּרישע אַזעלכע איבערלע־בונגען.

פּריץ האָט אויסגעפונען צייט צו רעדן צו מיר בעת איך האָב אונ־טערגעבויט, אָבער נישט ווען מ'האַט גערופן „בוטאָן“ און ער האָט געגעסן זיין ברויט מיט חזיר־פּעטס. ער האָט געוואָסט, אַז איך קום צו דער אַרבעט

ט ע ג א ן ל י כ ט

מיט לידיקע טאשן. אַנדערש איז געווען מיט זיין טאַבאַק-פּושקעלע. ער איז תמיד גרייט געווען מכבד צו זיין מיט אַ שמעק-טאַבאַק. איין מאָל, ווען ער איז צוגעקומען מיטן צעעפנטן טאַבאַק-פּושקעלע, האָב איך זיך אָפּגעזאַגט אַריינצושטעקן אַהין די פינגער. פּריצן האָט דאָס פאַרדראָסן. איך האָב זיך פאַרענטפערט, אַז זיין גוטער טאַבאַק איז געשמאַק — ווען מ'עסט עפעס פּריער...

אויף צו מאַרגנס האָט ער מיר געברענגט אַ פאַר ברויט-שניטן. איך האָב דערפאַר מיט נאָך מער געדולד אויסגעהערט זיינע אַ נייע מעשה, וואָס ער האָט מיר דערציילט מיט אַ געוויסער פאַרזאָרגטקייט.

צווישן די אַלע פּרויען, וואָס פּריץ האָט געהאַט אויסצוווילן, האָבן זיך אויך געפונען אַ מוטער מיט אַ טאַכטער. די מוטער, קרוב צו די פּערציקער, איז געווען די פּרוי פון אַן אָפיציר וואָס האָט זיך געפונען אויפן פּראַנט. איר טאַכטער איז אַלט געווען זיבעצן יאָר. געקומען איז ער צו דער טאַכטער נאָך אַ צופעליקער באַקאַנטשאַפט מיט איר אין גאַס, און ער איז עטלעכע מאָל געבליבן ביי איר נעכטיקן. אָבער די פאַר-נאַנגענע נאַכט איז געשען עפעס אַזעלכעס, וואָס האָט אים אַרויסגעפירט פון גלייכגעוויכט און געמאַכט אים נערוועז און מיד.

אין מיטן שלאָף האָט ער דערפילט לעבן זיך פון דער צווייטער זייט נאָך אַ פּרוי וואָס האָט אים אָנגעהויבן צערטלען און קושן. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז די מוטער פון דער טאַכטער, מיט וועלכער ער ליגט אין בעט. פּריצן האָט אין אָנהייב שטאַרק פאַרדראָסן פאַר דער מוטערס חוצפה אים צו שטערן דעם שלאָף, אָבער ער האָט דאָך געמוזט שיצן איר כבוד און נאַכקומען איר פאַרלאַנג...

ביים אויפשטיין האָט די טאַכטער זיך געברוגזט, אַז פאַר דריי איז דאָס בעט צו ענג. לסוף האָבן ביידע, די טאַכטער מיט דער מוטער, זיך צונויפגערעדט, אַז פּריץ זאָל פאַרברענגען באַזונדער מיט יעדער איינער פון זיי, אַדער ווי אַזוי פּריצן אַליין וועט ווילגעפעלן. שטייענדיק פאַר אַזאַ דילעמע, האָט פּריץ געוואַלט אויסהערן מיין מיינונג.

איך האָב פּריצן געראַטן, אַז ער זאָל זיך נישט לאָזן צו פיל אויסנוצן

פון זיינע ווייבער. זיי וועלן פון אים אויסזייגן די כוחות. פריץ האָט נישט געגלייבט, אַז מיט אים קען אַזאַ זאַך געשען.

פריץ איז נייגעריק געווען צו דערוויסן זיך פון מיר וועגן דעם אינטימען צוזאַמענלעבן צווישן פוילישע מענער און פרויען. אים האָבן שוין אָנגעהויבן מיאוס ווערן די אופנים פון זיין פאַרברענגען מיט פרויען. האָט ער געזוכט נייע איינדרוקן, און דאָס האָט ער געוואַלט דערגרייכן מיט דער הילף פון מיינע דערפאַרונגען אויף דעם געביט.

איך האָב זיך אָנגעכאַפט אין זיינע נייגעריקע פראַגעס. ער איז געווען הונגעריק נאָך אַרגיעס, און איך — נאָך אַ ביסן ברויט. איך האָב פאַר אים אויספאַנטאַזירט פאַרשידענע סצענעס, און ער האָט זיך צוגעהערט מיט אַלע זיינע חושים. פאַר אים זענען מיינע שילדערונגען געווען אַ חידוש און ער האָט אָנגעקוואַלן פון פרייד.

אויף צו מאַרגנס האָט מיר פריץ געבראַכט אַ גרעסערע פאַרציע ברויט מיט שמאַלץ און איך האָב שוין געהאַט צוגעגרייט פאַר אים אַ נייע אויסגעטראַכטע מעשה. פריץ איז דערפאַר מיר געווען אַזוי דאַנק-באַר, אַז ער האָט מיך אָפגעוואַרט ביים אַרויסגאַנג פון וואַש-רוים און אַריינגערוקט אין האַנט אַריין עטלעכע סיגאַרעטן.

פאַר זיינע דייטשישע אַרבעטס-חברים האָט פריץ שטאַרק אויסגעהיטן זיין קאַנטאַקט מיט מיר. דאָך האָט ער זיך דערלויבט כמעט יעדן טאַג צו פאַרן מיט מיר צוזאַמען צו דער שטרייב אין איין וואַגאַנדל, ווייל כמעט אַלע האָבן דאָך געוויסט, אַז מיר אַרבעטן איינער לעבן צווייטן.

אין וואַגאַנדל האָבן מיר געהאַט גענוג צייט צום רעדן. צוליבן רעש פון די לויפנדיקע רעדער האָט קיינער, אויסער אונדז ביידע, נישט געקענט הערן ווי פריץ האָט מיר דערציילט וועגן זיינע גרויסע דער-פאַלגן ביי פרויען.

יעדן טאַג האָט פריץ געבראַכט ברויט מיט שמאַלץ, און איך אים — אַ נייע „פיגור“. אונדזער אָפמאַך האָט געדויערט איבער צוויי חדשים, ביז מיינע פאַנטאַזיעס האָבן זיך אויסגעלאָזט און פריץ האָט מיר אָנגע-הויבן אויסרעדן, אַז איך צאַל אים נישט אָפ פאַר זיין ברויט.

פריץ האָט אויפגעהערט צו ברענגען מיר ברויט און אַפילו צו געבן

א שמעק-טאבאק. ער האָט אַפילו זיך נישט פאַרענטפערט פאַר זיין גע-
ענדערטער באַציונג צו מיר.

איך האָב געטראַכט, אַז פרייך האָט מורא באַקומען פאַר דער איבער-
געכאַפטער מאַס אין זיין קאַנטאַקט מיט מיר. ער האָט ריזיקירט כל-זמן
ער האָט געהאַט אַ נוצן.

פרייך האָט מיך מער נישט געקענט. ווען מיר פלעגן זיך אַ מאָל
צוזאַמענשטעלן אין דער ריי צו דער ווינדע, האָב איך נישט באַמערקט
אויף אים קיין סימן פון וועלן מיט מיר באַנייען די פריערדיקע באַציונגען.
אַבער איין מאָל האָב איך פריצן ווידער דערזען לעבן זיך. דאָס מאָל
איז ער געקומען מיט אַ פאַרשלאַג מיך צו באַקענען מיט אַ דייטשישער
פּרוי. ער האָט אָנגעהאַלטן מיט איר אינטימע באַציונגען און באַשלאָסן זיך
צו דערווייטערן פון איר, אַבער ער וויל נישט, אַז נאָך זיין אַוועקגיין
זאָל זי בלייבן אָן אַ מאַן. ער מיינט, אַז איך וואָלט געקענט זיין זיינס
אַ גוטער פאַרטערטער.

פאַר וואָס גראַד איך, און נישט קיין אַנדערער ? אויף דעם דערקלערט
מיר פרייך, אַז אַלע זיינע דייטשישע חברים געפינען זיך אין מיליטער.
די אַרבעטס-קאַמעראַדן פון קוילנגרובן זענען פאַרהייראַטע, אַדער עלטערע
מענער. דעריבער האָלט ער, אַז איך בין אַ פאַסיקער קאַנדידאַט פאַר
אַזאַ געהיימער ליבע. דאָס וואָלט מיר, לויט זיין מיינונג, נישט בלויז
פאַרלייכטערט מיינע לעבנס-באַדינגונגען, נאָר אויך געמאַכט אינטע-
רעסאַנטער און פריילעכער דאָס אומעטיקע לאַגער-לעבן.

פרייך דערציילט מיר, אַז ער האָט מיך שוין אַפגעשילדערט פאַר דער
פּרוי און איר דערציילט וועגן מיין „דערפאַרונג“ אויף דעם געביט. נישט
קענענדיק ביי אים פועלן, אַז ער זאָל מיט איר ווייטער פאַרברענגען, איז
זי איינגעגאַנגען אויף פריצט פאַרשלאַג מיך צו באַקענען.

פרייך האָט געוווסט, אַז פאַר אַ דייטשישער פּרוי איז שטרענג פאַר-
באַטן צו האָבן אינטימע באַציונגען מיט אַ פוילישן מאַן. אַבער ער האָט
געהאַלטן, אַז מען קען אַרומגיין דאָס געזעץ, ווייל קיינער, אַחוץ ער,
איך און זי, וועלן וועגן דעם נישט וויסן. די פּרוי האָט אים פאַרזיכערט,
אַז אַלץ וועט בלייבן דיסקרעט, אויב איך וועל קומען צו איר אין באַ-

שטימטע שעהען און זיין אַנשטענדיק אַנגעטאָן מיט אַ דייטשיש היטל אויפן קאַפּ. עסן און טרינקען וועט מיר ביי אַזאַ „וויזיט“ זיכער נישט פעלן. איך האָב פּריצן דערציילט, אַז מ'האַט אונדז באַלד נאָכן קומען קיין דייטשלאַנד געצווונגען אונטערצושרייבן אויף זיך אַ טויט-אורטייל פאַר האָבן געשלעכטלעכע באַציונגען מיט אַ דייטשישער פּרוי. ער האָט מיר באַרויקט, אַז די פּרוי וועט שוין זאָרגן פאַר מיין זיכערקייט... און אויסער דעם בין איך דאָך, ווי אַן אַפּשטאַמיקער פון פּויזנער אומגעגנט, מער דייטש ווי פּאַליאַק. ער האָט געגלייבט, אַז ערגעץ אין די אַרכיוון אין מיין פּויזנער שטעטל קען מען דאָס פעסטשטעלן. אַזוי איז אויך געווען מיט זיין פּוילישן פּאַטער. דער פּאַקט אַליין, וואָס איך רעד אין זיין שפּראַך און טראַג אַ דייטשישן פּאַמיליע-נאַמען פּריבעל, באַווייזט, אַז אין מיר פּליסט דייטשיש בלוט...

ווען איך האָב, נאָך אַלע זיינע צורעדענישן, דאָך זיך אַפּגעזאָגט אַנ-צונעמען זיין פּאַרשלאַג, האָט ער אויסגעלאַכט מיין נאַיווקייט און מיין שרעק. איך האָב פּאַרלוירן ביין ביסל אַנווען ביי אים. מער האָט ער מיט מיר וועגן דעם נישט גערעדט און מער בין איך אים נישט אַנגעגאַנגען. פּריצס דערווייטערן זיך פון מיר האָט מיר נאָך שווערער געמאַכט איבערצוטראַגן די לאַסט פון דער אַרבעט אין דער נידעריקער שטרייב. איך האָב זיך דערפּילט ווי אַן איינזאַמער אויף אַ פּינצטערן אינדזל. אַחוץ דעם מייסטער און דעם שטייגער, וועלכע פּלעגן פּאַרבייקריכן, האָב איך קיין לעבעדיקן נפש פאַר די אויגן נישט געזען אין משך פון דער גאַנצער שיכט.

פּריץ פּלעגט זיך אַנעסן צו דער זעט, און ביי דער שטילער אַרבעט, ווען ער האָט אונטערגעבויט, צוגעזונגען צום טאַקט פון דער לויפּנדיקער רוטשע, וואָס האָט גערוישט ווי אַ וואַסער-שטראָם. מיטן זינגען האָט ער געוועקט אין זיך חשק צו דער אַרבעט צווישן די נידעריקע שטייגערנע ווענט. פּריץ האָט אפּשר נישט געמיינט זיך צו רייצן מיט מיר, אָבער יעדעס מאָל ווען איך האָב דערהערט זיין געזאַנג, האָט אין מיר געקאַכט דאָס בלוט פון קנאה און ווייטיק.

נאָך עטלעכע וואָכן פון נישט רעדן צווישן זיך, ווען פּריץ איז געזעסן

ט ע ג אן ליכט

און צוגעזונגען צו די קלעפ פון האַמער אין מיטן אונטערבויען, האָב
איך זיך אַראָפּגעשאַרט נידעריקער צו אים און אונטערגעכאַפּט די
מעלאָדיע, וואָס איך האָב אים שוין אַ סך מאָל געהערט זינגען. איך האָב
אויף אַזאַ אופן געוואָלט ווידער זיך דערנענטערן צו אים. פריץ האָט זיך
אומגעקוקט מיט אויסגעקרימטע אויגן און מיר אויפּמערקזאַם געמאַכט,
אַז פאַר אַזאַ פּאַליאַק ווי איך בין, פּאַסט נישט מיטצוזינגען אַ דייטשיש
ליד. איך האָב געפרוווט אים אַריינצוציען אין אַ שמועס.

— איז דיר נישט לאַנגווייליק אַליין ?

— שייסע מיט דיין געזעלשאַפּט !

— פריץ, האַלטסט מיר פאַר דיין פיינט ?

— יאָ ! דו ביסט נאָך שלימער ווי אַ צווייטער פּאַלע !

— וואָרום ?

— דו ביסט אַ פיינטלעכער פּאַלע מיט דיינעם דויטשישן נאָמען !

— פריץ, פאַרשטייסט מיר שלעכט.

— שייסע מיט דיין פערשטאַנד ! האָ אַפּ !

איך בין צוריקגעקראַכן צו מיין אַרבעטס-פּלאַץ. פריץ האָט זיך
ווייטער צוגעזונגען און מיר האָט געערגערט זיין בולטע שנאה צו מיר.
מיט עטלעכע טעג שפעטער האָב איך פּלוצלינג דערהערט זיין פאַר-
שטיקטע שטים :

— סטאַניס ! סטאַניס ! קאַם היר ! קאַם היר !

איך בין שנעל אַראָפּ און געטראָפּן אים מיט אַ פאַרקוועטשטן אַקסל
אונטער אַ שפיץ פון אַן איינגעבראַכענעם שטיין. פריץ האָט מורא געהאַט
אַליין זיך צו באַפרייען פון אונטער דער לאַסט, כדי ער זאָל אין גאַנצן
נישט פאַרשאַטן ווערן. איך האָב שנעל אונטערגעבויט אויף דעם געפּער-
לעכן אַרט און פריץ איז אַרויסגעקראַכן פון אונטערן שטיין מיט אַ פאַר-
בלוטיקטן אַקסל.

נאָכן פאַרווונדעט ווערן האָט פריץ באַקומען אַ קראַנקייט-אורלויב.
אויף זיין אַרט איז געקומען אַטאַ, אַ נידעריק שמאַל דייטשל, וואָס האָט
ביים ערשטן אויגנבליק אויסגעזען, ווי אַ יינגל אין שול-עלטער, אָבער
אייניקונדיק זיך פון דער נאָענט אין זיין אָפּגענוצט פנים, האָב איך

געהאלטן פאר נאטירלעך זיין איבער 15-יאריקע ארבעט אין קוילנגרובן. אטא איז פאר מיר געווען אַ חידוש סיי מיט זיין אויסזען, סיי מיט זיין באַלדיק פאַרהיימישט ווערן מיט מיר. ער איז געווען אַנדערש ווי דאָס רוב זיינע דייטשישע קרעפטיקע חברים. עס האָט געמאַכט אַן איינ-דרוק, ווי ער וואַלט ספּעציעל, צוליב זיין ווקס, צוגעקליבן געוואָרן פאַר דער נידעריקער שטרייב.

אַטאַן האָט תּיכּף פאַראינטערעסירט צו וויסן פון וואַנען איך שטאַם און וואָס איז געווען מיין באַשעפּטיקונג פאַר דער מלחמה. אים איז געפּעלן געוואָרן וואָס איך קען זיך מיט אים צונויפּרעדן אין זיין שפּראַך. בלייבנדיק אַליין מיט מיר האָט ער מיט זיין פּריינדלעכער באַציונג פאַרווישט די גרענעץ פון האָס צווישן אים דעם דייטש און מיר דעם פּאַליאַק. מיט קינדערישער נאַיווקייט האָט ער מיר דערציילט, אַז מ'האַט אים נישט גענומען אין מיליטער צוליב זיין נידעריקן ווקס און צוליב דעם איז אים אויך שווער געווען חתונה צו האָבן.

די ביידע געשעענישן אין זיין לעבן האָט ער נישט באַדויערט. די ערשטע — ווייל ער האָט פּיינט געהאַט באַמבעס איבער זיין קאַפּ, און די צווייטע — ווייל פּרויען האָבן אים אויסגעמיטן און ער אַליין האָט קיין מאָל נישט באַמיט זיך צו האָבן ביי זיי דערפּאָלג.

אַז אַטאַ ליידיט פון אַ מינדערווערטטיקייט-געפּיל איז מיר קלאַר געוואָרן באַלד נאָך די ערשטע טעג פון מיין באַקאַנטשאַפּט מיט אים. איך האָב דאָס דערקענט אין זיין אויפּפירן זיך צווישן די דייטשישע קוילנגרעבער. זעלטן ווען האָט ער אויפּן וועג צו דער אַרבעט אַנטייל-גענומען אין זייערע געשפּרעכן. האָט ער אַ מאָל געלאָזט הערן אַ וואַרט, האָבן זיי פון אים חוּק געמאַכט, אַדער פשוט אים אויסגעלאַכט. ביי דער אַרבעט האָט אים שטענדיק פאַרפּאָלגט דער פּחד פאַרן שטייגער און פאַרן רוטשע-מיסטער. אַבער די דאָזיקע שוואַכקייטן האָבן אים דערנענטערט צו מיר.

אַטאַ האָט בולט אַרויסגעוויזן זיין מיטלייד צו מיר ווען ער האָט באַמערקט, אַז איך הונגער. איך האָב אים נישט געדאַרפּט בעטן, אַדער זוכן מיטלען פאַר דעם, נאָר ער אַליין האָט זיך מיט מיר אַנגעהויבן טיילן

מיט זיין עסן, וואָס ער האָט געבראַכט אין קוילנגרובן. איך האָב אים דערפאַר אָפגעצאָלט מיט אַ טייל פון מיין פאַרדינסט.
 נאָך יעדער שיכט איז מיין קאַנטשאַפּט מיט אַטאַן געוואָרן שטאַרקער. דאָס האָט מיר אויסגעזען כמעט ווי אומגלויבליך אין דער אַטמאָספּער פון שנאה און האָס צווישן די דייטשישע און אויסלענדישע קוילנגרעבער. ווען די רוטשע איז געבליבן שטיין ביים אויסרופן „בוטאַן“, פלעגט אַטאַ צוקריכן מיטן פעקל עסן, צעטיילן די ברויט־שניטן אויף צוויי העלפטן און ביידע האָבן מיר געשמאַק געגעסן. אַ זאַטער, איז אַטאַ געוואָרן פרייליך און שטיפּעריש. הגם עס האָט מיר אויסגעזען מאַדנע און נישט פאַרשטענדליך זיין קיצלען מיד און קאַלערן זיך איבער מיר, האָב איך אים דאָס מוחל געווען, און אַליין זיך באַטייליקט אין זיינע זינלאַזע שטיפּערייען — צוליבן געשענקטן ברויט.

צווישן די אימהדיקע שטיינערנע ווענט האָט מיר שוין מער גאַרנישט געשראַקן, אַחוץ דער הונגער. דעם סוד פון אַרויסבאַקומען קוילן האָב איך אַליין געלערנט דורך אייגענער איניציאַטיוו און געפאַר. דאָס, וואָס די דייטשן האָבן במשך פון צוויי יאָר געלערנט אין אַ גרובן־שולע, האָב איך געמוזט דערגרייכן דורך אייגענער דערפאַרונג. אַבער צו באַקעמפן דעם הונגער איז ווייניק געווען מיין איניציאַטיוו. איך האָב געמוזט וואַרטן אויף אומגעריכטע צופאַלן, וואָס איך האָב געזוכט ביי יעדער געלעגנהייט און אין יעדן מאָמענט. מיט וועמען נאָר איך בין געקומען אין קאַנטאַקט, צו וועמען נאָר איך האָב זיך דערנענטערט, האָט מיד געפירט ביי דער האַנט דער הונגער. דאָס מאָל איז דער צופאַל געווען מיין נייער דייטשי־שער שכן אַטאַ.

שוין זייענדיק דרייסיג מיט אים, האָב איך אַטאַן איין מאָל געבעטן, ער זאָל מיר ברענגען אַ „ברויט־שיין“. ער האָט נישט געשטעלט קיין פרייז, אַבער ער האָט מיר גלייך צוגעזאַגט אַנטקעגנצוקומען מיין בקשה. איצט, האָב איך געטראַכט, בין איך אַ געהאַלפענער. מיט אַ ברויט וועל איך שוין וויסן וואָס צו טאָן. קודם כל, האָב איך אויסגעריכענט, וועל איך אַ גאַנצן חודש מער נישט הונגערן און יעדן טאָג זיך קענען דערלויבן איינצובראַקן אין דער מילך־זופּ נאָך אַ פאַר פענעצלעך ברויט. און אַז

מיר וועט געלינגען דורך אַטאָן צו פאַרשאַפֿן זיך נאָך אַ ברויט, וועל איך לאַכן פֿון דער וועלט. איך וועל דאָס ברויט צעשניידן אויף דינע פענעצ-לעך און לאָזן עס אויסטריקענען אין מיין טאַרבע. בלויז דער געדאַנק, אַז ביי מיר אין שאַפקע ליגט אַ ברויט, וועט מיך זאַט מאַכן און כּוועל זיך באַפֿרייען פֿון הונגער-ווייטיק.

מיט אַ טאַג שפּעטער האָט מיר אַטאָ אויפֿן וועג צו דער אַרבעט אַריינגעשטופֿט אין האַנט אַריין אַן איינגעוויקלט שטיקעלע פּאַפּיר. דערין האָט זיך געפֿונען אַ שמאַל געל צעטעלע. אויף צו מאַרגנס האָב איך אויף דעם זעלבן וועג געגעבן אַטאָן אַן איינגעוויקלט שטיקעלע פּאַפּיר. דאָרט איז געלעגן אַ צענער-מאַרק-באַנקנאָט — אַ זעקסט-חלק פֿון מיין חודש-לעכן פּאַרדינסט.

דעם רוף „בוטאַן“, וואָס איז, ווי יעדעס מאָל, פֿון מאַטאַר-פֿונקט דערגאַנגען צו מיר, האָב איך צווישן מיינע האַנט-פּלאַכן איבערגעשיקט טיפּער אַראַפּ, ביז דער אָפהילך, וואָס האָט זיך געטראָגן פֿון פֿונקט צו פֿונקט איז פּאַרלורן געגאַנגען אין דער שוואַרצער טיפּקייט. די רוטשע איז שטיין געבליבן.

אַטאָ איז דאָס מאָל נישט אַרויפגעקראַכן צו מיר מיט זיינע פּירקאַנ-טיק-איינגעוויקלטע ברויט-שניטן. ער איז געבליבן אונטן אויף זיין אַר-בעטס-פּלאַץ, צווישן די אונטערגעבויטע קלעצלעך, געזעסן אַן איינגע-בויגענער מיטן אַראַפּגעלאָזטן פנים איבערן פֿונאַנדערגעוויקלטן פּאַפּיר צווישן זיינע פּיס, געקייט, און יעדן ביס פּאַרטרונקען מיט קאַווע. ער איז געזעסן זיבן מעטער פֿון מיר, און דאָך האָט געשלאָגן פֿון דאָרט דער ריח פֿון פּריש ברויט מיט שמאַלץ, אַזש דער קאַפּ האָט זיך מיר פּאַר-דרייט. ער האָט געגעסן שנעל. דאָס האָב איך דערקענט פֿון גיכן אונטער-טראָגן די בלעכענע באַנקע צום מויל. און וואָס שנעלער ער האָט געשלוּנ-גען, אַלץ שטאַרקער האָט מיר געשטאַכן אונטער די באַקן. פּאַר וואָס האָט זיך אַטאָ אַזוי געאַיילט מיטן עסן? ער האָט דאָך נאָך געהאַט גענוג צייט ביז צום סוף פֿון אַרבעטס-איבעררייס.

אַטאָ האָט היינט נישט געטיילט מיט מיר זיין עסן, ווייל ער האָט געמיינט, אַז איך האָב שוין מיטגעבראַכט פֿון דעם ברויט, וואָס ער האָט

ט ע ג אן ליכט

מיר פאַרקויפט. ער האָט אָבער נישט געוואָסט, אָז אויסטוישן דעם „שיין“ אויף אַ ברויט איז פאַר מיר געווען אַ שווערע אונטערנעמונג. איך האָב זיך געגרייט אים דאָס דערציילן. זאָל ער וויסן, אָז איך הונגער. דערווייל איז אַטאָ צוגעקראַכן צו מיר. זיינע ליפּן האָבן נאָך געגלאַנצט, פון זיין מויל האָב איך דערפילט דעם ריח פון ברויט מיט שמאַלץ. איך האָב זיך געמוזט פון אים אָפרוקן.

— וואָרום דערווייטערסטו זיך פון מיר ?

— ווייל דער גערוך פון ברויט, וואָס דו האָסט געגעסן, פאַרשאַפט

מיר קאַפֿ-שמערצן.

— ניין, סטאַניס, דו לייגסט ! — האָט מיר אַטאָ פאַרגעוואָרפן.

— אַטאָ, גלייב מיר, אָז מיין הונגער טוט מיר איצט וויי.

— שייסע מיט דיינעם הונגער ! — האָט זיך אַטאָ אַ טרייסל געטאָן —

איצט וויל איך, אָז דו זאָלסט זיין גוט צו מיר, ווי איך צו דיר.

— וואָרום מיינסטו בין איך צו דיר שלעכט ?

— ווייל דו רוקסט זיך אָפּ פון מיר.

— צו וואָס ברויכסטו מיך לעבן דיר ?

— איך וויל דיך צערטלען...

— דו טרוימסט ? מיינסט, אַטאָ, אָז די קוילן-ברעקלעך אונטער דיר

זענען שפּרינגפּעדערן פון אַ מאַטראַץ און איך — אַ פרוי ? ...

— פּווי ! איך האָס די פּרויעז ! איך ליב נאָר מענער !

איך האָב אָנגעקוקט אַטאָן, געזוכט אויף זיין פנים כאַטש אַ סימן פון אַן איראַנישן שמייכל נאָך זיינע ווערטער, וואָס האָבן אויסגעזען גיכער ווי אַ באַנאַלער שפּאַס, אָבער אַטאָס פנים האָט אויסגעדריקט כּעס צוליב מיין צווייפּלהאַפטן בליק אויף אים. באַלד איז זיין אָנגעצויגענע שטימונג געוואָרן נאָכגעלאָזענער.

— סטאַניס, לאַזטו דיך „פּיקן“, האָסטו מער קיינעם הונגער...

דאָס געפיל פון עקל, וואָס אַטאָ האָט דערוועקט אין מיר, האָב איך

פאַרדעקט מיט אַ שפּאַטישן שמייכל. דאָס האָט אַטאָן פאַרפירט און

ער איז געוואָרן נאָך דרייסטער :

— וואָן דו איינשטימסט, ברענגע איך דיר מאַרגן פיל צום פרעסן...

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

איך האָב זיך אָפּגערוקט פּון אַטאַן און אים אויסגעלאַכט.
— טרייבסטו שפּאַס מיט מיר, סטאַניס?
— איך דענקע, דאָס דו, אַטאַ, טרייבסט מיט מיר שפּאַס.
— סטאַניס, דו ביסט דום, דו פאַרשטייט ניכטס... — האָט אַטאַ
אַנגעוויזן מיטן שפיץ פינגער אויף זיין שטערן.

די קייט האָט זיך אַ שאַר געטאַן אין דער רוטשע. איך האָב געלאָזט אין
גאַנג מיין לופט־האַמער. אַטאַ האָט זיך דערפילט אַנטוואָפנט. אַן אַנגעלאַדע־
נער מיט אַ פאַרביסענעם שווייגן איז ער אַראָפּגעקראַכן צו זיין אַרבעטס־
פלאַץ.

דאָס איז געווען מיין לעצטער געשפרעך מיט אַטאַ. ער האָט מיך אַג־
געהויבן אויסמיידן, און ווען אים איז אויסגעקומען מיר פאַרבייצוגליין, האָט
ער געוואָרפן אין מיין זייט אַ פיינטלעכן בליק.

דערנאָך האָט אַטאַ אַרויסגעוויזן זיין פיינטשאַפט צו מיר אויך ביי דער
אַרבעט. ווען די רוטשע איז געוואָרן איבערגערוקט נאָענט צו דער קוילן־
וואַנט, האָט ער מיט אַ בייזער כוונה אַריינגעוואָרפן אַ שפיציקן קוילן־שטיק,
וואָס האָט דורכגייענדיק געדאַרפט מיך צודריקן צו דער וואַנט. איך האָב
דאָס באַצייטנס באַמערקט און מיט דעם לופט־האַמער געשפּאַלטן דאָס שטיק.
אַ ביסל שפּעטער האָט ער איבערגעזורט דאָס זעלבע. איך האָב אַראָפּגע־
שריגן צו אַטאַ און אים געוואָרנט.

— לעק מיר דעם „אַרש“ — האָט ער אַרויפגעשריגן צו מיר.

— דיינעם באַשייסטן „אַרש“?

— האַלט די שנאָצע, פערפלוקטער פּאַלע!

קעגן אַטאַס אַגרעסיווקייט האָב איך זיך געמוזט פאַרטיידיקן.

— 1X1-1

מיט די ציפּערן האָב איך סיגנאַליזירט דורך דער לופטרער.

די רוטשע איז געבליבן שטיין.

— פּונקט 12! רוטשע־מייסטער, אַרונטערקומען!

מיין רוף איז איבערגעאַנגען פּון פּונקט צו פּונקט איבער דער גאַנצער

שטרייב.

— 2X1-1

ט ע ג אן ליכט

די רוטשע האָט ווידער אָנגעהויבן גיין. דער מייסטער איז אָנגעקומען צו מיין אַרבעטס־פּלאַץ. איך האָב אים געמאָלדן וועגן אַטאָס שטערן מיר אין דער אַרבעט. אַטאָ האָט געלייקנט און געפרוווט וואָרפֿן זיך אויף מיר שלאָגן. איך האָב זיך געכאַפט צום לופט־האַמער. ראָלאַנד איז אַריין צווישן אונדז און געוואָרנט קעגן שטערן די אַרבעט. די וואָרענונג האָט אַטאָן גע־צוימט ביז צום סוף שיכט.

אויף צו מאַרגנס האָט ראָלאַנד אונדז פּונאַנדערגעטיילט אין באַזונד־דערע פּונקטן, ווייטע איינער פון צווייטן. אַטאָ איז מער נישט געווען מיין אַרבעטס־שכן.

דער ברויט־קופּאָן, וואָס איך האָב באַקומען פון אַטאָ איז נאָך געלעגן ביי מיר אין טאַש. איך האָב געזוכט אַ מעגלעכקייט אויף וואָס פאַר אַן אופן איינצוקויפן דאָס ברויט. אַ ניי אָנגעקומענער פּאָליאַק פון אַ דייטשיש דאָרף האָט מיטגעברענגט ברויט־קופּאָנען. איך האָב זיך אָפּגערעדט צו גיין מיט אים אין שטאַט.

יוזעף, מיין נייער שכן, איז געגאַנגען מיט מיר איינקויפן דאָס ברויט. ער האָט גענומען אויך מיין קופּאָן און איך האָב אים באַגלייט ביזן שפּייז־געוועלב, ווהיזן ער איז אַריין און זיך אַוועקגעשטעלט אין דער ריי צווישן די דייטשישע קונים.

יוזעף איז צוריקגעקומען פון געוועלב אין דער באַגלייטונג פון אַ געל־מונדירטן דייטש, וואָס האָט אונדז ביידן אַוועקגעשטעלט אין מיטן גאַס. דער דייטש מיטן האַקנקרייך אויפן אַרבל האָט אונדז באַפוילן צו גיין פּאַרויס.

— יוזעף, זאָלסט זאָגן דעם אמת, אַז די ברויט־קופּאָנען האָט דיר גע־שענקט דער דייטשישער פּויער ביי וועמען דו האָסט געאַרבעט. מיט אַ קלאַפּ אין רוקן האָט דער דייטש מיך געוואָרנט נישט צו רעדן, מיר זענען איצט אַרעסטירטע.

אין דער זשאַנדאַרמערע האָט דער געל־מונדירטער דייטש געמאָלדן, אַז ער האָט אונדז פּאַרהאַלטן ביים וועלן איינקויפן ברויט.

אַ זשאַנדאַר האָט מיך מיט יוזעפֿן פּונאַנדערגעטיילט. מיך האָט ער דעם ערשטן אַריינגעפירט אין אַ צימער. אַ דיקער פּאָליציימאַן ביי אַ שרייבטיש האָט מיט אַ שאַרפֿן בליק מיך צוגערופן צו זיך.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

— וויסטו, דאס אים דויטשלאַנד פאַרבאַטען איזט פיר אַוסלענדער
קאַופען בראַט? — האָט דער פּאָליציימאַן געפרעגט נאָכן אויסהערן דעם
ראַפּאָרט צוליב וואָס פאַר אַ חטא איך שטיי פאַר אים.
— ניקס פּערשטיין דויטש — האָב איך געעענטפּערט מיט אַ געצוימ-
טער רויקייט.

— צייג דיין קענקאַרטע!

איך בין געשטאַנען גלייך אויסגעצויגן אין נישט געענטפּערט.
— דאָקומענט! דאָקומענט! — האָט אין אויפּרעגונג געשריגן דער
פּאָליציימאַן.

איך האָב פון בוזעם-טאַש אַרויסגעצויגן מיין אַרבעטס-קאַרטע. דער
זשאַנדאַר האָט אַריינגעקוקט אין דאָקומענט און געכאַפט אַ בליק אויף דער
אויסגענייטער „פ“ אויף מיין ברוסט. ער האָט אָנגעקלונגען אין טעלעפּאָן.
באַלד איז פון אַ צווייטן צימער אַריינגעקומען אַ פּרוי, און זי האָט פאַר מיר
איבערגעזורט זיין פּראַגע אין אַ צעבראַכענעם פּויליש.
— איך בין נישט אַריין קויפן קיין ברויט.

— וועמען געהערן די ברויט־שיינען? (די פּרוי זעצט איבער אין
פּויליש).

— נישט צו מיר.

— פון וואַנען האָט דיין קאַלעגע גענומען די ברויט־שיינען?
— פון דייטשישן פּויער ביי וועמען ער האָט געאַרבעט — זעצט די
פּרוי איבער אין פּויליש.

— און דו האַסט ברויט־שיינען?

— ניין.

דער אויספאַרשער האָט באַפוילן דעם זשאַנדאַר, אַז ער זאָל מיך
רעוידירן. אַלע מיינע טאַשן זענען געווען לער. נאָך דעם האָט מען מיך
אַרויסגעפּירט, און יוועף איז אַריין אין זעלבן צימער. נאָך אַ לענגערער
אויספאַרשונג איז ער פון דאָרט אַרויס מיט אַ בלאַס פנים. ער האָט מורא
געהאַט אַ וואָרט אויסצורעדן. אַ זשאַנדאַר האָט אונדז געוואָרנט נישט צו
קויפן מער קיין ברויט, אויב מיר ווילן אויסמיידן אַ קאַנצענטראַציע־לאַגער,
און באַפוילן אונדז צו גיין צוריק אין לאַגער.

יוועף איז געווען צופרידן נאָך דער איבערגעקומענער שרעק, אָבער
מיר איז געווען אומעטיק, ווי איך וואָלט פאַרלוירן אַ גרויס פאַרמעגן.

קאפיטל צוועלף

נאָכן אומקערן זיך פון קאָנצענטראַציע-לאַגער איז באַלעק געווען שטאַרק נערוועז. אין קוילנגרובן האָט אים יעדע שוועריקייט געערגערט. ער האָט פאַרלוירן דאָס געדולד צו מענטשן און אויך צו זיינע אַרבעטס-מכשירים, וועלכע ער האָט געשאַלטן און געשלידערט פון די הענט ביי יעדער מינדסטער שטערונג.

אין די נעכט האָט באַלעקן זיך געדאַכט, אַז אַלע פליי, לייז און וואַנצן מיידן אויס זיינע שלאַפנדיקע שכנים און זיי קריכן נאָר צו אים, שטעכן, בייסן זיין לייב און רייסן פון אים לעבעדיקע שטיקער.

באַלעק האָט אויסגעפונען אַ מיטל ווי אַזוי צו טויטן די ווערעם. ווי נאָר ער האָט דערפילט אַ שטאָך אויף זיין לייב, האָט ער צעשניטן דעם וואַרעם מיט די לאַנגע נעגל, וואָס ער האָט ספעציעל זיך געלאָזט וואַקסן. באַלעק איז שוין געווען אַזוי איינגעאיבט אין דער אַרבעט, אַז ער פלעגט עס מאַכן אין מיטן שלאַף.

אַבער אין די זומערדיקע חדשים, ווען די ווערעם האָבן זיך שטאַרק פאַרמערט, איז באַלעק מיט זיינע לאַנגע נעגל געוואָרן מאַכטלאָז, דער עי-קר קעגן די צעקוועטשטע וואַנצן מיט דעם איבלדיקן ריח, וואָס האָט גע-שלאָגן צום האַרצן. אַ פאַרשלאַפענער האָט ער זיך געדרייט פון איין זייט אויף דער צווייטער און געהאַקט דעם קאָפּ אין שטרוי-קישעלע.

די שכנים אין באַראַק האָבן מיט אומצופרידנקייט אויפגענומען באַלעקס אומרו. זיי איז נישט אַנגעגאַנגען צוליב וואָס ער האָט זיך אַזוי פאַרענדערט, און זיי האָבן אים פיינט געקריגן. נישט איין מאָל האָט באַלעק געפרוּווט פאַרטיידיקן זיך קעגן די אַנפאַלן און זידלערייען פון די שכנים, אַבער ער איז פון אַלעמען פאַרשריגן געוואָרן ווי אַ נאָר און עקשן. דאָס האָט ביי באַלעקן אָפגעשוואַכט דעם ווידערשטאַנד-געפיל און ער איז געוואָרן ביי זיך אין די אויגן נאָך מער געפאַלן.

וואצעק איז מיטגערופן געוואָרן מיט די שכנים. אויך ער האָט זיך געשטעלט אויף זייער זייט, ווען באַלעק איז אָנגעגריפן געוואָרן. וואַצעק האָט איצט געפינען די געלעגנהייט זיך אָפצורעכענען מיט באַלעקן פֿאַר אַלע קלענערע און גרעסערע סכסוכים צווישן זיך אין משך פון זייער שלאָפן אויף איין פריטשע־בעט.

באַלעק האָט נישט געוואָסט, ווי אַזוי זיך אָן עצה צו געבן אין די אָנגע־שטרענגטע באַציונגען מיט די שכנים. צו בלייבן שטענדיק דער אויסגע־זאַכטער און אומגערעכטער — איז געווען קעגן זיין נאַטור. אים האָט גע־פרעסן דער כעס פֿאַר וואָס אַנדערע אין באַראַק פירן זיך אויף ווי זיי ווילן, קיינער האָט נישט צו זיי קיין טענות, און נאָר צו אים האָט יעדער איינער חוצפה. אָדער מען לאַכט אים אויס, אָדער מען שרייט אויף אים.

אויך פֿאַרן אַוועקנעמען אים אין קאַנצענטראַציע־לאַגער האָט באַלעק שטאַרק געליטן. אָבער פריער האָט ער געהאַט אין זיך מער מוט און כוח צו באַקעמפן די צרות און דעם הונגער. די ערשטע צייט פלעגט ער גנבנען פון די שאַפקעס אַ נישט דערהיטן שטיקל ברויט, ביז מ'האַט אים געכאַפט ביי דער האַנט און ער האָט דערפֿאַר באַקומען גוט אָנגעבראַכן די ביינער. נאָך דעם פלעגט ער מיט חניפה־שטיקלעך אויסבעטן אַ פענעצל ברויט אָדער אַ פֿאַר לעפל זופ, ביי וועמען ער האָט געקענט, אַבי איין מאָל כאַטש צו דערפילן דעם טעם פון ווערן זאַט. אַזוי איז עס געווען ביז ער איז אַרייַן־געפאַלן אין די הענט פון דער געסטאַפֿאַ.

פון קאַנצענטראַציע־לאַגער איז באַלעק צוריקגעקומען מיט גרעסערע ווונדן אין זיין נשמה, ווי אויף זיין לייב. אים איז שווער געווען צו פֿאַרגעסן די אַלע איבערגעלעבטע פיינען אין משך פון די דרייסיק טעג קאַנצענטראַציע־לאַגער. די ווונדן אויף זיין קערפער זענען שוין געווען פֿאַרהיילט, אָבער אין אים איז נאָך געבליבן דאָס געפיל פון שרעק צו יעדן, וואָס האָט זיך קעגן אים פֿאַרמאַסטן.

די שכנים האָבן געחוקט פון באַלעקס נידערשלאַנגקייט. אַז באַלעק האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים עק פון טיש מיט אַן אַראַפגעלאָזט פנים אויף זיינע צונויפגעלייגטע הענט און אומעטיק געקוקט צום שטיינערנעם דיל, האָבן שטענדיק זיך אויסגעפונען פלינקע הענט, וואָס האָבן אים אַ צופ

געטאָן ביי אַן אויער און גיך זיך צוריקגעצויגן הינטער זיינע פלייצעס. דאָס האָט אַלעמען געמאַכט לאַכן, אָבער באַלעקן האָט דאָס אויפגערעגט ביז ציין־קריצעניש.

איין מאָל האָט באַלעק אָנגעכאַפט בראַנעקס האַנט, וואָס איז שוין גע־ווען נאָענט צו זיין אויער. צווישן זיי ביידע איז אויסגעבראַכן אַ קורץ גע־שלעג, וואָס האָט זיך געענדיקט מיט באַלעקס נצחון. בראַנעק איז געבליבן שטיין ביי דער וואַנט מיט אַ צעבלוטטיקטער נאָז און באַלעק האָט זיך צוריק אוועקגעזעצט אויף זיין אָרט מיט אַ נאָך נישט געשטילטן כעס. דאָס מאָל איז בראַנעק געבליבן דער אויסגעלאַכטער.

בראַנעק, דער אַלטער קאוואַלער, וואַלט זיך מיטן יונגן באַלעק קיין מאָל נישט אַריינגעלאָזט אין אַ געשלעג. דאָס וואַלט אים נישט געפאַסט צו דער ראַל, וואָס ער האָט געשפילט צווישן די שכנים אין באַראַק, ער, דער פרומער בראַנעק, האָט מער נישט געוואַלט, ווי מיטבאַטייליקן זיך אין דער אלגעמיינער חוץ־שפיל איבער באַלעקן, און אויך ער האָט אים געפרוווט געבן אַ צופ ביים אויער. ביי אַלעמען האָט באַלעק פאַרשפעטיקט מיטן אויפהייבן דעם קאַפּ, נאָר גראַד אים, בראַנעקן, האָט באַלעק גע־כאַפט פאַר דער האַנט. בראַנעקן האָט דאָס שטאַרק געקרענקט, ווייל זינט ער וווינט אין באַראַק האָט ער שוין אויסגעפירט אַ סך גנבהלעך און קיין מאָל האָט אים קיינער נישט געקענט כאַפּן ביי דער האַנט.

אים האָבן גוט געקענט זיינע דאַרפישע שכנים פון ליוויטשער געגנט. זיי האָבן געווסט צו דערציילן, אַז בראַנעק איז אין איין נאַכט פעיק געווען צו מאַכן אַ גנבה אין דאָרף, פאַרקויפן זי, פאַרשיכורן דאָס געלט, און דערנאָך זאָל מען אים געפינען אַ רויקן שלאַפן אויף זיין שטרויזאַק.

איין מאָל איז ער אַריינגעפאַלן ביי אַ גנבה. ער האָט איבערגעטראָגן סנאַפעס קאָרן פון אַ ווייטן שכן אין דאָרף צו זיך אויף זיין פעלד. בראַנעק האָט זיך געשוואַרן, אַז דאָס איז זיין קאָרן, אָבער דער שכן האָט דער־קענט די זאַנגען פון זיין שניט, וואָס זענען שוין געווען צוזאַמענגעמישט מיט בראַנעקס סנאַפעס. אין געריכט האָט דער שכן פאַרשפילט, אָבער אין דאָרף האָט מען בראַנעקן געהאַלטן פאַר אַ נישט אַנטדעקטן גנב.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

אזא איז בראַנעק אויך געווען צווישן די שכנים אין באַראַק. ער האָט קיין מאָל נישט געגנבעט פון אַ שאַפקע מער וויפל ער האָט באַוווּזן גלייך אויפצוצעסן.

נאָכן געשלעג מיט באַלעקן האָט בראַנעק זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ באַהאַלטן נקמה-געפיל און געזוכט אַ געלעגנהייט אַפּצוצאָלן באַלעקן פאַר דער חרפה, וואָס ער האָט אים פאַרשאַפט.

איין מאָל, אין אַ זונטיקדיקן פרימאָרגן, ווען אַלע לאַגעריסטן פרייע פון דער אַרבעט האָבן זיך געפונען אין לאַגער, איז צווישן די שכנים אין באַראַק אויסגעבראַכן אַ קריגעריי צוליב אַ געגנבעטן קוכן. לעאָן, ביי וועמען מ'האַט דעם קוכן געגנבעט, האָט געהאַקט מיט דער פויסט אין טיש און געדראָט מיט איבערקערן דעם באַראַק, אויב מ'וועט אים תיכף נישט אומקערן דעם קוכן, וואָס ער האָט מיט אַ טאַג פריער באַקומען צוגע-שיקט פון דער היים.

לעאַנס אויפגערגטע שטים האָט אַפּגעהילכט אין באַראַק. קיינער האָט נישט געוואָגט צו פאַרמעסטן זיך מיט אים. אַלע האָבן געוווּסט, אַז אין לעאַנס קרעפטיקע הענט איז בעסער נישט אַריינצופאַלן.

האַט זיך אויסגעפונען איינער, וואָס האָט מיט אַ דרייסטער שטים זיך אַרויסגעשטעלט פאַרטיידיקן דעם כבוד פון די באַליידיקטע שכנים, און דאָס איז, צו אַלעמענס פאַרווונדערונג, געווען גראַד בראַנעק. לעאָן איז צוגעלאָפן צו אים מיט אויסגעצויגענע שטייפע פינגער, ווי דורכצו-שטעכן בראַנעקס אויגן, אָבער בראַנעק האָט זיך נישט פאַרלוירן, נאָר מיט אַ פאַר שטילע ווערטער פאַריאַגט לעאַנען צו באַלעקס שאַפקע.

די שכנים האָבן אַנגעשטעלט זייערע בליקן אויפן איינגעבויעגענעם לעאָן ביי באַלעקס שאַפקע, פון וואַנען עס האָבן אַנגעהויבן אַרויספליען אַלטע צעקנייטשטע שמאַטעס. פלוצלינג האָט זיך אויפן דיל אַ קאַלער געטאָן אַ שטיקל קוכן. לעאָן האָט דאָס אַ כאַפּ געטאָן, אַ וויילע זיך איינגעקוקט אין דעם און גלייך אויסגעדרייט דעם קאַפּ צום בעט, פון וואַנען באַלעק האָט אַרויסגעקוקט אַ צעטומלטער.

— אין דיין מאַמען אַריין! איך וועל דיך צעטרעטן ווי אַ וואַרעם.

דו וועסט וואַגן ביי מיר צו גנבענען?

מיט א פארהאקטן אטעם איז באַלעק געזעסן אַ נאַקעטער אַנטקעגן
לעאַנס געביילטע פּויסטן איבער זיין פנים.

— מיט וואָס פאַר אַ רעכט ביסטו צוגעגאַנגען צו מיין שאַפּקע?
— איך בין ביי דיין שאַפּקע נישט געווען און דיין קוכן פאַר מיינע
אויגן נישט געזען — האָט באַלעק געענטפערט מיט אַ ציטערדיק קול.

— דו האָסט נאָך די חוצפה צו לייקענען? קריך אַראָפּ פון בעט!
— לעאַן, ווי גאָט איז מיר ליב!

— דו שטיק טינּופּת! — האָט לעאַן אים געשלעפּט פאַר די האָר —
פאַרמאַך די מאָרדע!

די אַנגעלאַפּענע שכנים האָבן גערופן צו לעאַנען:
— לערן אים אָן, אַז ער זאָל מער נישט גנבענען!
— אין די ציין אַריין! אין די ציין אַריין! — האָט בראַנעק אַראָפּ-
געשריגן פון אַ באַנק.

לעאַן האָט געוויזן זיין כוח. מיט איין קלאַפּ האָט ער באַלעקן אַוועק-
געלייגט אַ צעבלוטיקטן.
— גיב אים! גיב אים נאָך!

— זאָל אים דער טייוול נעמען! — האָט לעאַן אַ מאַך געטאָן מיט
דער האַנט און איז אַוועק אין אַנדערן עק באַראַק.

באַלעק איז געלאָפּן מיט דער האַנט אויפן פנים אין וואַש-צימער,
געשווענקט דאָס מויל ביו פון זיינע ציין האָט אויפגעהערט רינען בלוט.

לעאַנס צעקאַכטע בלוטן האָבן זיך נישט געקענט איינשטילן. ער האָט
אַ רוף געטאָן בראַנעקן צו זיך, און ביידע זענען זיי מיט אייליקע טריט
אַרויס פון באַראַק.

באַלעק איז געלעגן אויסגעצויגן אויף זיין בעט מיט אַן איבערגעדעקט
פנים. אַלע זענען געווען ביי דער מיינונג, אַז ער האָט באַקומען אַ פאַר-
דינטע שטראַף. „זאָל ער נישט גנבענען — האָבן די שכנים גערעדט
צווישן זיך — וועט אים קיינער נישט שלאָגן.“

פיאַטר, מיין נאַענטסטער שכן פון אויבערשטן פּריטשע-בעט, איז
געלעגן אויף דער זייט און אַראַפּגעקוקט צו באַלעקן. אויף זיין פנים האָב

איך דערקענט, אז ער, דער געוועזענער פאראבעק ביים יידישן מילנער אין ליוויטש, נעמט זיך איבער פון באַלעקס מצב.

איך האָב געוואָלט אויפֿוועקן אין דעם שטילן באַיאָרטן פֿיאָטר דאָס געפֿיל פֿון מיטלייד צו אַן אומשולדיק געשלאָגענעם. איך האָב אים געזאָגט, אַז עס איז אַ גרויסע זינד צו רודפֿן אַזאָ אויסגעמאַטערטן מענטש, ווי באַלעק.

פֿיאָטר האָט נישט אַראָפֿגענומען זיין בליק פֿון באַלעקס בעט, גע-שאַקלט מיטן קאַפּ און אַ פֿאַר מאָל איבערגעחזרט :

— אַ גרויסע זינד... אַ גרויסע זינד...

— פֿאַניע פֿיאָטזשע — האָב איך זיך אויסגעבויגן צו זיין בעט — פֿאַר וואָס זאָלן, מיר דערלאָזן, אַז באַלעק זאָל שטענדיק זיין דער באַעוול-טער און געשלאָגענער ?

— ווער פֿון אונדז קען דען פֿאַרמעסטן זיך מיטן שטאַרקן לעאַן, בפרט נאָך, אַז באַלעק האָט ביי אים געגנבעט ?

— דאָס איז נאָך קלאָר נישט באַוויזן געוואָרן.

— אָבער ביי באַלעקן האָט דאָך לעאַן געפֿונען אַ שטיק פֿון זיין קוכן. איז דאָס נישט קיין באַווייז ?

— אין דעם גייט עס טאַקע. איך האָב אַ חשד, אַז נישט באַלעק, נאָר בראַנעק האָט דעם קוכן געגנבעט.

— פֿאַר וואָס — האָט פֿיאָטר אָפֿגעריסן זיין קאַפּ פֿון שטרוי-קישעלע — מיינט איר אַזוי, פֿאַניע סטאַניסלאָוויע ?

— ווייל דווקא בראַנעק דער גנב האָט אַנגעוויזן לעאַנען אויף באַ-לעקס שאַפֿקע.

— מ'קען אפשר אַזוי טראַכטן, אָבער אַלע האָבן דאָך געזען די גנבה ביי באַלעקן אין שאַפֿקע — האָט פֿיאָטר צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ צו זיינע ווערטער.

— פֿאַניע פֿיאָטזשע, ווען לעאַן האָט אָפֿגענומען דאָס פֿעקל פֿון פֿאַסט, איז באַלעק געווען אין קוילנגרובן. פֿאַרן שלאָפֿנגיין זענען מיר אַלע געווען אין באַראַק. אין דער צייט פֿון נאַכט-אַלאַרם איז באַלעק געווען צוזאַמען מיט אונדז אין בונקער. איז ווען האָט ער געגנבעט ?

ט ע ג א ן ל י כ ט

— ביי נאכט, ווען אלע זענען געשלאָפֿן.

— איך בין זיכער, אַז נישט.

— זייט נישט אַזוי זיכער. באַלעק איז צו דעם פעיק.

— ווען באַלעק האָט דאָס לעצטע מאָל געקריגן געשלאָגן פון סטע-פֿאַנען, האָט ער פֿאַר מיר געשווירן, אַז ער וועט שוין מער נישט גנבענען.

— יאָ — האָט פֿיאַטר זיך צעשמייכלט — ביז ס'האָט אים ווידער אַ צי געטאָן צו לעאָנס שאַפקע.

— איר האָט אַ טעות, פֿאַניע פֿיאַטזשע. איך קען גוט באַלעקן. ער וועט מער נישט גנבענען.

— ווער ווייסט? קען זיין — האָט פֿיאַטר אַ קוועטש געטאָן מיט די ליפֿן.

— צווייפֿלט נישט אין דעם. איך מיין, אַז ווען מיר ביידע נעמען זוכן אין בראַנעקס שאַפקע, וואַלט זיך אַרויסגעוויזן ווער ס'האָט געגנבעט דעם קוכן.

— קען זיין, קען זיין — איז פֿיאַטר געוואָרן נאָכגיביקער — אויף דעם סקורויסין איז אַלץ צו גלייבן.

פֿיאַטר האָט צוריק זיך אַוועקגעלייגט. מיר האָבן ווייטער געשמועסט וועגן באַלעקן און וועגן אונדזער טאַג-טעגלעכן לאַגער-לעבן. איך האָב אויסגעהערט מיט געדולד פֿיאַטרס אלע טענות און פֿאַרוורפֿן קעגן די וואָס פֿאַרשטייען נישט, אַז כאַטש אין באַראַק דאַרף זיין רויק.

באַלעק איז געלעגן מיטן פֿנים פֿאַרגראַבן צווישן זיינע צונויפֿגע-לייגטע הענט אונטערן שטערן. ער האָט זיך געפֿילט אָפֿגעזונדערט פון זיינע שכנים און נישט געוואַלט קיינעמען קוקן אין פֿנים אַרײַן. וואַצעק איז געלעגן אין זיין אונטערשטן בעט מיט אָפֿענע אויגן און אַרויפֿגע-קוקט צו אונדז. אים איז יאָ אַנגעגאַנגען וואָס מיר רעדן, אָבער ער האָט מיט קיין וואָרט זיך נישט אַנגערופֿן.

די מערהייט שכנים זענען שוין געווען אַנגעטאָן אין זייערע ריינע מלבושים. אין באַראַק האָט זיך געשטעלט מיט רעש און באַוועגונג דער זונטיקדיקער טאַג, ווען אלע זענען באַפֿרייט פון דער אַרבעט אונטער

דער ערד און מען קען זיך פרייען מיט דער אויפגייענדיקער זון איבערן
לאַגער.

מיט אַ מאָל האָט זיך צעפראַלט די טיר. אין באַראַק זענען מיט אימ-
פעט אַריין זבישעק און יאַנטשוק. הינטער זיי — לעאַן און בראַנעק. די
אַלע פיר האָבן זיך אַוועקגעשטעלט פון ביידע זייטן בעט, וווּ באַלעק איז
געלעגן אין זיין פריערדיקער פּאַזע.

— העי, דו, פרייץ! קענסט אפשר אַרויסקריכן פון אונטערן קאַץ? —
האַט זבישעק אויסגעשריגן.

— פּאַשאַל אַרויס! — האָט יאַנטשוק איבערגעשריגן זבישעקן און
אַ טרייסל געטאַן דאָס בעט.

— הינטישער זון, הערסט נישט וואָס מ'רעדט צו דיר? — האָט לעאַן
געוואַלדעוועט.

— וואָס ווילט איר פון מיר? — האָט באַלעק געפרעגט, אַ צעטומל-
טער פון פּלוצלינגן אַנפּאל אויף אים.

— מילטש! (שווייג) — האָבן אַלע צוזאַמען אויסגעשריגן.

אַראַפּרייסנדיק דעם קאַץ פון באַלעקן, האָט זבישעק באַפוילן:

— אַרויס פון בעט! אַבער גלייך!

— דו קורווישער זון, פאַר וואָס ביסטו ווידער געקראַכן צו אַ פרעמ-
דער שאַפקע? — האָט יאַנטשוק אויסגעצויגן זיין קאַפּ צו באַלעקן, וואָס
איז נאָר וואָס אַרויס פון בעט.

— איך האָב ביי לעאַנען נישט געגנבעט... איך ווייס פון גאַרנישט,
פון גאַרנישט, ווי גאַט איז מיר ליב...

— האַסט נאָך מוט צו לייקענען?! נאָ דיר! איצט וועסטו וויסן וואָס
מ'באַקומט פאַר גנבענען!

— נעמט אים! — האָט זבישעק אַנגערייצט זיינע געהילפן.

באַלעק האָט זיך אַנגעהאַלטן אין זיינע נישט פאַרמאַכטע הויזן.

יאַנטשוק, לעאַן און בראַנעק האָבן אַ כאַפּ געטאַן באַלעקן פאַר די
הענט און פיס און אים אויסגעלייגט אויפן טיש. די שכנים האָבן זיך
געשטויסן צום אַרט, וווּ באַלעק איז געלעגן און געריסן זיך פון די פאַר-
קלעמטע הענט. זבישעק האָט אַרויסגעצויגן פון טאַש אַ געפּלאַכטענע

ט ע ג אן ליכט

בייטש און אָנגעהויבן ציילן די שמיץ אויף באַלעקס הינטן: איינס, צוויי, דריי, פיר, — ביז צען.

פּיאָטר האָט מיט שאַרפע בליקן געקוקט פון זיין אויבערשטן בעט אויף דער אינקוויזיציע־סצענע. מיט ציטערנדיקע הענט האָט ער געכאַפט די הויזן און שנעל אַרויפגעצויגן זיי אויף די פּיס. אַ באַרוועסער איז ער צוגעלאָפּן צו בראַנעקס ווינקל, גענומען אויסטאַפּן דעם שטרויזאַק, גע־זוכט און גענישטערט אין די ווינקלען פון בעט.

אַן אייגענעביגענער איבער בראַנעקס בעט האָט פּיאָטר דערזען ווייסע קרישקעס, צוגעקלעפטע צום גרויען קאַץ. ער האָט די ברעקלעך צוזאַמענגעשאַרט אויף זיין האַנטפלאַך און דאָס בערגעלע קרישקעס אונטער־געטראָגן צו דער גאַז. ער האָט האַסטיק זיך אַ קער געטאַן צו בראַנעקס שאַפקע און מיט איין דריי אַראַפּגעריסן דאָס שלעסל פון אייזערנעם אויערל.

פּיאָטר איז מיטן קאַפּ אַריין אין דער צעעפנטער שאַפקע. פון זיינע שנעל באַוועגנדיקע עלנבויגנס האָט מען דערקענט, אַז ער מישט דאָרט מיט די הענט צווישן בראַנעקס אָנגעוואַרפענע שמאַטעס. צוריקציענדיק זיך פון דער שאַפקע מיט אַ שטיוול אין די הענט, האָט פּיאָטר אויסגע־רופן:

— קומט, וועט איר זען, וואָס דער סוקינסין האָט באַוויזן אָפּצוטאַן! די נייגעריקע צוזאַמענגעקוועטשטע שכנים אַרום פּיאָטרן האָבן אַריינגעקוקט אין לאַך פון שטיוול און אַריינגעמרוקעט אין דער כאַלעווע: „אַזאַ הורנזון“. אַ שטיק פון לעאַנס קוכן איז געלעגן טיף פאַררוקט אין האַלדז פונעם שטיוול.

פּיאָטר האָט מיטגערופן די פאַר שכנים צום אַנדערן עק באַראַק, צום טיש, אויף וועלכן מען האָט באַלעקן גאַר וואָס געשמיסן. פּיאָטר האָט אויסגעשריגן פון זיין אָנגעדראַלענעם האַלדז:

— לאַבזוי! איר האָט זיך געלאָזט אָפּגאַרן פון דעם גנב! לאַבזוי! זבישעק מיט יאַנטשווקן האָבן זיך פאַרהאַלטן אין מיטן וועג צום אַרויסגאַנג פון באַראַק. מיט פאַרווונדערטע בליקן האָבן זיי זיך אומגע־קוקט אויף פּיאָטרס צעשטרייטן אויסזען, אויפן גאַכהענגענדיקן שטיוול

אין זיין אויסגעצויגענער האַנט. מיט צעשמיכלטע פּנימער האָבן זיי זיך אומגעקערט צום טיש.

— איר לאַכט? אָבער דער גנב לאַכט נישט! — האָט פּיאָטר געשאַקלט מיט זיין פּויסט קעגן בראַנעקן.

זבישעק איז צוגעגאַנגען נענטער צו פּיאָטרן:

— אין וואָס גייט אייך דאָ? פון אייער שרייען פאַרשטיי איך גאַר-נישט.

— איר האָט צעהאַקט באַלעקס הינטן — האָט פּיאָטר אָפּגעמאַסטן זבישעקן מיט אַ שאַרפּן בליק — ווייל בראַנעק האָט געגנבעט דעם קוכן? — אַ משוגענער! — האָט זבישעק געזאָגט צו די צוזאַמענגעקומענע שכנים — הערט זיך איין: בראַנעק, זאָגט ער, האָט געגנבעט, און ביי באַלעקן האָט מען געפונען דעם קוכן.

— משוגע בין איך? וועט איר באַלד זען ווער ס'האָט געגנבעט! פּיאָטר האָט איבערגעדרייט דעם שטיוול, און אויפן טיש האָבן גענו-מע פּאַלן צעריבענע שטיקער קוכן. נאָכן אויסשאַקלען אַלע ברעקלעך, האָט פּיאָטר מיט אַ הילכיקן זעץ אַוועקגעשטעלט דעם שטיוול אויפן טיש. בראַנעק האָט זיך צוגערוקט צו דער וואַנט. ער האָט געפינטלט מיט די אויגן, ווי ער וואַלט נישט געקענט פאַרטראַגן די בליקן פון אַלע זייטן. זבישעק איז צוגעגאַנגען צו בראַנעקן און אים געפרעגט:

— דער שטיוול איז דיינער?

— יא, פּאַניע זבישקו.

— פאַר וואָס האַסטו אַנגעוויזן אויף באַלעקן?

— ווייל ער האָט געגנבעט.

— טאָ פון וואַנען קומען די שטיקער קוכן צו דיר אין שטיוול?

— באַלעק האָט מיר דאָס זיכער אונטערגעוואָרפן.

— וואָס? באַלעק האָט געגנבעט, אַז דו זאָלסט פרעסן דעם קוכן און

ער זאָל קריגן שמיץ?

— ס'האָבן זיך דערהערט חוּזק־געלעכטערס. בראַנעק האָט עפעס גע-

שטאַמלט, אָבער קיינער האָט אים נישט געהערט.

— נו, און אפשר — האָט זבישעק צוזאַמענגעלייגט זיינע הענט אויף

ט ע ג אן ליכט

דער ברוסט — איז דאָס געווען פונקט פאַרקערט? דו האָסט געגנבעט,
און באַלעקן האָסט דו אונטערגעוואָרפן אַ שטיק קוכן?

— ריכטיק, אַזוי איז ריכטיק! — האָבן זיך דערהערט קולות.

בראַנעק האָט געשאַקלט מיטן קאַפּ אויף „ניין“. לעאַן האָט זיך אַ ריס
געטאַן צו אים מיט אַ געביילטער פּויסט.

— ניין, ניין! האַלט זיך איין! — האָט זבישעק צעשפּרייט זיינע
הענט צווישן לעאַנען און בראַנעקן — ער וועט אַליין דערציילן דעם אמת.

בראַנעק איז געשטאַנען אַ בלייכער און געשוויגן.

— זאַגסט דעם אמת, אַדער נישט?

— ווי גאַט איז מיר ליב, אַז איך זאָג דעם אמת.

— דו קורווישער זון! — האָט פּיאַטר אַ שפּרייז געטאַן צו בראַנעקן

— זאַג, וווּ ביסטו געווען ביי נאַכט, אין דער צייט פון אַלאָרם?

— אין לופּטשוץ־קעלער — האָט בראַנעק קוים אַרויסגערעדט.

פּיאַטר האָט זיך אויסגעדרייט:

— ווייז אַן כאַטש איינעם פון די שכנים, וואָס האָט דיך געזען אין

קעלער!

— ס'איז דאָך געווען פינצטער.

— דו גנב! — האָט פּיאַטר אַריינגעשריגן אין בראַנעקס פנים —

טאַקע אין דער פינצטער ביסטו אַליין געבליבן אין באַראַק...

זבישעק האָט געפרעגט:

— ווער האָט געזען באַלעקן אין קעלער?

— איך! איך! איך! — האָבן אויפגעהויבענע פּנימער זיך

איבערגעשריגן.

וואַצעק האָט זיך אַרויסגערוקט פון צווישן די צוזאַמענגעקוועטשטע

שכנים:

— באַלעק איז געשטאַנען לעבן מיר מיט אַן אַרומגענומענעם קאַץ.

— און ווער האָט געזען בראַנעקן אין קעלער?

קיינער האָט נישט געענטפּערט אויף זבישעקס אַרומקרייזנדיקן בליק

איבער אַלעמענס קעפּ.

זבישעק האָט זיך אַ קער געטאָן מיט אַנגעצונדענע אויגן צו בראַנעקן.
אַנגעכאַפט אים פאַר די קלאַפעס און צוגעשטופט צו דער וואַנט.

— איך וועל דיך אַנלערנען!

עמעצער האָט אַ וואַרף געטאָן דעם שטיוול און בראַנעק האָט זיך
אַנגעכאַפט פאַרן אויג מיט אַ יאַמער: „אוי, יעזו!“.

— נעמט אים! — האָט זבישעק אויסגעשריגן.

יאַנטשוק, לעאָן און פיאַטר האָבן בראַנעקן געשלעפט. ער האָט זיך
געווערט, געקאַפעט און געביסן די איינגעקלאַמערטע הענט.

— אויפן טיש! אויפן טיש! — האָט זבישעק נאָך העכער זיך צע-

שריגן.

שטייף־אויסגעצויגענע הענט האָבן בראַנעקן אַ הייב געטאָן אין
דער לופט און אויסגעלייגט אים ווי אַ צוגעשמידטן צום טיש. זבישעק
האָט זיך אַוועקגעשטעלט צווישן בראַנעקס צענומענע פיס און אַנגעהויבן
ציילן נאָך יעדן מאָל אַראַפלאַזן די בייטש אויף בראַנעקס הינטן: איינס,
צוויי, דריי — פּופּצן.

נאָכן לעצטן שמיץ האָבן די הענט זיך צוריקגעצויגן. זבישעק האָט

אויסגערופן:

— פון איצט אָן וועסטו שוין מער נישט גנבענען!

דער טיש האָט זיך אויסגעקרימט און בראַנעק איז אַראַפּגעפאַלן אויף
דער ערד. מיט וואַקלדיקע טריט איז ער אַוועק צום וואַש־צימער און
איבערגעלאָזט נאָך זיך אַ פאַרעיפּושטן ריח פון זיינע דורכגענעצטע הויזן.
באַלעק איז געלעגן אויף זיין בעט און געשטילט די ווייטיקן פון זיין
געשמין לייב מיט בראַנעקס חרפה...

קאפיטל דרייצן

ראלאַנד, דער רוטשע-מייסטער, האָט אָנגעהויבן אויסמעסטן אַ מעטער קוילן מער אויף אַ שיכט. מיטן אויספירן די פאַרגרעסערטע באַרמע איז מיר אויסגעקומען שווער צו ראַנגלען זיך. זעענדיק מיינע שוועריקייטן ביי דער אַרבעט, האָט מיך ראַלאַנד באַרויקט, אַז דער מעטער ווערט צוגעלייגט בלויז צייטווייליק, ביז ער וועט באַקומען פאַר זיין נידעריקער שטרייב נאָך אַ פאַר קוילנגרעבער. איך האָב נישט געגלייבט אין זיינע צוואַנגן.

צווישן די קוילנגרעבער פון אונדזער שיכט האָט זיך פאַרשפרייט אַ קלאַנג, אַז עטלעכע קוילנגרעבער פון דער נידעריקער שטרייב וועלן איבערגעשיקט ווערן אין אַ צווייטן קוילנגרובן. יעדער איינער האָט זיך געווינטשן צו זיין צווישן די, וואָס וועלן אַרויס פון דער נידעריקער שטרייב. איך האָב זיך אָנגעכאַפט אין דעם קלאַנג, ווי אַ טרינקנדיקער אין דער שאַרף פון אַ מעסער.

נאָכן פאַרגרעסערן די באַרמע האָט ראַלאַנד מיר אָנגעהויבן מאַכן פאַרוורפן, אַז איך באַגרענעץ מיט אַ כוונה מיין אַרבעטס-קראַפט און דערמיט שטעל איך זיך אויס אויף קאַנפליקטן מיט אים און מיטן שטייגער. ראַלאַנד האָט נישט געוואָלט גלייבן, אַז איך בין נישט בכוח צו געבן אין משך פון זיבן שעה מיט נאָך אַ מעטער קוילן מער. ער האָט מיר אָנגע-וויזן אויף יענע, וואָס באַווייזן יאָ אויסצופילן אַ באַרמע, און איך טאָר נישט זיין קיין אויסנאָם.

איך האָב געוויסט, אַז ראַלאַנד שפּיאַנירט מיר נאָך אין מיטן דער אַרבעט. אים איז אָבער נישט געלונגען מיך צו כאַפן אין אַ מאַמענט פון אַן אַטעם-פּויזע.

איין מאָל, אין מיטן דער אַרבעט, האָב איך פּלוצלינג דערזען אַנקו-

מען דעם שטייגער העשקע. ער האָט זיך פאַרהאַלטן ביי מיין אַרבעטס-פונקט און אַ שטילשווייגנדיקער איז ער געבליבן זיצן הינטער מיין רוקן. דעם שטייגערס אָנגעצילטע אויגן אויף מיר האָב איך נישט געזען, אָבער איך האָב זיי גוט געפילט. פון שטייגערס פאַרהאַלטן זיך האָב איך פאַר-שטאַנען, אַז ראַלאַנד האָט מיך פאַרמסרט פאַר אים און ער איז איצט געקומען מאַכן זיין חשבון מיט מיר.

מיין לופט-האַמער האָט אומאויפהערלעך געקלאַפט און געריסן שטיקער פון דער שמאַלער קוילנוואַנט. אַ געדיכטער שטויב-וואַלקן האָט גע-קנולט אַרום מיר און פאַרטונקלט פאַר מיינע אויגן די שיין פון לאַמפּ. איך האָב זיך אַלץ טיפער און טיפער איינגעגראָבן אין דער קוילנוואַנט.

דער ליכט-פאַס פון שטייגערס בליצלאַמפּ האָט אַ שפרונג געטאָן פאַר מיינע אויגן. איך האָב אָפּגעשטעלט דעם לופט-האַמער. דער שטייגער איז צוגעקראַכן נענטער צו מיר, פאַרלאָשן זיין לאַמפּ און געפרעגט מיט אַן אָנגעלאָדענער רויקייט פאַר וואָס איך ענדיק נישט אַרויס די גאַנצע נאַרמע קוילן, וואָס ראַלאַנד צייכנט אָן פאַר מיר. דעם שטייגערס איינגע-האַלטענער טאָן האָט מיר געגעבן מוט צו ענטפערן, אַז אויך אָן דעם צוגעלייגטן מעטער באַווייזן איך קוים צו ענדיקן מיין אַרבעט ביזן סוף פון דער שיכט.

דער שטייגער האָט מיר נישט געשטערט זיך צו פאַרטיידיקן; ער האָט אַרויסגעוויזן געדולד צו מיינע רייד. ער האָט מיר אויפגעקלערט, אַז אַלע, וואָס געפינען זיך אין דייטשלאַנד, מוזן זיך אָנשטרענגען לטובת די קריגס-באַדערפענישן. זיבן מעטער קוילן אין זיבן שעה איז נישט צו פיל. דער שטייגער האָט געמאַסטן מיטן זייגער מיין אָפּגעטוענע אַרבעט אין משך פון דער צייט, וואָס ער איז לעבן מיר געזעסן און ער האָט זיך איבערצייגט, אַז עס איז נישט צו פיל, אַז איך בין בכוח צו ענדיקן מיין נאַרמע קוילן צו דער צייט.

איך האָב גוט געקענט דעם שטייגער העשקע. ער ווערט נישט דער-צאַרנט און ער דראַט נישט מיט קיין רעפרעסיעס, ער איז אָבער פעיק זיך נוקם צו זיין אין אַן אויסלענדער, וואָס לאַזט זיך נישט גענוג אויסנוצן און ער קען אים איבערגעבן אין די הענט פון דער געסטאַפּאַ. אָן אַ וואַרט

ט ע ג אן ליכט

צו ענטפערן האָב איך אויסגעהערט זיינע רייד און בלויז צוגעשאַקלט מיטן קאָפּ.

איך האָב געוווסט, אַז איך שטיי פאַר אַנשטרענגונגען, וואָס שטייגן איבער מיינע אָפּגעשוואַכטע כוחות. ממשיך זיין די אַרבעט אין דער נידעריקער שטרייב האָט געהייסן לאָזן אויסצאָפּן פון מיר דאָס לעצטע ביסל לעבן. איך האָב אַנגעהויבן טראַכטן ווי אַזוי זיך אַרויסצובאַקומען פון שטייגערס הענט.

מיט אַ טאָג שפּעטער האָב איך אַריינגעלייגט אין די שוץ־גומעס אויף די קני דראָבנע שטיקלעך קוילן. נאָך דער שיכט בין איך צוריקגעקומען אין לאַגער מיט געשוואַלענע קניען. איך האָב זיך פאַרשריבן צום דאָקטער, און ער האָט מיר באַשטימט דריי טעג לייכטע אַרבעט. דער שטייגער האָט געמוזט רעספעקטירן מיין קראַנקן־שיין און ער האָט מיך איבערגעשיקט אויף עטלעכע טעג צום האַלץ־טראַנספּאָרט.

דורך אויסגעקרימטע פינצטערע וועגן בין איך אַנגעקומען צו אַ העל באַלויכטענעם קאַרידאָר מיט באַן־רעלסן. לאַנגע רייען וואַגאַנדלעך, אַנגעלאַדענע מיט רונדע קלעצער, זענען געשטאַנען גרייטע צום אָפּפּאַרן. פון צווישן הויכע שטויסן האַלץ איז אַרויסגעקומען היינריך — אַ לאַנגער דאַרער דייטש מיט אַן אָפּגעצויגן פנים. נאָכן איבערגעבן אים די „שיין“, האָט ער מיך צוגענומען צו דער אַרבעט.

היינריך האָט מיך געהייסן זיך אַפרוען נאָך מיין שווערן הינקענדיקן גאַנג צו אים. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט לעבן מיר און מיך מכבד געווען מיט אַ שמעק טאַבאַק. ער האָט אַנגעהויבן רעדן מיט מיר מיט אַזאַ דריסטער היימישקייט, ווי ער וואַלט מיך שוין לאַנג געקענט. פון זיין לאַנגאַטעמדיק רעדן האָב איך זיך דערוווסט, אז אין דעם גרויסן קאַרידאָר ווערט קאַנצענטרירט דער גרעסטער טייל פון די האַלץ־טראַנספּאָרטן, וואָס קומען אָן מיט דער צענטראַלער ווינדע.

היינריךס אויפגאַבע איז געווען צו סאַרטירן די פאַרשידענע גרייסן קלעצער פאַר די נאָענטע און ווייטערע קוילנגרובנס. ער האָט גענוי גע-ווסט וואָסער לענג פון די קלעצער עס פאַסט פאַר די פאַרשידענע שטרייבן, וואָס ער דאַרף באַזאָרגן מיט האַלץ צום אונטערבויען.

היינריך איז געווען דער איינציקער באַלעבאָס איבער אַלץ, וואָס האָט זיך געפונען אין דעם לאַנגן אויסגעווייטן קאַרידאַר מיט די באַן-שינעס צווישן די הויכע בערגער האַלץ. ער האָט זיך נישט געדאַרפט אויס-היטן פאַר קיין מייסטער אָדער אַ שטייגערס בליצלאַמפּ. טעג און נעכט איז ער געשטאַנען ביים אַנלאָדן די קלעצער אויף די וואַגאַנדלעך און נישט געהאַט צו וועמען אַ וואַרט אַרויסצורעדן אַחוץ צום מאַשיניסט, וואָס האָט זיך פאַרהאַלטן מיט זיין לאַקאָמאָטיוול אויף אַ פאַר מינוט ביים אַרויסציען פונעם קאַרידאַר די וואַגאַנדלעך מיט האַלץ.

פון מאָל צו מאָל פלעגט דער שטייגער קומען צו היינריך אַפּנעמען אַ באַריכט וועגן די האַלץ-טראַנספּאָרטן, וואָס זענען אַנגעקומען און אַרויסגעשיקט געוואָרן פון קאַרידאַר. דאָס פלעגט דער שטייגער טאָן שוין ביים סוף פון דער שיכט, אין זיין איילעניש צום אַרויספאַרן פון קוילן-גרובן. און ווידער איז היינריך געבליבן אַליין מיט די שטומע קלעצער. ווען עס פלעגט אַ מאָל אַנקומען צו אים אַ לייכט-פאַרווונדעטער קוילן-גרעבער אויף עטלעכע טעג לייכטערע אַרבעט, און ער איז גראַד געווען אַן אויסלענדער, וואָס האָט נישט געקענט רעדן קיין דייטש, האָט היינריך, אַן אויפגערגעטער, אים אַוועקגעשטעלט אַרבעטן ווייט פון זיך, אין צווייטן קאַרידאַר. ווען ער האָט מיך דערהערט רעדן דייטש, איז ער געבליבן מיט מיר צוזאַמען.

זינט איך האָב אַנגעהויבן אַרבעטן אין קוילנגרובן בין איך דאָס ערשטע מאָל געזעסן אויפן חשבון פון די קוילן-מאַגנאַטן, געשמעקט טאַ-באָק און אויסגעהערט היינריכס דערציילונגען וועגן זיינע פאַרגאַנגענע יאָרן אין קוילנגרובן, נאָך דעם ווי זיין פאַטער, אויך אַ קוילנגרעבער, האָט אים אַפּגעגעבן אויף לערע אין דער באַרגשולע. דאָרט האָט ער זיך דערוווסט, אַז מיט מיליאָנען יאָרן צוריק איז דאָס אַרט, וווּ מיר זענען איצט געזעסן, געווען ים. אין רעזולטאַט פון נאַטור-קאַטאַסטראָפּעס איז דער ים פאַרוואַנדלט געוואָרן אין נאַסע זומפן, וועלכע זענען ווידער, אין משך פון לאַנגע צייטן, איבערגעביטן געוואָרן אין קוילן און שטיין. אַזוי זענען די שיכטן געוואַקסן אין משך פון לאַנגע יאָרן, ביז צו דער איצ-טיקער ערד-אויבערפלאַך איבער די וועסטפּאַלישע קוילנגרובנס.

טעג אן ליכט

מיט יאָרן צוריק — האָט היינריך פאָרגעזעצט — האָבן קוילנערבער בעת דער אַרבעט זיך אָנגעשטויסן אויף אינטערעסאַנטע שפורן פון יענער תקופה. נאָכן אויסגראַבן די קוילן האָבן זיי דערוען אויפן שטיינער-נעם סופיט טיפע אָפּדרוקן אין דער פאָרעם פון ביימער. דאָס איז געוואָרן אַ באַווייז, אַז אין די העכערע שיכטן, אַ ביסל נענטער צו דער ערד, זענען שוין אויף יענע זומפיקע שטחים געוואַקסן ביימער און אַנדערע מינים געוויקסן.

היינריך האָט מיר אויך דערציילט וועגן זיינע פאָרפאלן ביי דער קוילנוואַנט אין משך פון די איבער צוואַנציק יאָר אַרבעט אונטער דער ערד, ביזן פאָרלירן די צוויי פינגער פון אַ האַנט. ערשט דאָן איז ער אָנגע-קומען צו דער איצטיקער אַרבעט אין דעם קאָרידאָר.

נאָכן דערציילן וועגן זיך איז היינריך מיך באַפאלן מיט פראַגן: פון וואַנען איך שטאַם און וואָס איך האָב געטאָן פאַר דער מלחמה. אַלע מיינע דערציילונגען האָט ער אויסגעהערט מיט דער נייגעריקייט פון אַ נאָיוו יינגל.

אין היינריכס אויגן האָב איך, דער פויער פון פוינער דאָרף, אויס-געזען אַזוי פרימיטיוו ווי דאָס גאַנצע פוילישע פּאָלק, וואָס האָט זיך געלאָזט, לויט זיינע רייד, פאַרפירן אויף אַזאַ נאַרישן אופן פון רידז-שמייגלין מיט זיין פאַנטאַסטישער פראַפּאָגאַנדע, אַז די דייטשע טאַנקען זענען פון בלעך און פון דיקט. אַט די בלעכענע טאַנקען, האָט היינריך געחזוקט, האָבן פאַריאַגט די פוילישע רעגירונג צוזאַמען מיט רידז-שמייגלין נאָך די ערשטע פינף טעג מלחמה.

רעדנדיק וועגן פוילן האָט היינריך זיך דערמאַנט אין די יידן, וואָס העצן אין אַלע צייטן די פעלקער צו מלחמה, און דערפאַר מוזן אַזעלכע ווי איך לעבן אין געפאַנגענשאַפט. היינריך האָט געוויסט, אַז די יידן זענען דערפאַר באַשטראַפּט געוואָרן, אים האָט אַבער אינטערעסירט צו וויסן, צי אַלע זענען זיי שוין אויסגעהרגעט געוואָרן אָדער עס געפינען זיך נאָך ערגעץ-וווּ יידן.

מיט אַ צופרידענעם שמייכל אויפן פנים האָט היינריך געהערט, אַז

אין פוילן זענען שוין קיין יידן מער נישטאָ. ער איז אָבער געווען פול מיט חשד, אַז צווישן די פּאָליאַקן אין לאַגער באַהאַלטן זיך אויס יידן. היינריך האָט מיר דערציילט, אַז פאַר מיין קומען צו אים האָט דאָ געאַרבעט אַ פּאָליאַק, וואָס אים איז גלייך געוואָרן פאַרדעכטיקט זיין לאַנגע נאַז, איינגעהויקערטער גאַנג און זשעסטיקולירן מיט די הענט ביים רעדן. אַט די סימנים, האָט היינריך געוואוסט, זענען כאַראַקטעריסטיש נאָר פאַר יידן.

פון היינריכס שילדערן דעם פּאָליאַקס אויסזען האָב איך תיכף פאַרשטאַנען, אַז דאָס מיינט ער עדוואָרדן פון בידגאַשטש, אַן איינוווינער פון אונדזער לאַגער, וועמען די שכנים פון באַראַק האָבן צוליב זיין אויסזען גערופן מיט דעם חוק־נאַמען "קופיעץ" (הענדלער). עדוואָרד האָט טאַקע געהאַלטן אין איין פאַרקויפן און צוריק אָפקויפן זיינע מלבושים ביים שפּילן אין קאַרטן.

מיט גאַליקער שנאה האָט היינריך גערעדט וועגן עדוואָרדן, וואָס איז, לויט זיין מיינונג, ענלעך געווען צו די יידישע קאַריקאַטורן אין „שטימער“. ער האָט אים נישט געלאָזט רוען אין משך פון דער גאַנצער שיכט, געיאַגט אים פון איין קופּע האַלץ צו דער צווייטער, געהייסן אים שטויסן די וואַגאַנדלעך מיט קלעצער היין און צוריק — צי דאָס איז נייטיק געווען אָדער נישט.

פון אָנהייב האָט עדוואָרד נישט פאַרשטאַנען די סיבה פון דעם ביזן יאַגעניש. ער האָט געמיינט, אַז אַזאַ איז דער טעמפּאָ ביי דער אַרבעט צווישן די וואַגאַנדלעך מיט האַלץ, ביז היינריך האָט בעת אַ היסטערישן אַנפּאַל אים אַנגערופן „יודע“.

עדוואָרד האָט אַ ציטער געטאַן דערהערנדיק פון היינריכן דאָס שרעק־לעכע וואָרט, צוליב וועלכן ער איז שוין אין לאַגער אויסגעשטאַנען אַזוי פיל צרות. קיין שום באַליידיקונג האָט עדוואָרדן נישט אַזוי צערייצט, ווי דאָס זידלוואָרט „יודע“ אָדער „זשיד“. עדוואָרד, וואָס האָט אַליין שטאַרק פיינט געהאַט יידן, האָט מיט זיין גאַנצער קראַפט אָפּגעשטויסן פון זיך אַט דאָס וואָרט, דעם נידעריקסטן אויסדרוק פון גאַנצן לעקסיקאָן זידלוערטער צווישן די באַראַק־שכנים. איצט האָט ער פאַרגעסן, אַז ער שטייט פאַר אַ

דייטש און אין דעם זעלבן טאָן האָט ער היינריכן אָפגעענטפערט: „דו יודע!“

היינריך איז גרייט געווען אַ כאַפּ צו טאָן אַ קלאַץ און אַראָפּלאָזן אים אויף דעם פּאָליאַקס קאַפּ. נאָר עדוואַרדס באַנדאַזשירטע האַנט און דאָס פעלן פון זיין אַבסאָלוטער זיכערקייט, אָן פאַר אים שטייט באמת אַ ייד, האָט אים אָפּגעהאַלטן דערפון. אַבער היינריך האָט דאָך עדוואַרדן נישט געוואָלט צו רו לאָזן.

נאָך דער שיכט איז היינריך אַריין אין באַד, וווּ עס האָבן זיך געוואָשן די אויסלענדער. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין אַ ווינקל ביי דער טיר. פאַר די, וואָס האָבן זיך אומגעקוקט אויף אים, דעם דייטש אין דער פרעמ־דער פאַר אים אָפּטיילונג, האָט ער געמאַכט אַן אַנשטעל, ווי ער וואַרט אָפּ אַ פּאָליאַק, וואָס דאַרף נאָך אַנקומען מיט דער לעצטער ווינדע פון קוילנ־גרובן. אין דער אמתן איז היינריכס זייטיקער בליק געווען געווענדט צום אַרויסגאַנג פון וואַשרוים.

ווען ער האָט דערזען עדוואַרדן אַנקומען אַ נאַקעטן, איז היינריך אים אַנטקעגנגעגאַנגען און אָפּגעשטעלט אים אין מיטן גאַנג. היינריך האָט פאַר־לאַנגט, אָן עדוואַרד זאָל נאָכזען צי ער האָט כלומרשט נישט פאַרטוישט זיינע לעדערנע הענטשקעס ביי דער אַרבעט. אין משך פון דער קורצער צייט, וואָס היינריך איז געשטאַנען אַנטקעגן נאַקעטן עדוואַרד, האָט ער נישט אַוועקגענומען זיינע אויגן פון עדוואַרדס נאַקעטן פאַרנט.

היינריך איז אַרויס פון וואַשרוים אַן אַנטווישטער. ער האָט אַבער נישט געוואָלט רעזיגנירן פון זיין השד, אָן עדוואַרד איז דאָך נישט קיין ריינער אַריער.

איך האָב היינריכן געפרעגט, אָן אויב עדוואַרד זעט אויס ווי אַ ייד, קען דאָך ווילי מיט דער אַדלערנאַז, וואָס אַרבעט ביים מאַטאַר פון דער גומי־באַנד, אויך זיין אַ ייד. אויף דעם האָט מיר היינריך געענטפערט:

— דו קערל! וואָן אין איינער קרומען נאַזע דויטשעס בלוט פליסט,

איז עס איינע דויטשע נאַזע!

— איך ווייס? — האָב איך זיך געמאַכט נאַווי — דאָס בלוט איזט ביי

יעדעם מענטשן ראַט, ניכט וואַר? איך זע עס אויך אין דעם קוילנגרובע...

— דו ביסט דום, סטאָניס! — האָט היינריך אָנגעקלאַפט מיט זיין פינגער אין מיין העלם — דו האָסט נאָך ניקס געלערנט. איך האָב אַ הייב געטאָן די אַקסלען און תּמעוואַטע פּאַרקוועטשט מיט די ליפּן.

— יאָ, יאָ, סטאָניס — האָט היינריך זיך געגרייסט — נאָך דען קריג מוזטו נאָך פּיל לערנען וועגן דעם דויטשן פּאַלק.

אויף די באַן-ליניעס האָט זיך דערהערט אַ גערויש פון לויפנדיקע רעדער. היינריך האָט זיך האַסטיק אויסגעדרייט צום פינצטערן וועג, וווּ עס האָבן אויפגעבליצט צוויי העלע ליכט־פּאַסן פון אַן אַנקומענדיקן לאַקאָמאָטיוול מיט אַ לאַנגן צוג לערע וואַגאַנדלעך. דער מאַשיניסט האָט איינגעהאַלטן דעם שנעלן לויף און מיט אַ הילכיקן קלאַפּ געבליבן שטיין אויף די באַן־רעלסן. היינריך האָט אַ שאַקל געטאָן צו מיר מיטן קאַפּ: — איצט פּאַנגען מיר אַן די מאַרגן־שיכט.

דער מאַשיניסט האָט איבערגעוועקסלט דאָס לאַקאָמאָטיוול, אַרויס־געשלעפט פון קאַרידאָר די פּולע וואַגאַנדלעך מיט האַלץ און צוריק פּאַרשוונדן צווישן די פינצטערע ווענט.

היינריך האָט מיר געהייסן אַנלאָדן די ליידיקע וואַגאַנדלעך, איינציקווייז זיי איבערוועקסלען אויף אַ צווייטער ליניע און פּאַרקייטלען איינס אין צווייטן. נאָך מער ווי אַ האַלב יאָר מאַטערניש ביי דער קוילנוואַנט בין איך דאָס ערשטע מאָל געשטאַנען ביי דער אַרבעט מיט אַן אויסגעגלייכטן רוקן.

היינריך האָט פון דער ווייט נאַכקאַנטראָלירט מיין אַרבעט. פון צייט צו צייט איז ער געבליבן שטיין מיט אַ פּאַרריסן פנים, זיך איינגעקוקט אין דער וואַס אַ מאָל גרעסערער שורה אָנגעלאַדענע וואַגאַנדלעך. ווען ער האָט זיך אומגעדרייט מיטן רוקן, האָב איך פּאַרשטאַנען, אַז ער איז צו־פּרידן פון מיין אַרבעט.

נאָך דער ערשטער האַלבער שיכט האָט מיר היינריך געהייסן אַוועק־זעצן זיך רוען. ער אַליין איז אַוועק טיפּער אין קאַרידאָר, וווּ ס'איז געהאַנגען זיין אַרבעטס־רעקל, און זיך אַוועקגעזעצט עסן זיין בוטאָן־ברויט. נאָך אַ האַלבער שעה זיצן איז היינריך צוגעקומען צו מיר, אַרויסגע־

צויגן פון טאזש דאָס טאַבאַק־פּוּשקעלע, אריינגעשטעקט אונטערן צעפּנטן דעקעלע זיינע צוויי פינגערשפיצן. ער האָט אַ טיפּן צי געטאָן דעם אָטעם, זיך צעניסט און געריבן די נאָז.

היינריך האָט מיר אָנגעוויזן אויף אַ שטויס קורצע קלעצלעך, וואָס איך האָב זיי געדאַרפט אָנלאָדן און דערנאָך איבערוועקסלען צו די פּאָדער־שטע וואָגאַנדלעך, אַז זיי זאָלן אויסקומען די ערשטע צום לאַקאַמאַטיוו. דאָס איז געווען מיין עיקר־אַרבעט אויף דער צווייטער העלפט שיכט. נאָך דעם האָב איך געדאַרפט צונויפּזאַמלען אויף איין אָרט די קלעצער, צעוואַרפענע איבערן קאַרידאָר.

פאַרן ענדיקן די שיכט איז היינריך אַרומגעגאַנגען קאַנטראָלירן מיין אָפּגעטוענע אַרבעט. צווישן דעם איינגעלייגטן האַלץ האָט ער געזוכט די צעשניטענע קלעצער, וואָס ער האָט פאַרגעסן מיר אָנצוזאָגן, אַז איך זאָל זיי סאָרטירן באַזונדער. איך האָב זיך דערמאַנט מיט וועלכן האַלץ איך האָב זיי צוזאַמענגעלייגט און געזאָגט צו היינריך: „דאָרט, אויף יענער זייטע“.

מיר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז היינריך האָט נישט גוט דערהערט. האָב איך נאָך אַ מאָל איבערגעזאָרט מיט אַן אויסגעשטרעקטן פינגער: „דאָרט, אויף יענער זייטע“.

— אויף יענער זייטע? — האָט היינריך זיך געחידושט.
 — יאָ! — האָב איך באַשטעטיקט, נישט פאַרשטייענדיק דעם מיין פון זיין איבערפּרעגן זיך.
 — זאָג מיר, סטאַניס, וווּ האַסטו געלערנט זאָ דויטש שפּריכן? — האָט היינריך געפּרעגט מיט אַ פאַרשנדיקן בליק.
 — צו האַזע אים פּאַזען — האָב איך אים געענטפּערט און געכאַפט זיך אויף מיין פאַרגרייזטן אויסדרוק.
 — ביסטו יודע? — האָט מיך היינריך געפּרעגט מיט אַ שמייכל.
 איך האָב צוזאַמענגעצויגן די ברעמען, אַ שאַרפּן קוק געטאָן אויף אים און צום סוף זיך צעלאַכט.

— וואָרום מאַכסטו שפּאַס פּאַן מיר, היינריך?
 — זאָ שפּרעכן יודען... „יענע זייט“? זאָג „אָף אַנדערע זייט“!
 — איך האָבע נימאַלס יודען געהערט דויטש שפּרעכן...

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

- פאן וועם האסטו דאך דיין דויטש געלערנט? — האט היינריך געוואלט איך זאל אים איבערצייגן.
- פאן מיינעם פאטער קארל.
- קארל?
- יא, קארל.
- סטאניס, ווי איזט דיין פאמיליען-נאמען?
- פריבעל.
- וואר דיין פאטער איין דויטשע?
- פאלע. אבער מיין גראספאטער וואר איין דויטשע.
- מיין גאט. ווארום ווירסטו קיין פאלקס-דויטשע?!
- ווי קאן איך דאס? מיינע עלטערן ווארן דאך פאלען!
- שייסע מיט דינע עלטערן! דיין נאמען צייגט דאס דו ביזט פאלקס-דויטשע...

היינריך האט מיר דערציילט וועגן א סך פאליאקן, וואס האבן מיט יארן צוריק אויסגעוואנדערט פון פויזנער אומגעגנט קיין וועסטפאלען, ווו זיי האבן געהייראט מיט דייטשישע פרויען און שוין פון לאנג פארגעסן זייער פוילישן אפשטאם. זייערע קינדער טראגן די פוילישע פאמיליע-נעמען פון זייערע פאטערס, אבער זיי זענען עכטע דייטשן, קעמפן אויף די פראנטן ווי עס-עס-מענער. און דו, האט ער זיך געוואנדערט, מיט אן עכט דייטשישן פאמיליע-נאמען, געבוירן און דערצויגן אויף דייטשישער ערד, לעבסט גאר ווי א פאליאק...

— יא, היינריך, מיינע געבורטס-שיין האבע נישט איך אוסגעשטעלט.
— דאס איזט וואר, אבער דו בלייבסט קיין פאלע. דו קומסט נאך אינס מיליטער... — האט מיר היינריך פארזיכערט און איך האב איינגע-שטימט.

די צוויי שייכטן, וואס איך האב נאך געדארפט מיט אים ארבעטן, בין איך שוין געווען פארזיכטיקער מיט מיין דייטש רעדן. אויף היינריכס בארעדעוודיקייט האב איך, ווען כ'בין געווען אומזיכער, געענטפערט מיט א שטומען קאפ-שאקל.

פון היינריכס געשפרעכן מיט מיר האב איך אָנגעהויבן בעסער צו

ט ע ג אן ל י כ ט

פאַרשטיין דעם דייטשישן קוילנגרעבער, וואָס נישט געקוקט אויף זיינע
שווערע לעבנס-באַדינגונגען, האָט ער זיך געפונען אונטערן איינפלוס פון
אַגרעסיוון נאַציאָנאַליזם און פון דער נאַציסטישער לערע.
ווען איך פלעג היינריכן באַגעגענען אַהיימגיין פון קוילנגרובן, האָב
איך, דערזענדיק דעם האַקנקרייך אויף זיין קלאַפּע, אויסגעמיטן זיך
צוזאַמענצוטערעפן מיט זיינע אויגן.

ק א פ י ט ל פ ע ר צ ון

באלד ווי איך האב אנגעהויבן ארבעטן אין קוילנגרובן, איז פאר מיר געווארן א שווערער ענין דאס טעגלעכע באדן זיך נאך דער ארבעט. דאס ביסל דערפארונג, וואס איך האב געהאט נאך די ערשטע דעזינפעקציע-בעדער פארן אוועקפירן פון פוילן, איז געווען נישט צוגעפאסט צו די נייע באדינגונגען אין דייטשלאנד. אלע פרווון, וואס איך האב געמאכט, האבן נישט באזייטיקט מיין פארדאכט, אז די גויים קוקן אויף מיין אנטבלויזטער יידישקייט.

זוכנדיק אן אויסוועג, ווי אזוי צו באפרייען זיך פון דער געפאר, האב איך, ביים ערשטן מאל וואשן זיך מיט קאלט וואסער, פעסטגעשטעלט, אז די ענדערונג פון מיין איינגעשרומפטן גוף אונטערן קאלטן וואסער-שטראם פארקלענערט מיין בולטע אנדערשדיקייט לגבי די נאקעטע גויים. פון דעם טאג אן האב איך, נאכן אויסטאן די שמוציקע ארבעטס-קליידער, צו ערשט אפגעשווענקט פון זיך די ערשטע שיכט שטויב מיט ווארעם וואסער, איינגעזייפט דעם גוף און גלייך אריבער צום קאלטן וואסער-שפריץ. מהאט אויף מיר געקוקט מיט פארווונדערונג, און איך האב די נייגעריקע געזאגט, אז דאס קאלטע וואסער פרישט אויף מיין מידן גוף. זיי האבן דעם ענטפער אנגענומען, און א סך האבן מיר נאכגעטאן, אבער בלויז יחידים האבן באוויזן אויסצוהאלטן דעם ערשטן שוידער פון אייז-קאלטן וואסער-שטראם.

באלעק און וואצעק האבן לכתחילה נישט אויסגעהאלטן. מיט קווי-טשערייען זענען זיי צוריקגעלאפן צום ווארעמען וואסער. אבער שפעטער האבן זיי זיך איינגעעקשנט און געבליבן שטיין אונטערן קאלטן וואסער מיט צוגעשלאסענע ציין. זייער כוונה איז געווען צו פארקילן זיך און באפרייען צו ווערן אויף עטלעכע טעג פון דער שווערער ארבעט אין

קוילנגרובן. באַלעק איז מיד געוואָרן צו דערוואַרטן זיך אויפן קראַנק ווערן. וואָס מער ער האָט זיך צוגעווינט צום קאַלטן וואַסער, אַלץ ווייניקער האָפּענונג איז אים געבליבן צו באַקומען אַ ביסעלע היץ, און לסוף האָט ער אויפגעהערט אַרונטערצוגיין אונטערן קאַלטן שפּריץ. וואַצעק דאַקעגן האָט געהאַט מער געדולד. נאָך יעדן מאָל שטיין אונטערן קאַלטן וואַסער האָט זיך אים געדוכט, אַז אָט ווערט ער קראַנק און ער וועט קענען זיך לייגן אין אַ ווייס-באַצויגן שפיטאַל-בעט, קריגן בעסער עסן און דער עיקר — ער וועט עטלעכע טעג נישט אַנקוקן דעם קוילנגרובן.

וואַצעק האָט נישט סתם זיך איינגערעדט אַ קרענק. וועגן דעם האָט ער זיך אינפאַרמירט ביי זיינע שכנים, וואָס זענען צוריקגעקומען פון שפיטאַל. יורעק, דער פעיקסטער סימולאַנט און אַפּטער פּאַציענט אין לאַגע-ר-שפיטאַל, האָט אים געזאָגט, אַז דער עיקר איז דאָס ערשטע ביסעלע פּיבער מיט קאַפּ-ווייטיק. ער האָט אים געוויזן ווי אַזוי מען דאַרף צוקלאַפּן מיטן עלנבויגן אין דער וואַנט, און ווען דער סאַניטאַר קוקט אַוועק — אַנרייבן דעם שפּיץ פון טערמאַמעטער.

וועגן די נאַטירלעכע ערשטע סימפּטאָמען פון אַזאַ קרענק האָט וואַצעק קיין אַנונג נישט געהאַט. אין דער היים איז ער קיין מאָל נישט געלעגן צו בעט און נישט פאַרוזוכט דעם טעם פון אַזאַ היץ אונטערן אַרעם. אים האָט שוין אַ סך מאָל דער קאַפּ ווי געטאָן, געאיבלט צום ברעכן, געדרייט אין בויך, אַבער דאָס איז שטענדיק געשען נאָך אַ הויליאַנקע ווען ער האָט זיך אַנגעטרונקען מיט בראַנפן. ער פלעגט דאָן אויסזופן אַ האַלבן טאַפּ זויערמילך, דערנאָך זיך אויסציען אויפן בוידעם היי, איבערשלאָפּן די נאַכט, און באַגינען איז ער אַראָפּגעקראַכן פון לייטער אַ געזונטער. אַבער קראַנק ווערן אַזוי, אַז ער זאָל זיך אַזש דאַרפן לייגן אין בעט אַריין — וועגן דעם האָט ער זיך דערוויסט ערשט פון יורעקן, און וואַצעק האָט אים שטאַרק געוואַלט נאַכטאָן.

נאָך אַ שווערער שיכט אין קוילנגרובן, ווען וואַצעק האָט זיך גע-פילט שטאַרק מיד און צעבראַכן, איז ער לענגער ווי שטענדיק געשטאַ-נען אונטערן קאַלטן וואַסער-שטראָם מיט אַ ציטערנדיק מויל. אים האָט

זיך אויף אן אמת געדוכט, און דאס מאל איז ער באגליקט געווארן מיטן ערשטן ביסעלע היץ.

צוריקגעקומען אין לאגער, האט וואצעק שנעל אפגעגעסן און מיט דער ליידיקער שיסל אונטערן ארעם געגאנגען צו יאנעקן דעם סאניטאר, און ער זאל אים מעסטן די היץ. דער סאניטאר האט שוין געוויסט, און וואצעק רייסט זיך צו ווערן זיינער א פאציענט, האט ער אים קודם אויסגעפרוווט דעם פולס און אויסגעשריגן אים אין די אויגן: זדרווי! (געזונט).

איין מאל האט וואצעק זיך שטארק איינגעעקשנט, ער האט געמאנט זיין רעכט צו וויסן וויפל היץ ער האט — נישט אין פולס, נאר אויפן ריכטיקן ארט — אונטערן ארעם. און ער איז אזוי לאנג געשטאנען אונטער דער טיר מיטן רויטן קרייץ, ביז דער סאניטאר האט אים מיט א חוזק־שמייעלע אריינגעלאזט אין צימער, געהייסן צעקנעפלען דאס העמד און אים אריינגעשטעקט דעם טערמאמעטער אונטערן ארעם.

וואצעק איז געווען שטארק צופרידן און אויסגעלאכט אין זיך דעם סאניטאר מיטן פארריסענעם פנים. אט באלד וועט ער יאנעקן ווייזן, און אונטערן ארעם האט ער יא היץ, און ער האט שטיל געקלאפט מיטן עלבן־בויגן אין דער וואנט.

דער סאניטאר האט ארויסגעצויגן דעם טערמאמעטער און וואצעק א זאג געטאן אין פנים אריין: „זדרווי יאק קאן“ (געזונט ווי א פערד). וואצעק איז געבליבן זיצן אן אנטווישטער. ער האט דעם סאניטאר נישט געגלייבט. אלע, וועמען ער האט געזען מעסטן די היץ, האט יאנעק פאר־שריבן צום דאקטער, נאר אים, וואצעק, וויל ער נישט אנערקענען פאר א קראנקן. פון דעמאלט אן האט דער סאניטאר פארלוירן זיין אָנזען ביי וואצעק. ער האט אויפגעהערט פאר אים צו ציען דאס היטל. פלעגט יאנעק פארבייגיין, האט וואצעק אוועקגעדרייט דאס פנים און געמורמלט: „קורווא גא מאטש“.

מער איז וואצעק צום סאניטאר נישט געגאנגען. האט ער א מאל זיך שלעכט געפילט, איז ער געלעגן אן איינגעקארטשעטער אונטערן קאץ, ביז ער האט געדארפט אויפשטיין צו דער ארבעט.

איין מאָל האָט וואַצעק באַקומען ביי דער אַרבעט אַ שטאַרקן קלאַפּ
 אין די פינגער־שפיצן. די שוואַרצע פּלעקן אונטער די נעגל האָבן אים
 געשטאַכן און קעגן זיין ווילן האָט ער געמוזט גיין צום סאַניטאַר. דאָס
 מאָל איז ער ביי זיך געווען זיכער, אַז יאַנעק וועט אים נישט קענען אָפּ־
 פּטרן ווי אַלע מאָל — זיין רעכטע האַנט איז נאָכגע־האַנגען ווי אַ געליימטע.
 — מעסט מיר די היץ — האָט וואַצעק פאַרלאַנגט אַריינקומענדיק
 צום סאַניטאַר מיט דער אויסגעצויגענער קראַנקער האַנט.
 — פון דעם האָט מען יסורים, אָבער נישט קיין היץ — האָט דער
 סאַניטאַר זיך איינגעהאַלטן נישט אַרויסצולאַכן.
 — איך פיל דאָך אָבער היץ! — האָט זיך וואַצעק אָנגעהויבן דענער־
 ווירן.

— וווּ פילסטו די היץ? — האָט יאַנעק אָנגעשטעלט אַן ערנסט פנים.
 — אין דער גאַנצער האַנט, ביז אונטערן אַרעם! — האָט וואַצעק גע־
 זאָגט אַ פאַרזאָרגטער.

— אַזש ביז אונטערן אַרעם? — האָט זיך יאַנעק געווונדערט.
 — יאָ! — האָט וואַצעק פאַרזיכערט.
 — טאָ זעץ זיך און קנעפל אויף דאָס העמד — האָט דער סאַניטאַר
 אָנגעוויזן אויף אַ שטול לעבן טישל.

וואַצעק האָט זיך אַוועקגעזעצט מיטן טערמאַמעטער אונטערן אַרעם
 און יאַנעק מיטן ווייסן פאַרטעך האָט ווייטער געטאָן זיין אַרבעט. וואַצעק
 האָט זיך אַרומגעקוקט. ער געפינט זיך אין אַן אומבאַקוועמער לאַגע: דער
 סאַניטאַר האָט אים נישט אַוועקגעזעצט אויף דער שטול לעבן דער וואַנט
 און דערפאַר קען ער נישט אָנווענדן יורעקס אויסגעפרוּוט מיטל. אין
 איילענדיש האָט ער געקלאַפט דעם שפיץ פון זיין עלנבויגן אין קאַנט
 פון טישל.

— פירסט זיך דאָ אויף ווי אַ חזיר אין שטאַל — האָט יאַנעק אויסגע־
 שריגן צו וואַצעקן און באַמיט זיך איינצוהאַלטן די פּלעשלעך און סלאַי־
 קלעך, וואָס זענען אומגעפאַלן פונעם קלאַפּ אין טיש.
 וואַצעק איז רויט געוואָרן פון חרפה. ער האָט געפינטלט מיט די אויגן,
 געוואָלט מיט עפעס זיך פאַרענטפערן און נישט געפונען קיין וואַרט. די

עטלעכע קראַנקע, וואָס זענען גראַד פאַר דעם אַרײַן צום סאַניטאַר, האָבן זיך צעלאַכט.

נאָכן צוריקשטעלן די אַרדענונג אויפן טישל האָט דער סאַניטאַר אַרױסגעצויגן פון וואַצעקס צעשפּילעטן העמד דעם טערמאַמעטער, אים אַ דריי געטאָן פאַר די אויגן און ביז אויסגעשריגן צו וואַצעקן:

— אין דיין קאָפּ איז דאָ פיבער, נישט אין טערמאַמעטער!
אַ צעטומלטער האָט וואַצעק געשטעלט אַ פאַר טריט צום אַרױסגאַנג.
דער סאַניטאַר האָט אים צוריקגערוּפּן און אַרײַנגעשריגן אין פנים אַרײַן:
— זדרווו יאַק קאָן! זאַלסט מער נישט קומען דאָ מעסטן די היץ!
פון דעמאָלט אָן האָט אויך וואַצעק אויפּגעהערט צו באַדן זיך אונטערן קאַלטן וואַסער. אָנקומען אין שפּיטאַל אַרײַן, האָט ער זיך איבערצייגט, איז בלויז אַ מזל-זאַך. נאָר אַזעלכע ווי יורעק ווייסן דעם סוד פון קראַנק ווערן.

אין דער זעלבער צײַט בין איך קראַנק געוואָרן אויף אַן אָנצינדונג אין האַלדז. מיט ווייניקער ווי 38 גראַד היץ האָט דער סאַניטאַר נישט פאַרשריבן צום דאַקטער. אַן איינגעקאַרטשעטער פון שוידער בין איך גע- שטאַנען אונטערן קאַלטן וואַסער און געקלאַפט אַ צאָן אין אַ צאָן. אין האַלדז האָט געשטיקט דער ווייטיק און איך האָב דערפּילט אַ הויכן פיבער. ביים סאַניטאַר האָט דער טערמאַמעטער געוויזן נאָענט צו 40. דער דאַקטער האָט מיך באַפּרייט אויף דריי טעג. צום צווייטן מאָל בין איך געווען אין לאַגע-ר-שפּיטאַל מיט דער רויקער אָבער געשפּאַנטער אַטמאָספּער פון דער שטרענגער דיסציפּלין, וואָס איז איינגעפּירט געוואָרן דורכן הויפט- סאַניטאַר און זײַנע צוויי געהילפּן.

איך בין געלעגן און געטראַכט: ווי מאַדנע איז דער איבערגאַנג פון חושכדיק-פאַרשטויבטן קוילנגרובן ביז דער זויבערער לופט און די גאַל- דענע ווּן-שטראַלן אויף דעם ווייסן שפּיטאַל-בעט. מיר האָט זיך געדוכט, אַז מײן גוף ווערט געהיילט פון בלויזן איינקוקן זיך אין דעם טאַג-ליכט, וואָס איך האָב אַזוי זעלטן געזען פאַר די אויגן. צו דער אַרבעט פּלעג איך גיין אין פאַרטאַגיקן פינצטער און צוריקקומען אין פאַרנאַכטיקער טונקל-

ט ע ג אן ליכט

קייט. ווי אַ קליין פאַרגאַפּט קינד האָב איך זיך איינגעקוקט דורך די פענצ-
טער-שוויבן אין וועסטפּאַלישן שפּעטזומער-טאַג מיט דעם הימל, וואָס איז
געווען פאַרטונקלט פון די טאַג-און-נאַכט-רויכערנדיקע פאַבריק-קווימענס.
מיך האָט שוין מער נישט געשראַקן דאָס טאַג-ליכט. איך האָב שוין
נישט קיין מורא געהאַט פאַר דער רויקער אַטמאָספּער אין שפּיטאַל. אויך
די געשטאַלט פון הויפּט-סאַניטאַר האָט אויף מיר נישט אַנגעוואָרפן קיין
פחד. איך האָב זיך געפילט ווי אַן אייגענער צווישן דער גרויסער מאַסע
לאַגעריסטן. אויך די קראַנקע האָבן זיך צו מיר באַצויגן נישט אַנדערש,
ווי צו אַ צווייטן סטאַניסלאָוו.

מיינע נאַענטסטע שכנים אין שפּיטאַל זענען געווען קאַזשיק און וויטעק,
צווישן זיי ביידע בין איך געלעגן. מיט קאַזשיקן האָב איך זיך געקענט
פון שטיין צוזאַמען אין דער ריי ביים טיילן עסן און פון אַפּטן גיין צוזאַמען
צו דער אַרבעט.

קאַזשיק איז געווען פון מיטעלן וווקס. די לענגלעכע אויגן-שפּאַלטן
איבער דער ברייטער נאָז האָט אים צוגעגעבן אַן אַזיאַטישן אויסזען. ער
איז געווען אַ שטילשווייגנדיקער און אַן אַפּגעזונדערטער אַפילו פון זיינע
בידגאַטשער שטאַט-חברים.

וויטעק, אַ בחור פון אַ יאָר עטלעכע און צוואַנציק, האָט געשטאַמט פון
קאַטאַוויץ. אַ שלאַנקער, מיט גלאַט-פאַרקעמטע בלאַנדע האָר און אַ ראָז-
זלעך פנים, איז ער תמיד געווען אַ לוסטיקער, צעשמייכלטער.

וויטעק האָט געווינט אין באַראַק קעגנאיבער מיינעם. ער איז געווען
שטאַרק באַליבט ביי זיינע שכנים פאַר זיין אַריינברענגען לעבעדיקייט מיטן
שיינעם האַרמאַשקע-שפילן און מיט זיינע „באַיקעס“ (מעשהלעך), וואָס
פלעגן ביי אַלע אַרויסרופן געלעכטער.

וויטעק איז געווען אַ פיין-מעכאַניקער, אַ ספּעציאַליסט אין זיין פאַך
און ער האָט געאַרבעט אין אַ שלאַסעריי ביי די קוילנאָרובנס. ער האָט
שטאַצירט מיט זיין לייכטערער אַרבעט און די בעסערע לעבנס-באַדיני-
גונגען.

אין שפּיטאַל איז ער געלעגן אַ צוגעשמידטער צום בעט צוליב אַ שווע-

רער ווונד אויפן פוס. אים איז שווער געווען צו פארטראגן די אַטמאָספּער אין שפיטאַל, ער איז נישט געווען זשעדינע נאָכן קראַנקן-בעט. באַלד נאָכן אַרײַנלייגן זיך אין בעט, האָב איך באַמערקט, אַז צווישן מײַנע שכנים קאָזשיק און וויטעק זענען די באַצײונגען אָנגעצויגן. וויטעק האָט גערן געהאַלטן, אַז מײַנע אונטערהאַלטן זײַן מונטערע שטימונג. קאַז-זשיק דאַקעגן האָט פאַרלאַנגט מנוחה און אָפּגעזונדערטקײט. ער האָט זיך קעגנגעשטעלט וויטעקס ווילן צו שפּילן אין קאַרטן, דאַמינע און אַנדערע שפּילערײַען, וואָס זאַלן פאַריאָגן דאָס לאַנגווייליקן ליגן אין שפיטאַל-בעט. קאָזשיק האָט אויסגעפונען מער אינטערעס אין לײַענען געבאַרגטע בײַכער און זשורנאַלן אָדער אַרײַנשרײַבן עפּעס אין אַ גראַבן העפּט. וויטעק האָט געלאַכט פון קאָזשיקן, אַז ער שרײַבט אַ נײַעם „פּאַן טאַדעוּש“ אין דײַ-טשישן גלות...

מיר איז מערער געווען צום האַרצן קאָזשיק. איך האָב מיט נײַגעריקײט אָבסערווירט זײַן שטיל לײַענען און זײַן שרײַבן די קורצע שורהלעך אין דער פּאַרעם פון לידער.

ווען איך האָב זיך דערפּילט בעסער אין געזונט האָב איך וויטעקן גע-ווײלט מיט די אַלע שפּילערײַען, וואָס ער האָט מיר פאַרגעלייגט. די אינ-טערעסאַנטסטע שפּיל איז בײַ אים געווען דאַמקע. ער פּלעגט דערבײַ שטאַרק זיך פאַרטיפּן און פּרײַען זיך נאָכן געווינען.

אַז וויטעק האָט אָנגעהויבן אַרויסגיין פון בעט, האָב איך אָנגעהויבן פירן מיט קאָזשיקן קורצע געשפּרעכן. איך האָב זיך דערוואָסט, אַז פאַר דער מלחמה איז ער געווען אַ האַלץ-זעגער אין אַ טאַרטאַק. בײַ אַ „לאַ-פּאַנקע“ איז ער פאַרכאַפט געוואָרן קײן דײַטשלאַנד אויף אַרבעט און ער האָט נישט באַוווּזן אפּילו צו געזעגענען זיך מיט זײַן כּלה.

קאָזשיק איז פול געווען מיט אַ ברענענדיקער שנאה צו די דײַטשן. ער האָט געקענט זײַער שפּראַך און זי געהאַסט. אין אַלע דײַטשן האָט ער געזען זײַנע אַמאָליקע שכנים, וואָס האָבן פאַרכאַפט זײַן שטוב און אים פאַרמשפּט אויף הײמלאַזיקײט. אָבער פון אַלע צרות, וואָס די דײַטשן האָבן אים פאַרשאַפט, איז די גרעסטע געווען דאָס אַוועקרײסן אים פון זײַן סטעפּאַ. אויף אַלע זײַנע בריוו צו איר האָט זי אים געענטפּערט אין איר

פשוטער דאָרפישער שפראַך. קאָזשיקן זענען ליב געווען אירע בריוו, אין וועלכע ער האָט תמיד געפונען פאַרטריקנטע בלעטלעך פון אַ בוים, גראָזן פון פעלד, אָדער פאַרשידנפאַרביקע בלומען־בלעטלעך. מיט דעם האָט סטעפּאָ אויסגעדריקט איר בענקשאַפט.

זיינע בריוו צו סטעפּען האָט קאָזשיק געשריבן אין פּעריזן. יעדן בריוו האָט ער אָפּקאָפּירט אין אַ דיקן העפט און זיי געזאַמלט ווי אַן אַנדענק. קאָזשיק האָט מיר פאַרגעלייענט עטלעכע פון זיינע לידער־בריוו און געגעבן צו פאַרשטיין לויט זיין פּאָד־פּראַקטיק, אַז גראַמען מוזן זיין אַזוי געפּאַסט און אויסגעמאַסטן, ווי יעדעס ברעט פון אונטער דעם שניידמעסער. נישט גוט־צונויפגעשטעלטע גראַמען זענען ווי אַ נישט גלייכע מאָס פאַר איין שטויס ברעטער.

וויטעקן האָט קאָזשיק נישט פאַרגעלייענט זיינע געגראַמטע בריוו. איין מאָל האָט ער יאָ געפּרוּווט לייענען פאַר אים, האָט וויטעק זיך שטאַרק צעלאַכט און קאָזשיק האָט זיך טיף באַליידיקט.

איין מאָל, ווען קאָזשיק איז אַרויסגעגאַנגען שטעלן זיך אין דער ריי נאָך עסן, האָט וויטעק אַ כאַפּ געטאַן דעם העפט און פון דאָרט איבערגע־שריבן עטלעכע פּעריזן, און אין אַ גוטער שטימונג האָט ער זיך געוויצלט מיט קאָזשיקס גראַמען צו סטעפּען: „נאַגאַ — פּאַנאַ באַגאַ“ (פּוס — גאַט) „טשעמנע אַטשי“ — טשעמנע נאַצי“ (טונקעלע אויגן — טונקעלע נעכט). קאָזשיק האָט געפּאָדערט פון וויטעקן, אַז ער זאָל זיך מודה זיין אין דער גנבה. וויטעק האָט לאַכנדיק געטענהט, אַז ער האָט די גראַמען געלייענט אין אַ פּאַעזיע־בוך, ווען ער איז נאָך געווען אַ שילער. דאָס איז אים פאַרבליבן אין זכרון אויפן פּאל, ווען ער דאַרף זיך דערקלערן אַ מיידל אין ליבע.

קאָזשיקן איז דאָס שווער געווען אָפּצולייקענען. ער איז נאָר נייגעריק געווען צו וויסן ווער דאָס איז דער פּוילישער פּאַעט וואָס האָט אַ מאָל געשריבן מיט די זעלבע גראַמען.

נאָך קאָזשיקס אַרויסגיין פון שפּיטאַל האָט וויטעק אַרויסגעצויגן פון צווישן זיינע זאַכן אַ פאַר איבערגעשריבענע זייטלעך און געפּלאַצט פון געלעכטער ביים רעציטירן די גראַמען, וואָס סטעפּאָ טראַגט ערגעץ אַרום אין איר פּולן בוועם.

נאך עטלעכע טעג איז באַלעק געקומען צו מיר אין שפיטאַל. אַ נישט דרייַסטער, איז ער געבליבן שטיין אין קאַרדאָר ביי דער צעעפנטער טיר און געזוכט מיט די אויגן איבער די רייען בעטן, ביז איך האָב אים דערזען און מיט דער האַנט אַ רוף געטאָן צו זיך.

איך האָב נישט געהאַט קיין פרעטענסייעס צו באַלעקן פאַר וואָס ער איז ביז איצט נישט געקומען מיך באַזוכן. איך האָב געוויסט, אַז אים איז פרעמד דאָס געפיל פאַר פריינדשאַפט און חברישקייט. ווי ביים ערשטן מאָל פון מיין ליגן אין שפיטאַל, וואַלט ער אפשר אויך דאָס מאָל נישט אַריינגע-קומען, אָבער אויף מיין בעט אין באַראַק איז געלעגן אַ בריוו, וואָס איך האָב צו זיך אַליין געשריבן. באַלעק איז געקומען מיר איבערגעבן דעם בריוו און פאַר איין וועגס זיך דערוויסן וואָס איך מאַך.

דאָך האָב איך באַלעקן פאַרגעהאַלטן פאַר וואָס אים גייט נישט אָן, אַז איך נויטיק זיך אין זיין הילף, ווען מיר איז שווער צו גיין נאָכן ביסל זופּ. באַלעק איז געשטאַנען אָנגעלענט ביים צופוסנס-ווענטל פון מיין בעט און איך האָב גענומען לייענען דעם בריוו וואָס איז געווען אַדרעסירט פון עסען, מיט דער דאַטע פון אָנהייב סעפטעמבער 1943.

„טשאַלעם, טשאַניסלאָוו!

פון מיעטעק שטשיגעלסקי האָב איך זיך דערוויסט, אַז דו געפינסט זיך אין אַ לאַגער הינטער וואַטענשייד און אַז דו אַרבעטסט אין קוילנגרובן. מיר האָבן שוין אַ פאַר מאָל געקליבן זיך צו קומען צו דיר אין לאַגער, אָבער מיר ווייסן נישט וועלכן זונטיק דו ביסט פריי. איך אַרבעט אין קרופס פאַבריקן ביי מיין פאָך אַלס שלאַסער. מיט מיר צוזאַמען אַרבעטן אויך יוזעף, איגנאַץ און טאַדעווש, דו געדענקסט זיי זיכער פון פּויונער קאַנט. יוזעף ליגט אין שפיטאַל, ער האָט פאַרלוירן ביי דער אַרבעט דריי פינגער פון דער רעכטער האַנט. מיר איז נישט שלעכט. אַחוץ דאָס לאַגער-עסן באַקום איך פון דער היים שפייז-פעקלעך. איך ווין אין אַ לאַגער צוזאַ-מען מיט גוטע יינגלעך פון אונדזער געגנט.

איך וויל, אַז דו זאָלסט באַשטימען וועלכן זונטיק מיר זאָלן זיך צוזאַ-מענטרעפן, אָדער ביי אונדז אין עסען, אָדער ביי דיר אויף לייטען-שטראַסע אין וואַטענשייד.

ט ע ג אן ליכט

איך האָב דערהאַלטן אַ בריוו פון לעאַנען. ער מאַכט אַ לעבן אין פוילן. ער פאַרט יעדע וואָך קיין וואַרשע און האַנדלט. זיין ווייב האָט ער אויס-געסטראָיעט אין אַ פוטערנעם מאַנטל און ער אַליין טראָגט אַ לעדערנע קורטקע מיט אַפּיצערסקע שטיוול. ווער סאיז געבליבן אין דער היים פאַר-דינט געלט.

ווי לעבט זיך דיר, סטאַניסלאָוו? ווינסטו מיט גוטע יינגלעך אין דיין לאַגער? האַלט זיך, סטאַניסלאָוו!
איך דערוואַרט פון דיר ענטפער.
דיין קאַלעגע זיגמונט פאַולאַווסקי.

באַלעק האָט מיט אומגעדולד אַפּגעוואַרט דעם טאַג ווען זיגמונט מיט זיינע חברים וועלן קומען צו מיר צו גאַסט...

בעת איך בין געלעגן צום צווייטן מאָל אין שפיטאַל, האָבן זיך פאַר-שטאַרקט די ביינאַכטיקע לופט-אַנגריפן אויף די אינדוסטרי-שטעט אין וועסטפּאַליע. מיר האָבן דערקענט די גרויס פון דער סכנה לויט דעם נאַענטן אָדער ווייטן וואַיען פון די אַלאַרם-סירענעס. יאַנעק דער סאַניטאַר פלעגט קומען צו לויפן אויסלעשן דאָס ליכט און גערופן אַרויסגיין צום נאַענטסטן לופטשוין-קעלער.

יעדער קראַנקער איז געווען אַנגעוויזן אויף זיינע אייגענע אַנשטרענג-גונג ביים אַנטלויפן צום מקום-מקלט. די שווערערע קראַנקע, וועלכע זענען נישט אומשטאַנד געווען אין משך פון געציילטע מינוטן אַרויסצובאַקומען זיך פון שפיטאַל, זענען געווען אויסגעשטעלט אויף אַ גרויסער געפאַר. אין איינעם אַ מיטנדערנאַכט האָט דער סאַניטאַר אונדז געוועקט מיטן שפיטאַל-גלאַק און אין איין אַטעם געשריגן: „אַנטלויפט!“ איידער די איבער-געוועקטע קראַנקע האָבן באַוויזן צו באַנעמען די סכנה, האָט זיך דער גרויסער שפיטאַל-באַראַק אַ טרייסל געטאַן. די בעטן זענען אַפּגעשפרונגען פון זייערע ערטער, די קראַנקע האָבן זיך צוזאַמענגעשטויסן, גלאַז-שפּליטערס פון געפלאַצטע שויבן זענען צעשפּריצט געוואָרן איבערן זאַל. פון אונטער די איבערגעדרייטע בעטן האָבן זיך געהערט הילפּסרופן.

אין דער לופט האָבן געפייפט די פליענדיקע באַמבעס. האַרמאַטן־שאַסן האָבן צעריסן די זשומענדיקע שוואַרצע הימלען.

קראַנקע האָבן געפרוּווט שטעלן זיך אויף די פיס און זיי זענען צוריק־געפאלן מיט אָפּגעדעקטע הענט און פיס אויף די שטיקער גלאַז. אין פינצ־טערן חלל זענען געבליבן הענגען נעמען, אויסגעשריגענע פון קאַליקע צו קאַליקע, פון שכן צו שכן, וועלכע האָבן זיך נישט געקענט צוזאַמענטרעפן.

עטלעכע אַנטרונענע קראַנקע האָבן אין שוּץ־קעלער דערציילט, וואָס עס טוט זיך אין שפיטאַל. געוואַגטע יינגלעך זענען געקומען ראַטעווען זייערע חברים, אַ פּאַר געזונטע הענט האָבן מיך אַ צי געטאָן, איד האָב זיך אויפגע־שטעלט, גענומען לויפן, און ווידער געפאלן אויף דער ערד מיט אַ צע־שטאַכענעם פוס.

— סטאַניסלאָוו! סטאַניסלאָוו! — האָט זיך מיר אויסגעוויזן צו הערן

באַלעקס שטים.

— וווּ ביסטו, באַלעק? — האָב איד גערופן.

אַ ליכט־פּאַס פון אַ וואַנדערנדיקן רעפלעקטאָר איבערן הימל האָט אַ שייך געטאָן אין צעלעכערטן פענצטער. איד האָב זיך גערוקט פאַרויס צום אַרט, וווּ דאָס קול האָט ווידער גערופן מיין נאָמען.

— באַלעק?

— יאַ!

— וווּ ביסטו?

— דאָ, ביי דער וואַנט!

באַלעק האָט מיך אַ כאַפּ געטאָן אויף די פלייצעס ווי אַ זאַק קאַרטאָפּל און געלאָפן מיט מיר. פאַר די אויגן האָבן געשווינדלט די רעפלעקטאָרן־פּאַסן, אין די אויערן האָט געזשומעט די צערוישטע לופט. אַ וואַיענדיקער פּיף — און באַלד נאָך דעם אַ צעטרייסלטער אויפרייס אויף דער ערד, באַלעקס פיס האָבן זיך איינגעבויגן, צוזאַמען מיט מיר איז ער געפאלן ביים אַריינגאַנג אין שוּץ־קעלער.

נאָך דער באַמבאַרדירונג זענען די שפעטע נאַכט־שעהען זיך צע־גאַנגען מיט די רויך־וואַלקנס, וואָס האָבן זיך געוויקלט און באַדעקט מיט רויטיקייט דעם הימל איבער די שטעט עסען, קאַטענבערג און געלזענ־

ט ע ג אן ליכט

קירכען. די ערד ארום אונדזער לאגער איז געווען אויסגעהוילט מיט טיפע לעכער.

דאס צימער פון דער גיכער הילף איז געווען פול מיט פארווונדעטע. איך האב זיך דערנענטערט צום וויסן טישל מיט די ראלקעס באנדאזשן. דער הויפט־סאניטאר האט מיט א פינצעט ארויסגעצויגן פון מיין פיאטע א שטיקל גלאז. דער אויסדרוק פון זיין פנים איז נישט געווען קיין פריינד־לעכער. נאכן באנדאזשירן מיר, האב איך דעם סאניטאר מכבד געווען מיט א פאפיראס. ערשט דאן האט ער באוויליקט א שמיכל צו טאן.

אויף צו מארגנס איז דער סאניטאר געקומען אין שפיטאל. ער איז געגאנגען פון בעט צו בעט און קאנטראלירט די ארדענונג ארום יעדן קראנקן. לעבן מיין בעט האט ער זיך פארהאלטן א ביסל לענגער. איך האב דערקענט, אז ער האט עפעס א זייטיקע כוונה מיט דעם אומנויטיקן אנקוקן מיין פוס.

— סטאניסלאוו, האסט נאך אזא פאפיראס, ווי דער, וואס דו האסט מיר בעכטן געגעבן? — האט ער מיך געפרעגט, ווי ער וואלט זיך פלוצלינג אין עפעס דערמאנט.

איך האב געעפנט דאס הילצערנע פושקעלע און אים געוויזן:

— דריי שטיק האב איך נאך. ביטע, נעמט איינעם.

— סטאניסלאוו, דו דארפסט נישט רייכערן, דו ביסט קראנק. איך

נעם נאך איינעם.

איך האב אים געהיסן נעמען אלע דריי. דער סאניטאר האט זיך נישט זשענירט, ער האט ארויסגעצויגן די פאפיראסן פון מיין שאכטעלע און זיי אריינגעשטעקט אין דער אייבערשטער קעשענע פון וויסן פאר־טעד. ער האט צוגעשמיכלט, א פינטל געטאן מיטן אויג און זיך אומ־געדרייט צום דערנעבנדיקן בעט.

נאך דעם ווי דער דאקטער האט אין דעם זעלבן טאג אויפגענומען די קראנקע, האט דער סאניטאר מיך פארהאלטן אין זיין ארבעטס־צי־מער און פארלאנגט פון מיר, אז איך זאל אים באזארגן מיט פאפיראסן. דאס נישט האבן גענוג צו רייכערן מאכט אים גערוועזן. ער וואלט גערן צוגעקויפט, אבער קיינער האט נישט דא קיין גוטן פאפיראס. די פויע־

רישע טיטון-בלעטער קען ער נישט נעמען אין מויל אריין. די פא-
פיראסן, וואָס איך האָב אים געגעבן, האָבן אים גוט געשמעקט.

איך האָב אים געפרעגט פון וואָנען איך זאָל נעמען פאַר אים פאַ-
פיראסן, אָז איך אליין האָב נאָך גרעסערע שוועריקייטן ביי באַקומען
עפעס צום רייכערן. דער סאַניטאַר האָט מיך געלאָזט אויסרעדן, אַ וויילע
אַראַפּגעקוקט צו דער ערד, דערנאָך האָט ער אָנגעשטעלט זיין שפּיזיקן
בליק אויף מיר און געזאָגט פאַמעלעך און דייטלעך :

— דו וועסט זיך שוין אָן עצה געבן... דו ביסט אַ ייד...

— פּאַניע סאַניטאַזשע, איר ווילט ביי מיר פאַפּיראַסן ווי אויסקויף-
געלט ?

— ניין, ניין — האָט דער סאַניטאַר געענטפּערט און פאַרדעכטיקט
געשמייכלט — איך וויל נאָר, אָז דו זאָלסט „פּאַ פּשיאַטשעלסקו“ (חברישי)
מיר העלפּן באַקומען די פאַרשאַלטענע פאַפּיראַסן.

— איר שטעלט מיך אין אַ שווערער סיטואַציע. איך ווייס נישט ווי
אַזוי איך קען דאָס באַווייזן.

— האָסט דאָך נאָך נישט געפרוּווט עפעס טאָן. פאַר וואָס זאָגסטו זיך
גלייך אָפּ ? וועסט פון דעם האָבן אַ נוצן. זעסט דאָך, איך האָב היינט
פאַרגעלייגט דעם דאָקטער צו פאַרלענגערן דיין קוראַציע אין שפּיטאַל
אויף נאָך דריי טעג.

— איך בין אייך, פּאַניע סאַניטאַזשע, זייער דאַנקבאַר. אָבער איר
ווייסט דאָך, אָז יעדער איינער פון אונדז באַקומט נישט מער ווי דרייסיק
סיגאַרעטן אויף אַ גאַנצן חודש.

— סטאַניסלאָוו — האָט דער סאַניטאַר אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף
מיין אַקסל — איך וועל דיר געבן גענוג צייט און דו וועסט שוין וויסן
ווי אַזוי און פון וועמען דאָס צו באַקומען. — מיט די ווערטער האָט דער
סאַניטאַר מיך באַגלייט צו דער טיר.

דעם סאַניטאַרס פאַרלאַנג האָט געהאַט אין זיך עפעס פון אַ מאַס-
קירטער דראָנונג. ער האָט מיר טאַקע פאַרזיכערט נישט אויסצוגעבן דעם
סוד פון מיין יידישקייט, אָבער מיך האָט דאָך געשראַקן זיין פּאָליצייאַישע

ט ע ג אן ליכט

פאַרגאַנגענהייט. פאַר יעדן פרייז האָב איך געזוכט אויסמיידן אַ קאַנפליקט מיט אים.

ביי יעדן לאַגעריסט איז די זאַרג פאַר רייכערן געווען נאָך שטאַר-קער ווי פאַר עסן. מ'האַט געוויסט, אַז אין שכנותדיקן. לאַגער פון די רוסישע קריגס-געפאַנגענע רייכערט מען געמאַלן האַלץ אין צייטונגס-פאַפיר און די רוסן קריגן פון דעם טובערקולאָז. ביי אונדז אין לאַגער איז אַ היימישער טיטון-בלאַט, וואָס בלויז יחידים פלעגן דערהאַלטן פון זייערע היימען, געווען מיט גאַלד צו וועגן. די דרייסיק דייטשישע סיגאַ-רעטן, וואָס מ'האַט באַקומען צוגעטיילט, האָט מען געשפאַלטן אויף דריי חלקים און געשלאַנגען דעם רויך, ווי עפעס אַ מחיהדיקע זאַך. טאָ ווי אַזוי איז מיר מעגלעך געווען נאָכצוקומען דעם סאַניטאַרס פאַרלאַנג? און דאָך האָב איך אים נישט געטאַרט אַפּוואַגן.

איך בין אַפט געשטאַנען אין שפיטאַל ביים אַפענעם פענצטער און נישט מיד געוואָרן אַנצוקוקן דאָס דרויסנדיקע ליכט אונטער דעם גראַען הימל, די אומעטיקע הייזלעך פון די דייטשע קוילנגרעבער, וואָס האָבן אויפן רויכיקן האַריוואַנט אויסגעזען, ווי אַנגעשאַטענע קוילן-בערגלעך.

דורכן אַפענעם פענצטער האָב איך יעדן טאָג געזען אַריינפאַרן אין לאַגער אַן עלטערן דייטש אויף אַ צוויירעדערדיקן וואַגן. דער דייטש מיט לאַנגע באַקנבערד האָט זיך פויל געשאַקלט אויפן זיץ, וואָס איז געווען אַרומגעשטעלט מיט קעסלען, אין וועלכע ער פלעגט צוזאַמענעמען דאָס איבערבלייבעכץ פון דער אַלגעמיינער קיך. בעת דאָס פערד איז געשטאַ-נען און געוואַרט, זענען אויף דעם אַרט געבליבן ליגן קופקעס מיסט. נאָכן אויסטריקענען זיך אונטער דער זון, האָבן זיי באַקומען אַ געל-גרינעם קאָליר, ווי צעשניטענע טאַבאַק-בלעטער. וואָס מער איך האָב זיך איינ-געקוקט, אַלץ מער איז דאָס פערדישע מיסט געוואָרן אין מיינע אויגן ענלעך צו טאַבאַק.

דעם זעלבן אָונט האָב איך אין קלאַזעט באַטראַכט צווישן מיינע פינ-גער אַ ביסל פערדיש מיסט — די קורצע צעריבענע געל-גרינע שטרויע-לעך, אַזוי ווי זיי זענען אַרויס פון פערדישן מאַגן.

דער ערשטע אַנגעצונדענער פאַפיראַס פון צוזאַמענגעמישטן

מיסט מיט צעשניטענע טאבאק־בלעטער האָט מיך כמעט איבערצייגט, אַז דער עקספּער־מענט איז געלונגען.

אינעם זעקסטן טאָג פון מיין זיין אין שפיטאַל האָט יאָנעק מיך פאַר־שריבן צום דאָקטער. איך האָב זיך געפילט אָפּגעשוואַכט. קיין אויסזיכטן צו בלייבן נאָך דריי טעג אין שפיטאַל האָב איך נישט געהאַט, ווייל מיין טעמפּעראַטור איז געפאַלן. איין האָפענונג בלויז איז געבליבן: די צען פאַ־פּיראַסן, וואָס איך האָב צוגעגרייט פאַרן הויפּט־סאַניטאַר.

— נו, סטאַניסלאָוו, האָסט עפעס פאַר מיר? — דאָס זענען געווען די ערשטע ווערטער פונעם הויפּט־סאַניטאַר ווען ער האָט מיך געטראָפּן ביי דער טיר פון זיין אויפנעם־צימער.

— דערווייל נאָר צען שטיק.

— בעסער ווייניק ווי גאַרנישט.

דער סאַניטאַר האָט תיכף נאָך אונדזער אַרײַנגיין אין צימער פונאַן־דערגעוויקלט דאָס פאַפּירל, גענומען אין מויל אַרײַן אַ פאַפּיראַס און פאַר־רויכערט. איינציענדיק די באַקן איין מאָל און נאָך אַ מאָל, האָט ער לאַנגזאַם אַרויסגעבלאַזן פון צווישן די ליפּן אַ דינעם שנור רויך און געזאַגט:

— שמיערדזשי, אַלע קרעפּקי (ער שטינקט אָבער ער איז שטאַרק)...

— די פּוילישע „ערגאַ“ אָדער „פּלאַסקע“ האָבן בעסער געשמעקט...

— אַ פאַרשטונקען לעבן מיט שטינקענדיקע פאַפּיראַסן.

— און דאָס דאַרף שמעקן — האָב איך צוגעגעבן.

— וואָלט דאָס כאַטש געווען גענוג צו באַקומען — האָט דער סאַ־

ניטאַר געשאַקלט דעם פאַפּיראַס צווישן זיינע צוויי פינגער און צופּרידן געבלאַזן דעם רויך פון די צוזאַמענגעצויגענע ליפּן.

איך האָב אויסגענוצט דעם מאַמענט און אָנגעהויבן רעדן וועגן מיין קראַנקייט. דער סאַניטאַר האָט מיר פאַרויכערט צו רעדן מיטן דאָקטאַר וועגן פאַרלענגערן מיין בלייבן אין שפיטאַל, אָבער מיטן באַדינג, אַז איך זאָל אים ווידער ברענגען די זעלבע פאַפּיראַסן.

דער ניינטער טאָג אין שפיטאַל. איך האָב צוגעגרייט נאָך 10 פאַפּי־

ראַסן, דאָס מאָל מיט אַ שענערן אויסזען, גלאַט־אַנגעשטאַפטע אין גילזן.

טעג אן ליכט

דער סאַניטאַר איז מיר געווען דאַנקבאַר און דער דאַקטער האָט מיר אויסגעשריבן פילן און נאָך דריי טעג צו ליגן אין בעט.

אַנדזשעי, אַ צעלאָזענער פויער-יונג, אַ קאַרטן-שפילער, האָט שטענ-דיק זיך גענייטיקט אין געלט. פאַר אַ גוטן פרייז האָט ער פאַרקויפט פראָדוקטן פון די פעקלעך, וואָס ער האָט דערהאַלטן פון זיין רייכער פויערישער היים. איך האָב ביי אים אָפגעקויפט די טאַבאַק-בלעטער פאַר דייטשישע מאַרקן, וואָס איך האָב נישט געהאַט וווּ זיי אויסצוברענגען.

באַלעק איז איצט צו מיר געקומען כמעט יעדן טאָג נאָך דער אַר-בעט. ער האָט מיר געהאַלפן דין צעשניידן די בלעטער. ווען איך האָב אים מכבד געווען פון בלעכענעם פושקעלע, וואָס איך האָב געהאַט צוגע-גרייט פאַרן סאַניטאַר, האָט ער שטאַרק הנאה געהאַט.

דער צוועלפטער טאָג אין שפיטאַל. דער סאַניטאַר האָט מיך אָפגע-וואַרט אין זיין אַרבעטס-צימער באַלד אין דער פרי, פאַרן אויפנעמען די קראַנקע. איך האָב אים געברענגט פופצן פאַפיראַסן. ער האָט זיי איבער-געלייגט אין זיין הילצערן פושקעלע. פאַררייכערט איינעם פון זיי און געבלאַזן פון זיינע צענויפגעצויגענע ליפן דעם דינעם רויך.

— ביזן איך אויף היינט פאַרשריבן צום דאַקטער, פאַניע סאַניטאַזשע?

— יא, אָבער איך מיין, אַז שוין דאָס לעצטע מאָל.

— קען מען נישט אויסרוען זיך נאָך אַ פאַר טעג אויפן חשבון פון

די דייטשן?

— סטאַניסלאָו — האָט דער סאַניטאַר מיך אָנגעקוקט — ווען דער

דאַקטער מיטן האַקענקרייך וואַלט זיך דערווסט פאַר וועמען איך בעט ווידער אַ מאָל דריי טעג רו...

— ביזן איך דען אַן אַנדער סטאַניסלאָו ווי אַלע סטאַניסלאָוס אין

לאַגער?

— אַט שטייען דאָ אין צימער צוויי סטאַניסלאָוס — דער סאַניטאַר

האַט אָנגעשטעלט זיין פנים אַנטקעגן מיר — איינער אַ סטאַניסלאָו פון בלוט און בייגער, און דער צווייטער?

איך האָב געמוזט אַרויסווייזן שטאַנד האַפטיקייט און כּהאַב געענט-

פערט נישט אַרויסווייזנדיק קיין נערוועזיטעט:

— געמיינט האָב איך אויסער דער גרענעץ פון דעם צימער...
— דאָס איז נאָך קאָמפּליצירטער... — דער סאַניטאַר האָט נישט
אַראָפּגענומען זיין בליק פון מיר.
— פאַר וואָס?

— צוליב דעם — האָט דער סאַניטאַר פּאַרגעזעצט — ווייל דיין אַרײַ-
שער דאָקומענט איז גוט אויסגעשריבן, אָבער שלעכט אַדרעסירט...
— פּאַניע סאַניטאַזשע, איך הייב אָן ווערן אומרויק.
— יאָ! — האָט דער סאַניטאַר רויק אַ צי געטאָן דעם פּאַפּיראַס —
די געסטאַפּאַ האָט זיך אָנגעהויבן פאַרנעמען מיט די פּאַליאַקן אין לאַגער
וואָס שטאַמען פון דריטן רייך. מען וויל זיי מאַכן פאַר פּאַלקס-דייטשן
און מאַביליזירן זיי אין דייטשישן מיליטער.
— דאָס געפעלט מיר נישט... — האָב איך געזאָגט און געבליבן שטיין
אַ פּאַרטראַכטער.

— און מיר — האָט דער סאַניטאַר אַ שמיכל געטאָן — וואָלט
דאָס יאָ געפעלן. דו, סטאַניסלאָוו, אין היטלערישן מונדיר! דאָס וואָלט
געווען שײַן...

איך בין געבליבן שטיין אָן אומעטיקער מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן.
— סטאַניסלאָוו! — האָט דער סאַניטאַר מיך אויפגעמונטערט מיט אַ
קלאַפּ אין אַקסל — דערווייל האַלט עס נאָך נישט ביי דיר. גיי און מאַך
מיר נאָך אַ ביסל פּאַפּיראַסן — ער האָט גענומען די פעדער און עפעס
פאַרציכנט אין מיינע פּאַפּירן.

דעם זעלבן טאָג האָט דער דאָקטער מיך באַטראַכט. נאָכן אויסטאַפּן
דעם פּולס האָט ער געזאָגט:

— קיינע טעמפּעראַטור, אַרבייטספעיק!

— קיינע קרעפטע, הער דאָקטאָר — האָב איך קוים אַרויסגערעדט...
נאָך אַ קורצער באַראַטונג מיטן סאַניטאַר האָט דער דאָקטער מיך
איבערגעלאָזן אויף נאָך צוויי טעג אין שפּיטאַל און אויסגעשריבן אַ שײַן
אויף דריי טעג לייכטער אַרבעט אין קוילנגרובן.

דער פּערצנטער און לעצטער טאָג אין שפּיטאַל. איך בין אַרײַן צום
הויפּט-סאַניטאַר זיך געזעגענען. די פּופּצן פּאַפּיראַסן וואָס איך האָב אים

ט ע ג אן ליכט

געבראכט זענען געווען אן אויסדרוק פון דאנקבארקייט פארן פארלענגערן
מיין בלייבן אין שפיטאל.

צוליב די רעגנס האב איך דאס מאל נישט געקענט צונויפנעמען די
קופקעס פערדיש מיסט. דאס מאל זענען די פאפיראסן געווען אַנגעשטאַפט
מיטן ריינעם טאבאק פון אַנדזשעיס בלעטער און איך האב זיי איבער-
געגעבן דעם סאַניטאַר מיט מער זיכערקייט.

— נו, סטאַניסלאָו — האָט דער סאַניטאַר פאַררייכערט — וועסט
דאָך נאָך וועלן אָנהאַלטן מיט מיר אַ קאַנטאַקט, טאָ פאַרגעס נישט מיט-
צוברענגען צום רייכערן...

— איך וועל נישט פאַרגעסן, פאַניע סאַניטאַזשע — האָב איך אים
פאַרזיכערט און אויסגעצויגן די האַנט צום געזעגענען.

פלוצלינג האָט דער סאַניטאַר אַ שפיי געטאַן. אויף זיין פנים האָט
זיך באַוויון אַן אויסדרוק פון עקל. איך האָב צוריקגעצויגן מיין אויסגע-
שטרעקטע האַנט און אים אַנגעקוקט.

— וויסט דאָך — האָט ער ביז אַרויסגערעדט — אַז איך קען נישט
פאַרטראַגן דעם שטינקענדיקן ריח פון די פויערישע בלעטער. רופט מען
דיך סטאַניסלאָו, טאָ פראַווע נישט קיין יידישע שטיק...

— פאַניע סאַניטאַזשע, מיר איז אויסגעגאַנגען דער דייטשישער
טאַבאַק, מיט וועלכן איך האָב פריער צוזאַמענגעמישט די בלעטער.
— דאַרף מען נישט! — האָט ער אויסגערופן און אַ באַליידיקטער
אַוועקגעקוקט אין אַ זייט.

— גיט מיר צוריק די פאַפיראַסן, וועל איך זיי אויסבעסערן.
דער סאַניטאַר האָט זיך געלאָזט איבערבעטן און פאַרלאַנגט די זעלבע
פאַפיראַסן וואָס פריער...

קאפיטל פופצן

צוריק אין באַראַק. מיינע שכנים האָבן זיך מיט מיר היימיש באַגריסט. בלויז וואַצעק האָט נאָך אָנגעהאַלטן זיין ברוגו מיט מיר, ווייל איך האָב אים נישט אויסגעלערנט ווי אַזוי קראַנק צו ווערן אונטערן קאַלטן וואַסער.

איך בין ווידער אין קוילנגרובן. דער שטייגער העשקע האָט איבער-געלייענט דאָס צעטל פון דאָקטער און תיכף מיך אָפגעשיקט צום שטיי-גער ברייטענשטיין. ביי אים אין דער נידעריקער שטרייב, האָט ער געזאָגט, איז נישטאָ קיין לייכטע אַרבעט.

זאַלעסקי, מיין פריערדיקער רוטשע-מיסטער, וואָס האָט מיך גע-דאַרפט פאַראייניקן מיט זיין גרופע, איז שוין געווען אַראָפּפאַרן אין קוילנגרובן. עס האָט זיך געענדיקט די צייט פון קענען אַראָפּפאַרן מיט דער צענטראַלער ווינדע. איך האָב זיך געמוזט ווענדן צום הויפט-שטיי-גער. ער האָט עפעס אָנגעשריבן אויף אַ צעטעלע און מיך געשיקט מיט דעם צו דער קליינער רעזערוו-ווינדע.

דער ווינדע-פירער האָט, אין הסכם מיט די אָנגעשריבענע ציפערן אויפן פאַפירל, מיך אַראָפּגעלאָזט צווישן שמאַלע פאַרשטויבטע דורכ-גענג. פון דאַנען האָב איך דורך ברייטערע קאַרידאָרן געדאַרפט אַרויס-קומען צום צענטראַלן וועג, און פון דאָרט, אין אַ גלייכן גאַנג, אַנקומען צום קוילנגרובן.

דער וועג מיט די באַן-ליניעס האָט לכתחילה אויסגעזען צו זיין דער זעלבער, אויף וועלכן איך בין שוין אַ סך מאל געגאַנגען. אָבער שפעטער האָב איך אָנגעהויבן חושד זיין, אַז איך בלאַנדזשע. איך האָב גענומען זוכן די סימנים, וואָס פלעגן מיר ווייזן, ווי ווייט איך בין נאָך

טעג אן ליכט

פון קוילנגרובן. לויט דער צייט פון מיין גאנג האב איך שוין געדארפט האבן אָנגעקומען צום שמאַלן וואַסער-שטראַם לענג-אויס די נאַסע שטיי-נערנע ווענט. אַ ביסל ווייטער האָט געדארפט זיין דער באַן-קנופּ מיט דער געדיכטער נעץ שמאַלע רעלסן. און וווּ זענען די רונדע שוין-בלעכן מיט די טויטנקעפלעך איבער די עלעקטרישע דראַטן-פּלאַנטערס? וווּ איז דאָס בלינדע פּערד איינגעשפּאַנט אין לאַנגן צוג וואַגאַנדלעך? וואָס לענג-גער איך בין געגאַנגען, אַלץ מער האָב איך דערפּילט מיין בלאַנדזשעניש אויף אַ וועג, וווּ כּ'האָב נישט אָנגעטראָפּן אויף קיין סימן פון באַוועגונג, חוץ די שוואַכע שייך פון מיין לאַמפּ און די נישט זיכערע טריט פון מיינע פּיס. אַרום מיר איז געווען אַן אומהיימלעכע געדיכטע פּינצטערניש. וואָס זאָל איך טאָן? גיין פּאַרויס אָדער צוריק? איך באַשליס צו גיין ווייטער. אפשר, האָב איך געטראַכט, וועל איך אָנטרעפּן עמעצן, וואָס זאָל מיר ווייזן דעם וועג צו מיין אַרבעטס-פּלאַץ.

די לאַמפּ האָט אָנגעהויבן פּינטלען. ביי יעדן שטאַרקן טריט האָט זיך דאָס ליכט אויסגעלאָשן. דאָס כּסדרדיקע דרייען דעם קאָפּ פון לאַמפּ כדי ווידער אַרויסצורופּן אַ ליכטיקע שייך, האָט מיך געמאַכט בייז אויף זיך אַליין. איך האָב אַבער געוואַסט, אַז אַן צו באַהערשן זיך און אַן געדולד צו דער קאַליע געוואַרענער לאַמפּ דראַט מיר עפּעס שרעקלעכס, אַזוינס, וואָס איך האָב נישט געוואַלט אַפּילו זיך פּאַרשטעלן. איך האָב אָנגעהויבן טראַכטן, אַז ס'איז זיכער געשען אַ טעות: אָדער דער ווינדע-פּירער האָט מיך אַראָפּגעלאָזט אויף אַ נישט ריכטיקער טיף, אָדער איך בין אַוועק אין אַ פּאַרקערטער ריכטונג.

פון דעם קנאַפּן יאָר אונטערערדישער אַרבעט האָב איך געוואַסט, אַז אויף יעדן וועג, וואָס פּירט צו אַ קוילנגרובן, זעט מען דורכלויפן לידיקע אָדער פּולע וואַגאַנדלעך צו, אָדער פון דער צענטראַלער ווינדע; מען באַגעגנט קאַרידאָרן-בויער, האַלץ-טראַנספּאָרטן. איצט, אויף דעם וועג, האָב איך נישט אָנגעטראָפּן קיין שפור פון דעם אַלעמען. אַלץ וואָס מיינע אויגן האָבן אָנגעקוקט, האָט אויסגעזען פּאַרשטויבט, פּאַרלאָזן פון מענטשן און פון אַרבעט. די מיט זשאַווער באַצויגענע באַן-רעלסן האָבן מיך איבער-צייגט, אַז איך בלאַנדזשע, אַבער ווי אַזוי געפּינט מען אַן אויסוועג פון

אזא אומגעריכטער צרה? איך באשליס דאך צו גיין פארויס: דער וועג מוז דאך ערגעץ האבן א סוף.

דער גאנג אין דעם פינצטערן ארום האט מיך דערמאנט אין יענעם גרויסן, געדיכטן וואלד הינטערן דארף, וווּ איך האב געווינט אין מיינע יינגלשע יארן. דער דאזיקער וואלד האט מיך געלאקט און געצויגן צו זיך. מיט פולע קוישן שוואמען אָדער יאָגדעס האָב איך אָפּט פּאַרבלאָנדזשעט צווישן דער וואַלד-געדיכטעניש. איך פלעג רופן און שרייען, ביז אַ פּאַס-טעך אָדער אַ האַלצהעקער האָט אויפגעכאַפּט דעם עכאַ פון מיינ שטימ און מיר אָפּגעענטפּערט פון דער וואַלד-טיפּעניש.

איך האָב אַוועקגעשטעלט די לאַמפּ און דורך די האַנטפלאַכן געשריגן אין אונטערערדישן חלל: האַ - האַ - האַ! איך האָב דאָס איבערגעחזרט אין ווייטערדיקן גאַנג. דער עכאַ פון מיינ רוף האָט זיך געטראָגן אין דער שוואַרצער טיפּקייט, אָבער קיינער האָט אים נישט אויפגעכאַפּט און קיינער האָט מיר נישט אָפּגעענטפּערט. פון דער וויסטער פּוסטייט האָב איך געהערט בלויז דעם ווידערקול פון מיינ אייגן קול. איך בין ווייטער גע-גאַנגען מיט נאָך שנעלערע טריט. אַ פּחד איז מיר נאַכגעלאָפּן און געטריבן ווי פון אַ דראַענדיקער סכּנה, וואָס איז נאָך יעדן טריט גרעסער געוואָרן אין מיינ דמיון. לויפנדיק בין איך אומגעפּאַלן. פון קלאַפּ האָט די לאַמפּ זיך אויסגעלאָשן. איך בין געבליבן אין דער פינצטער. מיט ציטערנדיקע הענט האָב איך געדרייט און געהאַקט דעם קאַפּ פון לאַמפּ, ביז איך האָב ווידער דערזען אַ בלייך צאַנקענדיק ליכט, וואָס האָט קוים געוויזן צו שטעלן אַ טריט פּאַרויס.

איך בין אָנגעקומען אויף אַן אַרט, וווּ דער וועג האָט זיך אָנגעהויבן אויסבייגן. פּלוצלינג האָב איך דערזען פאַר זיך אַ ווייסן פּלעק, וואָס האָט מיר אויסגעוויזן צו זיין גאַר נאַענט. איך האָב געקריגן מער קוראַזש און אָנגעהויבן גיין שנעלער. וואָס גיכער איך האָב געשטעלט די טריט, אַלץ טיפּער האָט דער בלייכער פּלעק זיך אָפּגערוקט פון מיר. איך בין געבליבן שטיין מיט אַ פאַרהאַקטן אַטעם און אָנגעשטרענגט געקוקט אין דער פינצ-טערניש, און ווידער האָב איך דערזען דעם ווייסן פּלעק גאַר נאַענט פון

זיך. אין דער מיסטעריעזער וויסקייט האָב איך אָנגעהויבן צו דערקענען אַ געשטאַלט, אַן ענלעכע דאָ צו אַ מענטש, דאָ צו אַ חיה.

אַ מינוט בלויז האָט געדויערט מיין פאַרלויבנדיקייט. אַן אינערלעכע קראַפט האָט מיך אַ שטויס געטאַן פון אַרט. איך האָב אָנגעהויבן גיין ווייטער פאַרויס, אַן אַן אָפּהאַלט. דאָס העמד איז געווען צוגעקלעפט צו מיין לייב, דער האַרטער ראַנד פון העלם האָט געדריקט אַרום מיין פאַר-שוויצטן קאָפּ. אין איין אַטעם האָב איך געשפּאַנט צום בלייכן פּלעק, וואָס האָט אָנגעהויבן ווערן העלער, בולטער און נענטער.

פאַר מיר האָט זיך אַנטפלעקט אַ נייער וועג, וואָס האָט זיך געצויגן אויף רעכטס און אויף לינקס און איז געווען באַלויכטן פון אַ שיטערער ריי עלעקטרישע לאַמפּן. לויט די גלאַנציקע באַן-רעלסן האָב איך דער-קענט, אַז אויף דעם וועג קומט פאַר אַ פאַרקער. איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטיין. ווייטע אָפּהילכן פון אויפרייסן האָבן מיך אָנגעפילט מיט דערוואַרטונג.

אַ שטיל זשומען, ווי פון טעלעפּאָן-סלופּעס, האָב איך דערהערט פון דער טיפּער פּוסטקייט. דאָס זשומען האָט זיך שנעל פאַרטוישט אויף אַ גערויש, וואָס איז מיט יעדן אויגנבליק געוואָרן שטאַרקער און ראַשיקער. מיין בליק האָט זיך פאַרהאַלטן אויף דער זייט פון וועג, וווּ ס'האַט זיך באַוויזן אַ באַוועגלעכע שיין. איך האָב אויפּגעהויבן די לאַמפּ און גענומען זי דרייען אין אַ רונדן קרייז. אַ לויפּנדיק לאַקאָמאָטיוול האָט זיך האַסטיק פאַרהאַלטן אַנטקעגן ליכטקרייז פון מיין לאַמפּ.

— פּאָן וואָ קאַמסטו היר? — האָט איינער פון וואַגאַנדל געפרעגט און געקוקט אויף מיר מיט חשד און פאַרווונדערונג.
איך האָב אים געוויזן דאָס פּאַפּירל פּונעם הויפּט-שטייגער און אָנגע-הויבן דערציילן ווי אַזוי איך האָב פאַרבלאַנדזשעט.

— היר איזט דאַרטמונד, נישט וואַטענשייד! — האָט דער דייטש אויסגעלאַצט די אויגן.

איך בין געבליבן אָן לשון.

— ביסטו רוסע? פּאַלע?

— פּאַלע.

תיכף האָט אַ צווייטער מיך געפרעגט אויף פויליש ווען איך בין דאָ אַהערגעקומען.

אַלע פיר פון דער מאַנשאַפט האָבן, ווייזט אויס, געצווייפלט אין אמת פון מיינע רייד. זיי האָבן זיך צוזאַמענגערוקט און באַפוילן מיך איינשטייגן. בעתן פאָרן מיט זיי האָב איך זיך דערוויסט, אַז זיי זענען דינאַמיט-לייגער אין די קאַרידאָרן פון די דאָרטמונדער קוילנגרובנס, און אַז איך געפין זיך מיט איבער 200 מעטער העכער פון דער טיף, ווהיזן איך האָב געדאַרפט אַראָפּפאָרן.

דער דייטש, וואָס האָט צו מיר גערעדט דער ערשטער, האָט באַפוילן דעם מאַשיניסט ווייטער צו פאָרן. דאָס לאַקאַמאַטיוול האָט אַ צי געטאָן עטלעכע קילאָמעטער פאָרויס און געבליבן שטיין. דער זעלבער דייטש איז אויפגעשטאַנען און מיך גערופן צו גיין מיט אים. איך בין געגאַנגען, און דער הויכער, פולער דייטש מיט דער שטייגער-לאַמפּ האָט געשפאַנט הינטער מיר איבערן שמאַל-געדרייטן וועג צווישן שוואַרץ-פאַרשטויבטע שטיינערנע ווענט. פון זיין אונטעריאָגן מיך איז מיך באַפאַלן אַ שרעק, ווי דער דייטש וואָלט אין דעם שוואַרצן לאַבירינט מיך געטריבן צום טויט. די שייך פון זיין לאַמפּ האָט זיך באַוועגט אויף רעכטס און אויף לינקס. איך בין נאַכגעאַנגען דעם צעהוידעטן ליכט-פאַס און מיט אַן אָנגע-שטרענגטן בליק געזוכט דעם סוף פון וועג.

מיר זענען אַריין אין אַ פירעקיקן קורצן רוים. דאָ זענען מיר ענדלעך געבליבן שטיין. די שייך פון שטייגערס בליצלאַמפּ האָט זיך אויפגעהויבן צו דעם אָרט, וווּ צווישן פאַרצוימטע אייזערנע שטאַכעטן איז געהאַנגען אַ שמאַלע ווינדע, ווי אַ פאַרזשאַווערטער בלעכענער קאַסטן. דער שטייגער האָט אַ צי געטאָן פאַר אַ קייטל און אַרויפגעקוקט צום פאַרצוימטן לאַך, ביז די ווינדע איז פאַרשווינדן אין דער הייד. נאָך עטלעכע מינוטן האָט אַ צווייטע ווינדע זיך אַראָפּגעלאָזט און זיך פאַרהאַלטן הינטער אַן אייזערנער טיר. אַן אַלטער דייטש מיט אַ פאַרפלעקט פנים איז אַרויס פון דער אייזערנער שטייג, געגריסט צו אונדז מיט אַ „גליקאָף“ און געבליבן שטיין אַ געהאַרכזאַמער אַנטקעגן שטייגער, וואָס האָט אים איבערגעגעבן וועגן זיין געפיענען מיך אין די פאַרלאָזענע שאַכטן צווישן דאָרטמונד און

ט ע ג אן ליכט

וואָטענשייד. דער אַלטער דייטש האָט צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ און געוואָרפן אויף מיר זייטיקע בליקן.

דער אַלטער דייטש איז געבליבן מיט מיר און דער שטייגער איז אַוועק אין אַ זייטיק ווינקל אויף דער צווייטער זייט ווינדע. איך האָב אים געהערט אַריינשרייען אין אַ טעלעפאָן. ער איז פון דאָרט צוריקגעקומען אין איילעניש, אַרויסגעגאַרגלט אַ פאַר ווערטער, וואָס איך האָב זיי נישט פאַרשטאַנען, און באַלד אַוועק מיט זיין בליצלאַמפּ אויף דער ברוסט צו דעם וועג פון וואָנען מיר זענען געקומען.

מיט זיינע שווערע טעמפע טריט איז דער שטייגער פאַרשוונדן צווישן די שטיינערנע ווענט. דער אַלטער דייטש האָט זיך דערמאַנט אין זיין טאַבאַק-פּושקעלע. ער האָט דערין אַריינגעשטעקט די שפיציקע נאָז און זיך צעניסט. דערנאָך האָט ער זיך אָנגעשפּאַרט אין דער שטיינערנער וואַנט און שטום געקוקט אויף מיר.

איך האָב געמאַכט עטלעכע שריט כדי אויסצוגעפינען אַן אָרט וווּ זיך אַוועקצוועצן. דער דייטש האָט אָנגעשטעלט אויף מיר אַ ביזניס פנים און געזאָגט, אַז איך מוז בלייבן אין דער פּאַזיציע אונטער זיין אויפזיכט, ביז ער וועט וויסן וואָס ווייטער צו טאָן מיט מיר. איך האָב אַ שמיכל געטאָן און געפרעגט, צי איז דאָ אַ תּפּיסה אָדער אַ קוילנגרובן. דער דייטש האָט נישט געוואָלט רעדן מיט מיר. ער האָט פאַרקוועטשט די ליפּן און אויפּמערקזאַם זיך איינגעקוקט, ווי איך לייג זיך אויס אויף די שטיי-נער מיטן העלם אונטערן קאַפּ און דעם לאַמפּ צווישן די פּיס. איך האָב אָנגעהויבן איינדריםלען, אָבער דער דייטש האָט מיך איבערגעוועקט מיט געשרייען: „היר איזט קיין אָרט צום שלאָפּן!“ איך האָב זיך אויפגעזעצט און מיט האַלב-אַפּענע אויגן אַרויפגעקוקט צום ביזן שווער-אַטעמענדיקן דייטש, וואָס האָט געמאַכט עטלעכע שריט און זיך פאַרהאַלטן הינטער מיין רוקן. די שוואַרץ-גראַע שטיינערנע ווענט, די אונטערערדישע שטילקייט און דער וואַכנדיקער דייטש הינטער מיין רוקן האָבן ביי מיר געשאַפּן אַן איינדרוק, ווי איך וואָלט זיך געפונען אין אַ טורמע.

אינעם פינצטערן ווינדע-לאַך האָט אַ שווינדל געטאָן אַ פּיערל פֿון אַ לאַמפּ און האַסטיק זיך פאַרהאַלטן אַנטקעגן אונדו. דער דייטש איז

צוגעגאנגען צו די אייזערנע שטאכעטן, אהין עפעס אריינגערעדט, און באַלד האָט ער זיך אויסגעדרייט און מיך גערופן איינשטייגן אין דער ווינדע. אַ מענטש מיט אַ בלייך פנים אין שוואַרצע פלעקן האָט מיך אַנגע-קוקט און אַנגעהויבן מיך אויסלאַכן צוליב מיין פאַרבלאַנדזשעט ווערן אין דער פאַרלאַזענער שאַכט. איך האָב געפרוווט זיך פאַרענטפערן, אַז דער ווינ-דע-פירער האָט מיך אַראָפּגעלאָזט אויף אַ נישט ריכטיקער טיף. דער דייטש האָט אָבער נישט אויפגעהערט צו חווקן און פאַרגליכן מיך צום בלינדן פערד אין קוילנגרובן.

די ווינדע האָט זיך אַראָפּגעלאָזן ביז איבער טויזנט מעטער טיף. דער דייטש האָט מיר אַנגעוויזן דעם וועג צו דער שאַכט, וווּ איך האָב זיך געדאַרפט מעלדן צו דער אַרבעט.

אין מיטן פון דער צווייטער העלפט שיכט בין איך אַנגעקומען אויפן נייעם אַרבעטס-פלאַץ. דער רוטשע-מייסטער זאַלעסקי האָט אַרויסגעוויזן אומצוטרוי און פאַרדאַכט צו דער געשיכטע פון מיין פאַרבלאַנדזשען. ער האָט מיך געדראָט איבערצוגעבן אין די הענט פון שטייגער פאַר וועלן אויסמיידין אַן אַרבעטס-שיכט. מיט דער הילף פון סימנים איז מיר קוים געלונגען אים איבערצוצייגן אינעם אמת פון דער געשעעניש. ערשט דאַן האָט ער באַוויליקט איבערצולייענען דאָס צעטל פון לאַגער-דאַקטער, וואָס האָט אויך געהאַלפן מיך אויסלייזן פון אַ זיכערער שטראַף.

קאפיטל זעכצן

נאך דער דייטשישער מפלה הינטער סטאלינגראד איז אין לאגער געוואקסן דער אינטערעס צו די קריגס-געשעענישן. די ידיעות פלעגן אַנקומען פאַרשפּעטיקטע, זיי זענען דערגאַנגען צו אונדז פון מענטשן, וואָס האָבן געקענט לייענען די דייטשישע פרעסע און פון אַלטע פּוילישע צייטונגען, געפונענע אין די שפּייז-פּאַקעטן פון פּוילן.

ערשט אין פעברואַר 1943 האָט מען אין לאַגער זיך דערוויסט, אז די דייטשן האָבן נאָך גרויסע פּאַרלוסטן זיך צוריקגעצויגן פון גאַנצן סטאלינגראדער ראַיאָן, אז די רוסן זענען איבערגעגאַנגען אין אַן אָפּענ-סיווע און נעמען צוריק פּאַרלוירענע פּאַזיציעס. אַנקונדיק די דייטשן האָט מען געקענט דערקענען דעם טרויער נאָך זייער ערשטע גרויסע מפלות אויף די פּראָנטן.

נאָך סטאלינגראד איז געקומען דער גרויסער זיג איבער די דייטשן אין צפון-אַפּריקע, וווּ ראַמעלס אַרמיי איז פּולשטענדיק צעקלאַפט געוואָרן. די פּאַרשטאַרקטע לופט-אַטאַקעס אויף די דייטשישע שטעט און די אָפּטע נאַכט-אַלאַרמען אין לאַגער האָבן בולט אַנגעוויזן אויף דער נייער וועג-דונג אין דער מלחמה.

סוף סעפטעמבער 1943 האָט מען דאָס ערשטע מאל דערזען גרעסערע גרופּעס איטאַליענישע קריגס-געפּאַנגענע אין באַד-אַנשטאַלט פון קוילן-גרובן. צווישן די ווייניקע ווערטער, וואָס מיר האָבן געקענט פון זיי אויפ-כאַפּן אין דייטש האָבן מיר געהערט: „מוסאליני קאַפט, באַדאַליאַ גוט“... איטאַליעס קאַפיטולאַציע און נאָך דעם — איר קריגס-דערקלערונג צו דייטשלאַנד, אַמעריקעס לאַנדן אויף איטאַליענישן באַדן, דער פּאַראויס-גאַנג פון דער סאָויעטישער אַרמיי אויפן מזרח-פּראָנט — אַט די קריגס-געשעענישן פון סוף 1943 האָבן אַרויסגערופן אַ מוטיקע שטימונג ביי די לאַגעריסטן און אַן אומרו צווישן די דייטשן.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

אין לאגער זענען פאָרגעקומען אַרעסטן. געסטאַפּפּאַ-אַגענטן האָבן אַוועקגענומען עדמונדן, אַ שלאָסער אין די טעכנישע וואַרשטאַטן פון קוילנאָרובן, מיט זיינע צוויי געהילפּן. אין לאָגער איז געווען באַוויסט, אַז זיי ליינען דייטשישע צייטונגען. אַ ביסל שפעטער איז מען געוואָר גע-וואָרן, אַז זיי זענען אומגעבראַכט געוואָרן פאַר אַנט-דייטשישער טעטי-קייט. זייער טויט האָט געדאַרפט זיין אַ וואַרענונג און אַן אַפּשרעק-מיטל פאַר אַלע לאָגערעסטן.

אין דער ראַזורע איז שטענדיק פול געווען מיט לאָגערעסטן, וואָס האָבן געוואַרט אויף זייער ריי. דאָ האָבן זיך צוזאַמענגעטראַפּן באַקאַנטע פון די שכנותדיקע באַראַקן און מען האָט רויק געשמעסט וועגן פּערזענ-לעכע ענינים.

די צוויי שערערס: לודוויג — אַ פּאָליאַק, און וולאַדימיר — אַ רוס, האָבן זעלטן ווען רעאַגירט מיט אַ וואַרט אויף די געשפרעכען הינטער זייערע פּלייצעס. פּאַרטאַן אין זייער אַרבעט, זענען זיי ביידע געגאַנגען מיט די מאַשינקעס איבער די קעפּ אין אַ פּאַרמעסט נאָך יעדן מאַרק ביר-געלט, וואָס זיי האָבן באַקומען פון די לאָגערעסטן.

פלוצלינג איז וולאַדימיר אַרעסטירט געוואָרן. די דייטשן האָבן באַ-שולדיקט דעם רוס, אַז ער האָט געפירט אין דער ראַזורע קאַמוניסטישע פּראָפּאַגאַנדע צווישן די פּאָליאַקן. אויך לודוויג איז פאַרהאַלטן געוואָרן, ער איז אָבער צוריקגעקומען און ממשיך געווען זיין אַרבעט.

דעם גרויסן שווערלייביקן באַגדאַן האָט מען אין לאָגער געקענט פאַר אַן אַנאַלפּאַבעט, וואָס האָט נישט געקענט ליינען און שרייבן. זיינע אַרבעטס-פּאַפּירן האָט ער געחתמעט מיט פינגער-אַפּדורקן. דערפאַר אָבער זענען געווען אַנטוויקלט זיינע חושים, זיין אויג און אויער. אַלץ וואָס ער האָט געזען און געהערט אַרום זיך, האָט ער באַנומען מיט זיין פשוטן שכל. די מלחמה מיט דייטשלאַנד האָט ער פאַרגליכן צו אַ דאַרפּיש געשלעג פון צוויי צעקריגטע מחנות, וווּ געזיגט האָט שטענדיק די גרעסערע. לויט באַגדאַנס מיינונג האָט דייטשלאַנד געמוזט פאַרלירן די מלחמה, ווייל ווען ער האָט אויסגערעכנט די לענדער, וואָס האָבן זיך געשלאַנגן קעגן דייטשלאַנד און אירע פאַרבינדעטע, האָבן אים אויסגעפעלט פינגער אויף

טעג אן ליכט

די הענט. אָט די מיינונג האָט באַגדאָן אַרויסגעזאָגט פאַר יעדן איינעם, וואָס האָט נאָר געהאַט געדולד אים אויסצוהערן.

אין איינעם אַ טאָג, ווען באַגדאָן איז צוריקגעקומען פון דער אַרבעט, האָט ער זיך געדאַרפט מעלדן אין דער לאַגער-קאָמענדאַנטור, וווּ ס'האַבן שוין געוואָרט אויף אים צוויי געסטאַפּאָוצעס. באַגדאָנען האָט מען שוין מער אין לאַגער נישט געזען.

די אַרעסטן האָבן אָנגעוואָרפן אויף אַלעמען אַ פּחד. מען האָט אָנגע-הויבן מורא קריגן פאַר אַ פאַרדעכטיקט אויג און אויער צווישן די אייגענע שכנים.

ביסלעכווייז האָט מען פאַרגעסן די אַוועקגענומענע. די מענטשן האָבן ווידער אָנגעהויבן לעבן מיט די טאָג-נייעסן. יעדער באַקאַנט-געוואָרענער זיג איבער די דייטשן איז קאָמענטירט געוואָרן אין די פאַרטרוילעכע שמועסן צווישן די נאָענטסטע שכנים אין די בעטן אַדער אין די טונקעלע באַראַק-ווינקלען.

אין אַ מיטן נאַכט האָבן די איבערגעוועקטע לאַגעריסטן דערזען אין די באַראַקן באַוואָפנטע זשאַנדאַרן, וואָס האָבן באַפוילן עפענען די שאַפּ-קעס און אַלץ אַרויסנעמען פון דאָרט. מען האָט איבערגענישטערט די אָנגעוואָרפענע זאַכן און יעדעס שטיקל געדרוקטע פאַפּירל איז קאַנטראַ-לירט געוואָרן.

ווידער איז אין לאַגער געוואָרן שטיל. די וואַכלייט האָבן נאָכגעלאָזט פון זייער שטרענגקייט און אָנגעהויבן רעדן אַ ביסל מענטשלעכער, און אַפילו צוואַרפן חניפהדיקע קאָמפּלימענטן די לאַגעריסטן פאַר גוטער און סאָלידער אויפפירונג.

אין יענע טעג האָט מען אויסגעלאָדן אין לאַגער-מאַגאַזין אַ גרויסן טראַנספּאָרט מיט אָנגעשטאַפטע זעק, און אין אַ זונטיק, ווען אַלע זענען געווען באַפרייט פון דער אַרבעט, האָט אַ געשריבענע מעלדונג גערופן די לאַגעריסטן צו שטעלן זיך אין רייען צום מאַגאַזין. אַלע וואַכלייט זענען געוואָרן מאַביליזירט אויף אַפּצוהיטן די אַרדענונג ביי דער גרויסער מענ-שן-מאַסע, וואָס האָט אין אַ לאַנגער ריי געצויגן צו די טירן פון מאַגאַזין.

— „זשידאָוסקע קאַפּאַטי“! (יידישע קאַפּאַטעס) — האָבן געשריגן די ערשטע, וואָס זענען אַרויס פון מאַגאַזין מיט פעקלעך אונטער די אַרעמס און מיט אָנגעהאַנגענע מלבושים איבער די הענט און אַקסלען.

— „אוביאַרי פּאַ זשידאָך“! (אַנטועכץ נאָך די יידן) — די פּאַר ווערטער זענען, צוזאַמען מיט אַ געלעכטער, איבערגעאַנגען פון מויל צו מויל. טויזנטער גיריקע אויגן זענען געווען געווענדט צו די אַפּענע באַראַקן־טירן.

אין מאַגאַזין זענען געשטאַנען לאַגער־באַאַמטע און געטיילט פון די זעק אַרויס פאַר יעדן איינעם פון דער ריי אַ רעקל מיט אַ פּאַר הויזן. די פּאַרב און די מאָס האָט דעם טיילער נישט אינטערעסירט; ער האָט געצויגן פון זאַק אַרויס, אַזוי ווי עס איז געלעגן.

באַלעק און וואַצעק זענען געשטאַנען לעבן מיר מיט פאַרריסענע קעפּ און געפלאַנעוועט צו וועלכע זייט אין מאַגאַזין זיי זאָלן צוגיין. זיי האָבן שוין געהערט, אַז די ערשטע פון דער ריי האָבן נישט אַלע געהאַט דעם זעלבן מזל. עס זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געקריגן גוטע און שיינע אַנצוגן, כמעט נייע, און אַנדערע, וועמען מ'האַט געגעבן גענוצטע און מיאוסע מלבושים. די ערשטע האָבן זיך נאָך נישט געהאַט געכאַפט דערויף, ווייל די וואַכלייט האָבן שטאַרק אונטערגעיאָגט. די שפּעטערדיקע האָבן אויסגעטייטשט, אַז די זעק מיט די בעסערע מלבושים געפינען זיך אויף דער רעכטער זייט, דאָרט וווּ זבישעק און יאַנטשוק האָבן געטיילט, און די ערגערע — דאָרט וווּ באַראַווסקי און דער סאַניטאַר האָבן געטיילט.

אינציקווייז האָבן די פון דער לינקער ריי גענומען איבערלויפן צו דער רעכטער. זיי האָבן דאָס געמאַכט מיט פאַרזיכטיקייט, ווען די וואַכ־לייט האָבן אַ וויילע אַוועקגעקוקט. ווען די רעכטע ריי איז אויסגעוואַקסן אין דער לענג, האָבן די וואַכלייט זיך געכאַפט און אויפגעפאַדערט די איבערגעלאַפענע, אַז זיי זאָלן זיך צוריקשטעלן אויף זייערע פּריערדיקע ערטער. מיט די גומי־בייטשן האָבן די וואַכלייט צוריק אויסגעגלייכט ביידע רייען. צווישן די לאַגער־סטן איז אויסגעבראַכן אַ קריגעריי. זידל־ווערטער זענען געפלויען פון איין ריי צו דער צווייטער, צוליב די כאַאָטיש פאַרטוישטע ערטער.

טעג אן ליכט

דער קליינער וואַכמאַן האָט זיך דערוווסט די סיבה פון איבער-
לויפן און מיט זיין צעבראַכענעם פויליש האָט ער אונדז באַרויקט :
— אין מאַגאַזין איז דאָ גענוג קליידער. זאָל אייך נאָר סטייען אַרט
אין די שאַפקעס...

אונדזער באַראַק איז געוואָרן ענלעך צו אַ מאַרק-פּלאַץ. שכנים פון די
דערנעבנדיקע באַראַקן זענען אַרומגעגאַנגען מיט מלבושים איבער די
אויסגעצויגענע הענט און פאַרגעלייגט אַן אויסטויש. רעדלעך מענטשן
האַבן זיך איינגעקוקט אין די קאַלירן, געטאַפט און אויספרובירט די
קוואַליטעט, געמאַסטן די גרייס און געזאַגט מבינות.

צוויי שכנים, דער גרויסער זיגמונט און דער נידעריקער ווילק, האָבן
זיך געביטן מיט די באַקומענע אַנצוגן. ביידע זענען געווען צופרידן : די
מלבושים האָבן גוט געפאַסט אויף זייערע פיגורן. זיגמונט דער פויערן-
יונג האָט זיך געשווירן, אַז אַזאָ שיינעם אַנצוג, מיט אַזעלכע זילבער-
פאַרביקע פאַסן, האָט ער נאָך קיין מאָל אין לעבן נישט געטראָגן. ווילק
האַט געהאַלטן אין איין קוקן אויף זיינע פיס אין די ברוינע הויזן און
געשמייכלט צו די אַרבל אויף זיינע הענט. די ביידע האָבן שטאַרק הנאה
געהאַט פון זייער געלונגענער טראַנזאַקציע, זיך מכבד געווען מיט פאַפּיראַסן
און געלאַכט פון יענע, וואָס טראָגן זיך נאָך אַרום מיט די מלבושים.

שכנים זענען צוגעקומען צו זיגמונטן און ווילקן, באַקוקט אויף זיי די
מלבושים און געזאַגט אַ מיינונג ווער פון זיי ביידע ס'איז אַרויס מיט מער
ריווח. די מערהייט האָט געהאַלטן, אַז הגם ווילקס אַנצוג איז ווייניקער
אַפּגענוצט און זעט אויס שענער, דאַרף דאָך זיגמונט זיין צופרידענער :
פאַר זיין צעוואַקסענער פיגור איז אַ זעלטנקייט צו טרעפן מיט דער
מאָס, ווייל די זשידעס זענען געווען קליינע באַשעפּענישן.

פיליפּ האָט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט אויף אַלעמענס מבינות.
ער האָט בעסער געוויסט ווי אַזוי אויף דער גיך פעסטצושטעלן דעם
ווערט פון יעדן מלבוש. אויפּגעהויבן די קלאַפּע — האָט ער תיכף דער-
קענט ווי לאַנג דאָס רעקל איז שוין געווען געטראָגן. צוגייענדיק צו
זיגמונטן, האָט ער אַ קוק געטאַן אונטער דער קלאַפּע און אַנגעוויזן מיטן
פינגער :

— זעט נאָר די וואַזשנע מציאה וואָס ער האָט זיך איינגעהאַנדלט...
יעדער איינער האָט גלייך דערזען די צוגענייטע נאָט. זיגמונט האָט
בלויז אָנגענומען מיט זיין שווערער האַנט אויף דעם אָרט — און די קלאַפּע
האָט זיך צעעפנט, געבליבן הענגען אויף אַראָפּ, ווי אין קריעה נאָך אַ
טויטן. זיגמונט און ווילק האָבן זיך איבערגעקוקט מיט אַ צעטומלטן בליק
און אַלע אַרום זיי האָבן אַרויסגעפלאַצט מיט אַ געלעכטער.
זיגמונט האָט גיך אַראָפּגעשלעפט פון זיך דאָס רעקל און עס אַ שמיץ
געטאָן צו ווילקן:

— נעם דיין שמאַטע און גיב מיר אָפּ מיינע!
ווילק האָט צוריקגעוואָרפן דאָס רעקל:
— דאָס איז דיינס, און וואָס איך טראָג אויף זיך, געהער צו מיר!
זיגמונט האָט אַראָפּגעצויגן פון זיך די הויזן און געשליידערט ווילקן
אַן איינגעוויקלטן קנויל אין פנים אַריין:
— קריך אַרויס פון אַנצוג, אין דיין מאַמען אַריין!
— איך וועל נישט אויסטאָן!
— דו וועסט יאָ אויסטאָן!

זיגמונטס אָנגעדראַלענע פיס האָבן געשטעלט אַ טראַט. אין אַן
אויגנבליק איז ווילק געבליבן מיט איין קלאַפּע אויף זיין רעקל. ווילק האָט
געטאָן אַ שפרונג און איז גלייך צוריקגעפאלן פון זיגמונטס האַריקן פוס.
דער צוזאַמענלויף איז געוואָרן גרעסער. זיגמונט, אַ האַלב נאַקעטער,
מיט אויסגעשטרעקטע פויסטן, האָט אויסגעזען איבערן אויסגעצויגענעם
ווילקן, ווי אַ זיגערישער באַקסער אין דער מיט פון אַ טומלדיקער מאַסע
צוקוקער.

פיליפ איז צוגעגאַנגען צו די צוויי צעקריגטע און געזאָגט מיט זיין
היזעריקער שטים:

— נאַרישע יונגען, צוליב אַ פאַרשמאָדערט יידיש רעקל האָט איר זיך
צעשלאָגן? אין מאַגאַזין שטייען נאָך פולע זעק! גייט, טוישט עס אויס,
פערדישע קעפּ!

אין באַראַק האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן שוואַרצע געהאַקטע קאַפּאַ-

ט ע ג א ן ל י כ ט

טעס. דאָס האָבן די לעצטע באַקומען אַ צוגאַב צו די מער אָפּגענוצטע מלבושים. פון אָנהייב האָבן די קאַפּאַטעס קיין שום פּרייז נישט געהאַט, אָבער ווען דער לאַגער-שניידער האָט געזאָגט, אַז פון אַזאַ קאַפּאַטע קען ער צוזאַמענשטעלן אַ פּאַר גוטע הויזן, איז גלייך געשטיגן דער נאַכפּרעג אויף דעם סאַרט מלבוש. מ'האַט אָנגעהויבן קויפּן שוואַרצע קאַפּאַטעס פּאַר ברויט, טאַבאַק-בלעטער און אויך פּאַר געלט.

קאַזשימיעזש, וואָס איז געשלאָפּן מיטן שניידער אויף איין פּריטשע-בעט, האָט געקויפט צוויי קאַפּאַטעס אויף צוויי פּאַר הויזן. קאַזשימיעזש וואַלט פּאַר זיינע טאַבאַק-בלעטער געקענט איינהאַנדלען אַ גאַנצן זאַק מיט דער סחורה, אָבער מער ווי פּאַר זיין אייגענעם געברויך האָט ער נישט געוואַלט האָבן די משונהדיקע רעקלער, וואָס ער האָט נאָך געדענקט פון די פּויליש-יידישע שטעטלעך.

קרול, אויך אַ נאַענטער שכן פונעם שניידער, איז אַרומגעגאַנגען איבערן לאַגער זוכן די סחורה. ער האָט דערזען, ווי ביי אונדז אין באַראַק מאַכט מען זיך פּריילעך מיט די קאַפּאַטעס. איינער צענעמט די פּאַלעס און פּאַכעט מיט זיי אין דער לופּט; אַ צווייטער הענגט זי אָן אויף זיך און מאַכט משוגענע העויות, וואָס רופן אַרויס אַ געלעכטער. קרול האָט פּאַר אַ ביליקן פּרייז איינגעהאַנדלט פּיר קאַפּאַטעס און זיי באַהאַלטן אין זיין שאַפּקע.

אויף זיין אויבערשטן בעט האָט קרול געטרענט די נעט פון די קאַפּאַטעס, געזוכט און געטאַפט מיט די פינגערשפיצן אין אלע קאַנטן. קרול האָט דאָס געטאָן בסוד פּאַר זיינע שכנים.

אין באַראַק האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז קרול האָט אין די קאַפּאַטעס געפונען איינגענייטע גאַלדשטיקלעך. דעם געוועזענעם פּאַראַ-בעק קרול איז שטאַרק געפעלן געוואָרן, וואָס מ'האַט וועגן אים אָנגעהויבן רעדן, אַז ער האָט אַ פאַרמעגן. דאָס האָט ביי אים אַרויסגערופּן שטאַלץ. ביז איצט האָט ער זיך געפילט ווי אַ פאַרשטויסענער אין באַראַק-ווינקל. קיין מאָל האָט ער נישט געהאַט קיין מוט אַרויסצורעדן אַ וואַרט. זיין נאַמען פלעגט מען הערן אויסרופן בלויז דאָן, ווען ער האָט געדאַרפט

אויסקערן דעם באַראַק. און דאָ האָט מען וועגן אים אָנגעהויבן רעדן נישט בלויז אין זיין באַראַק, נאָר אין גאַנצן לאַגער.

קרול האָט נישט געלייקנט, אַז ער האָט געפונען גאַלדשטיקלעך אין די קאַפּאַטעס. פאַרקערט, ווען מ'האַט מיט אים וועגן דעם גערעדט, האָט ער זיך באַרימט מיטן אוצר און אַזוי אַרום אַרויסגערופן אַ קנאה צו זיך. ער האָט געזאָגט, אַז נאָך דער מלחמה וועט ער חתונה האָבן מיט אַ שוין דאַרפיש מיידל און ער וועט שוין מער נישט דאַרפן אַרבעטן ביי יענעם. קרול האָט אָנגעהויבן פּאָדערן פאַר זיך רעספעקט. אַ סך האָבן אים אָנגעהויבן רופן „פּאַן קרול“ און ער האָט געענטפערט מיט ציען דאָס היטל פון קאַפּ.

איין מאָל, ווען קרול איז צוריקגעקומען פון קוילנאָרוב, האָט ער אַלצדינג אין זיין שאַפּקע געפונען צעמישט און איבערגעוואָרפן. פון דער אומאַרדענונג האָט מען געקאַנט דערקענען, אַז דאָס האָבן געניטע הענט גענישטערט ביי אים אין דער שאַפּקע. אַפילו זיין ברויט־פּאַרציע איז געווען צעקרישלט און צעריןבן.

קרול איז אַוועק זיך פאַרקלאָגן. וואַכלייט זענען געקומען נאָכקוקן און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אויספאַרשונג.

די מעשה מיט די גאַלדשטיקלעך איז דערגאַנגען צו די וואַכלייט. ווען מ'האַט אים געפרעגט פאַר וואָס די קאַפּאַטעס זענען אַזוי צעלעכערט און צעטרענט, האָט קרול געגעבן אַ נישט קלאָרן ענטפער. שכנים זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין חשד פון גנבענען די גאַלדשטיקלעך.

אַנטאַני, קרולס נאָענטסטער שכן, האָט געזען, אַז דער ענין ווערט ערנסט און האַלט ביים איבערגיין צו דער זשאַנדאַרמערע, האָט ער זיך מודה געווען, אַז ער איז דאָס געווען דער ערשטער, וואָס האָט דערציילט די מעשה וועגן די גאַלדשטיקלעך. ער האָט געוויסט, אַז דאָס איז אַ ליגן, אָבער ער האָט עס געטאָן, ווייל אין באַראַק איז געוואָרן פריילעכער פון דעם.

קרול האָט זיך דערפילט אין אַ נישט באַקוועמער לאַגע. ער האָט ווייטער געוואַלט שפּילן די ראָל פון אַ באַלעבאָס איבער אַ פאַרמעגן, אָבער מען האָט דאָך אויפגעדעקט דעם שקר און געמאַכט צו נישט זיין אילוזיע.

קרולן איז אַ שאַד געווען צו שייַדן זיך מיט דער איינרעדעניש, ווען ער האָט געמוזט מודה זיין, אַז אין די ייִדישע קאַפּאַטעס האָט ער געזוכט אַן איינגענייטן אוצר. נאָר זיין פּרימיטיווקייט און אַנאַלפּאַבעטישקייט האָט קרולן געראַטעוועט פון די געסטאַפּאַ־הענט.

איצט, ווען קרול האָט זיך דערווסט, אַז אַנטאַני איז דאָס געווען דער ערשטער רכילות־טרייבער און אַפּלאַכער פון אים, האָט ער באַשלאָסן צו מאַכן מיט אַנטאַנין אַזאַ חשבון, ווי מיט זיינע ריוואַלן אין פּוילישן דאָרף. ווי נאָר ער איז צוריקגעקומען פון דער „וואַכשטובע“, האָט קרול פאַרגעוואַרפן זיין שכן, אַז ער האָט דאָס אַזוי גענישטערט אין זיין שאַפּקע. ער האָט אַנטאַנין אַנגערופן „זלאַדזשעי“ (גנב).

אַנטאַני האָט געמוזט פאַרטיידיקן זיין כבוד, און היות ער איז געווען פיזיש שוואַכער פון קרולן, האָט ער דאָס געטאָן מיט כיטרעקייט:

— פּערדישער קאַפּ! פון וואַנען ביסטו דאָס אַזוי זיכער, אַז איך האָב דאָס געטאָן? דעמאָלט ביסטו דאָך געווען אין קוילנגרובן.

— דו, נאָר דו, הורן־זון! — האָט קרול מיט אַ פאַר אויסגעגלאַצטע אויגן באַשולדיקט אַנטאַנין.

— האַסט געזען?

— יאָ?

— טאָ פאַר וואָס האַסטו מיך געלאָזט זוכן אין דיין שאַפּקע?

— אין דיין מאַמען אַרײַן! — האָט קרול אַרויסגעברומט.

— פאַרשטייסט נישט צו ענטפּערן, ווי אַ מענטש, וועל איך רעדן צו

דיר ווי אַ בהמה: מה־ו! — און אַנטאַני האָט אַלעמען געמאַכט לאַכן.

קרולס אויגן האָבן זיך אַנגעצונדן. זיין האַרטע פויסט האָט געטראָפּן אַנטאַנין גלייך אײַן דער נאָז אַרײַן. פון אַן אייבערשטן בעט איז געפאַלן אַ הילצערן קעסטל אויף קרולס קאַפּ. מיט אַ צעבלוטיקטער נאָז האָט אַנטאַני זיך אָפּגעריסן און ער איז אַרײַנגעפאַלן אין קרולס געזונטע הענט. עמעצער פון די צונויפגעלאַפּענע האָט מיטן רוקן אַ שטופּ געטאָן קרולן, וואָס האָט אַנטאַנין פאַרשלעפּט אין אַ ווינקל. פּלוצלינג האָט אַ שטראַם קאָווע פון אַ באַנקע זיך גענומען גיסן איבער קרולס צעהיצט פנים. ביידע צעשלאַגענע האָבן זיך פאַרפלאַנטערט אין אַ צענומענעם קאַץ, וואָס איז אויף זיי

געפאלן. דאָס געשלעג האָט זיך געענדיקט מיט אַ חוזק־געלעכטער איבער קרולן.

באַלעק, וואַצעק און איך האָבן באַקומען רעקלעך מיט הויזנס פון פאַרשידענעם קאַליר און קוואַליטעט. באַלעקן האָט פאַרדראָסן וואָס פון די זעקס שטיקלעך קען ער נישט צונויפפאַרן קיין איין אַנצוג פון דעם זעלבן קאַליר. וואַצעקן איז נישט אַזוי אַנגעגאַנגען די פאַרב, ווי די מאָס. פון די אַלע דריי רעקלעך האָט ער קיין איינס נישט געקאַנט אַרויפ־ציען אויף זיינע ברייטע פלייצעס; די קורצע פיס זיינע זענען געבליבן שטעקן אין די דריי פאַר לאַנגע הויזנס.

באַלעק האָט פאַרגעלייגט אַן אויסטויש, אָבער אַלע האָבן אים אויס־געלאַכט מיט זיין סחורה. וואַצעק האָט, אַן אַנטווישטער, איינגעקנוילט דאָס פעקל און אַריינגעשטופט עס אין אַ ווינקל פון זיין שאַפקע. אין פאַרגלייך צו זיינע מער מזלדיקע שכנים האָט ער זיך געפילט ווי אַן אַפגענאַרטער מיט די מלבושים „פּאָ זשידאָך“.

באַלעק האָט זיך צוגעזעצט לעבן מיר און גענומען מיר איינרעדן, אַז די צוויי שטיקלעך, וואָס איך האָב באַקומען, האָבן פאַר מיר אַ קליינעם ווערט. שפּאַצירן אין שטאָט גיי איך נישט, צו דער מאַדליטווע אין קאַש־טשאַל גיי איך אין די ריינע אַרבעטס־קליידער — איז נאָך וואָס האַלטן אין דער שאַפקע די שמאַטעס, וואָס איך קען זיי נישט נוצן? ער האָט געטראַכט, אַז פאַר זיינע און מיינע מלבושים וועט ער קריגן אַ לייטישן אַנצוג פאַר זיך.

וואַצעק האָט זיך איינגעהערט אין באַלעקס רייד און ער האָט מיר אויפגעקלערט, אַז באַלעק וויל אויסנאַרן פון מיר דעם אַנצוג אַן שום באַלוינונג. „גלייב אים נישט“, האָט ער מיך געוואָרנט, „אַז ער דאַרף די מלבושים פאַר זיך. וווּ זענען זיינע מלבושים, וואָס ער האָט מיטגעברענגט פון פּוילן? האָט ער זיי נישט פאַרשפּילט אין קאַרטן? אַ חוצפה צו פאַר־לאַנגען דאָס פאַר אומזיסט. ווער ווייסט, צי די דייטשן וועלן נאָך אַ מאַל טיילן זאַכן „פּאָ זשידאָך“? און וואָס פאַרמאַגט באַלעק, אַחוץ זיינע אויס־געריבענע הויזן?“ וואַצעק האָט דערמיט געגעבן אַ רמז, אַז אויב איך וויל שוין יאָ פאַרקויפן דעם אַנצוג, איז ער גרייט דערפאַר צו באַצאָלן.

טעג אן ליכט

— וואָס וועסטו געבן? — האָב איך אים געפרעגט.
— דריי פאַרציעס ברויט.
— ווייניק.
— איך וועל דיר עפעס דערלייגן.
— פאַר אַ העלפט פון דעם לאַבן ברויט, וואָס דו האָסט די וואָך
באַקומען, גיב איך דיר אַוועק דעם אַנצוג.
וואַצעק האָט געדרייט מיטן קאַפּ, אַריינגעקלערט און לסוף אַקצעפּ-
טירט.

אויסנוצנדיק אַ מאַמענט ווען באַלעק איז נישט געווען, האָט ער
געעפנט זיין שאַפקע און פון דאָרט אַרויסגעקאַלערט דעם רונדן לאַבן
ברויט אויפן בעט, אים צעשניטן און געהייסן מיך נעמען פון וועלכער
זייט איך וויל.

באַלעק איז אַנגעקומען גראַד ווען איך האָב וואַצעקן דערלאַנגט דעם
אַנצוג. ער איז געבליבן שטיק מיט אַ פאַרווינדערטן בליק אויף וואַצעקן.
וואָס האָט צענומען דאָס רעקל מיט די הויזן, פון אַלע זייטן באַקוקט ווי
זיין אייגנס, צוזאַמענגעלייגט און אַריינגעשטופט אין זיין שאַפקע.
פון באַלעקס בליק האָט אַרויסגערעדט דער כעס. איך האָב זיך גע-
מאַכט נישט פאַרשטייענדיק. איך האָב געוואָסט, אַז איין וואָרט, וואָס וועט
באַלעקן אַ שטאָך טאָן, וועט אויפרייסן זיין אַנגעלאַדענע בייזקייט.

אין דעם טאָג איז באַלעקן בכלל נישט געאַנגען. מיט אַ נאַכט פריער
האָט ער געשפילט אין קאָרטן, שוין געהאַט געוואָנען, און מיט איין מאָל —
אַלץ פאַרשפילט; אין קוילנרובן איז ער געבליבן מיט אַ שעה לענגער;
אין באַד האָט מען אים צוגעגנבעט דאָס שטיקל זייף; צו פרישטיק האָט
ער נישט געהאַט קיין ביסן ברויט, און צו דעם אַלעם האָב איך וואַצעקן
פאַרקויפט דאָס אַנצוג. איך האָב באַלעקן געוואַלט מיט עפעס איינגעמען.
— באַלעק — האָב איך זיך גוטמוטיק אַנגערופן — דו וועסט היינט
עסן אַ זאַט מיטאַג.

— קוש מיר... — האָט באַלעק אויסגעשטרעקט צו מיר דעם הינטן.
— יאָק באַגאַ קאַכאַם, ווי איך לאַך נישט.
באַלעק האָט געוואָרפן אויף מיר אַ בליק און צוריק זיך אויסגעדרייט.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

— באַלעק, האָסט אַ געלעגנהייט זיך אַנצופרעסן. זיי נישט קיין פרייער.
— וואָס איז? אין קיך האָט מען געקאָכט אַ באַזונדער מיטאָג פאַר

מיר?

— די קיך קען דיר געבן אַ פול מויל מיט אַ ליידיקן מאָגן.

— ווער דען?

— איך.

— דו? ביסט דער זעלבעי? „דזשאָד“ (בעטלער) וואָס איך...

— באַלעק, קוק אַריין אין דיין שאַפקע אויף דער אייבערשטער

פאַליצקע...

— רעד מיר צום הינטן — באַלעק האָט געמאַכט די זעלבע באַוועגונג

וואָס פרייער.

— געדענק, באַלעק, קענסט אַ מאָל באַדויערן...

אַן חשק איז באַלעק צוגעגאַנגען צו דער שאַפקע. זיין בליק איז געפאַלן אויפן שטיק שוואַרץ ברויט, וואָס איז געלעגן אויפן אייבערשטן ברעטל. באַלעק האָט עס גענומען אין האַנט אַריין און אַ שמעק געטאָן צו דעם. ער האָט זיך געכאַפט פון וואַנען דאָס ברויט קומט צו אים אין שאַפקע. ער האָט גוט געקענט דעם סאַרט ברויט, וואָס וואַצעק פלעגט באַקומען פון דער היים,

— וויפל האָט ער דיר געגעבן, דער חזיר?

— אַ האַלבן לאַבן.

— ביסט משוגע געוואָרן, סטאַניסלאָוו? פאַר אַזאַ אַנצוג?

— האָסט דאָך פרייער אַליין געזאָגט, אַז דער אַנצוג איז גאַרנישט

ווערט.

— פאַרקויפט איז פאַרקויפט — האָט באַלעק געזאָגט אונטער דער

נאָז און איינגעביסן דעם שפיץ פון דרייעקיקן שטיק ברויט.

— זאָל ער האַלטן די שמאַטעס, און מיר וועלן עסן זיין ברויט.

— סטאַניסלאָוו, וואַצעק איז קליגער פון דיר. ער וועט שוין וויסן

וואָס מיט דעם צו טאָן.

וואַצעק האָט אַנגעהויבן זיך חברן מיט מיקאַלאַיעו, דעם נייעם שכן,

וואָס האָט זיך איבערגעצויגן צו אונדז אין באַראַק. אים האָט מען גוט

געקענט פון די אָפטע סקאַנדאַלן און קריגערייען ביים שפּילן אין קאַרטן. ביי אונדז אין באַראַק איז מיקאַלאַי געוואָרן דער טאַנגעבער ביי די קאַרטנשפּילער. דאָס שפּילן אין קאַרטן איז פאַר אים נישט געווען קיין צייט־פאַרטרייב, נאָר ווי אַ המשך פון זיין אַרבעטס־טאַג. ער האָט געשפּילט מיט אינטערעס און ווי מיט פּסיכאָלאָגישע קענטענישן איבער זיינע מיט־שפּילער. אַ רויקער און גלייכגילטיקער, מיט אַ קאַלט שמייכלע אין מילוויןקל, האָט ער מיטן חוּזק־בליק צעטומלט זיין מיטשפּילער און ער איז כמעט שטענדיק אַרויס אַ געוונענער. פאַר די איינוווינער אין באַראַק איז דאָס געווען אַ רעטעניש. מ'האַט אים חושד געווען, אַז ער שפּילט מיט געצייכנטע קאַרטן, אָדער מיט אָפּגערעדטע סימנים פון די אַריינקוקער. זיינע מיטשפּילער האָבן זיך איבערצייגט, אַז דאָס איז אַ בלבול, וואָס די פאַרשפּילטע האָבן אויסגעקלערט, אָבער קיינער האָט נישט פאַרשטאַנען, ווי אַזוי ער צעחושט זיי.

מיקאַלאַי האָט גוט געוואוסט, אַז די שכנים קוקן מיט קנאה אויף זיין שאַפּקע, וואָס איז פול געווען מיט טאַבאַק־בלעטער, ברויט און פאַפּיראַסן. האָט ער אויפּגעהאַנגען אויפן טירל צוויי גרויסע שלעסער, וואָס ער האָט זיך פאַרשאַפט ביי די דייטשן.

מיקאַלאַי האָט איינגעפירט אַ נייעס ביים שפּילן אין קאַרטן. אויפן טיש האָבן זיך באַוויזן די „אוביאַרי פּאַ זשידאַך“. ער האָט די קליידער אָפּגעשאַצט מיט הויכע פּרייזן און דערמיט האָט ער געגעבן אַ שאַנס אָפּ צוגעווינען ביי אים אַנדערע פאַרשפּילטע ווערטפולע זאַכן.

אַ פּרייער זונטיק. די טישן זענען געווען באַזעצט מיט גרופּקעס צע־היצטע קאַרטן־שפּילער. בערגלעך טאַבאַק־בלעטער, אויסגעצייילטע פאַפּיראַסן און שטיקער ברויט זענען איבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט. ביי אַ באַזונדערן טיש זענען געזעסן מיקאַלאַי מיט זיינע שפּילערס, אַרומ־גערינגלטע מיט נייערעקע צוקוקערס. מיקאַלאַיס אַרט שפּילן האָט צוגעצויגן אַ סך שכנים, וואָס האָבן געוואָלט עפעס לערנען פון זיינע גרימאַסן און פון זיין אויסערלעכער גלייכגילטיקייט ביים געווינען אָדער פאַרשפּילן.

די שפּיל איבער די מלבושים איז געווען די צום מיינסטנס רוישיקע.

איבערן טיש האָבן זיך געשאַרט פון איין עק צום צווייטן הויזנס און רעקלעך פון פאַרשידענע גרייסן און קאָלירן. עס האָט אויסגעזען, ווי די מלבושים וואָלטן זיך געריסן פון די שפילערס הענט.

דאָס שפילן האָט זיך פאַרצויגן ביז שפעט אין אָוונט. דעם לעצטן „סטוק“ האָט געמאַכט וואַצעק. לעבן אים איז געלעגן אַ הויך בערגל מיט מלבושים, וואָס האָט געוואַרט, אַז אַ דרייטע האַנט זאָל אַ קלאַפּ טאָן אין טיש — אַ צייכן, אַז ער שפילט אויפן גאַנצן.

וואַצעק איז געוואָרן צעטראָגן. גראַד אים איז אויסגעקומען זיך צו פאַרמעסטן מיט מיקאָלאַיען. דאָס מאָל האָט וואַצעק בשום אופן נישט געוואָלט פאַרלירן די מזלדיקע קאַרט. ווען עס לאַזט זיך מיט כוח איינ-האַלטן דעם לעצטן שאַנס, וואָלט ער מיקאָלאַיען אָנגענומען פאַרן גאַרגל און אַוועקגעשלידערט אים פון טיש.

זיי זענען געזעסן פון ביידע זייטן טיש, איינער אַנטקעגן צווייטן און צווישן זיי — דאָס בערגל מלבושים. ביידע האָבן זיי געהאַלטן די קאַרטן אין די הענט, און ביידע האָבן זיי געוואָלט געוואַנען. דורך די שמאַלע שפאַלטן פון זיינע פאַרמרושעטע אויגן האָט מיקאָלאַי געקוקט אויף וואַ-צעקס ציטערנדיקע הענט און געשפילט זיך מיט יעדער געצויגענער קאַרט. ער האָט געדרייט מיטן קאַפּ, געציילט די פינגער, געוואַרפן גורל מיט דער פויסט איבער דער ברייט פון טיש: יאָ-ניין, יאָ! — האָט ער אויסגעשריגן און געהייסן וואַצעקן ציען פאַר זיך קאַרטן.

מיט די 16 אָנגעצויגענע „אויגן“ אין זיינע דריי קאַרטן האָט וואַצעק געזוכט איבער די פנימער אַ רמו, וואָס זאָל אים אַרויסהעלפן אין דעם שווערן מאַמענט, אָבער יעדער האָט אים געענטפערט מיט אַ שטומען חוּק-בליק און אים איבערגעלאָזן אַליין מיט זיין אומבאַהאַלפנקייט אַנטקעגן מיקאָלאַיען, וואָס האָט נישט אַראַפּגעלאָזט די אויגן פון בערגל מלבושים. וואַצעק האָט געפֿיבערט פון כעס. דערווייל האָבן נאָך די קליידער געהערט צו אים, טאָ פאַר וואָס קוקט אויף זיי מיקאָלאַי, ווי זיי וואָלטן שוין געווען זיינע? ער מוז ציען נאָך אַ קאַרט און אַרויסרייסן די קליידער פון מיקאַ-לאַיס לאַפעס.

די פערטע קאַרט האָט זיך אויפגעדעקט: אַ 10טל! וואַצעק האָט

ט ע ג אן ליכט

א שמיץ געטאָן די קארטן אויפן טיש. די צוקוקער זענען זיך פונאָנדערגע-
גאַנגען און די פאַרשפילטע האָבן מיט קנאה נאַכגעקוקט מיקאַלאַיען, וואָס
האַט אַוועקגעטראַגן דאָס פעקל מלבושים צו זיין בעט.
פלוצלינג האָבן אָנגעהויבן וואַיען די אַליאַרם-סירענעס. אין באַראַק
איז געוואָרן פינצטער. די פון שלאָף אויפגעוועקטע האָבן אָנגעהויבן שפּרינג-
גען פון די בעטן, כאַפּן אין די הענט וואָס ס'האַט זיך געלאָזט, און לויפן
צו די לופטשוץ-קעלערן.

ווי נאָר מיקאַלאַי האַט געשטעלט די ערשטע טריט צום אַרויסגאַנג,
האַבן פאַרבאַרגענע געשטאַלטן אָנגעהויבן אים שלעפּן און שטויסן.
מיקאַלאַי האַט זיך אַנטקעגנגעשטעלט, געקאַפּעט מיט די פיס און פעסט
געהאַלטן פאַרקלאַמערט די מלבושים אין די הענט. ער האַט געזוכט דעם
וועג צום אַרויסגאַנג, אָבער די שוואַרצע שאַטנס האָבן אים נישט אָפּגע-
לאָזן. געריסן פון אים שטיקער, ביו ער איז געבליבן מיט לידיקע הענט.
אין דרויסן האָבן פּיערדיקע בליצן אָנגעהויבן זיך רייסן צו די
הימלען. נאָך יעדן ערד-ציטער האַט דער באַראַק זיך געטרייסלט. טישן,
בענק, שאַפּקעס און בעטן האָבן זיך איבערגעקערט. אַן איינגעקאַרטשע-
טער איז מיקאַלאַי געלעגן אין אַ ווינקל, מיטן צלמל אויפן בינטל קרעלן
אין זיינע הענט.

אין דרויסן איז שטיל געוואָרן. אַרום דעם לאַגער האָבן פּיערוויילן
באַלויכטן דעם הימל. פון די אָנגעצונדענע ליכט אין באַראַק האַט מען
דערקענט, אַז דער שטורעם איז פאַרביי.

ווי נאָר מיקאַלאַי האַט זיך געשטעלט אויף די פיס, האַט ער זיך
דערמאַנט אין די צוגערויבטע קליידער און ער האַט זיי גענומען זוכן ביי
די צוריקגעקומענע פון בונקער. צו וועמען ער איז צוגעגאַנגען, האַט אים
יענער געשיקט צום טייוול. בלויז וואַצעק האַט אים געפרעגט מיט אַ
געצוימטער בייזקייט:

— מיינסט טאַקע, אַז נאָר דיר קומט דעם גרעסטן חלק פון די
„אוביאַרי פּאַ זשידאַך“?

קאפיטל זיבעצן

אָנהייב 1944. אין לאַגער האָט מען זיך דערוויסט, אַז די סאָויעטישע אַרמיי דערנענטערט זיך צו דער אַמאָליקער פּויליש-סאָויעטישער גרענעץ. אַז די ענגלענדער און די אַמעריקאַנער שלאָגן די דייטשן אויף דער איטאַליענישער טעריטאָריע, אַז הונדערטער שווערע באַמבאַרדירער צע-שטערן דייטשישע שטעט.

אין קוילנגרובן האָבן די דייטשן פאַרגרעסערט זייערע פיזישע אָנ-שטרענגונגען כדי צו העלפן מיט דער אַרבעט דער ווערמאַכט. די דייטשן האָבן מורא געהאַט פאַר אַן אַמעריקאַנער אינוואַזיע. זיי האָבן געוויסט, אַז דער צווייטער פּראָנט וועט זיין דעצידירנדיק פאַר זייער מפּלה.

אויף די ווענט פון די הייזער אַרום דעם קוילנגרובן האָבן פּלאַקאַטן גערופן אָפּצוהיטן די אַרבעטס־דיסציפּלין און די מאַקסימאַלסטע פּראָדוק-טיוויקייט. דער דייטשישער קריגס־פּראָנט גייטיקט זיך אין וואָס מער קוילן. דער רו־טאַג איז איבערגערוקט געוואָרן אויף יעדן דריטן זונטיק. פאַר די אויסלענדער האָט זיך אָנגעהויבן אַ נאָך שווערער לעבן. „קאַלע! קאַלע!“ אויף דער אויבערפּלאַך און אין קוילנגרובן — אומעטום האָט מען געהערט דעם רוף. אין אַלע קוילנשאַכטן האָט זיך אָנגעהויבן אַ פאַר-מעסט אויסצוגראָבן וואָס מער קוילן. פאַר די דייטשן זענען די דאָזיקע אַנשטרענגונגען געווען אַ פאַטריאַטישע פּליכט, פאַר די אויסלענדישע קוילנרעבער — אַ געפאַר פון פיזישן אונטערגאַנג.

ביי אונדז אין דער שטרייב האָט דער שטייגער ברייטענשטיין אויסגע-פרווט אַ נייע אַרבעטס־פאַרטיילונג: ער האָט צוזאַמענגעפאַרט דייטשישע מיט אויסלענדישע קוילנרעבער. אונטער די אויגן פון זיין דייטשישן מיטאַרבעטער האָט דער אויסלענדער געמוזט במשך פון דער גאַנצער שיכט אַרבעטן אינטענסיוו און אָנגעשטרענגט.

טעג אן ליכט

אדאלף דער מייסטער האָט מיך צוזאַמענגעפאַרט מיט קורטן. מיט קורטן האָב איך זיך געקענט פונעם שטיין אין דער ריי ביים אַראַפּפאַרן אין קוילנגרובן און פון קוקן איינער אויפן צווייטן צוליב אונדזערע געדרייטע וואַנסעס, וואָס זענען צו זיך געווען אַזוי ענלעך. נישט אין מאָל האָט זיך מיר געדוכט, אַז ער קוקט אויף מיר ביז, פאַר וואָס איך האָב אים נאָכקאָפּירט זיינע וואַנסעס.

און אַט דער חשד מיינער האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר ריכטיק. ווי נאָר אַדאלף האָט אונדז ביידע צוזאַמענגעשטעלט ביים אַנשרייבן דעם נומער פון אונדזער אַרבעטספונקט, האָט ער צושמייכלענדיק געזאָגט: „די צוויי שנאָצן“. קורטס ערשטע ווערטער צו מיר זענען געווען אַ פאַרווורף איבער דעם בערגל האָר אונטער מיין נאָז, וואָס נעמט זיך אָן מיט שטויב אין קוילנגרובן. קורטן איז אויך נישט געפּעלן פאַר וואָס די סיבה פון מייך טראָגן די וואַנסעס איז זייער ענלעך צו זיינע.. איך האָב אים דער-ציילט, אַז נאָך אַ געשלעג איז מיר געבליבן אַ סימן אויף דער אויבערשטער ליפּ; קורטן איז מיט יאָרן צוריק אַפּגעשפרונגען אַ שטיק קויל אויפן פנים און די וואַנסעס האָבן צוגעדעקט זיין צעשפּאַלטענע ליפּ.

מיט די לאַמפּן אויף די העלדזער זענען מיר געקראַכן צום שפּיץ באַרג פון דער שטרייב. קורט האָט שווער געאַטעמט. איך בין אים נאָכ-געקראַכן און אַפּגעשאַקלט פון פנים די טראַפּנס שווייס, וואָס האָבן זיך געזאַמלט אין די וואַנסעס אַרום מויל.

דערגרייכט דאָס אַרט פון אונדזער אַרבעטספונקט, האָבן מיר אויס-געטאָן די פאַרשווייסטע העמדער. קורט האָט גענומען אַ פאַר שלוק קאַווע און אַוועקגעזעצט זיך אַרומווישן די נאַסע אַקסלען. דערנאָך האָט ער זיך אויפגעשטעלט און גענומען באַטראַכטן די לענג פון די אויסגעמאַסטענע מעטערס. איך האָב אים נאָכגעקוקט, ביז ער איז געבליבן שטיין לעבן די אַנגעוואַרפענע אַרבעטס-מכשירים, זיי אַ שאַר געטאָן מיטן שוך און געפרעגט:

— נו, סטאַניס, ווער הייבט אָן מיט דער מאַשין?

— דו ביסט אַ בערגמאַן, און איך נאָר אַ „שלעפּער“ (געהילף).

— מאַך פאַרטיק די מאַשין!

— איך בערגמאָן און דו „שלעפער“?

— האַלט דיין שנאָצע, סטאַניס, איך בין קיין „שלעפער“. פּאַנג
מאַל אָן! — האָט קורט שוין מיט כעס אויסגערוּפּן.

איך האָב פּאַרזעצט דעם שאַרפּן שפּיז אינעם לופט-האַמער. צוגע-
שרויפט דעם עק פּון דער גומי-קישקע צו דער פּרעסלופט-רער און גע-
לאָזט אין גאַנג די מאַשין איבער דער קוילנוואַנט.

קורט האָט גענומען שעפּן און שליידערן אין דער רוטשע די אַראַפּ-
געפּאַלענע קוילנשטיקער מיט אַזאַ אימפעט, אַז אים איז אויסגעקומען
כסדר צו וואַרטן. אַן אַנגעשפּאַרטער מיטן בויד אויפן הענטל פּון דער
לאַפּאַטע האָט ער גערופּן: „סטאַניס, גיב קאַלע! קאַלע!“ מיר האָט אויס-
געפּעלט אַטעם אינעם שטויבוואַלקן, וואָס האָט זיך געטראָגן פּון דער צע-
פּלאַצטער קוילנוואַנט.

פאַר קורטס פלינקע און געזונטע הענט זענען צו לאַנגזאַם געפּאַלן
די שטיקער קוילן פּון מייך לופט-האַמער, און דאָס האָט אים צערודערט.
אין איילעניש איז ער אַרויפגעקראַכן, אַפּגעשטופּט מיך פּון דער קוילנ-
וואַנט און גענומען אין זיינע הענט די מאַשין. ער האָט געשריגן מיט סאַטיס-
פּאַקציע:

— דו פּאַלע, איך דויטשע! דו „שלעפער“, איך בערגמאָן! קוק
ווי מאַן קאַלע מאַכט!

קורט האָט געאַרבעט מיט זיין גאַנצער ענערגיע. זיינע וואַנסעס האָבן
זיך אויסגעבויגן איבערן פּאַרקרימטן מויל, דער לופט-האַמער האָט געצי-
טערט אין די אויפגעפּלאַצטע שפּאַלטן פּון דער קוילנוואַנט, שווערע
שטיקער האָבן זיך אַנגעהויבן קאַלערן באַרג-אַראַפּ צו מיינע פּיס.

הינטער אונדז האָבן געאַרבעט קאַרל און סטעפּאַניאַק. אויך פּון
דאָרט האָט מען געהערט קאַרלס ביזע שטים: „שעפּ! שעפּ!“ קורטן האָט
פּאַרדראָסן פאַר וואָס קאַרל פּאַרלויפט אים אין דער צייט מיטן אונטער-
בויען, האָט ער געאיילט זיך אויסצוגלייכן מיט אים אין די אויסגעגראָ-
בענע מעטערס קוילן.

איבער אונדז האָבן געאַרבעט די צוויי קרעפּטיקע יונגען פּריץ און
באַגדאַן. קורט האָט מיר אַנגעוויזן אויף אַרויף. געמיינט האָט ער מיט

דעם, אז איך זאל שעפן די קוילן מיט אזא שנעלקייט ווי דער פאליאק באגדאן.

איך האב קורטן געזאגט, אז באגדאן קען אזוי שנעל ארבעטן, ווייל ער עסט צו דער זעט ברויט, וואס ער באקומט פון דער היים. קורט האט זיך געביזערט אויף מיינע „דומע“ רייד. אין גרובן, האט ער געשריגן צו מיר, שעפט מען קוילן און מען טראכט נישט וועגן ברויט.

נאך דער האלבער שיכט האט זיך קורט אזועקגעזעצט עסן זיין „בוטאן-ברויט“. איך בין גרייט געווען אים מוחל זיין אלע זיינע געשרייען און זידלווערטער פאר איין פענעצל ברויט, וואס ער וואלט מיר געשענקט, אבער קורטן איז נישט אנגעגאנגען דאס בילד פון די צוויי פאר וואנסעס, וואס איינע פון זיי האט זיך געהויבן פון הנאה ביים קייען און שלינגען, און די אנדערע פאר אנטקעגן אים איז געווען הארט פון שטויב און הונגער.

קורט האט זיך צוגעאיילט מיטן עסן, כדי ער זאל האבן צייט מיר אויפצוקלערן דאס, וואס איך אליין בין נישט געווען גענוג קלוג צו פאר-שטיין. דאס ערשטע האט ער מיר אויפמערקזאם געמאכט, פאר וואס איך ווייס נאך נישט, ווי אזוי איינצוטיילן מיין פארציע ברויט, אז אויך מיר זאל בלייבן א טייל אויף מיטצונעמען אין קוילנגרובן. קורט האט אין דעם געזען נישט בלויז מיין אייגענע אפגעלאזנקייט און קנאפע זארג אויף שפעטער, נאר אן אייגנשאפט אזא פון גאנצן פוילישן פאלק. צוליב אט דעם לעבנס-שטייגער, אן א חשובן און אן זארג פאר דער צוקונפט, איז די פוילישע מדינה זיך צעפאלן, ווי א קארטן-היזל אין משך פון א פאר טעג. דאס איז א שטראף פאר וועלן לעבן אונטערן איינפלוס פון ווייטע פרעמדע לענדער, און דייטשלאנד, דאס נאענטסטע שכנותדיקע לאנד, באטראכטן פאר א שונא. איצט איז געקומען די ריכטיקע צייט אויף איבערדערציען אונדז. די ארבעט אין קוילנגרובן האט קורט גענומען פאר א מוסטער, ווי פאליאקן קענען ווערן פליסיק און פראדוקטיוו.

איך האב אים געפרעגט, צי ער האט שוין א מאל אין זיין לעבן געהונגערט. ער האט מיר פארזיכערט, אז ער אליין פילט אויך דעם טעם פון נישט דערעסן; די מלחמה דערלויבט נישט בעסער. קורט האט מיך

געטרייסט, אַז נאָכן זיג פון דייטשלאַנד וואַרט אויף אַלעמען אַ פריי און זאָט לעבן. אויך איך וועל פון דעם גוטן לעבן קענען געניסן, ווי די אַלע פּאַליאַקן, וואָס האָבן מיט יאָרן צוריק אויסגעוואַנדערט פון פּוילן געגנט קיין וועסטפּאַליע און מיט דער צייט זענען זיי געוואָרן גוטע דייטשן. קורט האָט מיר פּאַרזיכערט אַ שנעלן זיג פון דייטשלאַנד טראָץ די אַלע שוועריי-קייטן, וואָס זי האָט אויסצושטיין קעגן אַזוי פיל שונאים. דייטשלאַנד מוז זיגן, האָט ער געזאָגט, ווייל אַזוי וויל דאָס גאַנצע פּאַלק, און די וואָס טראַכטן אַנדערש, „זינט דום“. קורט האָט די ווערטער געזאָגט מיט אַזאַ ערנסטקייט, אַז איך האָב אין דעם מאַמענט מורא געהאַט, ער זאָל אויף מיין שוואַרץ פנים נישט דערקענען דאָס, וואָס איך טראַכט אין זיך וועגן אים און זיין פּאַלק.

די צווייטע העלפט שיכט האָט זיך אָנגעהויבן. די קייט מיט די אַנ-געוואַרפענע בערגלעך קוילן האָט זיך גענומען שאַרן אין דער רוטשע. קורט האָט זיך אויפגעהויבן מיט פּוילע באַוועגונגען. ער האָט אָנגעהויבן אַרבעטן מיט אַ שוואַכערן טעמפּאַ. פאַר מיר זענען דאָס געווען מינוטן פון קענען אַפּעטעמען און אויסגלייכן דעם רוקן.

פּלוצלינג האָב איך דערפילט אַ קלאַפּ אין העלם. איך בין שנעל אַפּגעשפרונגען פון דעם אַרט, מיינענדיק, אַז אַ שטיין האָט זיך אַפּגעריסן פון סופּיט. איך האָב זיך אויסגעדרייט און דערזען דעם אויסגעשטרעקטן שטעקן פונעם שטייגער. ער איז אָנגעקומען מיט אַ פּאַרלאַשענער לאַמפּ הינטער מיין רוקן און מיך געטראָפּן אַן אָנגעשפּאַרטן אויפן הענטל פון דער לאַפּעטע. דאָס רויע היזעריקע קול זיינס האָט געשריגן פון דער טונקל:

— דו קערל, וואָס טרוימסטו אין מיטע דער אַרבייט?

איך האָב ווידער גענומען שעפּן און מיר איז פּאַרגעקומען, ווי יעדער ראָץ מיט דער לאַפּעטע אין די קוילן איז דאָס גרילצעדיקע קול פון שטייגער הינטער מיין אייגעבויגענעם רוקן.

קורטן האָט אויסגעפעלט האַלץ צו פּאַרענדיקן דאָס אונטערבויען. ער האָט מיך געשיקט אויף גיך ברענגען אַ פּאַר קלעצער. איך האָב זיך אַראַפּגעשאַרט נידעריקער צו די פינצטערע לעכער און פון דאָרט געשלעפט

ט ע ג אן ליכט

דאָס האַלץ באַרג־אַרויף צו קורטן. אין מיטן וועג האָב איך דערפילט אַ רויך פון טליענדיקע קוילן. איך האָב אָנגעהויבן זיך אַרומקוקן און זוכן דאָס אַרט פון וואָנען דער ריח טראַגט זיך. איך האָב דערזען, אַז אַ וואַלץ פון אונטער דער לויפנדיקער רוטשע איז מיט איין עק אַרויסגעשפרונגען פון נאָרמאַלן לויף און מיט אַ גרויסער שנעלקייט זיך געדרייט אין אַ בערגל קוילנשטויב פון אונטער דער רוטשע. איך האָב געטאָן אַ שאַר דאָס בערגל און אָפגעברייט זיך די פינגער־שפיצן. איך האָב דערפילט די געפאַר פון אַ גרויסער קאָטאָסטראַפּע פאַר אַלע אין דער שטרייב.

איך האָב סיגנאַליזירט מיט שטאַרקע קלעפּ אין דער רער: 1X2. די מאַטאַרן האָבן זיך אָפגעשטעלט. קורט האָט אַראָפגעשריגן צו מיר פאַר וואָס איך בין נאָך נישט צוריקגעקומען מיטן האַלץ. דער שטייגער מיט אַדאַלפן זענען אָנגעלאָפן מיט געוואַלדן: „וואָס איזט היר לאַס?“ איך האָב זיי אָנגעוויזן אויפן בערגל צעגליטן קוילנשטויב. אַדאַלף האָט שנעל פאַרריכט די רוטשע און סיגנאַליזירט צו לאָזן אין גאַנג די מאַטאַרן. דער שטייגער האָט פאַרשריבן מיין אַרבעטס־נומער. דאָס ערשטע מאָל האָב איך דעם שטייגער ברייטענשטיין געהערט רעדן עטלעכע מילדע ווער־טער צו מיר און דאָס ערשטע מאָל האָב איך געזען אַ שמייכל אויף זיין קנאַכיק פנים.

קאפיטל אכצן

אין פעברואר 1944 זענען אין לאגער אָנגעקומען בריוו מיט מאַס־קירטע אָנצוהערענישן וועגן דער נאָענטער באַפֿריינג. אין אַ בריוו צו איינעם אַ שכן איז געווען געשריבן, אַז דער „ווייעק“ (פעטער) דאַרף שוין דאָס יאָר באַפֿרייט ווערן פון „תפיסה“. דער שכן האָט עטלעכע מאָל איבערגעלייענט דעם בריוו און נישט געקענט דערמאָנען זיך אין אַ „ווייעק“, וואָס זאָל זיצן אין טורמע. ערשט ווען אַ מער פאַרשטענדיקער פון אים האָט איבערגעלייענט דעם בריוו, האָט מען זיך געכאַפט ווער דאָס איז דער „ווייעק“.

אַזעלכע מינים בריוו זענען שוין לייכט געווען צו דעשיפֿירן, ווען די סאָויעטישע אַרמיי איז אַריבער די פאַרמלחמהדיקע פּוילישע גרענעץ. אין אונדזער באַראַק זענען איך און באַלעק געווען די איינציקע צוויי מענטשן, וואָס האָבן פון פּוילן נישט באַקומען קיין בריוו. באַלעק האָט דערפון נישט געמאַכט קיין וועזן, אָבער ווען וואַצעק פֿלעגט דערהאַלטן אַ בריוו און מיר האָבן ביי אים זיך געוואָלט דערוויסן וואָס מ'שרייבט פון פּוילן, האָט ער באַלעקן געענטפערט: „די זעלבע נייעס וואָס אין דיינע בריוו“. דאָס האָט באַלעקן פאַרדראָסן.

איך האָב נישט געטאַרט דעוילאָזן, אַז מיין איינזאַמקייט זאָל שלעכט אויסגעטייטשט ווערן דורך מיינע שכנים. די בריוו פון דייטשלאַנד, וואָס איך האָב געשריבן צו זיך אַליין, האָבן געהאַט אַ קנאַפע חשיבות אין פאַרגלייך צו אַ בריוו פון פּוילן.

אין אַ שכנותדיקן באַראַק האָט געוויינט אַ דאָרפֿישער שגץ מיטן נאָמען סטאַניסלאָו וורובעל און איך האָב זיך מיט אים באַפֿריינדט. ביי איינעם פון מיינע באַזוכן צו אים, איז מיר געלונגען אַוועקצונעמען פון צווישן זיינע דערהאַלטענע בריוו אַ קאָנווערט. זיין נאָמען איז מיר לייכט

אָנגעקומען צו ענדערן אויף פריבעל און דאָס האָט מיר געשאַפן אַ מעג-
לעכקייט צו געבן מיינע שכנים לייצען אַ בריוו פון פוילן, וווּ עס איז
צווישן אַנדערן געווען געשריבן: „איך בעט דיר, סטאַניסלאָוו, מיר אַנט-
שולדיקן פאַר מיין ווייניק שרייבן צו דיר. דו וויסט דאָך ווי אַזוי עס
לעבט אַ פאַריאַגטער פון זיין היים אין דער פרעמד, איז וואָס איז דאָ צו
שרייבן? איצט גייט צום בעסערן. דער פּויזנער שכן וועט אין גיכן אַרויס
פון דער דירה און סוועלן אויפהערן די קריגערייען און אַרומרייסענישן,
אין שטוב וועלן זיך איינשטילן די אַוואַנטורעס“...

די עטלעכע שורות פונעם בריוו, וואָס איך האָב צו זיך אַליין געשריבן,
זענען פון מיינע שכנים געלייענט געוואָרן אַ סך מאָל און מען האָט זיי
ערנסט קאָמענטירט. באַלעקן, וועמען עס זענען שוין פון לאַנג באַקאַנט
געווען די נעמען פון „מיין משפּחה“, האָט אינטערעסירט צו וויסן ווער
ס'איז דער מחבר פון בריוו און וואָס ער געהער מיר אָן.

אין לאַגער איז דאָס לעבן ווייטער געגאַנגען אַזוי ווי דער מצב אויף
די פּראָנטן וואַלט זיך לחלוטין נישט געענדערט. ביי דער לאַגער-אַנפּי-
רערשאַפט האָט מען נישט דערקענט קיין סימנים פון נערוועזיטעט: די
זעלבע זעלבסטזיכערקייט, די זעלבע שטרענגע דיסציפּלין האָט ווייטער
אַנגעהאַלטן און איז טיילווייז נאָך מער פאַרשאַרפט געוואָרן. דאָס איז
אַבער געווען בלויז אַן אויסערלעכער איינדרוק, ווער עס האָט אָבסערווירט
די טעטיקייט פון דער לאַגער-לייטונג, האָט לייכט געקענט פאַרשטיין, אַז
פאַרן פּערזענלעכן לעבן פונעם לאַגער-מענטש ווערט איצט געשענקט אַ
גרעסערע אויפּמערקזאַמקייט ווי פּריער.

חוץ דעם לעגאַליזירטן און אַפּענעם קאַרטן-שפּילן, וואָס איז פּריער
געווען פאַרבאָטן, איז געשאַפן געוואָרן אַ נייע פּאַרוויילונג. די וואַכלייט
זענען געווען די ערשטע בשורה-אַנזאַגער, אַז נישט ווייט פון לאַגער איז
איינגעאַרדנט געוואָרן אַ שאַנדהויז. די ערשטע לאַגעריסטן, וואָס האָבן
זיך פאַראינטערעסירט מיט דעם, האָבן באַלד געקענט באַקומען פון די
וואַכלייט דעם אַרעס פון „פּוה-האַוז“.

אַ באַראַק, פּריש אַפּגעמאַליעוועט אויף גרין, איז געשטאַנען אין אַ

זייט פונעם וועג, וואָס האָט געפירט פון געלוענקירכען קיין קאטענבערג. אַרום דעם באַרג, הינטער אַ צוים מיט גרינע שטאַכעט, האָבן פילפאַר- ביקע בלומען אין רונדע קרייזן באַדעקט שוואַרצע שטיקער צעגראַבענע ערד.

פון דער ווייטנס האָט דער באַראַק אויסגעזען, ווי אַ טייל פון דער גרינער לאַנדשאַפט, וואָס איז געווען באַוואַקסן מיט גראַז און מיט ווילדע פעלדבלומען.

דער גרינער באַראַק איז גיך באַקאַנט געוואָרן ביי אַלע לאַגער- איינוווינער. דער באַראַק איז געוואָרן פּאָפּולער אויך ווי אַ פּריילעכע טעמע. פאַר די דערציילונגען פון שאַנדהויז זענען שטענדיק געווען נייגע- ריקע צוהערערס.

באַלעק איז געווען פון די ערשטע גייערס אַהין, וואַצעקן און מיך האָט ער געהאַלטן פאַר נישט קיין פּאַסיקע קאַלעגן צו אַזאַ שפּאַציר. וועגן מיר האָט ער געזאָגט, אַז איך בין צו פּרום, אויף וואַצעקן — אַז ער האָט צו ווייניק לעבנסלוסט. ער האָט זיך צוגעפּאַסט קאַלעגן פון זיין עלטער און מיט זיי איז ער געגאַנגען יעדן פּרייען זונטיק אַן אויסגעפּוצטער און שיין פאַרקעמטער.

און אַז באַלעק איז צוריקגעקומען פון אַזאַ שפּאַציר, האָבן די שכנים שוין געוויסט, וואָס ער האָט געזען אַרום דעם שאַנדהויז און וואָס ער האָט איבערגעלעבט אין דעם פאַרמאַכטן צימער. באַלעק האָט ליב געהאַט זיך צו טיילן מיט זיינע איינדרוקן דווקא אין די אַוונט-שעהען, ווען אַלע זענען שוין געלעגן אין די בעטן. ער איז דעמאַלט געווען דער לעבעדיקער נומער אין דעם באַראַק-ווינקל מיט זיין שילדערן די ווייבער פונעם גרינעם באַראַק. לאַנג צעצויגענע געלעכטערס פלעגן אָפהילכן טיף אין באַראַק, אין משך פון געציילטע וואַכן האָט באַלעק באַוויזן צו באַקענען זיך מיט אַלע אַכט פּרויען פון שאַנדהויז. יעדע פון זיי האָט ער געדענקט מיט איר אויסזען און מיט איר באַזונדערער אויפפירונג. באַלעק האָט גענוי געשילדערט די צימערן, אַלע האָבן זיי געהאַט די זעלבע איינריכטונג, די זעלבע געמאַלענע ווענט. אַ טיר לעבן אַ טיר האָבן זיי זיך געצויגן, לענג-

טעג אן ליכט

אויס דעם שמאלן קארידאָר, וווּ מ'האַט קוים געהערט די טריט איבערן רויטפאַרביקן לייזונטענעם דיוואַן.

באַלעק האָט שוין אויך גוט געקענט די צוויי וואַכלייט פון דעם גריי-נעם באַראַק: איינער האָט געהיטן די אָרדענונג אין דער ריי צום אַריינ-גאַנג און דער צווייטער האָט איינקאַסירט די 5-מאַרק-באַנקנאָטן פאַרן אויפשליסן און פאַרמאַכן די צימערן אין קאָרידאָר.

פון באַלעקס דערציילן האָט מען פאַרשטאַנען, אַז אַלע פרויען זענען געווען פון פרעמדע נאַציאָנאַליטעטן. מיט קיין איינער פון זיי האָט ער זיך נישט געקענט צונויפּרעדן אין זיין שפּראַך. אַ פאַר האָבן גערעדט רוסיש, אַנדערע — עפעס אַ ציגיינער-שפּראַך, און די איבעריקע, לויט באַלעקס מבינות, האָבן גערעדט פּראַנצויזיש, שפּאַניש אָדער גאַר ענגליש...

צו דער טיר מיטן נומער 8 האָט עס באַלעקן שטאַרק געצויגן. אין אַט דעם צימער איז ער שוין עטלעכע מאָל געווען אַ גאַסט, און נאָך יעדעס מאָל פאַרוויילן זיך מיט דער פרוי, איז ער געוואָרן נאָך מער פאַראינטריגירט און נייגעריק צו דערגיין, צי איז אמת, אַז אין צימער מיטן נומער 8 געפינט זיך אַ יידישקע. הגם די דייטשישע וואַכלייט האָבן זיך אויסגעלאַכט דערפון, זענען אָבער אַ סך „געסט“ גרייט געווען צו שווערן, אַז זי איז זיכער אַ „זשידווקע“.

דער חשד, אַז די פרוי פון צימער נומער 8 איז אַ יידישקע, האָט זיך נישט גענומען פון איר אויסזען. גראַד איז זי געווען אַ בלאַנדע מיט אַ פאַר בלאַע אויגן און מיט אַ קורצן שפיציק נעזל. פאַרדעכטיקט איז זי געווען צוליב איר אַנדערשדיקייט אין מאַמענט פון פאַרוויילן זיך מיט די „געסט“. די אַנדערע, האָבן אויפגענומען די „געסט“ מיט אַ שמייכל, מיט אַ רייצן-דיקן זשעסט, אָדער מיט אַ דין געלעכטערל, און איר, דאָס מיידל פון נומער 8, פלעגט מען תמיד טרעפן זיצן אויפן ראַנד פון בעט, די פיס אַראָפּגע-לאָזט, מיט אַן אומעטיק גלייכגילטיק פנים, ווי זי וואַלט נישט פאַרשטאַנען וואָס זי איז און וווּ זי געפינט זיך. נישט איינער אַזאַ גאַסט האָט, נאָכן ערשטן מאָל אַנקוקן זי, געוואַלט אַרויסגיין פון צימער און צוריק אָפּמאַנען ביים וואַכמאַן אין קאָרידאָר די 5 מאַרק, אָדער ער זאָל אים אַריינלאָזן אין אַן אַנדער צימער. אָבער די בלאַנדע צעוואַרפענע האַר, דאָס קורצינקע

רויטע קליידעלע אַרום איר שויס ווי אַ דורכזיכטיק פאַרהענגל און די אַנט-
בלויזטע קניען פון אירע שלאַנקע פיס האָבן געצויגן צו איר. אַ סך פון
די „געסט“ האָבן איר געפרווט אויפצווינגען אַ שמיכל, געוואַלט, און זי
זאָל קוקן גלייך אין די אויגן, אָבער זי האָט אַוועקגעדרייט דעם בלאַנדן
קאַפּ פון מגושמדיקן פנים איבער זיך. מער ווי איר קערפער האָט זי גאָר-
נישט פאַרמאָגט פאַר די אַלע, וואָס זענען אַריינגעקומען צו איר אין
צימער.

איין מאָל האָט זיך באַלעק געפילט אַזוי באַלידיקט פון דער פרוי, אַז
ער איז גרייט געווען זי צו שלאָגן, אַ שטיק לעבעדיקע מומיע — און נישט
מער! צוליב דעם איז ער נאָך אַ טאָג אַרבעט געגאַנגען קילאַמעטערס,
געשטאַנען אין דער ריי און באַצאָלט 5 מאַרק? איז ער אַרויס אַ באַליי-
דיקטער און מיט כעס אויסגעשפיגן הינטער דער טיר. די וואַרטנדיקע אין
דער ריי האָבן אים אויסגעלאַכט: „זאָט געוואָרן ביזן ברעכן“... באַלעק האָט
זיי געראַטן נישט אַריינצוגיין צו דער „זשידווקע“. זאָל מען זי באַיקאַטירן,
וועלן די דייטשן מיט איר מאַכן דאָס וואָס מיט אַלע יידן.

— מיט וואָס ביסטו דאָס אַזוי זיכער, און אַט די בלאַנדיקע איז אַ
יידישקע? — האָט דער עלטערער פיאָטער געפרעגט אויסהערנדיק באַלעקס
מעשיות פון שאַנדהויז.

— ווייל זי איז אַנדערש ווי אַלע איבעריקע „קורוועס“. זי ליגט ווי
אַ צוגעבונדענע צום בעט און ווייזט אַרויס עקל צו יעדן גאַסט.
— דו יונגער צוציק, אפשר צום ערשטן מאָל האָסטו פאַרזוכט דעם
טעם פון די פאַר פרויען און דו רעדסט זיך איין, און דו קענסט זיי שוין
אַלע, פון וואָנען ווייסטו ווער די בלאַנדיקע איז?

— קוקט אים אָן דעם אַלטן — האָט באַלעק אָנגעשטעלט אַ פאַרדראַסיק
פנים צו פיאָטערן — ער ווייסט שוין, און כ׳בין דאָס ערשטע מאָל ביי
אַ פרוי... נאָר ער איז אַ „מבין“ אויף אַ „קורווע“. איר, פיאָטער, האָט דאָך
שוין לאַנג פאַרגעסן ווי אַזוי מ׳פאַרברענגט מיט אַ פרוי...

— באַלעק, באַלעק — האָט אים פיאָטער באַדויערט — גייסט אָנגעטאַן
אין מענטשלעכע קליידער, און דו ביסט קיין מענטש נישט, לעבסט, און דו
פאַרשטייסט נישט דיין לעבן, לויפסט אין באַרדעל, און דו קענסט נישט

ט ע ג אן ליכט

באגרייפן וועלכע פרוי עס איז אַ „קורווע“ און וועלכע „קורווע“ עס קען זיין אַן אַרנטלעכע פרוי... איך בין אַ סך עלטער פון דיר, און ווער עס האָט מער געלעבט, פאַרשטייט מער פון אַ סמאַרקאַטש.

— וואָס איז דען דאָ צו פאַרשטיין ביי אַ קורווע?

— הער מיך אויס, יינגל. אויב ווילסט נעמען פאַר ערנסט מיינע רייד, קען איך דיר פאַרזיכערן, אַז די מיידלעך, וואָס געפינען זיך אין גרינעם באַראַק מוזן נישט זיין קיין „קורוועס“. קען זיין, אַז אין זייערע היימען זענען זיי געווען אַרנטלעכע מיידלעך, נאָר די דייטשן האָבן זיי גע- צוונגען צו אַזאַ לעבן פונקט ווי זיי האָבן דיך געצוונגען צו אַ שקלאַפּיש לעבן. דו ביסט אַ נאָר אויב דו מיינסט, אַז צוליב דעם, וואָס די בלאַנדינקע האָט פיינט אירע געסט, איז זי אַ זשידווקע. פאַרקערט, אַ יידישע וואָלט געדאַנקט גאָט ווען מ'לאָזט איר לעבן כאָטש אַזאַ לעבן. זי וואָלט צו דיר געשמייכלט און דיר געשענקט אַ פאַלשע ליבע. אָבער די פון דעם גרינעם באַראַק מוז נישט שמייכלען צו דיר און זי קען קיינעם נישט שענקען קיין ליבע. ווייסט פאַר וואָס? ווייל הינטער דער טיר פון איר צימער שטייט אַ דייטשישער וואַכמאַן. האָסט פאַרשטאַנען?

באַלעקן איז שווער געווען מסכים צו זיין מיט פּיאַטראַס רייד. ער האָט אָבער נישט געוואָסט ווי אַזוי זיי אָפּצולייקענען, האָט ער זיך אויסגעדרייט מיטן רוקן צו פּיאַטראַס און ער איז איינגעשלאָפּן.

קאפיטל ניינצן

שוין וואָכן לאַנג ווי די אַרבעט אין שאַכט איז געגאַנגען מיט אַ טעמפּאַ, וואָס האָט ערנסט אָנגעהויבן באַדראַען מיין געזונט. איך האָב געקעמפט מיט אַלע מעגלעכקייטן אויף צו מילדערן מיין הונגער. יעדן טאָג האָב איך פּלאַגירט עפעס אַנדערש, כדי צו שאַפן זיך נאָך אַ ביסן ברויט, נאָך אַ ביסעלע זופּ, אָבער אַלע באַמיונגען זענען געגאַנגען פּאַרלוירן ביי דער אַרבעט אין קוילנגרובן. איך האָב אָנגעהויבן טראַכטן: וואָס וועט פּריער זיך ענדיקן: מיין לעבן אָדער די מלחמה?

דער דייטשישער אינוואַליד, וואָס האָט געטיילט די אַרבעטס־נומערן, האָט פון מיין בלעכעלע אַראַפּגענומען אַ קליין ווייס צעטעלע. דאָס האָט אים דערמאַנט, אַז ער דאַרף מיך שיקן זיך מעלדן צום שטייגער בריי־טענשטיין.

פון פּירקאַנטיקן פענצטערל האָט אויף מיר דער שטייגער אַ קוק גע־טאָן מיט זיין קאַלטן בליק און אים באַלד אַראַפּגעלאָזט צום שופּלאד. פון דאָרט האָט ער אַרויסגענומען אַ פּאַפּירל און דאָס אונטערגעטראַגן נענטער צו די אויגן.

וואָס וויל דער שטייגער פון מיר איצט, אין די פּאַרטאַגיקע, קאַלטע שעהען? פאַר וואָס עפעס דאַרף איך זיך פּלוצלינג צו אים מעלדן? דער שטייגער האָט מיר דערלאַנגט דאָס פּאַפּירל און געהייסן מיך גיין מיט דעם צום רוטשע־מייסטער. איך האָב אַ שאַקל געטאָן מיטן קאַפּ און שוין געוואַלט אַוועקגיין, האָט מיך פּאַרהאַלטן דאָס הייזעריקע קול פונעם שטייגער:

— בלייב מאַל שטיין, דו קערל!

איך בין געבליבן שטיין אַ שטייפער אַנטקעגן זיינע שאַרפע אויגן אין פענצטערל.

ט ע ג אן ליכט

— וויסטו נישט, קערל, דאס דו איינע מעלדונג פאן מיר באקומסט?
— יאוואָל, הער שטייגער.
— פאן הויטע ווירסטו אדאלפס געהילפע, פארשטאנדען?
— יאוואָל, הער שטייגער!
— דו מוזט דיזע אַרבייט שנעל לערנען!
— יאוואָל!

— האַר-אַפּ — האָט דער שטייגער געזאָגט און צוריקגעצויגן זיין קאַפּ.
מיטן פאַפּירל אין האַנט בין איך אַוועק צו אַדאַלפּן. ער האָט שוין געוווּסט וועגן שטייגערס באַשלוס נאָך איידער איך האָב אים וועגן דעם געמאַלדן. ער האָט מיך תּיכּף מיטגענומען אין מאַגאַזין, מיך פאַרגע- שטעלט פאַרן מאַגאַזינער און צוזאַמען האָבן מיר גענומען אַ ביסל קלע- נערע טיילן צו די אַרבעטס-מכשירים, אין פּאַל ווען עמעצן פון די קוילנ- גרעבער וועט עפעס אויספעלן אין דער שאַכט.

פון אַדאַלפּן האָב איך זיך דערוווסט, אַז דער שטייגער האָט מיך אויסגעוויילט פאַר זיין געהילף צוליב מיין אויפּמערקזאַמקייט ביי דער אַרבעט: איך האָב אויסגעפונען דעם אַנגעצונדענעם קוילנשטויב, וואָס האָט געקענט גורם זיין צו אַ שרפּה. דערפאַר האָב איך אויך באַקומען אַ פרעמיע פון צען מאַרק.

אַדאַלף האָט מיך צוגעפירט צו די מאַטאַרן און געוויזן אויף וועלכע ערטער זיי צו שמירן, רייניקן, און ווי אַזוי צו לאָזן זיי אין גאַנג. בעת דער אַר- בעט האָט ער מיך אַנגעהויבן צו באַקענען מיט מיינע אויפּגאַבעס אַלס זיין געהילף.

אַדאַלף האָט נישט פאַרטראָגן, אַז מ'האַט אים איבערגעפרעגט דאָס, וואָס ער האָט שוין איין מאָל געוויזן אַדער אויפּגעקלערט. זיין מיינונג איז געווען: ווער עס לערנט אין קוילנגרובן שנעל — אַרבעט לייכטער, און ווער עס לערנט שווער — גייט שנעל קאַפּוט. פאַרשטענדלעך, אַז כ'האַב עס גענומען זייער ערנסט...

שוין ביי דער ערשטער שיכט האָב איך געהאַט אַ מעגלעכקייט צו ווייזן אַדאַלפּן מיינע פעיקייטן. אַבסערווירנדיק די לויפּנדיקע קייט, האָב איך דערזען, אַז זי איז אויף איין אַרט געריסן. איך האָב אַפּגעשטעלט די

מאָטאַרן. ביז אַדאַלף איז געקומען דערוויסן זיך די סיבה פון דער איי-
בערגעריסענער אַרבעט, זענען שוין ביידע געפלאַצטע עקן פון דער קייט
ווידער געווען צוזאַמענגעשלאָסן. דערפאַר האָט מיר אַדאַלף געשענקט
אַ שמעק-טאַבאַק און אויך זיין רעזערוו-לעדערל אַרום האַלדן, כדי איך
זאָל קענען אָנהענגען דערויף מיין לאַמפּ, ווי ער, דער מייסטער.

צווישן די אונטערגעבויטע קלעצער לענג-אויס דער שטרייב האָט אַדאַלף
זיך געדראַפּעט באַרג-אַרויף, ווי אַ פלינקע קאַץ. הינטער אים האָב איך
געמוזט אָנפאַנגן דעם שוונג פון זיינע שנעל-באַוועגלעכע הענט און פיס.
ביי יעדן אַרבעטס-פּונקט האָט אַדאַלף אין איילעניש זיך פאַרהאַלטן און
ווייטער געקראַכן באַרג-אַרויף. אויב ער האָט געטראַפּן, אַז ביי עמעצן איז
די אַרבעט נישט צוגעפאַסט צו דער צייט, האָט ער אַרויסגעצויגן דעם
זייגער פון טאַרבעלע, אָנגעשטעלט דעם שפּיץ-פינגער אויפן ציפערבלעטל
און סאַרקאַטיש צוגעשמייכלט.

ווען מיר זענען אָנגעקומען צום אַרבעטס-פּונקט, וווּ איך האָב נעכטן
געאַרבעט, האָט קורט אויסגערופן צו אַדאַלפּן:

— דער סטאַניס — דיין געהילפע !?

פון אָנהייב האָט אַדאַלף געמיינט, אַז דאָס איז קורטס אַ געוויינלעכער
שפּאַס, האָט ער זיך צעשמייכלט און זיך פאַרמאַסטן צו קריכן ווייטער
פאַרויס. אָבער קורט האָט אים פאַרהאַלטן און פאַרלאַנגט, אַז אַדאַלף זאָל
אים ענטפערן פאַר וואָס ער האָט דווקא מיך אויסגעוויילט אַוועקצונעמען
פון דער קוילנוואַנט, און נישט קיין צווייטן. אַדאַלף האָט אים געענט-
פערט, אַז נישט ער איז געווען דער אויסוויילער, נאָר דער שטייגער האָט
אָזוי פאַראַרדנט.

קורט האָט אַרויסגעוויזן גרויס פאַרדרוס און דערמיט האָט ער אַדאַלפּן
געמאַכט נייגערקיי צו פּרעגן די סיבה דערפון. ער האָט אויסגעהערט קורטס
דראַמאַטישע שילדערונגען: ווען ער האָט נעכטן אַרויסגעצויגן זיין פּעקל
עסן און דערזען ווי דאָס פאַפּיר איז אויסגעצופּט און געלעכערט ביז אין
ברויט אַרײן, האָט ער פאַרשטאַנען אַז אַ מויז איז געווען אין זיין טאַש.
ער האָט דאָס פּעקל אַוועקגעוואַרפּן אין פינצטערן לאַך און דעמאַלט האָט
ער דערזען, ווי איך קריך צו יענעם אַרט, נעם פון דאָרט אַרויס דאָס

ט ע ג אן ל י כ ט

ברויט מיטן שמאלץ און פרעס עס אויף. צום סוף האָט קורט געפרעגט :
ווי קען זאָ אַ פאַרפּלוקטער פּאַלע זיין אַ געהילפּס-מייסטער ?
די מעשה האָט אויף אַדאַלפּן נישט געמאַכט דעם איינדרוק וואָס קורט
האַט געוואָלט אַרויסרופּן. אַדאַלפּ האָט בלויו אַ שמיכל געטאַן און גע-
זאַגט בעתן ווענדן זיך צום ווייטערדיקן גאַנג :
— יאָ, הונגער טוט וויי...

איך האָב זיך אַנגערופּן, אַז די מויז האָט מער מיטגעפּילט מיין הונגער
איידער קורט, וואָס איך האָב מיט אים צוזאַמען געאַרבעט. אַדאַלפּ האָט
אַרויסגעפּלאַצט מיט אַ געלעכטער און קורט הונטער אונדז איז געבליבן
אַן אַנטוישטער.

מיר זענען ווייטער געקראַכן לענג-אויס דער רוטשע. ביים באַגעגענען
וואַצען און באַלעקן, האָבן זיי מיך אַנגעקוקט פאַרווינדערט. זיי האָבן נישט
געהאַט קיין מוט נאַכצוקומען זייער נייגערִיקייט און בלויו מיט די שטומע
בליקן האָבן זיי נאַכגעפּאַלגט מיין פאַרשוויגן הינטער אַדאַלפּן צווישן די
געדיכטע רייען אונטערגעבויטע קלעצער.

אַדאַלפּס זייגער האָט געוויזן האַלבע שיכט. ער האָט גערופּן אַפּשטעלן
די מאַטאַרן. איך בין געבליבן זיצן, אויסגעלאַשן די לאַמפּ, און אַדאַלפּ
האַט זיך פּון מיר דערווייטערט. ער איז צוגעקראַכן צו קאַרלען, און צו זיי
ביידע איז פּון אויבן אַראַפּגעקומען פּאַול. אַלע דריי האָבן זיך אַוועקגעזעצט
צוזאַמען עסן זייער „בוטאַן-בראַט“ און שמועסן צווישן זיך. איך האָב זיך
צוגעשאַרט נענטער צו זיי, כדי לייכטער צו קענען אויפּכאַפּן דאָס געשפרעך
וועגן די לופּט-אַנגריפּן, וואָס האָבן געדויערט, מיט קליינע איבעררייסן,
צוויי מעת-לעת.

פּאַול האָט מיט פּאַרביטערונג דערציילט וועגן זיינע איבערלעבונגען
אין באַכום בעת זיין ווייב און קינדער זענען געווען אויסבאַהאַלטן אין
שוין־קעלער און ער האָט זיי געמוזט באַזאַרגן מיט שפּייז. רוען האָט ער
נישט געקענט, און אין שאַכט האָט ער געמוזט קומען צו דער צייט.

קאַרל דאַקעגן האָט ארויסגעוויזן מער געדולד צו די געשעענישן. ער
האַט געהאַט נענטער צו דער אַרבעט און אויך צום לופּטשוין־קעלער. דאָך
איז דאָס בילד פּון זיין שילדערן די אַלגעמיינע בהלה־שטימונג געווען

זייער אומעטיק און פול מיט זאָרג פאַר די אַנקומענדיקע געשעענישן. אַדאַלף, ווי זיין שטייגער איז געווען, האָט זיך אויסגעהיטן פון קאָ-מענטאַרן און ער האָט זיך באַמיט אַריינצופירן זיינע צוויי חברים אין אַ לייכטערער שטימונג. ער האָט אַפגעלאַכט פון די שכנים, וואָס זענען אין משך פון די לעצטע טעג און נעכט געווען אַזוי צערודערט. בעת ער האָט געשילדערט די סצענעס פון פאַנישער שרעק, האָט בלויז אַדאַלף פון מאָל צו מאָל זיך צעלאַכט, דאַקעגן קאַרל און פאַול זענען, ווי פריער, געבליבן ערנסט און פאַרוואַרגט.

די אַלע דריי האָבן פאַרענדיקט דאָס עסן. ביים שמעקן טאַבאַק האָט זיך דער שמועס געפירט וועגן די געשעענישן אויף די פראַנטן. די דריי קוילנגרעבער האָבן זיך איבערגעגעבן די צייטונגס-באַריכטן פונעם מזרח-פראַנט, וווּ די סאָויעטישע אַרמיי איז אין יענע טעג פון אַפּריל אַריבער דעם דניעסטער, און אויך וועגן דער אַפענסיווע אויף קרים און די צוואַנציק טויזנט דייטשן, וואָס זענען אַריינגעפאלן אין רוסישע הענט. אין דעם טייל שמועס האָט שוין אַדאַלף אַנטיילגענומען מיט אַ מער ערנסט-טער שטימונג און צוגעגעבן: „יא, דאָס איזט פלאַנמעסיגער ריקצוג.“ קאַרל האָט געהאַלטן אַראַפגעלאָזן זיין שוואַרץ פנים און פאַול האָט אומע-טיק געשוויגן.

ביים סוף פון זייער שמועס האָבן איך זיך דערוווסט, אַז גראַד איצט פאַלט אויס היטלערס געבוירן-טאָג. די דריי קוילנגרעבער האָבן עס דערמאָנט אַן ענטוואַונג. בלויז אַדאַלף האָט צוויידייטיק אַ זאָג געטאָן: „איין, גאָט, איין פירער, איין פאַלק.“ ער האָט אַ קוק געטאָן אויפן זייגער און אַנגעקלאַפט אין דער לופט-רער. די קייט האָט זיך גענומען שאַרן אין דער רוטשע, די לופט-האַמערס — קלאַפן צו דער צווייטער העלפט שיכט.

קאפיטל צוואנציק

אנהייב יוני 1944. אין לאַגער האָט מען זיך דערוווסט, אַז רוים איז געפאלן. דאָס אייננעמען רוים דורך די אליאירטע אַרמיען האָבן די לאַ-געריסטן געהאַלטן פאַר אַ גרויס געשעעניש. דער „שוויצעני“ אויטשעץ (הייליקער פּאַטער, פּויפּסט) אליין האָט דערפירט דערצו, אַז רוים זאָל צוריק באַהערשט ווערן דורך פּרייע קאַטאָליקן. אין דעם אַוונט איז דער לאַגער-קלויסטער מער ווי תמיד פול געווען ביים אַפּריכטן די „מאַדליטוועס“. דאָס כאַראַלע געזאַנג פון די מתפלים האָט אַנדערש אַפּגעהילכט און זייערע פּנימער אין האַלב טונקל האָבן אַנדערש אויסגעזען.

דער טאָג פון באַפּריינג האָט אַנגעהויבן זיך באַווייזן, ווי אַ ווייטער אַפּשיין אין דער פּינצטערניש. די לאַגער-איינוווינער האָבן אַלץ מער גע-נומען קוקן אין יענער ריכטונג.

וואַצעק האָט זיך פאַרגעשטעלט, אַז דער טאָג פון באַפּריינג איז שוין גאַר נאַענט. ער האָט געפלאַנט איינצוקויפן, פאַר וואָס עס וועט זיך נאָר לאַזן, אַ ביסל מלבושים. ער האָט געוואַלט אַהיימקומען אין דאָרף מיט אַ שטיקל פאַרמעגן.

באַלעק דאַקעגן, וואָס האָט יעדן הונגעריקן טאָג איבערגעלעבט מיט ווייטיק, האָט ווייניקער זיך געפּרייט מיט דער נייער סיטואַציע. אים האָט דער מאַרגן גאַרנישט נישט צוגעזאַגט. געלעבט האָט ער מיט די מינוטן און שעהען, וואָס האָבן זיך געצויגן, ווי זיין נאַגנדיקער הונגער, טאָג-איין, טאָג-אויס. ער האָט פאַר זיך נישט געזען קיין מאַרגן און ער האָט נישט געקענט פאַרטראַגן ווען עמעצער פון די שכנים האָט גענומען זיך פאַרשטעלן דאָס לעבן פון נאָך דער מלחמה. אַן אויפגעבראַכטער, פלעגט ער דאָן אויפשטיין און זאָגן צו זיך אליין:
— ער איז זאָט, קען ער אַזוי רעדן...

אויך מיינע טרייסט-ווערטער האָט באַלעק נישט געקענט פאַרטראַגן. זינט מ'האָט מיך אַוועקגענומען פון דער קוילנוואַנט, האָט ער געזאָגט, בין איך שוין מער נישט אַזוי מיד און הונגעריק ווי ער, דערפאַר האָב איך באַקומען חשק צו פליידערן וועגן לעבן פון נאָך דער מלחמה. דאָס איינציקע וואָס באַלעק האָט געוואָלט פון מיר, איז געווען, אַז איך זאָל אים מיט עפעס העלפן שטילן דעם הונגער. און כאַטש באַלעק האָט געוויסט, אַז איך געפין זיך אין זעלבן מצב וואָס ער, האָט ער דאָך געהאַלטן, אַז איך גיב זיך בעסער אַן עצה מיט אַלע שוועריקייטן. דעריבער האָב איך אים גע-דאַרפט העלפן.

דער קליינער וואַכמאַן האָנס, מיט די קרומע פיס, האָט זיך צו מיר באַצויגן מילד און אַפילו אַרויסגעוויזן היימישקייט און סימפּאַטיע. אפשר איז דאָס געשען דערפאַר, וואָס באַלד ווי ער איז אַנגעקומען אין לאַגער און געוואָרן דער אויפזעער איבער אונדזער באַראַק, האָב איך געהאַט אַ סך געדולד צו זיין שטאַמלדיק לשון און זיך אויסגעהיטן צו קוקן מיט זלזול אויף זיין קורץ-געוויקסיקן, אַ ביסל פאַרקריפּלטן אויסזען. איך האָב אויך אָפּגעהיטן זיין פאַרלאַנג, אַז דאָס בעט זאָל זיין זויבער און די דעק — אַן קנייטשן, גלייך פאַרשפּרייט.

ווען האָנס האָט איין מאָל זיך גענייטיקט אין עמעצן, וואָס זאָל אין קיך צוזאַמענשטעלן די קעסלען, האָט ער גענומען מיך און דערפאַר האָט ער מיר געגעבן אַ געדיכטע שיסל זופּ.

פון דעמאָלט אַן בין איך יעדן זונטיק געאַנגען פרעגן אויף דער אַרבעט און געוואָרן אַן אָפטער אַריינקומער אין קיך. פון דאָרט בין איך שוין אַרויס אַ זאַטער. צו אַט דער אַרבעט האָב איך אַנגעהויבן מיטנעמען באַלעקן. אין אַזאַ טאַג האָט ער אויסגעזען רויקער. אָבער צו מאַרגנס האָט באַלעק אַנגעהויבן רעדן וועגן דער נעכטיקער שיסל זופּ, און וואָס מער ער האָט געטראַכט און גערעדט וועגן דעם, אַלץ מער האָט אים דער הונג-גער געפּייניקט, ביז ער האָט זיך ווידער דערוואַרט אויפן זונטיקדיקן טאַג. איין מאָל נאָך אַזאַ אַרבעט, ווען אין דרויסן איז שוין געווען טונקל, זענען מיר ביידע אַרויס פון קיך. אומגעריכט פאַר מיר האָט באַלעק אַ כאַפּ

געטאָן פון צווישן די ליידיקע קעסלען פאַר דער טיר אַ קליינעם קעסל און אַוועקגעלאָפֿן מיט אים ביז הינטער אַ וואַנט פון אַ באַראַק. ער האָט מיך גערופן צו זיך און מיט אַ פאַרכאַפטן אַטעם האָט ער מיר דערציילט, אַז צוזאַמען מיט די ליידיקע קעסלען האָט ער אַרויסגעטראָגן אַ פולן קעסל מיט עסן. באַלעק איז געשפרונגען פון פרייד: אַ גאַנצע וואַך וועלן מיר ביידע קענען אַנלייגן זיך אַ פולן בויך.

אַ פחד איז מיך באַפאַלן פאַר דער געפאַר, וואָס דראַט אונדז. איך האָב אים געוואַרנט, אַז דער דייטשישער קוכער וועט זיכער באַמערקן, אַז עס פעלט אים אַ קעסל זופּ. איז ווי וועט ער, באַלעק, איצט אַהינטאָן זיך מיט די צוואַנציק ליטער זופּ? אויף דעם האָט באַלעק שוין פון פריער געהאַט אַ צוגעגרייטן פלאַן.

— וווּ גייסטו דערמיט? — האָב איך אים צוריקגעהאַלטן ביים אויפֿ־הייבן דעם קעסל.

— אין „סכראַן“ (לופטשוין־קעלער) — האָט מיך באַלעק געענטפערט.
— ביסט אַראָפּ פון זינען?

— דו ביסט משוגע. שטער מיר נישט — האָט זיך באַלעק ווידער אַראָפּגעבויגן צום קעסל.

— באַלעק, וואַרט אַ מינוט. אפשר איז גלייכער דעם קעסל אַריינצו־טראָגן אין באַראַק, דאָס עסן צעטיילן, און אַ ליידיקן צוריקטראָגן דעם קעסל אין קיך?

— פאַר די „סקורוויסניצעס“, וואָס האָבן פולע שאַפקעס מיט ברויט, וועל איך זיך איינשטעלן? — באַלעק האָט מיט אימפעט אַ כאַפּ געטאָן דעם קעסל.

— באַלעק, איך וואַרן דיך, דו טוסט אָפּ אַ נאַרישקייט.
— סטאַשעק, זיי נישט קיין שרעקעוודיקער און לאַז מיך גיין.
— גיי צום טייוול מיטן קעסל צוזאַמען! — האָב איך איבערגעריסן דאָס געשפרעך און אַוועק פון אים אַן אויפגערעגטער.

אַ ביסל שפעטער איז באַלעק געקומען אין באַראַק מיט אַ צופרידן פנים. ער האָט פאַרדרייט אַ פאַפיראַס און צוגעזעצט זיך צום טיש, וווּ

שכנים זענען געזעסן און געמיטלעך געשמועסט צווישן זיך. ער האָט זיך אויסגעהיטן צו באַגעגענען מיין בליק.

פלוצלינג האָט זיך האָסטיק געעפנט די טיר און אין באַראַק זענען איינער נאָכן צווייטן אַריין פיר וואַכלייט. הינטער זיי איז דער לעצטער נאָכגעגאַנגען דער קוכער. האַנס האָט אויסגערופן מיין נאָמען, איך האָב זיך אויפגעשטעלט.

— קאַם היר!

איך בין צוגעגאַנגען צו די וואַכלייט.

— וווּ איז דער צווייטער?

איך האָב פאַרשטאַנען וועמען האַנס מיינט און אַנגעוויזן אויף באַלעקן. ער איז געוואָרן בלאַס.

— קאַם היר!

באַלעק איז צוגעקומען און געבליבן שטיין לעבן מיר. איך האָב געפילט זיין ציטערנדיק לייב.

— מאַרש! — האָט איינער פון די וואַכלייט אונדז געוויזן דעם וועג מיט זיין אויסגעשטרעקטער גומי-בייטש.

שווערע טריט זענען אונדז נאָכגעגאַנגען ביז צום באַראַק, וווּ עס האָט זיך געפונען דאָס ביוראַ-צימער פון לאַגערפירער.

דער וואַכמאַן, וואָס איז געגאַנגען פאַר אונדז, האָט אַנגעקלאַפט אין דער טיר. צו ערשט איז ער אַליין אַהין אַריין, נאָך אַ פאַר מינוט איז ער צוריקגעקומען און אונדז אַלע אַריינגערופן.

דער נייער קאַמענדאַנט צימערמאַן, אַן עלטערער דייטש, וואָס האָט געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ שטילן און רויקן מענטש, האָט אַראָפּגענו-מען די ברילן פון די אויגן און אַ קוק געטאָן אויף מיר מיט באַלעקן אין מיטן פון לאַנגן צימער, וווּ מיר זענען געבליבן שטיין איינער לעבן צווייטן. מיטן פינגער האָט ער אונדז צוגערופן נענטער צו זיך, געוויזן דאָס אַרט אַנטקעגן זיין שרייבטיש, וווּ מיר דאַרפן בלייבן שטיין, און ווייטער געקוקט אויף אונדז מיט אַ פאַרשנדיקן בליק. זיין מילד אויפנעמען אונדז האָט מיך אַנגעהויבן באַרויקן.

— וואָס ווילסטו פון דיזע פּאַלען האַבען? — האָט דער קאַמענדאַנט געפרעגט דעם קוכער.

דער קוכער האָט זיך שטראַם אויסגעצויגן און געענטפערט:
— דיזע צוויי פּאַלען האַבען געשטאַלען איינעם קעסל מיט זופּע פּאַן דער קיכע.

— ווי זאָ? — האָט דער קאַמענדאַנט געפרעגט מיט אַ נייגערדיקן טאָן.
דער קאַמענדאַנט האָט אויפגעהויבן דאָס טעלעפּאָן-טרייבל אויף זיין שרייבטיש און אריינגערעדט דערין אַ פּאַר ווערטער. זבישעק איז תיכף אָנגעקומען מיט אַן אויפגעהויבענער האַנט צום היטלער-גרוס און גע- בליבן שטיין אַ שטייפער אַנטקעגן קאַמענדאַנט, וואָס האָט אים דערציילט צוליב וואָס מען האָט אונדז דאָ אַהער געבראַכט.

— דו אויך? — האָט זבישעק מיך אָפגעמאַסטן מיט אַ פיינטלעכן בליק.

איך האָב נישט באַוויזן אים צו ענטפערן, און זיינע אויגן זענען שוין געווען אָנגעשטעלט אויף באַלעקן.

— און דו „פּטאַשעק“ (פּויגל), מען האָט דיך שוין ווידער געפאַנגען? וויפל מאָל האָב איך דיך געוואָרנט, אַז דו זאָלסט אויפהערן מיט דייען שטיק?

— פּאַניע זבישקו — האָט באַלעק אויסגעשטאַמלט מיט אַ געבראַכע- נער שטים.

— מילטש (שווייג)! וווּ איז דער קעסל? — האָט זבישעק געפרעגט.
איך האָב געשוויגן און באַלעק האָט אָנגעהויבן עפעס מורמלען.
— וווּ געפינט זיך דער קעסל מיט דער זופּ? — האָט זבישעק אַ טופּע געטאָן מיטן פּוס.

— אין „סכראַן“ — האָט באַלעק אַרויסגעשטאַמלט.
— ווער האָט אַהינגעטראָגן דעם קעסל?
באַלעק האָט נערוועז געדרייט מיט די אַקסלען און זבישעקס אַרויס- געזעצטע אויגן זענען געשפרונגען איבער אונדז ביידן. ער האָט ווידער אויסגעשריגן:

— פּאַר וואָס האָט איר, קורווישע זין, געגנבעט דעם קעסל עסן?

— איך נישט — האָב איך געזאָגט.
— טאָ פאַר וואָס האָבן דו די וואַכלייט אַהערגעבראַכט? — האָט
זבישעק מיר אַריינגעשריגן אין פנים.
— איך האָב אַוועקגענומען דעם קעסל עסן — האָט באַלעק באַשלאָסן
זיך מודה צו זיין.
— און ער — האָט זבישעק אַנגעוויזן אויף מיר — האָט דיר צוגע-
האַלפן, אָ?
— איך... אַליין...
— אָבער סטאַניסלאָו איז דאָך צוזאַמען מיט דיר אַרויס פון קיך?
— ער האָט אַפילו נישט געוואָס, אַז איך האָב זיך געגרייט אַוועקצו-
נעמען דעם קעסל.
— אין אייער מאַמען אַריין! — האָט זבישעק זיך אַ טרייסל געטאַן
און אויסגעדייט זיך צו מיר — איך פאַרשטיי נישט וואָס ער רעדט, דער-
צייל דו!
— דער קוכער קען מיר פון אַ סך מאַל אַרבעטן אין קיך — האָב
איך זיך באַמיט צו באַהערשן זיך — דערפאַר האָב איך באַקומען אַ שיסל
זופּ, מער האָב איך נישט פאַרלאָנגט. באַלעקן האָב איך מיטגענומען צו
דער אַרבעט, כדי ער זאָל אויך קענען אַפּעסן. היינט האָט ער אַן מיין וויסן
אַפגעטאַן די נאַרישקייט. איך האָב געפאַדערט פון אים, אַז ער זאָל דעם
קעסל צוריקטראַגן, אָבער ער האָט מיר נישט געפאַלגט.
זבישעק האָט פאַרן קאַמענדאַנט איבערגעזעצט אויף דייטש מיינע רייד.
— איז דאָס אמת, וואָס סטאַניסלאָו האָט געזאָגט? — האָט זבישעק
געפרעגט און אַלע האָבן געקוקט אויף באַלעקן.
— יאָ — האָט באַלעק באַשטעטיקט.
— פאַר וואָס האָסטו דאָס געטאַן? — זבישעק האָט אַרויפגעריסן פאַר
דער גאַמבע באַלעקס אַראַפגעלאָזט פנים.
— איך האָב געוואַלט זאָט זיך אַנעסן...
— דו קורווישער זון, איך קריג אויך נישט מער, אָבער איך גנבע
נישט קיין קעסלען...
— איך בין כסדר הונגעריק...

באלעקס קאפ האָט זיך אַ הוידע געטאָן פון די צוויי הילכיקע פעטש, וואָס זבישעק האָט אים דערלאַנגט. די וואַכלייט האָבן צופרידן געשמייכלט פון זבישעקס געוואַגטקייט.

דער קאָמענדאַנט האָט זבישעקן געהייסן פּרעגן מיך פאַר וואָס איך האָב תיכף נישט געמאַלדן דעם קוכער וועגן געגנבעטן קעסל.

— איך האָב נישט געוואַלט אויסגעבן מיין שכן...

— אַזוי ? — זבישעק האָט דאָס וואָרט אַרויסגעזאַגט צעצויגן — ביסטו אויך שולדיק !

דער קאָמענדאַנט האָט מיך און באַלעקן געהייסן אַוועקגיין פון שרייב-טיש און זבישעקן צוזאַמען מיט די וואַכלייט האָט ער פאַרהאַלטן לעבן זיך. נאָך אַ קורצן שמועס צווישן זיי זענען צוגעקומען צו אונדז צוויי וואַכלייט און באַפוילן צו גיין נעמען דעם קעסל און אָפּטראַגן אים צוריק אין קיך. באַלעק איז געווען זיכער, אַז מיט דעם איז דער ענין געענדיקט. נאָכן צוריקטראַגן דעם קעסל האָט ער געוואַלט אַוועקגיין, אָבער די וואַכלייט האָבן אים פאַרהאַלטן און געהייסן בלייבן.

מיך איז באַפאַלן אַ פּחד צוליבן פאַרדעכטיקטן אויסזען פון די וואַכ-מענער. באַלעק האָט אָנגעהויבן קוקן אַרום זיך, ווי ער וואַלט געזוכט אַ וועג צום אַנטלויפן.

פון דער קיך איז אַרויסגעקומען דער קוכער און ער האָט העכער פאַר-שאַרצט זיינע אַרבל. ווי אָפּגערעדט פון פריער, האָט ער גענומען גיין פאַרויס, און מיר ביידע, צוזאַמען מיט די וואַכלייט — הינטער אים. באַלעק האָט אָנגעהויבן עפעס רעדן צו מיר, אָבער איך האָב אים אָפּגעשטויסן פון זיך. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז איך בין ביז אויף אים, איז ער געגאַנגן גען אָפּגערוקט פון מיר און געשוויגן.

ווי נאָר כ׳בין אַריבערגעטראַטן די שוועל פונעם באַראַק, האָט אין מיינע אויערן אַ גרילץ געטאָן דער טומל פון די פאַרוואַלטע שכנים. דער טיש איז געשטאַנען אָפּגערוקט פון די בענק. באַלעק און איך זענען געבליבן אין אַ געשלאָסענעם רינג פון גומי-בייטשן אין די אַראָפּגעלאָזטע הענט פון די וואַכלייט. באַלעק, מיט זיינע צעשראַקענע אויגן, האָט אויסגעזען, ווי אַ גע-

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

פאנגענע חיה אין אַ שטייג. איך האָב זיך באַמיט צו באַהערשן דעם פּחד, אָבער מיין האַרץ האָט פאַרגעפּילט נישט קיין גוטס. זבישעק און יאַנטשוק האָבן געמאַכט אַרדענונג צווישן די שכנים, אָנ- געהאַנגענע אויף די בעטן און צוזאַמענגעשטופּטע מיט פאַרריסענע פּני- מיר הינטער אַ לאַנגער שורה בענק. ווען אין באַראַק איז שטילער געוואָרן, איז זבישעק צוגעגאַנגען צום ליידיקן טיש, אויפּגעהויבן דאָס פנים און אָנגעהויבן רעדן מיט אַ הויכער שטים :

— פּאַנאָויע! די צוויי איינווינער פון אייער באַראַק : סטאַניסלאָוו פריבעל און באַלעק רוטקאווסקי, האָבן זיך מודה געווען אין גנבענען פון דער קיך אַ קעסל מיט צוואַנציק ליטער זופּ. דער לאַגער-קאַמענדאַנט האָט דערפאַר באַלעקן פאַראורטיילט מיט צען, און סטאַניסלאָוו — מיט פינף שמיץ בלוז, דערפאַר, ווייל ער האָט געוואוסט, אַז באַלעק האָט געגנבעט און וועגן דעם נישט געמאַלדן אין דער וואַכשטובע. פּאַנאָויע! — זבישעק האָט נאָך העכער אויפּגעהויבן דאָס קול — גנבענען אין לאַגער איז אַ פאַר- ברעכן, וואָס קען יעדן איינעם פון אייד ברענגען שאַדן. די שמיץ, וואָס די ביידע וועלן באַקומען, דאַרפן זיין אַ וואַרענונג פאַר אַלעמען...

געענדיקט רעדן, האָט זבישעק זיך אומגעקערט צו דעם אָרט וווּ מיר ביידע זענען געשטאַנען און געגעבן אַ צייכן מיטן קאַפּ. צוויי וואַכלייט האָבן באַלעקן געהייסן זיך רירן פון אָרט, אָבער באַלעק איז נאָך געבליבן שטיין און באַקומען פון הינטן אַ שטויס. ער האָט אָנגעהויבן נאָכגיין מיט אַן אַראַפּגעלאָזטן פנים. די צוויי וואַכלייט האָבן אים אַוועקגעשטעלט ביים עק פון לאַנגן טיש. באַלעק האָט זיך געשעמט אויפּצוהייבן זיינע אויגן. מיט דעם בלאַסן פנים האָט ער אויסגעזען, ווי ער וואַלט געשטאַנען ביי אַ וואַנט צום דערשיסן.

— לייג זיך אויס! — האָט זבישעק באַפוילן און געוויזן מיטן פינגער צום טיש.

באַלעק האָט זיך נישט גערירט פון אָרט; ער איז געבליבן אין דער זעלבער פּאָזע, ווי די וואַכלייט האָבן אים מיט צוואַנג אַוועקגעשטעלט. זבישעק האָט אָנגעכאַפּט באַלעקן פאַר דער טשופּרינע און אים אַ צי געטאַן

צום טיש. באַלעק האָט מיט אַ פאַרביסענער ליפּ צוריקגעצויגן זיין קאַפּ און אָנגעכאַפּט דעם קאַנט פון טיש. אין דעם מאַמענט איז ער פון אַ שטאַרקן שטויס אין רוקן געפאַלן מיט אַ האַלבן גוף אויפן טיש. זבישעק און יאַנ-טשוק האָבן אָנגעכאַפּט זיינע אַקסלען און באַלעק איז אין זיין גאַנצער לענג, מיט אַ צוגעדריקטן קאַפּ, געבליבן ליגן, ווי אַ צוגעבונדענער צום טיש. עטלעכע שטאַרקע שמיץ האָבן איינגעהאַלטן באַלעקס צעקאַפּטע פיס און באַלד האָט אַ גומי-בייטש אָנגעהויבן זיך אַראַפּלאָזן איבער באַלעקס הינטן. נאָך יעדן שמיץ האָט זיין גוף אַ ציטער געטאַן אין די איינגעקלאַמערטע הענט, וואָס האָבן אים נאָך שטאַרקער געדריקט צום טיש, ביז דער וואַכמאַן האָט געענדיקט ציילן 10.

די פאַרזאַמלטע שכנים האָבן איינגעצויגן די קעפּ. עמעצער האָט אי-בערגעריסן דאָס געשפּאַנטע שטילשווייגן און אַראַפּגעשריגן פון בעט צו זבישעקן: „שעם זיך, גיב אים מער עסן, נישט קיין שמיץ!“ אַ הינטערשטע טיר האָט זיך צעפּראַלט. אַלע האָבן זיך אומגעקוקט צום אַרויסגאַנג. אַ וואַכמאַן איז פאַרלאָפּן דעם וועג און צוריק פאַרריגלט די טיר פון דרויסן. באַלעק איז אַראַפּ פון טיש מיט אַ נאַס צעקרימט פנים. אַ וואַכמאַן האָט אים אַוועקגעשטעלט אין אַ זייט און געבליבן לעבן אים. באַלעק האָט זיך אַרומ-געקוקט מיט צעטומלטע בליקן, ווי ער וואַלט נישט געוואָסט וווּ ער גע-פינט זיך. די וואַכלייט האָבן געדראָט, אַז אויב דאָס גערודער וועט זיך נישט איינשטילן, וועלן זיי אַרויסרופּן זשאַנדאַרמערע. די שכנים האָבן זיך אַ ביסל אָפּגערוקט פון טיש.

אַן אויסגעשטרעקטע גומי-בייטש האָט מיר געגעבן אַ צייכן, אַז עס איז געקומען מיין ריי. איך האָב זיך באַמיט צו גיין מיט דרייטע טריט און אַליין האָב איך זיך אויסגעלייגט אויפן טיש. זבישעק האָט צוגעדריקט מיין קאַפּ צום דעק. איך האָב דערפילט אויף זיך איינגעקלאַמערטע הענט. פינף מאָל האָב איך פאַרביסן מיט די ציין, כדי אויסצוהאַלטן דעם ברענענ-דיקן ווייטיק.

איך בין אַראַפּ פון טיש, אָפּגעווישט מיטן אַרבל דעם שווייס פון פנים און זיך אַוועקגעשטעלט לעבן באַלעקן. אַן אויסגעצויגענע האַנט האָט מיר דערלאָנגט אַן אָנגעצונדענעם פאַפּיראַס. נאָך אַ האַנט מיט אַ פאַפּיראַס האָט

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

איבער די קעפ פון די שכנים דערגרייכט צו באַלעקס אַקסל. זבישעק האָט פאַרריסן דאָס פנים כדי צו זען וועמענס הענט דאָס זענען. די וואַכלייט האָבן זיך שטילשווייגנדיק איינגעקוקט, ווי די שכנים צערוקן די בענק און רינגלען אונדז ביידן אַרום. פיינטלעכע בליקן האָבן זיי באַגלייט ביז צום אַרויסגאַנג...

קאפיטל איין און צוואנציק

„צוליב די אנטדעקטע פאלן פון ווענערישע קראנקהייטן, ווערן אלע לאַגער-איינוויינער אָן אויסנאַם אויפגעפּאַדערט מאַרגן פון 10 פּרי ביז 4 נאַך מיטאַג צו לאָזן זיך אונטערזוכן דורך אַ דאַקטוירים-קאַמיסיע. ווער עס וועט אויסמיידן די פּאַראַרדענונג וועט אַדמיניסטראַטיוו באַשטראַפּט ווערן מיט קאַנצענטראַציע-לאַגער.“

אַזאַ מעלדונג מיט בולטע אותיות האָט מען דערזען הענגען איבערן פענצטערל וווּ מען האָט אַרויסגעגעבן דאָס עסן.

פאַר וואָס האָב איך דערפילט אַזאַ האַרץ-קלאַפעניש? אפשר האָב איך שלעכט געלייענט? מיינע אויגן לויפן ווידער אַ מאָל איבערן וויסן טאַול; איך לייען פאַמעלעכער, וואָרט ביי וואָרט.

הינטער מיר שטייען נאָך אַנדערע. זיי לייענען די מעלדונג און פּלאַצן אַרויס מיט אַ געלעכטער. זיי קערן זיך אום מיט די ליידיקע שיסלען אין דער ריי און גיבן איבער די נייעס. דאָס געלעכטער ווערט שטאַרקער און קייקלט זיך אַוועק איבער דער לאַנגער ריי.

— פאַר וואָס עפעס דאַרפן אלע זיך שטעלן פאַר דער קאַמיסיע? און נישט בלויז די, וואָס זענען געלאָפן צו די קורוועס אין גרינעם באַראַק?
— קוקט אָן דעם חכם! האָסט אפשר פאַרשריבן ווער ס'איז יאָ גע-קראַכן, און ווער נישט?

— דו, שטיק פּאַדלע, רופסט זיך אויך אָן? אין דאַרף האָסטו זיך געשעמט צוצורירן זיך צו אַ „דזשעוויכע“, און דאָ מאַכסטו זיך פאַר אַ גאַנצן הורן-זון...

— און דו האָסט אַזוי מורא פאַר דער קאַמיסיע, ווי דו וואַלסט געהאַט אָן אַפּגעשניטענעם...

אלע האבן זיך צוגעהערט צום איבערווערטלעך זיך און געלאכט ביז צום קייכן, אבער מיר האט גערוישט אין די אויערן.

אין באראק האט יעדער איינער זיך פארנומען מיט זיינע ענינים: וואס צעק האט פארריכט דאס אונטערשטע ווענטל פון זיין שאפקע וואס א מויז האט דורכגעלעכערט; באלעק איז געווען פארנומען מיט אויסגלייכן זיינע אויסגעוואשענע ארבעטס־העמדער; איינער פון די שכנים האט מיט קאך־כעדיק וואסער געברייט די וואנצן פון זיין בעט; אנדערע האבן געשניטן טאבאק־בלעטער, געשאפט פאפיראסן, גערעדט וועגן דער אפגעארבעטער שיכט אין קוילנגרובן, וועגן דער מארגנדיקער דאקטוירים־קאמיסיע, און איך בין געלעגן אויף מיין בעט, איבערגעדעקט דעם קאפ מיטן קאץ, און געזוכט אן אויסוועג פון דער אומגעריכטער געפאר פארן לעבן.

זבישעק איז אריין אין באראק מיט זיין פאריסענעם גאנג און געמאלדן:

— פאנאווע! גרייט זיך צו צו דעם מארגנדיקן באזוך פאר דער קאך־מיסיע. איר מוזט זיין ריין אפגעוואשן און אנגעטאן אין זויבערע קליידער. אויף אייערע „קוטאסן“ זאל זיך נישט געפינען קיין שפור פון קוילן־שטויב. די נאכט־שיכט דארף גלייך פון דער ארבעט זיך שטעלן אין דער ריי צום דאקטער. די לעצטע וועלן זיין די מיטאג־שיכט — פארן גיין אין קוילנגרובן. אויסגעשריגן די באפעלן, איז זבישעק אוועק צום שכנותדיקן באראק. וואצעק האט זיך אנגעהויבן קראצן אין קאפ און ביז געמרוקעט פאר וואס מען פארדרייט אים דעם קאפ מיט אזעלכע נארישקייטן. באלעק האט גענומען ערנסט טראכטן, צי ער איז באמת נישט קראנק געווארן נאך אזוי פיל מאל גיין אין גרינעם באראק. דער עלטערער פיאטר האט געשאלטן הלמאי מען שלעפט אויך אים צום דאקטאר, הגם ער חלומט אפילו נישט מער וועגן קיין פרוי, און איך האב געמוזט העלפן אויסלאכן די וואס האבן זיך געשעמט צו גיין צום דאקטער...

באגינען. דער וואכמאן וועקט צו דער מארגן־שיכט. איך בין שוין לאנג געלעגן וואך און געפלאנט ווי אזוי ווידער א מאל אויסצומיידן דעם טויט.

ווי יעדן באגינען — בין איך געגאנגען צוזאמען מיט מיינע שטענדיקע ארבעטס־חברים צו דער שאכט. איז דרויסן איז געווען נאך גראלעך־טונקל.

איך בין אנדערגעפאלן און זיך אויפגעהויבן א הינקענדיקער. צוליב מיין שווער גאנג בין איך געבליבן דער לעצטער.

אדאלף האט אויף מיר געווארט ביים ביידל, ווו מען האט געטיילט די ארבעטס-נומערן, און פון דער ווייטנס געזען מיך אַנקומען אַ הינקענדיקן. ווען איך האָב אים דערציילט, אַז איך בין געפאלן אויפן וועג צו דער אַרבעט, האָט אַדאלף זיך געמאַכט נישט הערנדיק און שנעל מיך געיאָגט זיך איבערצוטאָן און גיין מיט אים אין מאַגאַזין. איך האָב אים געפרעגט, ווי אַזוי איך וועל קענען מיט אַזאַ פּוס אַרומקריכן איבער דער שטרייב. ער האָט אָבער פאַרלאַנגט, אַז איך זאָל זיך אַנשטרענגען און אַרבעטן מיט אים צוזאַמען צוליבן איבערוקן די מאַשינען. איך האָב געבעטן, אַז ער זאָל מיר אויף היינטיקער שיכט געבן אַן אַנדערע אַרבעט. אַדאלף איז ביזן געוואָרן און אויסגעשריגן: „מאַכסט הויטע קאַלע!“

צווישן קופּעס שוואַרץ-גראַע פאַרשטויבטע שטיינער, לעבן אַן אויס-געקרימטער קוילנוואַנט מיט לעכער און סענקעוואַטע שפיצן, האָב איך אַפּגעפונען דעם נומער פון מיין אַרבעטס-פּונקט. אַדאלף האָט מיר אַנגע-זאָגט, אַז איך מוז די וואַנט אויסגלייכן אין דער זעלבער ליניע וווּ די רוטשע דאַרף זיך אויסשטעלן.

אין גערויש פון זייערע מאַשינען האָבן די קוילנגרעבער זיך באַוועגט אַנטקעגן דער שיין פון די לאַמפּן אין נעפלדיקן שטויב, וואָס איז זיך צעגאַנגען מיטן לופט-שטראַם באַרג-אַראַפּ לענג-אויס דער שטרייב. איך בין נאָך אַלץ געזעסן פאַרטיפּט אין מיין פּלאַן, וועלכן איך האָב געדאַרפט דורכפירן מיט דער גענויסטער פינקטלעכקייט.

אַדאלף האָט היינט אַ ביזן האַרץ אויף מיר, וועט ער מיך האַלטן אויפן אויג. דאָס גאַנצע שטיק אויסגעקרימטע וואַנט האָב איך געדאַרפט אויס-גלייכן נאָך פאַרן ענדיקן די שיכט. אויף דעם אַרט האָט מען געזאָלט שטעלן איינעם פון די מאַטאַרן, וואָס האָט געטריבן די רוטשע. הייסט עס, אַז מיט אַ כוונה האָט מיך אַדאלף אַוועקגעשטעלט ביי אַט דער אַרבעט, כדי איך זאָל זיך אַריינלאָזן אין אַ קאַנפליקט אויך מיטן שטייגער.

אַ געדיכטער שטויב-וואַלקן האָט געפלייצט פון דער אויפגעפלאַצטער

קוילנוואגנט, געוויקלט זיך אַרום מיר און באַדעקט מיין האַלב־נאַקעטן נאַסן גוף מיט אַ געדיכטער שוואַרצער שיכט, ווי סמאַלע.

אַדאַלף האָט זיך באַוווּזן מיט אַ פאַרלאַשענער לאַמפּ. געמיינט האָט ער מיר צו כאַפֿן אַ זיצנדיקן, אַדער מיט ווייניק אָפּגעטוענער אַרבעט. זיינע קעצישע אויגן האָבן געזוכט מיט וואָס נאָך שווערער צו מאַכן מיר די שיכט, וואָס איך אַליין האָב פאַר זיך אויסגעוויילט.

און אַדאַלף האָט געפונען: ער האָט אָנגעצייכנט די לענג מיט וועלכער איך זאָל נידעריקער מאַכן דעם שטיינערנעם דיל, כדי דער מאַטאָר זאָל זיך בעסער קענען איינשטעלן אויף דעם אָרט. איך האָב אים געזאָגט, אַז די אַרבעט דאַרף טאָן די שפּעטערדיקע שיכט, וואָס רוקט איבער דעם מאַטאָר. דערויף האָט אַדאַלף אויסגעשריגן, אַז ער, און נישט איך, טיילט איין די אַרבעט. דערביי האָט ער געחוקט און ציניש אויסגעלאַכט מיין קראַנקן פּוס און געזאָגט, אַז אַזאַ אַרבעט ווערט געמאַכט מיט די הענט און נישט מיט די פּיס.

אַלבערט, וואָס האָט געאַרבעט הינטער מיר, האָט זיך אָפּגערוקט מיט נאָך צוויי מעטער. יעדע אָפּגעלאַפּענע מינוט האָט פאַרגרעסערט מיין שפּאַנונג. ווי אַזוי וועט אַדאַלף רעאַגירן אויף דעם, וואָס איך האָב נישט פאַרענדיקט די אַרבעט? אויף וועמען וועט ער שרייען? אויף מיר? איך וועל דאָך ליגן אַ פאַרווונדעטער און ער וועט מוזן מיד גלייך אַרויסשיקן פון קוילנגרובן. נאָך איין שעה איז געבליבן. שטעלן זיך אָפּ די מאַטאָרן — איז מיין פּלאַן דורכגעפאַלן. וווּ זאָל איך זיך מאַכן די ווונד, אַז עס זאָל נישט פּאַלן אויף מיר קיין חשד פון סאַבאַטאַזש? אויף די פּיס האָב איך געטראָגן לעדערנע שיד, האַרטע, ווי שטאַל; אויף די שינבליינער האָט מיר אַדאַלף געגעבן אַ פאַר האַרטע שטילפּן ביז די קניען. זעענן געבליבן בלויז די הענט אונטערן דינעם לעדער ביז די פינגער־שפיצן.

אַלבערט האָט שוין געהאַלטן ביים אונטערבויען דעם לעצטן מעטער. דער שטייגער מיט זיין בליצלאַמפּ האָט שוין געדאַרפט זיך אָנהייבן אַראָפּ־לאָזן פון דער שטרייב. אַדאַלף וועט באַלד רופן „זאָבער מאַכן“. די צייט איז געלאָפּן און ס'איז שוין נישט געווען ווען צו טראַכטן. אויס פּחד, אויס וואַקלענישן, איך מוז שוין האַנדלען. אָבער וועלכע האַנט זאָל איך צעקאַ־

לעטשען? אויפן געלעגער האב איך גענוי אויסגערעכנט אלע פרטים פון פארפאל, איז פאר וואס בין איך איצט צעטומלט? פאר וואס ציטערט מיין גוף און יעדער פינגער בייגט זיך איין ווען מיינע אויגן קוקן זיך אום צום האמער? צוויי מאל בין איך שוין געלעגן אין שפיטאל, און וויפל מאל האבן שטיינער שוין צוגעדריקט מיינע פינגער-שפיצן? וויפל שיכטן האב איך שוין געארבעט אונטער א דראַענדיקער געפאר פון טויט? פון וואַנען זשע נעמט זיך איצט דער אומרו?

— זאָבער מאַכען!

אַט דער רוף, וואָס איז מיט אַן אָפהילך זיך פּונאַנדערגעגאַנגען פּון פּונקט צו פּונקט, האָט מיך אַ שטויס געטאָן צום האַמער. איך האָב אים אַנגעכאַפט פאַרן הילצערנעם הענטל און מיט אַ ווילדן כח אַראָפּגעלאָזט אויף אַ פינגער פון דער רעכטער האַנט.

אויף מיינע הילפס־רופן איז אַלבערט געקומען צו לויפן. ער האָט געפרוווט מיטן באַנדאַזש וואָס אין מיין רעקל איינהאַלטן דעם שטראָם בלוט. ער איז אַראָפּ און געברענגט אַ צווייטן באַנדאַזש, אָבער אויך דער איז שנעל דורכגענעצט געוואָרן מיט בלוט. אַלבערט האָט אַראָפּגעשריגן דעם נומער פון אַרבעטס־פּונקט און אַז אַדאַלף זאָל אַרויפקומען. אונטערהאַלטנדיק די פאַרווונדעטע האַנט מיטן צעקאַליעטשעטן פינגער אויף אַרויף, בין איך געשטאַנען אַנגעשפּאַרט אין אַן אונטערגעבויטן קלאַץ, ביי אַדאַלפּס שוואַרץ פנים האָט זיך באַוויזן לעבן מיר.

אַדאַלף האָט מיך געפרעגט ווי אַזוי איך בין פאַרווונדעט געוואָרן. איך האָב אים אַנגעוויזן אויפן שטיק קויל לעבן הענטל פון לופט־האַמער און פאַר אים איז געווען פאַרשטענדלעך די סיבה פון פאַרפאל. ער האָט נאָך אַ מאָל אַנגעשטעלט די לאַמפּ אויף מיין האַנט, געהאַלפן מיר אַנטאָן מיין אַרבעטס־רעקל, דערנאָך האָט ער אַנגעשריבן אויף אַ בלעטל פון זיין בלאַק עטלעכע ווערטער צום ווינדע־פירער און מיך געהייסן פאַרלאָזן די שאַכט. דער ווינדע־פירער איז געווען נייגער־יק צו וויסן וואָס מיט מיר איז געשען ביי דער אַרבעט און איך האָב געוואָלט זיך דערוויסן וואָסער שעה עס איז. זיין זייגער האָט געוויזן איינס נאָך מיטאַג.

איז דער גיכע־הילף־סטאַציע זענען געזעסן פאַרווונדעטע קוילנגרעבער

אין פארשטויבטע קליידער מיט שווארצע פנימער. יעדער איינער פון זיי האט געהיטן זיין ריי צום סאניטאר. איך האב מיט אַ כוונה דורכגעלאָזט מיין ריי. אַ ווייטיקפולע שעה איז אַריבער. עס איז געוואָרן צוויי אַ זייגער. דעם סאניטאר איז שווער געווען צו באַשליסן וואָס ער זאָל טאָן מיט מיין האַנט. אים האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער ביין פון מיין פינגער איז באַשעדיקט און לויט זיין מיינונג דאַרף מען אַמפוטירן דעם ערשטן גליד פון פינגער. ער האָט באַשלאָסן בלויז צו באַנדאָזשירן די האַנט און מיך אַפּשיקן אין שפיטאַל צו אַ כירורג.

נאָך אַ לאַנגזאַמען גאַנג איבער די גאַסן פון געלזענקירכן בין איך אַנגעקומען אין שפיטאַל. דער זייגער אויף דער וואַנט האָט געוויזן דריי. דער דאָקטאר, וואָס האָט באַטראַכט דעם פינגער, האָט פעסטגעשטעלט, אַז דער ביין איז נישט באַשעדיקט און אויף די פאַפירן האָט ער אַנגעשריבן פאַר מיר אַ וואַך לייכטע אַרבעט אין קוילנגרובן. איך בין אַרויס פון דאָקטאר און זיך ווידער אַוועקגעזעצט אין וואַרט-זאַל פון שפיטאַל. די קראַנקן-שוועסטער האָט מיר אויפּמערקזאַם געמאַכט, אַז איך האָב נישט מער וואָס צו זיצן דאָ. די ווייזערס אויפן זייגער האָבן דערווייל זיך גערוקט אויף נאָך אַ שעה...

אין לאַגער בין איך אַנגעקומען ווען די מעדיצינישע קאַמיסיע האָט שוין געהאַט פאַרענדיקט איר אַרבעט. די שכנים אין באַראַק האָבן געהאַלטן אין מיטן פון אַ לעבעדיקן געשפרעדן, וואָס האָט פאַרגעשטעלט דאָס בילד ווי אַזוי די דאָקטוירים האָבן אונטערזוכט די ריי מענטשן מיט די אַראַפּ-געלאָזטע הויזן. וואַצעק מיט באַלעקן האָבן מיך באַדויערט, וואָס איך האָב דאָס אַלץ נישט געזען מיט מיינע אויגן. איך וואַלט דאָן אויך געהאַט פון וואָס צו לאַכן...

קאפיטל צוויי און צוואנציק

די מלחמה־געשענישן האָבן זיך אַנטוויקלט מיט אַ שנעלן טעמפּאַ. יעדע פּאַר טעג איז אין לאַגער געקומען אַן אַנדער נייעס, אָבער די וויכטיקסטע פּון זיי איז געווען די ידיעה, אַז די לאַנג דערוואַרטע אינוואַזיע פּון די פּאַר־בינדעטע אין צפּון־פּראַנקרייך האָט זיך אָנגעהויבן.

די ידיעות וועגן מצב אויף די פּראַנטן זענען איצט שוין אַפּן אַרייַן־געדונגען אין לאַגער. קיינער האָט קיינעם נישט געפרעגט פּון וואַנען ער ווייסט דאָס וואָס ער דערציילט. מיטן עפענען דעם צווייטן פּראַנט האָט מען אַלע סענסאַציעס געהאַלטן פּאַר מעגלעכע פּאַקטן.

באַלעק איז מיטגעריסן געוואָרן מיט דער נייער שטימונג אין לאַגער. זינט ער האָט זיך געפונען אין דייטשלאַנד, האָט ער צום ערשטן מאַל דער־פילט, אַז די פּרייהייט דערנענטערט זיך אויך פּאַר אים און ער האָט גענומען רעדן וועגן זיין לעבן נאָך דער מלחמה. ער איז געווען ביי דער מיינונג, אַז מיר ביידע וועלן זיך איינאַרדענען אין דעם פּויזנער שטעטל, וווּ זיינע על־טערן האָבן געהאַט אַ הייזל מיט אַ שטיקל פעלד.

פּאַנטאַזירנדיק וועגן אונדזער געמיינזאַם לעבן נאָך דער מלחמה, האָט זיך באַלעק דערמאַנט אין זיין מאַמעס יינגסטער שוועסטער סטעפּאַ, וואָס האָט נאָך זיכער נישט חתונה געהאַט. באַלעק האָט זי געשילדערט מיט אַלע מעלות: זי איז אַ שטילע און פרומע; אַזאַ „דזשעווכע“, האָט ער מיר אייַן־גרעדט, וואָלט גוט געפּאַסט פּאַר מיר...

איין מאַל, בעתן אונטערהערן אַזאַ געשפרעך צווישן מיר מיט באַלעקן, האָט זיך וואַצעק שטאַרק צעלאַכט. אויב דער פּראַנט, האָט ער געזאָגט, וועט זיך דערנענטערן צו דייטשלאַנד, וועט נישט איינער דאָ אין לאַגער פּאַרלירן דאָס לעבן. וואַצעק האָט געראַטן באַלעקן, אַז ער זאָל באַהאַלטן זיינע פּאַנטאַ־זיעס אויפּן טאַג, ווען ער וועט קענען פּאַרלאָזן דעם לאַגער.

באלעקן האָט זייער פאַרדראַסן וואָס וואַצעק איז פּלוצלינג געוואָרן זיין עצה-געבער. זאָל ער זיך נישט אַרײַנמישן אין זײַנע ענינים, ווען ער, וואַצעק אַליין, שטופּט אָן זײַן זאַק מיט אויפגעקויפטע זאַכן, ווי די באַן וואַלט שוין געוואַרט אים אַהײמצופירן.

ווי אַ קליין קינד האָט באַלעק זיך געפרייט מיט דער אַנקומענדיקער באַפריינג. וועגן דעם האָט ער גערעדט בײַ טאַג און געחלומט בײַ נאַכט. אים איז צוליב דעם גרינגער געוואָרן איבערצוטראַגן הונגעריקע שעהען.

דעם ערשטן טאַג נאָך דער באַפריינג האָט זיך באַלעק אַזוי פאַר-געשטעלט: קודם כל וועט ער זיך גוט אויסשלאָפן; עסן וועט ער אַזוי פיל, ביז ער וועט זאָגן: גענוג, ער איז זאַט! דערנאָך וועט ער אַרויסגיין צום וועג, אויף וועלכן ער איז אַזוי פיל מאָל געגאַנגען צום קוילנגרובן און אויס-שפּײען... און מער וועט ער נישט וועלן זיך דערמאַנען די פינצטערע טעג.

אײן מאָל האָט באַלעק זיך איבערגעוועקט פון שלאָף און גענומען זיך אַרומקוקן מיט אַ פאַר אַרויסגעזעצטע אויגן. ווען ער האָט זיך באַרויקט און דערקענט זײַן באַראַק-ווינקל, האָט ער פאַרקריצט די צײַן און אויסגעשריגן: — אין דער מאַמען אַרײַן! איך בין דאָך איצט געווען אין דער היים!

וואָס טו איך דאָ אויפן פאַרלייזיקטן בעט?

די שכנים אין די בעטן האָבן זיך צעלאַכט. באַלעק האָט זיך צוריק אויסגעצויגן אויפן בעט און איבערגעדעקט זײַן קאַפּ מיטן קאַץ. אויף צו מאַרגנס האָט באַלעק מיר דערציילט זײַן חלום:

— ווי איך בין נאָר אײַנגעשלאָפן, האָב איך דערזען אונדזער שטוב מיט די שײַנע בלומען פאַרן אַרײַנגאַנג. בוקעט, דער געלער הונט, איז אַרויפ־געשפרונגען אויף מיר, געלעקט מײַנע הענט, געדרייט מיטן ווידל און מיד באַגלייט ביז צו דער טיר. אין שטוב איז קײנער פון מײַן פאַמיליע נישט געווען. איך בין אַרויס זײ זוכן, אָבער איך האָב זײ נישט געפונען. די שכנים האָבן זיך שטאַרק דערפרייט מיט מיר; יעדער האָט מיד גערופן צו זיך אין שטוב, געוואַלט מיט מיר טרינקען ווודקאַ, אַרײַן בין איך צו מאַרײ־שאַס עלטערן — אונדזערע נאָענטסטע שכנים. מאַרײשאַ אַליין איז געווען שײַן פאַרקעמט, אויסגעסטראַיעט אין אַ געבלימט קליידל, ווי זי וואַלט אָפּגע-וואַרט מײַן אַנקומען. פון די קינדער-יאָרן האָב איך זיך מיט איר געחברט

און שפעטער זענען מיר געגאנגען צוזאמען אין שול. אבער די מלחמה האָט אונדז צעשיידט. זי מיט אירע עלטערן זענען פאַרשיקט געוואָרן אויף מזרח און איך מיטן פּאָטער זענען געווען, געדענקסטו דאָך, אין אַנשטאַלט פאַר היימלאַזע. און אָט זענען מיר ווידער צוזאַמען. איך האָב זי גענומען אויף מיין שויס און איינגעגראָבן מיין פנים צווישן אירע ברוסטן. פּלוצלינג האָט זיך מיין בעט אַ טרייסל געטאָן און איך האָב זיך איבערגעוועקט... איך זאָג דיר, סטאַכו, אַז נאָך אַזאַ חלום קען מען משוגע ווערן...

— האָב געדולד, באַלעק, די מלחמה וועט זיך ענדיקן און דיין חלום וועט מקויים ווערן.

— מיינסט דאָס ערנסט, סטאַכו? דו פאַרשטייסט דאָך אַ סך מער פון מיר... וויפל מאָל איך האָב דיך נישט געהערט, האָב איך טייער באַצאָלט דערפאַר.

— ערשט איצט דערזעסטו דיינע פעלערן, וואָס האָבן דיך געקאָסט אַזוי פיל געזונט?

— יא, סטאַכו, דאָס לאַגער־לעבן האָט פון מיר געמאַכט אַ תל, אָבער דו ביסט שטענדיק געווען צו מיר אַ גוטער, מיר מוחל געווען...
— איצט וועל איך דיר מער נישט מוחל זיין. דו מוזט אויפהערן פירן אַזאַ צעלאָזן לעבן.

— זעסט דאָך, סטאַכו, איך לויף נישט מער צו די קורוועס. יעדן פאַר־נאַכט גיי איך צו די מאַדליטוועס.

— גוט אַזוי, באַלעק. דאַרפסט וויסן, אַז איצט קומט אָן די שווערסטע צייט פון דער מלחמה. שוין דיין געזונט, היט אָפּ דיין לעבן, ווער ווייסט וואָס פאַר אַ צרות עס דערוואַרטן אונדז מיטן דערנענטערן זיך פון פּראָנט. מיט עטלעכע טעג שפעטער האָט באַלעק, גייענדיק פון קוילנגרובן, געפונען אויפן וועג אַ דייטשישע צייטונג מיט אַ מאַפע, וואָס האָט פאַרגע־שטעלט דעם פּראָנט אין פּראַנקרייך. האָט ער די צייטונג געברענגט אין לאַגער און זי אויסגעלייגט אויפן טיש. שכנים זענען צוגעקומען און אַרומ־גערינגלט באַלעקן. מיט אייגעבויענע קעפּ איבער דער צייטונג האָבן זיי זיך איינגעקוקט אין הילצערן ציגאַרן־שפיצל, מיט וועלכן באַלעק האָט געפירט איבער דער מאַפע און געגעבן אויפקלערונגען. כדי מען זאָל אים בעסער

פארשטיין, האָט ער מיט זיין פינגער אויסגעמאַסטן וויפל שטח עס פעלן
נאָך די אַמעריקאַנער אויף צו דערגרייכן די דייטשישע גרענעץ...
— עי, באַלעק — האָט לעאַן זיך געוויצלט — די דייטשן וואַלטן דיר
געדאַרפט אַנטאָן אַ גענעראַלסקן מונדיר און שיקן ראַטעווען דעם פראַנץ-
צוויזשן פראַנט...

— איר זעט דאָך — האָט פיאַטר צוגעגעבן — אַז קיין גענעראַל העלפט
שוין אויך נישט. זיי דאַרפן אים מאַכן פאַר אַ פעלדמאַרשאַל.
וויטעק האָט געגעבן אַ קלאַפּ אַ שוך אין אַ שוך און געבליבן שטיין
אויף סאַלוט :

— פאַניע מאַרשאַלקו, זאָג אונדז וויפל פינגער האָבן די דייטשן שוין
פאַרלוירן אין פראַנקרייך ?
באַלעק, ווי ער וואַלט נישט געהערט דאָס געלעכטער אַרום זיך, איז
ווייטער געזעסן מיטן קאַפּ צווישן זיינע האַנטפלאַכן איבער דער צייטונג.
זיין קאַנצענטרירטקייט האָט צוגעגעבן די שכנים נאָך מער שטימונג צו
שפּאַסן :

— נו, זאָג שוין, ווען וועט די מלחמה זיך ענדיקן...
— לאַזט אים פריער גוט אויסשטודירן די מאַפע...
— דראַניעס ! אפשר וואַלט איר מיט אַ ביסל מער רעספעקט גערעדט
צו אַ מאַרשאַלעק ?...

באַלעק איז אויפגעפרונגען, אַרויפגעשטעלט זיך אויף דער באַנק מיטן
פנים צו דער וואַנט און אויסגעשריגן :
— נאָט אייך ! רעדט צו אים !...
נאָך אַ פאַר פעסטע קלעפּ אין אַרויסגעשטעקטן הינטן, איז ער אַוועק
צו זיין בעט און זיך דאַרט אויסגעצויגן.
איך האָב שוין געוואוסט, אַז ווען באַלעק דערווייטערט זיך פון די שכנים,
דאַרף איך זיך צו אים דערנענטערן.

— באַלעק, פאַר וואָס ביסטו אַנטלאָפן ווען די שכנים האָבן געמאַכט
אַ שפּאַס ? האָסט דאָך געקענט מיטלאַכן און נישט זיך אויפרעגן.
באַלעק האָט אַרונטערגעלייגט זיינע הענט אונטערן קאַפּ און מיר גע-
ענטפערט :

— דאָס מאָל האָב איך נישט געקענט. זיצנדיק איבער דער צייטונג האָב איך פּלוצלינג זיך דערמאָנט אין יענעם אַוונט אין וואַרשע ווען מיין פּאָטער האָט געפירט מיט זיין לולקע איבער דער מאַפּע פון דער פּוילישער צייטונג, וואָס האָט פּאַרגעשטעלט דאָס לאַנדן פון די אַמעריקאַנער אין אַפּריקע. געדענקסט, סטאַניסלאָוו, יענעם אַוונט אין אַנשטאַלט? געדענקסט מיין פּאָטערס פּרייד? ער האָט געמיינט, אַז באַלד וועט ער קענען אַהיימפּאַרן. און וואָס איז נאָך דעם געשען? זשאַנדאַרן האָבן אים אַוועקגענומען און ער איז מער נישט צוריקגעקומען. מיין פּאָטער מיט דער צייטונג אין אַנשטאַלט פאַר היימלאַזע, און איך מיט דער צייטונג אין דער דייטשישער געפאַנגענע-שאַפּט; ער האָט אויסגעקוקט די אַמעריקאַנער אין פּוילן, און איך קוק זיי אויס אין דייטשלאַנד.

— אָבער דיין טאַטע האָט נאָך געהאַט צו וואַרטן ביז דער באַפּריינג יאָרן און דו — נישט מער ווי...

יאַנעק, דער סאַניטאַר אין ווייסן קאַלאַט, איז אַריין אין באַראַק און שטיין געבליבן ביי דער טיר:

— לודוויג פּאַוולאָוסקי, באַגדאָן קאַזלאָוסקי, יאָן באַרטשוק, באַלעק רוטקאַזוסקי, אַלע פיר אויסגערופענע זאָלן גיך איינפאַקן זייערע זאַכן און זיך מעלדן אין דער סאַניטאַרן-שטובע!

באַלעק איז אַראָפּ פון בעט און צוגעלאָפּן צום סאַניטאַר זיך דערוויסן וועגן דער אומגעריכטער מעלדונג, אָבער יאַנעק האָט צו זיך נישט געלאָזט רעדן. ער האָט געפּאָדערט, אַז די אויסגערופענע זאָלן תּיכּף צונויפּנעמען זייערע זאַכן און גיין מיט אים.

אַ פּאַרזאָרגטער איז באַלעק צוגעקומען צום בעט. ער האָט נערוועזן זיך געקראַצט אין דער טשופּרינע, געקוקט אויף מיר, אויף דער שאַפּקע און נישט געוויסט וואָס צו טאָן מיט זיך.

ווען די אַנדערע זענען שוין גרייט געווען צו גיין, האָט באַלעק צעעפּנט די שאַפּקע, אַרויסגעשלעפּט פון דאָרט זיין הילצערן קעסטל און אַנגעפּאַקט אין דעם די רעשט זאַכן, וואָס זענען געהאַנגען אויף די ווענטלעך פון דער שאַפּקע.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

איך בין מיטגעגאנגען מיט באַלעקן, כדי זיך צו דערוויסן ווהין מען נעמט אים. אויפן וועג האָט ער צו מיר געזאָגט :
— פונקט ווי מיין טאַטע... אים האָט מען אויך אוועקגענומען צוליב דער צייטונג...

— רעד נישט קיין נאַרישקייטן. די אַנדערע, וואָס גייען מיט דיר, זיי האָבן דאָך אַפילו די צייטונג נישט אַנגעקוקט.

— מיט וואָס ביסטו דאָס אַזוי זיכער ?
אין דער סאַניטאַר-שטובע זענען זיך צוזאַמענגעקומען די אַלע, וואָס יאַנעק האָט גערופן. דער סאַניטאַר האָט זיי אויפגעקלערט, אַז נאָך דער רענט-גען-אויפנאַמע, וואָס אַלע אין לאַגער זענען אַדורכגעגאַנגען, איז אַנגעקור-מען אַ רשימה פון די לונגען-קראַנקע. זיי דאַרפן פאַרן זיך קורירן.
באַלעק איז אויפגעשפרונגען פון פרייד. ער איז צוגעקומען צו מיר מיט אַן אויסגעצויגענע האַנט :

— סטאַכו, ביסט געווען גערעכט ! איך ווער שוין פטור פון קוילנגרובן... איך בין געשטאַנען ביים לאַגער-טויער און געקוקט ווי דער אויטאָ, וואָס האָט אוועקגעפירט באַלעקן, איז פאַרשווונדן.

מיט אַ וואָך שפעטער האָט מען מיר געבראַכט פון באַלעקן אַ בריוול.
ער האָט געשריבן :

„סערווס, סטאַניסלאָוו !

שוין איבער אַ וואָך ווי איך, מיט נאָך קראַנקע, זיצן אין באַראַק, טוען גאַרנישט און עסן דאָס ביסל ווייסע זופ מיט די 200 גראַם ברויט אַ טאַג. מען האָט אונדז פאַרשריבן פאַר לונגען-קראַנקע, אָבער קיין דאָקטער קומט נישט צו אונדז. אַרויסגיין פון לאַגער טאַר מען נישט, ווי מען וואַלט געווען פאַרשפאַרט אין אַ תפיסה. אַזוי היילט מען קראַנקע ? מיר דוכט זיך, אַז מען האָט מיך געשיקט אַהער פאַרענדיקן דאָס לעבן.

סטאַכו, זיי ווייטער אַ גוטער קאַלעגע און קום מיך באַזוכן. דער, וואָס האָט דיר איבערגעגעבן דאָס בריוול, וועט דיר זאָגן דעם וועג און ווי אַזוי זיך צו פאַרשטענדיקן מיט מיר. איך וואַרט אויף דיין קומען. באַלעק רוטקאַווסקי”.

מיט די הינטערשטאטישע גאסן פון געלוענקירכען, וואָס האָבן געפירט צום וועג קיין באַכום, בין איך מיט וואַצען דערגאַנגען צו אַ שטיק פעלד, אויף וועלכן עס זענען געשטאַנען צוויי רייען הילצערנע באַראַקן, אַרומ־געצוימטע מיט אַ הויכן פאַרקאַן פון שטעכעדיקע דראַטן. דער אַריינגאַנג־טויער איז געווען פאַרמאַכט אויף אַ שלאָס.

אַפגעזונדערט פון רושיקן אַרום זענען געשטאַנען די באַראַקן. אַהער איז דערגאַנגען בלויז דער עכאַ פון דער שטאַטישער גאַסן־באוועגונג. דער רויך פון די הויכע פאַבריק־קויםענס האָט באַדעקט מיט טונקל גראַע וואַלקנס דאָס שטיק הימל איבער די באַראַקן.

באַלעק האָט זיך דערוווסט, אַז מיר וואַרטן אויף אים, איז ער צוגע־קומען צום פאַרקאַן. מיט די הענט האָבן מיר זיך נישט געקענט באַגריסן. ער האָט זיך צוגערוקט נאָענט צו די דראַטן־לעכער, דורך וואַנען עס האָט אַרויסגעקוקט זיין בלאָס פנים, ווי דורך אַ פערקראַטעוועט תפיסה־פענצטער. — וואָס מאַכסטו, באַלעק? ווי לעבסטו דאָ? — האָבן מיר ביידע צוזאַ־מען אים געפרעגט.

— זאָל זיי אַ דונער דערשלאָגן, די דייטשן, צוזאַמען מיט אונדזערע סאַניטאַרן — האָט באַלעק אַרויסגעפלאַצט — זיי האָבן מיך דאָ אַריינבאַ־קומען, ווי אַ מויו אין אַ קלאַטקע. די ערשטע פאַר טעג ווען איך האָב גע־קענט אַ סך שלאָפן און פאַרווכט די ווייסע געזיסטע זופ, האָט זיך מיר געדאַכט, אַז מען קען דאָ טאַקע געזונט ווערן, אָבער איצט פיל איך זיך אַזוי ווי אַלע דאָ — ווי דערשלאָגענע הינט. אַרויסגיין פון טויער טאָר מען נישט, צו רייכערן גיט מען נישט, קיין דאָקטאָר קומט נישט. דאָס איינציקע, וואָס דער וואַכמאַן פאַרלאַנגט פון מיר, איז, אַז דער קאַץ אויפן בעט זאָל זיין גלייך אויסגעלייגט און אין באַראַק זאָל זיין ריין.

מיר האָבן געפרוווט באַלעקן באַרויקן, אַז זיין אָפגעשלאָסנקייט וועט לאַנג נישט דויערן. די אַמעריקאַנער דערנענטערן זיך. אָבער באַלעק האָט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט:

— זאָלן זיך פרייען די, וואָס דאַרפן נישט זיצן דאָ הינטער די דראַטן. טאַכו — האָט באַלעק אויפגעהויבן צו מיר זיין פנים — ווען דו זעסט ווי אַזוי מען ענדיקט דאָ דאָס לעבן...

וואצעק האָט זיך אָנגערופן:

— און ביי אונדז אין לאַגער שטאַרבט מען נישט? אַנדזשעי, פּאַוועל,

אַדאַם — האָסט דאָך זיי געקענט?

— דו פּערדישער קאַפּ! — האָט באַלעק זיך אַ וואַרף געטאָן — ווי

קענסטו פאַרשטיין דעם אונטערשיד צווישן די ביידע טויטן?

— פאַר וואָס זאָל איך נישט קענען פאַרשטיין?

— פאַר וואָס? — ווייל איך שטיי אויף דער זייט, און דו — אויף

דער אַנדערער זייט פון די דראַטן! ווייל דו האָסט געהאַט אַ לאבן ברויט

אין שאַפּקע, און איך נישט...

— באַלעק, ווינסט צוזאַמען מיט לודוויק, באַגדאָן און יאַן, ווי פילן זיי

זיך? — האָב איך געפּרעגט מיט אַ כוונה איבערצורייסן זיין צערייצטקייט.

— מיר וווינען נישט צוזאַמען, אָבער מיר קומען זיך צונויף ביי לוד-

וויקן אין באַראַק. שוין אַ פאַר טעג ווי ער ליגט אין בעט און שפייט מיט

בלוט. דאָס ביסל זופּ וויל ער שוין אויך נישט עסן.

— אַזוי שלעכט פילט ער זיך?

— יאָ. איך מיינ, אַז ער וועט שוין לאַנג נישט אַנטרייבן. מען דער-

קענט עס אויפן פנים...

— נאָ און גיב אים — האָט וואצעק אַרויסגענומען די האַנט פון קע-

שענע און זי אַריינגעשטעקט צווישן די דראַטן — לודוויק איז געווען אַ

גוטער שכן.

— אַ! — איז באַלעק געוואָרן אויפגעלעבטער — לודוויק וועט זיך

זייער פרייען. ווען ער וואַלט יעדן טאָג געהאַט צו רייכערן, וואַלט ער זיך

נישט געפילט אַזוי שלעכט.

— רייכערן איז שעדלעך פאַר לונגען־קראַנקע.

— סטאַכו — האָט באַלעק אויסגעקרימט דאָס פנים — לאַז אַפּ מיט

דיינע קענטענישן. ווען דו זעסט ווי לודוויקס אויגן הייבן אָן צו גלאַנצן

ווען מיר פאַררויכערן אַ מאָל אַ פּאַפּיראַס.

— נעם באַלעק, די פאַר שטיקלעך ברויט מיט ווורשט. דאָס וועט זיין

געזינטער פאַר דיר.

— נעם עס צוריק — האָט באַלעק זיך אָפּגערוקט פון מיין אויסגע-

טעג אן ליכט

שטרעקטער האַנט — פאַר איין פּאַפּיראַס קען איך דאָ באַקומען פינף מאָל מערער ברויט.

פון הינטער אַ וואַנט איז אַרויסגעקומען אַ וואַכמאַן. ער איז גלייך צו-געגאַנגען צו באַלעקן, אַריינגעשטעקט די האַנט צו אים אין טאַש און פון דאָרט אַרויסגענומען די פינף פּאַפּיראַסן, וואָס וואַצעק האָט אים געגעבן פאַר לודוויקן.

— דומער קערל! ווייסטו נישט דאָס דו לונגען-קראַנק ביזט?! — האָט דער וואַכמאַן געשריגן אויף באַלעקן. אים אין די אויגן האָט דער וואַכ-מאַן צעריבן די פּאַפּיראַסן צווישן די האַנט-פלאַכן און עס צעשאַטן איבער די דראַטן.

— פּערשווינדט! — האָט דעם וואַכמאַנס קול אונדז אַ יאָג געטאַן. מיט הינטערשטע טריט האָבן מיר זיך אָפּגערוקט פון די דראַטן און געוואַלט זיך געזעגענען מיט באַלעקן. אַבער דער וואַכמאַן האָט נישט אַראָפּ-גענומען זיינע אויגן פון אונדז און מיט אַן אויסגעצויגענער האַנט האָט ער נאָך אַ מאָל אויסגעשריגן:

— פּערשווינדט!

איך האָב זיך עטלעכע מאָל אומגעקוקט און געזען, ווי באַלעק שטייט נאָך מיטן פנים אין די דראַטן און באַגלייט אונדז מיט זיין בליק.

קאפיטל דריי און צוואנציק

אין סוף יוני 1944 האָט ביי די דייטשן ווידער זיך געהויבן דער מוט. די אינציקע טעמע פון זייערע געשפרעכן צווישן זיך איז געווען דאָס באַמ- באַרדירן ענגלאַנד מיט אַ געהיימען געווער — אַן אַעראָפּלאַן אָן אַ פּילאָט. מיין האָפענונג צוליב די לעצטע געשעענישן האָט אַנגעהויבן צערונען ווערן ווען איך האָב געזען די צעשמייכלטע פּנימער פון די דייטשישע קוילנ- גרעבער ביים איבערגעבן זיך די קריגס-קאָמוניקאַטן וועגן דעם חורבן, וואָס די „געהיימע וואַפע“ פאַרשאַפט די ענגלענדער.

— דויטשלאַנד איזט נאָך נישט קאַפּוט — האָט מיר ווילי געענטפּערט אויף מיין „גליק־אָף“ צו אים אין מיטן דער אַרבעט.

אין דער ריי צו דער ווינדע האָט זיך היינריך גערייצט :

— וואָס, האַסטו געדאַכט, סטאַניס, דאָס דו שאָן נאָך צו האַזע פאַרסט?...?

אַנטאָן, וואָס איז תמיד געווען איינגעהאַלטן אין זיין שנאה צו די אויס- לענדער, האָט רעדנדיק מיט מיר, אַ שפּיי געטאָן אין דער האַנט, ווי ער וואַלט זיך פאַרמאַסטן צום שלאָגן און געזאַגט :

— אָבער די ענגלענדער באַקומען אַם אַרש...?

אָבער די אַלע באַרימערישע ווערטער האָבן איך אויפגענומען מיט אַ לייכטער געמיט, ווען איך האָב זיך דערוויסט די נייע גוטע ידיעות, אַז די אַמעריקאַנער האָבן געבראַכן דעם ווידערשטאַנד פון די דייטשן און פאַר- נומען שערבורג, אַז די סאָויעטן האָבן באַפרייט מינסק און ווילנע, אַז אין נאַרמאַנדיע גייען די ענגלענדער פאַרויס.

אַדאַלף איז נישט געקומען אין קוילנגרובן. בעת דער נעכטיקער שיכט האָט אַ שטיין זיך אָפּגעריסן און אים פאַרווונדעט אין רוקן. אויף דער

צייט פון אדאלפס אַפּוועזנהייט האָט דער שטייגער באַשטימט פּראַנצן אַלס מייסטער.

פּראַנץ איז געווען באַקאַנט מיט זיין אַפּענער שנאה צו די אויסלענדער. די גרעסטע פּיינטשאַפט האָט ער אַרויסגעוויזן צו די רוסן און פּאָליאַקן. די רוסן האָט ער געהאַלטן פּאַר ווילדע און קולטורלאָזע באַשעפּענישן, און די פּאָליאַקן — פּאַר בלינדע שונאים פון דייטשלאַנד.

באַלד פון אָנהייב שיכט האָט פּראַנץ מיך באַלאָדן מיט כלערליי אויפֿ-גאַבן, אַז איך זאָל נישט קאָנען אַפּעטעמען. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז פּראַנץ האָט מער הנאה פון זיינע באַפּעלן ווי פון מיין אויספירן די אַרבעט. פּראַנץ האָט אַלס מייסטער געהאַט צו ווייניק דערפּאַרונג פּאַר אַזאַ גרויסער שטרייב. זענען דעריבער געווען כּסדרדיקע שטערונגען ביי דער אַרבעט: די קייט האָט זיך אַפט צעריסן צוליב איר נישט רעגלמעסיקן גאַנג אויפן דעק פון דער רוטשע; די גומי-באַנד איז טיילווייז געלאָפּן פּוסט, און ערטערווייז — צו פיל באַלאָדן מיט קוילן. דאָס האָט דערפּירט צו אַ פּאַרשטאַפּונג אינעם דורכגאַנג צו די טראַנספּאַרט-וואַגאַנדלעך און צום פּלאַצן פון די נעט אין דער לויפּנדיקער גומי-באַנד.

דער שטייגער איז געקומען צו לויפּן מיט ווילדע געשרייען פּאַר וואָס די אַרבעט ווערט אַפט איבערגעריסן: פּראַנץ האָט געפרוּווט אַרויפּוואַרפּן די שולד אויף די מאַטאַרן-באַדינער, וואָס האָבן נישט דערהערט צו דער צייט זיינע איבערגעשיקטע סיגנאַלן דורך דער לופּט-רער, און אויף מיר — פּאַר מיין נישט געהעריקער אויפּמערקזאַמקייט ווען די אַרבעט איז געווען אין פּולן גאַנג. דער שטייגער איז אַבער געווען אַ מבין אויף פּראַנצס אומ-באַהאַלפּנקייט, האָט ער זיך אַליין אוועקגעשטעלט אָנפירן מיט דער אַרבעט, ביז די שטערונגען זענען באַזייטיקט געוואָרן און די מאַטאַרן האָבן ווידער אָנגעהויבן רוישן.

פּראַנץ האָט זיך דערפּילט אומבאַקוועם צוליב דער אַבסערוואַציע פּונעם שטייגער איבער אונדזערע ביידנס טעכנישע אַרבעטן. ער האָט נישט גע- האָט קיין דרייסטיקייט מיר צו געבן באַפּעלן. מיט די קענטענישן, וואָס איך האָב געלערנט פון אַדאַלפּן, האָב איך אַליין פּאַרגעזעצט די אַרבעט. ווען דער שטייגער איז אוועק, האָט פּראַנץ מיר אַריינגעשריגן אין אויער:

— ביזטו מייסטער היער, אָדער איך ?

איך האָב פאַרשטאַנען זיין כעס און אים גאַרנישט געענטפערט. מיין פלייסיקע אַרבעט אין קעגנוואָרט פון שטייגער האָט געדאַרפט זיין אַן אָפֿ־לייקענונג פון זיין מסירה אויף מיר, און דאָס האָט פראַנצן אויפגערעגט. ער איז ווידער געוואָרן מיין באַפעלגעבער :

— היער ! היער ! קערל !

— מאַך מאל דאָס שנעלער !

די קוילנגרעבער האָבן איבערגעשיקט רופן, אַז עס פעלט זיי האַלץ צום אונטערבויען. פראַנץ האָט מיך באַפוילן שנעל אַרויפקריכן צו דעם אָרט, וווּ פון דער פריערדיקער שיכט זענען געלעגן קלעצער און זיי איבער־טראַנספּאָרטירן מיט דער לויפנדיקער רוטשע צו די אַרבעטס־פּונקטן.

ווי אויף שפיציקע פעלדזן בין איך געקראַכן איבער ברייטע שפּאַלטן באַרג־אַרויף אין חושכדיקן תּהום, צווישן פירקאַנטיקע בערגער שטיינער, וואָס האָבן אונטערגעהאַלטן דעם אַראַפּגענידערטן סופּיט איבער די איינ־געבויגענע און צעבראַכענע קלעצער. פון דער טיפּער פינצטערניש האָבן זיך געהערט טעמפע אָפהילכן פון אַראַפּפּאַלנדיקע שטיינער. אַ פּחד האָט מיך אַרומגענומען דערזענדיק אין שייַן פון מיין לאַמפּ די בערג שטיינערנע רוינעס, וואָס האָבן אויסגעזען ווי דאָ וואַלט פאַרגעקומען אַן ערד־ציטער־ניש. די הילצערנע קלעצער אין די שוואַרץ־גראַע לעכער האָבן אויסגעזען ווי אויסגעטריקנטע מתים אין אָפענע קברים.

ביים אַרויסשלעפּן די קלעצער האָט מען געהערט בלויז מיינע שווערע ראַציקע טריט אין די געקאָוועטע שיך, וואָס האָבן איבערגעלאָזן די לעצטע סימנים פון אַ לעבעדיקער באַוועגונג אויף די פאַרלאָזענע בערג שטיינער. מיט אַ פאַר טעג צוריק זענען אויף דעם אָרט נאָך געשטאַנען פאַר־שטויבטע קוילנגרעבער ביי אַ שוואַרץ־גלאַנציקער וואַנט, געריסן פון איר שטיקער און אַנגעפילט דעם אונטערערדישן רוים מיט וואַלקנס שטויב און פאַרטויבנדיקן רעש.

נעכטן איז אויף דעם אָרט אומגעקומען דער דייטש פּיליפּס. איבער צוואַנציק יאָר האָט ער געאַרבעט ביים אויספילן מיט שטיינער די ליידיקע רוימען נאָך די אויסגעגראַבענע קוילן־שיכטן. בעת האַלבער שיכט האָט ער

טעג אן ליכט

זיך אַוועקגעזעצט מיט זיינע ברויט־שניטן. אין מיטן עסן האָט זיך איינ־געבראַכן דער סופיט איבער אים און ער איז געבליבן ליגן אַ טויטער אונטערן באַרג שטיינער.

דער אָפהילך פון די רוישיקע מאַשינען האָט מיך דערמאַנט, אַז די קוילנגרעבער וואַרטן אויף די קלעצער צום אונטערבויען. איך האָב גענומען אין איילעניש זיי צונויפזאַמלען נענטער צו דער לויפנדיקער רוטשע.

פלוצלינג האָט פאַר מיינע אויגן אַ שווינדל געטאַן דער בליציקער אָפשיין פון שווערן קלאַפּ, וואָס איך האָב באַקומען אין קאַפּ. דער העלם האָט זיך מיר אַראָפּגערוקט איבער די אויגן. איך האָב אויסגעשטרעקט די הענט, געזוכט אין עפעס זיך אַנצוהאַלטן און כ'בין אומגעפאַלן.

— — — — —

צום באַווסטזיין בין איך געקומען ווען איך האָב דערפילט אַ שוין־דערנדיקע קעלט אין מיין גוף, וואָס איז געלעגן אויסגעצויגן אין דער אַרויפפאַרנדיקער ווינדע. איך האָב אַנגעכאַפט אַ פוס, וואָס איז געשטאַנען לעבן מיין פנים. וואַצעק האָט זיך ראַפּטעם אַראָפּגעבויען און געזאָגט צו מיר מיט אַ דערשראָקענער שטים :

— סטאַכו, זשיעש (לעבסט) ? איך האָב געמיינט, אַז דו ביסט שוין טויט !

אין דער גיכע־הילף־סטאַציע האָט דער סאַניטאַר, נאָכן איינשמירן מיט יאָד מיין צעראַצטן שטערן, געשריבן אַ פּראָטאַקאָל. וואַצעק האָט אים דער־ציילט, אַז מען האָט מיך געפונען ליגן באַווסטלאָז צוליב אַ שטיק שטיין וואָס איז מיר געפאַלן אין קאַפּ. דער דאָקטער האָט מיר אויסגעשריבן אַ קראַנק־שיין : דריי טעג ליגן אין בעט און נישט באַוועגן מיטן קאַפּ.

מיין קראַנק־צעטל האָט דעם סאַניטאַר פאַרשאַפט איבעריקע זאָרג. ער האָט נישט געוואָסט וואָס צו טאָן מיט מיר. דער דאָקטער האָט זיך אָפּ־געזאָגט מיך צו שיקן אין שטאַטישן שפיטאַל, און אין לאַגער־שפיטאַל איז נישט געווען קיין פריי בעט צוליב די כסדרדיקע פאַרפאַלן ביי דער אַרבעט. דער סאַניטאַר האָט מיך געהייסן גיין זיך לייגן אין מיין בעט אויף די דריי טעג.

אויפן צווייטן טאָג איז יאָנעק געקומען אין באַראַק כדי זיך צו דער-
וויסן וועגן מיין געזונט-צושטאַנד. איך האָב אים געבעטן, אַז ער זאָל מיך
דאָך אַרײַננעמען אין לאַגער-שפיטאַל, ווייל מיר איז שווער צו פאַרטראַגן
דעם רעש אין באַראַק. דער סאַניטאַר האָט אָנגעשריבן עטלעכע ווערטער
אויף אַ פּאַפּירל און דאָס אויפגעקלעפט אויפן ווענטל פון מיין בעט.

— איצט וועלן דינע שכנים דיך לאָזן ליגן רויק — האָט יאָנעק מיר
פאַרזיכערט און איז אַרויס פון באַראַק.

פּיאַטר האָט דער ערשטער דערזען דאָס צעטל אויף מיין בעט. ער איז
צוגעקומען, געגלאַצט מיט די אויגן און ער האָט צוגערופן וואַזשניאַקן:

— אפשר וועסט דו קענען איבערלייענען וואָס דער סאַניטאַר האָט דאָ
אָנגעמאַזשעט ?

וואַזשניאַק האָט גענומען לייענען אויפן קול:

איך בעט אַלע שכנים נישט צו מאַכן קיין טומל אַרום סטאַניסלאַווס
בעט, ווייל ער מוז רויק ליגן דריי טעג נאָכן פאַרפאַל ביי דער אַרבעט.
צוליב דער גרויסער צאָל פאַרווונדעטע איז אין לאַגער-שפיטאַל נישט גע-
ווען פאַר אים קיין אַרט — סאַניטאַר יאָנעק.

בעת וואַזשניאַקס לייענען זענען צוגעקומען נאָך שכנים. יעדער איינער
האָט, אָנקוקנדיק דאָס צעטל, געכאַפט אַ בליק אויף מיין בעט.

— יאָנעק האָט זיך אויסגעלערנט די דייטשישע שטיק. ער האָט אים
געדאַרפט בעסער אַוועקלייגן אין קאַרידאָר פון שפיטאַל איידער דאָ אין
באַראַק.

— אין קאַרידאָר ? דאָס וואָלט אים געשטערט צו זיין ברייטן גאַנג
מיטן וויסן כאַלאַט.

— און וואָס וועט זיין, אַז עס וועלן צוקומען נאָך פאַרווונדעטע ? וועט
מען זיי אויסלייגן אין די באַראַקן ?

— ברודערקע ! אַז דו טויגסט נישט צו דער אַרבעט, גייסטו אויף
שמעליץ און מען מעג דיך וואַרפן וווּ עס לאָזט זיך.

— כלאַפּאַקי ! — האָט פּיאַטר אַ געשריי געטאָן — איר זענט טאַקע
גערעכט, אָבער סטאַניסלאַוון לאָזט ליגן רויק, ער איז דאָך קראַנק.

וואַזשניאַק איז צוגעגאַנגען צו פּיאַטערן און אים געוויזן מיטן פינגער צו דער טיר.

— גיי מעלדן יאַנעקן דעם סאַניטאַר, אָז ער זאָל פאַרשליסן אונדזערע מיילער, באַקלאַפּן די שיד מיט גומענע זוילן, אויסלייגן אַ ווייכן דיוואַן אויף דער פּאַדלאַגע און מען זאָל אונדז געבן געדיכטע קאַשע־זופּ, כדי מען זאָל נישט דאַרפן אַלע פאַר מינוט לויפן אין קלאַזעט...

וואַצעק איז אַריין אין באַראַק מיט אַ שיסל זופּ. ער האָט מיך איבער־געוועקט מיט אַ טרייסל ביים אַקסל, אָז דאָס בעט האָט זיך אַ וויג געטאַן: — נעם, סטאַניסלאַוו, עס דיין מיטאַג!

אין דעם מאַמענט האָט מיך אַנגעכאַפּט אַ שטאַרקע בענקשאַפט צו באַלעקן.

סטאַניסלאַוו באַיאַרסקי, אַ בחור פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר, האָט געשטאַמט פון זאַגלעמביע. פאַר דער מלחמה האָט ער מיט זיין פּאַטער צוזאַמען געאַרבעט אין אַ נאַפּט־גרובן. אין לאַגער האָט מען אים געקענט מיט זיין נישט סימפּאַטישן אויסזען און צעקראַכענעם גאַנג. ער האָט געהאַט אַן אויסגעצויגן פנים מיט אַ שפיציקער גאַמבע און די גראַבע נאָז מיט די אַרויסגעצטע אויגן האָט ער תמיד געהאַלטן אַראָפּ צו דער ערד, ווי אַ פּערד אין שפּאַן. אין לאַגער האָט מען אים פיינט געהאַט, זיינע שכנים האָבן אים נישט געקענט פאַרטראַגן און אויסגעדריקט זייער אַנטיפּאַטיע צו אים מיט רופן אים „גאַרבאַטי זשיד“.

באַיאַרסקי האָט פון דעם שטאַרק געליטן. ער האָט זיך איבערגעצויגן פון איין באַראַק אין צווייטן, און אין ערגעץ נישט געקענט זיך איינגלעבן מיט זיינע שכנים.

אין לאַגער האָט מען געוויסט, אָז די געסטאַפּאַ האָט געפאַרשט באַ־יאַרסקיס דאַקומענטן און פּעסטגעשטעלט, אָז ער איז אַ ריינער אַריער. אויך די אַלע, וואָס האָבן זיך מיט אים געבאָדן, האָבן געוויסט, אָז ער איז נישט קיין ייד, און דאָך איז די באַציונג צו אים נישט בעסער געוואָרן.

פון אַנהייב האָט באַיאַרסקי פאַרטיידיקט זיין כבוד מיט אַפּענטפּערן שאַרף, ווען דאָס האָט נישט געוירקט, האָט ער ביים אַנרופן אים „גאַר־

באטי זשיד" געגעבן קלעפ. דאָס לעצטע מאָל איז צוליב דעם אויסגעבראָכן אַ קריגעריי מיט אַ געשלעג צווישן אים און זיינע שכנים. אַ וואַכמאַן האָט באַיאַרסקין געברענגט צו פירן מיט זיינע זאָכן צו אונדז אין באַראַק און געהייסן אים פאַרנעמען דאָס בעט, אויף וועלכן באַלעק איז פריער גע- שלאַפן. דערביי האָט דער וואַכמאַן געוואָרנט, אַז די, וואָס וועלן שטערן זיין רו, וועלן באַשטראַפט ווערן.

וואַצעק און איך זענען אַזוי אַרום געוואָרן באַיאַרסקיס נאַענטסטע שכנים. וואַצעק האָט תיכף געוואָרפן אויף אים אַן אומחן און פאַרלאַנגט פון מיר, אַז איך זאָל זיך מיט אים נישט חברן און נישט רעדן צו אים. און באַיאַרסקי האָט זיך גראַד גוט דערפילט אויף באַלעקס בעט; ער איז געוואָרן וואָס אַ מאָל אַלץ מער הימישער און ער האָט געזוכט מיין שכנישע פריינדשאַפט מיט אַ געשענקטן פאַפיראַס און מיט אַ גוט וואָרט.

וואַצעק האָט דערפאַר אַנגעהויבן צו קוקן קרום אויף מיר. ער האָט נישט געקאַנט פאַרטראַגן וואָס איך ענטפער באַיאַרסקין אויף אַלע זיינע שאלות און איך רויכער מיט אים צוזאַמען. מיך האָט אַנגעהויבן פאַרדריסן וואַצעקס חוצפה, זיין אינטריגירן די שכנים קעגן מיר מיט באַיאַרסקין. איין מאָל, גיענדיק פון דער אַרבעט, האָב איך אים געפרעגט פאַר וואָס ער שיקאַנירט באַיאַרסקין. וואַצעק האָט זיך אויפגערעגט. ער האָט איינגעהאַלטן זיין גאַנג און מיך געמוסרט:

— דו, סטאַניסלאָוו, קענסט נישט פאַרטראַגן דעם נאַמען „זשיד“, און אים, דעם עקלדיקן ייד, האַלסטו פאַרן בעסטן שכן. פון אַלע באַראַקן האָט מען אים פאַריאַגט, ווי אַ קרעציקן הונט...

— וואַצעק — האָב איך אים געפרוּווט איבערצייגן — זעסט דאָך, אַז ער איז באמת אַ גוטער שכן. ער וויל לעבן בשלום מיט אַלע שכנים, ער איז אַרנטלעך און דערצו אַ פרומער קאַטאָליק. וואָס איז ער שולדיק אויב ער איז געבוירן געוואָרן מיט אַזאַ אויסזען?

— זאָל ער גיין צום טייוול! — האָט וואַצעק אַנגעהויבן גיין מיט האַסטיקע טריט — איך קען נישט פאַרטראַגן זיין געפאַלנקייט. ער איז נישט אַזאַ גוטער, ווי דו מיינסט. ער איז נאָר אונטערטעניק און נאָכגי- ביק ווי אַ ייד, ווייל ער האָט מורא, אַז מיר זאָלן זיך נישט טשעפען צו אים.

ט ע ג א ן ל י כ ט

— צי מוזסטו, וואצעק, זיין פאַר אים דער ערגסטער פון אַלע שכנים?
— סטאַנסילאַוו, לערן מיך נישט! איך קען נישט פאַרטראַגן זיין הוי-
קער, זיין פּערדיש אַראַפּגעלאַזטן קאַפּ. אויב ער איז אַליין נישט קיין ייד,
שטאַמט ער זיכער פון יידן!
— ווען באַיאַרסקי וואַלט געשטאַמט פון יידן, וואַלט ער איצט געווען
ערגעץ אַנדערש...
— מיך גייט דאָס נישט אָן. מיך אינטערעסירט נאָר איינס — איך וויל
אים נישט האַבן פאַר קיין שכן.
— טאָ וואַרף אים אַרויס! איך לאָז דיך נישט?
— ער וועט טאַקע לאַנג נישט וווינען מיט אונדו צוזאַמען. איך פאַר-
זיכער דיר!

איין מאַל איז באַיאַרסקי צוריקגעקומען פון קוילנגרובן און דערזען
אויף זיין בעט אַ פּרעמדן קאַץ. זיינער איז געווען ריין אין גאַנץ, און דער
פאַרטוישטער קאַץ — געלעכערט און מיט אַ שלעכטן ריח. פאַר וועלכן שכן
אין באַראַק ער האָט זיך פאַרקלאַגט, האָט יענער אים אויסגעלאַכט אַדער
באַפּאַלן מיט זידלווערטער. באַיאַרסקי איז דאָן אַוועק אין דער וואַך־שטובע
זיך פאַרקלאַגן אויף זיינע שכנים.

אין דער באַגלייטונג פון צוויי וואַכלייט איז באַיאַרסקי צוריקגעקומען
און אַנגעהויבן גיין פון בעט צו בעט זוכן זיין קאַץ. די שכנים זענען נאָכ-
געגאַנגען אויפּגערעגטע און צוגעוואַרפן אים שטעכווערטלעך. פון איין בעט
האָט באַיאַרסקי אַראַפּגעשלעפט דעם קאַץ און אויסגערופן, אַז ער איז זיינער.
— מיט וואָס דערקענסטו, אַז דער קאַץ איז דיינער? — האָט גע-
וואַלט וויסן דער וואַכמאַן.

— אין דעם אַ סימן — האָט באַיאַרסקי אַנגעשטעלט אַ פינגער אויפן
עק פון קאַץ.

— ווילסט קריגן אין מאַרדע אַריין? — האָט זיגמונט זיך פאַרמאַסטן
קעגן באַיאַרסקין — דער קאַץ איז מיינער, דו פּערדישער קאַפּ!
די צוויי וואַכלייט האָבן זיך גוט איינגעקוקט אין עק פון קאַץ וווּ מיט
רויטן פּאַדעם איז געווען אויסגענייט אַ "S".
זיגמונט האָט געציטערט פון אויפּרעגונג:

— דעם צייכן האָב איך דאָך געמאַכט פאַר זיך!
באַיאַרסקי האָט געצויגן דעם קאַץ פון זיגמונטס הענט און זיך גע-
בייזערט:

— מיט כוח ווילסטו אוועקנעמען מיין קאַץ?

— דיין קאַץ?

— יא, מיינער!

זיגמונט האָט אויסגעצויגן אַנטקעגן באַיאַרסקיס פנים זיין האַנט מיט
צוויי שטייפע פינגער ווי דורכצושטעכן זיינע אויגן. אַ וואַכמאַן האָט אַראָפּ-
געקלאַפּט זיגמונטס האַנט און געוואָלט דערגיין פאַר וואָס ביידע פאַררופן
זיך אויפן זעלבן צייכן.

— ווייל דער S — האָט באַיאַרסקי געגעבן צו פאַרשטיין דעם וואַכ-
מאַן — מיינט מיין נאָמען סטאַניסלאָוו.

— אַ ליגן! דער S באַדייט סטאַשינסקי, מיין פאַמיליע-נאָמען.

די וואַכלייט האָבן געלאַכט.

— פּאַניע וואַכמאַן — האָט באַיאַרסקי זיך דערמאַנט — איך האָב נאָך
אַ טימן: אין דער מיט פון קאַץ דאַרף זיין אַן אויסגעברענטן לאַך פון אַ
פאַפּיראַס.

זיגמונט האָט אַרויסגעריסן דעם קאַץ פון באַיאַרסקיס הענט און זיך
וויסגעדרייט צו אים מיטן הינטן:

— אַט האַסטו דעם אויסגעברענטן לאַך...

די אַרומיקע האָבן באַיאַרסקין אויסגעלאַכט:

— יידישע נאָז...

— טראָג זיך אַרויס פון דאַנען.

די וואַכלייט האָבן באַפוילן זיך איינצושטילן. אַ פאַרשעמטער איז
באַיאַרסקי אַרויפגעקראַכן אויף זיין אויבערשטן בעט און קיינעם נישט
געוואָלט אַנקוקן.

דער אַלטער פּיאַטר איז צוריקגעקומען פון מיטאַג און אויסגעשריגן
צו אַלע אין באַראַק:

— כלאַפּצי, סענסאַציאַ! מיר פאַרן קיין פּראַנקרייך!

ט ע ג אן ל י כ ט

די שכנים האָבן אַרומגערינגלט פּיאָטרן און געוואַלט פון אים דערגיין וווּ ער ער האָט זיך דערוואַסט אַזאַ וויכטיקע נייעס.
— יאָק באַגאַ קאַכאַם — האָט פּיאָטר זיך אַ קלאַפּ געטאַן אין דער ברוסט — זבישעק האָט אויפֿגעהאַנגען אַ גרויסן פּלאַקאַט אויף דער וואַנט. גייט און זעט, צי איך זאָג אייך אַ ליגן.

ביים אַריינגאַנג אין עס־באַראַק איז געשטאַנען אַ צונויפֿגעדריקטע מאַסע לאַגעריסטן מיט פּאַרריסענע פּנימער צו דער וואַנט. דאָרט איז גע־האַנגען אַ נייער פּלאַקאַט מיט גרויסע פּוילישע אותיות :

„צו אַלע לאַגער־איינוואוינער אויף לייטען־שטראַסע נומער 2.

יעדער איינער פון אייך, וואָס וועט פּרייוויליק זיך מעלדן צו פּאַרן קיין פּראַנקרייך גראַבן אַקאַפּעס, ווערט גלייך באַפּרייט פון דער אַרבעט אין קוילנגרובן. גוטע לעבנס־באַדינגונגען זענען געזיכערט. איינשרייבן זיך קען מען אין ביראָ־צימער פון לאַגער־פּירער“.

אין באַראַק האָט זיך אַנגעהויבן אַ דיסקוסיע, צי לוינט זיך צו גיין איינמעלדן אָדער נישט. אַ טייל האָבן געזאָגט, אַז וואָס נעענטער צום פּראַנט, אַלץ בעסערע זענען די אויסזיכטן שנעלער באַפּרייט צו ווערן. אַנדערע ווידער האָבן אויסגעדריקט זייער חשד צו די דייטשישע כּוונות. די מער רייפּערע זענען געווען קעגן, זיי האָבן נישט געוואַלט זיין קיין קרבנות פאַר די דייטשישע קריגס־צילן. זייער מיינונג האָט אַלעמען באַ־איינפלוסט און קיינער איז נישט געגאַנגען זיך מעלדן.

באַיאַרסקי האָט מיך פאַרהאַלטן ביי זיין בעט און געפּרעגט :

— סטאַניסלאַוו, דיין מיינונג האָב איך נישט געהערט. צי איז גלייכער פאַרן גראַבן אַקאַפּעס, ווי צו אַרבעטן אין קוילנגרובן ?
— זאָל יעדער טאָן לויט זיין פאַרשטאַנד. איך קען קיינעם נישט געבן קיין עצה.

— איך האָב באַשלאָסן צו פּאַרן. דאָרט, הינטערן פּראַנט, וועט מיר זיין בעסער, ווי דאָ צווישן די כאַמעס.

— טאָ נאָך וואָס פּרעגסטו מיך ?

— סטאַניסלאַוו, לאַמיר ביידע צוזאַמען גיין זיך מעלדן.

— איך נישט.

— סטאַניסלאָוו, באַקלער זיך גוט. דאָרט וועט דיר נישט זיין ערגער ווי אין קוילנגרובן.

— מיך לאָז געמאָך. נאָכן קלאַפּ אין קאַפּ האָב איך פאַרלוירן אַ סך כוח און געזונט.

צו מאַרגנס, נאָכן אומקערן זיך פון קוילנגרובן, האָב איך געטראָפּן באַיאַרסקיס בעט לידיק, מיט אַ נאַקעטן שטרויזאַק. אויך זיין שאַפקע איז געווען אָפּן און לער. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז באַיאַרסקי איז אַוועקגעפאַרן קיין פראַנקרייך.

אַן אָפּגענוצטע ווינטערדיקע קורטקע, וואָס באַיאַרסקי האָט איבער-געלאָזט אונטער זיין שטרויזאַק, האָט וואַצעק צוגענומען פאַר זיך און זי אַריינגעלייגט אין זיין שאַפקע. די שכנים האָט דאָס פאַרדראָסן און זיי האָבן אָנגעהויבן מורמלען צווישן זיך פאַר וואָס וואַצעק האָט צוגענומען אַ מלבוש, וואָס געהער נישט צו אים. זיי האָבן אים אָנגערופן שמאַטע-קלוי-בער. וואַצעק האָט זיך באַליידיקט. ער האָט אַרויסגענומען די קורטקע און זי אַ שליידער געטאַן אויף דער ערד. אַ שכן האָט די קורטקע אויפגעהויבן, צעלייגט אויפן טיש און געזאַגט, אַז די שמאַטע איז נישט ווערט מען זאָל וועגן איר רעדן.

וואַזשניאַק האָט געפונען אַן עצה וואָס צו טאָן מיט דער קורטקע. ער האָט פאַרגעלייגט זי צו צעטרענען און יעדער זאָל זיך נעמען אַ שטיק אויף צום פּוצן די שיד. אַלע האָבן מסכים געווען.

וואַזשניאַק האָט אַ טרען-אויף געטאַן דעם אונטערשלאַק און אַרויס-געלאָזט אַ ווילדן געשריי. אַלע זענען זיך צוזאַמענגעלאָפּן אַרום טיש און מיט גרויס פאַרווונדערונג געקוקט אויף וואַזשניאַקן. ער האָט געהאַלטן פאַרן עק אַ פוטערן קעלנערל, וואָס האָט אויסגעזען מיט די פיר פיסלעך און די גלעזערנע אייגעלעך, ווי אַ לעבעדיק חיהלע.

מיט זיין טאַשן-מעסערל האָט וואַזשניאַק איבערגעשניטן די פעדעם, מיט וועלכע דאָס קעלנערל איז געווען צוגענייט צו דער וואַטע און מיט פרייד אויסגערופן, אַז ווען ער וועט זיך אומקערן אַהיים, וועט ער דאָס קעלנערל שענקען אַ מתנה זיין ווייב.

וואַזשניאַק האָט געמאַכט פאַרשידענע קונצן מיטן פוטערנעם קעלנערל.

ער איז געשפרונגען דערמיט, פארלייגט עס אויפן האלדז און זיך געדרייט ווי אַ שפּאַצירנדיקע דאַמע, פאַרשטעקט עס אונטערן העמד און געלאָזט אונטער דער גאַמבע דאָס קעפל מיט די צוויי פּאַדערשטע פּיסלעך. אַלע האָבן געהירזשעט. בלויז דער רויטער יאָן איז געשטאַנען ערנסט. אים איז עפעס דאָ נישט קלאָר געווען:

— כלאַפּצי, זאָגט מיר, פון וואָנען דערנעמט זיך אונטערן אונטערשלאַק גיזא פוטערן קעלנערל ?

— די יידן האָבן אויסבאַהאַלטן אין זייערע מלבושים גאַלד און דאָר-לאָרן — האָט אים באַגדאָן געענטפערט.

— דאָס פאַרשטיי איך, אָבער אַ פוטערן קעלנערל ? דער ייד האָט געמוזט זיין אַ משוגענער.

— איך ווייס פאַר וואָס דו ווונדערסט זיך — האָט וואָזשניאַק זיך אָנגערופן — אין דייך פּוּיזונער שטעטל האָסטו נישט געזען ווי אַזוי די דייטשן האָבן ביי די יידן צוגענומען אַלע פוטערנע מלבושים און פעלצן. דער ייד איז שוין דווקא נישט געווען קיין משוגענער, אויב ער האָט אַזוי קונציק געקענט אויסבאַהאַלטן דאָס קעלנערל, אַז עס זאָל בלייבן ביי מיר, און נישט ביי די דייטשן.

— ווער האָט געזאָגט, אַז דאָס קעלנערל געהערט צו דיר ? — האָט זיך דערהערט וואָצעקס קול.

— צו וועמען דען געהערט עס ? — האָט וואָזשניאַק פאַרריסן זיין פנים.

— די קורטקע איז געלעגן אין מיין שאַפקע.

— דו האָסט זי דאָך פריער אַרויסגעוואָרפן !

— וויל איך זי צוריק — האָט וואָצעק געשריגן און דורכגעשטופט

זיך נענטער צום טיש.

— מינסט דאָך דאָס קעלנערל, נישט די צעריסענע קורטקע — האָט

לעאָן געזאָגט און אַ ווינק געטאָן צו וואָזשניאַקן.

— זיכער ! — האָט וואָצעק אויסגערופן.

וואָזשניאַק האָט שנעל אָפּגעריסן פון דער קורטקע אַ שטיק וואָטע און אויספאַרמירט דערפון אַ חיהלע מיט אַ קעפל, פּיסלעך און אַ וויידל. ער

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

האָט עס אַוועקגעלייגט אויף זיין האַנטפלאַך און דאָס דערלאַנגט וואַצעקן :
— נאָ דיר דאָס קעלנערל...

אַלע האָבן זיך געבויגן פון געלעכטער און וואַצעק האָט מיט כעס
אַפגעשטופט וואַזשניאַקס האַנט.
— ווילסט נישט דאָס קעלנערל ?

וואַזשניאַק האָט אַ כאַפּ געטאָן די צעטרענטע קורטקע און זי אַנגעטאָן
אויף וואַצעקס קאַפּ. אַ פאַרשעמטער און בייזער איז וואַצעק אַרויס פון
באַראַק.

קיינעם האָט נישט געאַרט וואַצעקס אַוועקגיין. וואַזשניאַק גופא האָט
געקריגן נאָך מער מוט און אַלעמען געוויילט מיט זיינע פריילעכע שטיק-
לעך. ער האָט געפירט דאָס קעלנערל איבערן טיש און איבער זיין ברוסט,
ווי עס וואַלט געווען אַ לעבעדיק חיהלע.

איז עטלעכע טעג אַרום איז וואַזשניאַק געבליבן שטיין ביי זיין צע-
עפנטער שאַפקע און זיך גענומען וואַרפן פון אויפּרעגונג. דאָס קעלנערל
איז געלעגן ווי אַ דערהרגעט חיהלע מיט אַ צעעפנט בייכל, אָן דעם קעפל
און מיט אַפגעשניטענע פיסלעך. ער האָט נישט געוואוסט צו וועמען אויס-
צולאָזן דעם כעס, איז ער ברוגו געוואָרן מיט אַלע שכנים און זיך איבער-
געקליבן אין אַן אַנדערן באַראַק. אין זיין אויסגעליידיקטער שאַפקע האָט
וואַזשניאַק געלאָזט ליגן די שטיקלעך פוטער פון צעריסענעם קעלנערל. די
שכנים האָבן זיך צונויפגעזאַמלט ביי דער שאַפקע.

— דאָס איז זיכער וואַצעקס אַרבעט — האָט לעאַן געזאָגט — אין זיין
מאַמען אַריין! ער האָט אים פאַרטריבן פון אונדזער באַראַק.

— און וואָס מיינט איר — האָט זיך אַנגערופן באַגדאַן — אַז באַיאַרסקי
איז נישט אַנטלאָפן פון דאַנען און געהרגעט געוואָרן אויפן פראַנט נאָר
צוליב וואַצעקן ?

— נאַראַנים — האָט זיך אַריינגעמישט דער אַלטער פיאַטור —
וואַצעק איז נישט שולדיק. מלחמה איז מלחמה. די דייטשן האָבן דערהר-
געט דעם ייד פון דער קורטקע, פאַליאַקן האָבן דערהרגעט דאָס חיהלע,
די אַמעריקאַנער האָבן דערהרגעט באַיאַרסקין, און וואַזשניאַק וויל אונדז
אַלע דערהרגענען... „יאַק וואַינאַ, טאַ וואַינאַ“...

אויפן בעט ווו באַלעק איז אַ מאַל געשלאָפן, האָב איך ווידער דערזען אַ גלייך אויסגעשפּרייטן קאַץ אָן קנייטשן; אויפן טירל פון דער שאַפּקע איז געהאַנגען אַ שלעסל. ווער עס איז מיין נייער שכן האָב איך נאָך נישט געוואָסט צוליב די פאַרשידענע אַרבעטס־שיכטן. ערשט אין אַ זונטיק, ווען אַלע זענען געבליבן אין באַראַק, האָב איך זיך באַקענט מיט זיגמונט — אַ הויכוויסקיער בחור פון אַ יאָר צוואַנציק, מיט אַ העל־בלאַנדן קאַפּ האָר, טונקל־בלויזע אויגן און אַ מילד לענגלעך פנים. גערעדט האָט ער אַנשטענדיק און געלאָסן.

מיט זיין שטילער אויפפירונג האָט זיגמונט מיך געמאַכט נייערע אים גענטער צו דערקענען. זיגמונט האָט גערן אויפגענומען מיין דער־נענטערן זיך צו אים, און ער האָט אין מיר געפונען אַ גוטן שכן. דער אונ־טערשיד אין אונדזער עלטער האָט נישט געשטערט, אַז מיר זאָלן ווערן צווישן זיך גלייכע חברים.

זיגמונט איז שווער געווען זיך צוגעוויינען צום לאַגער־לעבן און צו די אַרבעטס־באַדינגונגען אין קוילנגרובן און דערפאַר האָט ער געהאַט אַ באַדערפעניש צו פאַרהיימישן זיך מיט עמעצן און זיך אויסרעדן פאַר אים.

ביי זיין יונגן עלטער האָט זיגמונט שוין געהאַט אַדורכגעמאַכט אַ סך שווערע איבערלעבונגען. ער איז נאָך געווען אַ גימנאַזיסט ווען די מלחמה איז אויסגעבראַכן. זיין פאַטער, אַן אָפיציר פון פוילישן לופט־פלאַט, איז נאָך דער מפלה אין 1939 אַנטלאָפן קיין ענגלאַנד. זיגמונט איז געבליבן מיט זיין מוטער, אַ געוועזענע לערערין. ווי אַ סך אַנדערע פּאָליאַקן האָט מען אים אַרויסגעפירט קיין דייטשלאַנד און ער האָט געאַרבעט אַלס פאַראַבעק ביי אַ פויער אין ריינלאַנד.

זיגמונט, דער שלאַנקער בלאַנדער בחור, האָט געפונען חן אין די אויגן פון פויערס טאַכטער. איין מאַל האָט דער דייטש געטראָפן זיגמונט ביים פאַרברענגען מיט זיין טאַכטער. זיגמונט איז דערפאַר איבערגעגעבן געוואָרן אין די הענט פון דער געסטאַפּאַ.

אויפן פּראַצעס קעגן אים האָט זיגמונט געלייקנט, אַז ער זאָל האָבן געהאַט וועלכע עס איז אינטימע באַציונגען מיטן פויערס טאַכטער. ער

האָט איבערגעטראָגן אַלע פּייניקונגען און זיך נישט מודה געווען אין דער שולד.

די יונגע דייטשקע האָט געוואוסט, אַז זיגמונטן דראָט די תּליה און אַז איר אַליין דערוואָרט אויך אַ שטראַף, האָט זי געלייקנט. און אַזוי האָט זי זיגמונטן אָפּגעראַטעוועט פון אַ זיכערן טויט.

נאָכן באַפרייט ווערן, איז זיגמונט איבערגעשיקט געוואָרן אין אַ קליין וועסטפּאָליש שטעטל, וווּ ער איז אָנגעקומען אַרבעטן אין אַ בעקע-ריי. דאָרט האָט שוין פון פריער געאַרבעט נאָך אַ פּאָליאַק. ביידע האָבן אָפט צווישן זיך געפירט שטילע געשפרעכן, וואָס האָבן אויסגעזען צו זיין כאַרדעכטיקט ביים דייטשישן בעקער-אייגנטימער. אין איינעם אַ טאָג איז צו דער בעקעריי פּאַרפּאַרן אַ פּאָליציאָיש קעטשל און ביידע פּאָליאַקן זענען אַוועקגעפירט געוואָרן אין דער זשאַנדאַרמערע.

דאָס מאָל איז זיגמונט צוואַמען מיט זיין חבר באַשולדיקט געוואָרן אין וועלן פּאַרסמען דאָס ברויט, וואָס זיי האָבן געבאַקן. דער דייטש זאָל האָבן אונטערגעהערט דעם צוגעגרייטן פּלאַן. ביידע פּאָליאַקן האָבן עקשנותדיק אָפּגעלייקנט די באַשולדיקונג קעגן זיי, אָבער דאָס דייטשישע געריכט האָט זיי אָנערקענט פאַר שולדיק אין צוגרייטן אַ מאַסנמאַרד-פּלאַן. זיגמונט מיט זיין חבר זענען פּאַרמשפט געוואָרן צום טויט דורך הענגען.

נאָך עטלעכע טעג זיצן פאַרשפּאַרט אין אַ פינצטערן קאַרצער, האָבן זשאַנדאַרן אַרויסגעפירט ביידע פּאָליאַקן אויף אַ ספּאַרט-פּלאַץ. דער פּאָליציאָישער אויטאָ איז געבליבן שטיין ביי אַ תּליה מיט אַ נאָכהענר-גענדיקער שטריק. דאָס שוואַרצע טיכל איבערן פנים האָט פאַר זיגמונטס אויגן איבערגעריסן דאָס גרויליקע בילד פון אָנקומענדיקן טויט. ער האָט נאָר געפילט, ווי דער אויטאָ האָט זיך אַ שאַקל געטאַן ביים עפענען די קלאַפּע און זיין חבר איז געוואָרן אָפּגעטיילט פון די קייטן וואָס האָט זיי ביידע געהאַלטן צוואַמענגעשלאָסן.

מיט געבראַכענע טריט איז זיגמונט געגאַנגען ווען מען האָט אים גענומען אונטער די הענט. אין דעם מאַמענט האָט ער גאַרנישט געקענט טראַכטן. ער האָט דערשפירט די פעטליע אַרום זיין האַלדז. באַלד וועט

דער אויטאָ אַ ריר טאָן און ער וועט בלייבן הענגען אויף דער שטריק. אָבער דער טויט איז נישט געקומען. זיגמונט איז נאָך אַלץ אַזוי געשטאַנען אויפן ראַנד פון אויטאָ מיט אַ לויזער שטריק אַרום זיין האַלדז. פּלוצלינג האָט ער דערפילט ווי פון זיינע הענט און פיס נעמט מען אַראָפּ די קייטן. זיין האַלדז איז פריי געוואָרן פון דער פעטליע און פון זיינע אויגן איז אַראָפּגעפאַלן דאָס שוואַרצע טיכל. ביידע פּאַליאַקן האָבן זיך אָנגעקוקט מיט משוגענע בליקן...

ווי לאַנג די שפּיל מיטן טויט האָט געדויערט, האָט זיגמונט נישט געדענקט. אין דער זשאַנדאַרמעריע, וווּ דער אויטאָ האָט זיי צוריקגע-בראַכט, האָט ער זיך דערוווסט, אַז אין דער לעצטער רגע איז אָנגעקור-מען אַ באַפעל נישט אויסצופירן דעם טויט-אורטייל.

אויפן צווייטן טאָג נאָך אַט דער איבערלעבונג איז זיגמונט שוין געשלאַפן אויף באַלעקס בעט.

די אַרבעט אין קוילנגרובן איז זיגמונטן אָנגעקומען שווער. יעדן טאָג איז ער צוריקגעקומען מיט ווונדן אויף די הענט און פיס. דאָס ערשטע מאָל האָט ער פּאַרוכט דעם ווייטיקלעכן טעם פון הונגער. צום מיינסטן האָט זיגמונט געליטן ווען דער דייטש, מיט וועמען ער האָט צוזאַמען געאַרבעט, האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט זיינע ברויט-שניטן און זיגמונט איז געזעסן און געקוקט ווי יענער עסט.

— זאָג מיר, סטאַניסלאָו, ווי אַזוי קענסטו אויסהאַלטן מיט דעם עסן, וואָס דו קריגסט אין לאַגער ?

— זעסט דאָך, זיגמונט, אַזוי לעב איך שוין באַלד צוויי יאָר.

זיגמונט איז געבליבן זיצן אַ פּאַרוואַרטער. ער האָט געמיינט, אַז איך וועל אים אַנטדעקן אַ סוד ווי אַזוי מען קאָן מיט ווייניק עסן נישט זיין הונגעריק.

אין מאָל איז זיגמונט געקומען פון דער אַרבעט מיט אַ געשוואַלענער נאָז און אַ צעהאַקטער ליפּ פון די קלעפּ וואָס ער האָט באַקומען פון אַ דייטש. ער האָט דערציילט די מעשה, ווי אַזוי דאָס איז געשען. ביים שעפּן די קוילן איז אים די לאַפּאַטע צעבראַכן געוואָרן און ער איז געגאַנגען

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

זוכן אַ צווייטע. אויפן וועג האָט ער דערזען ליגן אַ רעקל. זיגמונט האָט דעם בגד גענומען אין די הענט און פון אַ טאַש אַרויסגעצויגן אַ פעקל. נישט זעענדיק קיינעם אַרום זיך, האָט ער אויסגעלאָשן די לאַמפּ און גענומען שלינגען. פּלוצלינג האָט אויף אים אַ שייַן געטאַן ליכט. זיג-מונט האָט אָנגעהויבן אַנטלויפן מיטן ביסן אין מויל. עמעצער איז אים נאַכגעלאָפּן און געכאַפּט.

— פּערפּלוכטער פּאַלע! וואַרום האַסטו געשטאַלן מיין בראָט ,

— איך האָבע הונגער — האָט זיגמונט קוים אַרויסגערעדט מיטן

פאַרשטיקטן ביסן אין האַלדז.

— היר האַסטו! וועסטו מער נישט בראַוכען פּרעסען!

דער דייטש איז צוריקגעקראַכן אויף זיין אָרט. זיגמונט האָט זיך

אַפּגעווישט דאָס בלוט פון מויל און אויפגעגעסן דאָס לעצטע שטיקל

ברויט, וואָס איז געבליבן שטעקן אין זיין פאַרקוועטשטער האַנט.

— זיי פאַרזיכטיק, זיגמונט — האָב איך אים געוואָרנט — אַז דו

זאָלסט ווידער נישט אַריינפאַלן אין די הענט פון דער געסטאַפּאַ.

— אָבער מיר איז דאָך שווער אַרומצוגיין כסדר אַ הונגעריקער —

איז זיגמונט ביים געוואָרן אויף זיך אַליין.

ווי לאַנג וועט ער נאָך אַזוי ליידן? אַן ענטפּער אויף דער פּראַגע

האָט זיגמונט געזוכט אין די פאַרשטויבטע צייטונגען, וואָס די דייטשן

האַבן אַוועקגעוואָרפּן נאָכן עסן. ער האָט זיי אַפּגערייניקט און געלייענט

נאָך דער אַרבעט. אַזוי אַרום האָט זיגמונט געפונען אַ קאַנטאַקט מיט

דער וועלט און זיך גוט אַריענטירט אין גאַנג פון דער מלחמה. פון אים

האַבן זיך די שכנים דערוווסט די טאַג-נייעסן פון די פּראַנטן. זיגמונט

איז געווען דער ערשטער אַנזאַגער, אַז פאַריז איז געפאַלן. פון אונדזער

באַראַק איז די דאָזיקע נייעס זיך פונאַנדערגעגאַנגען איבערן גאַנצן לאַגער.

קאפיטל פיר און צוואנציק

אין מיטן נאכט האט מיך געוועקט אַ וואכמאַן. ער האָט מיר געהייסן זיך שנעל אַנטאַן און גיין צו דער אַרבעט. האָנס איז געשטאַנען און געוואַרט ביז איך האָב זיך אָנגעטאַן. ער האָט גאַרנישט געוואוסט מיר צו זאָגן פאַר וואָס מען וועקט מיך צוויי שעה פאַר דער מאַרגן-שיכט. ביים אַריינגאַנג צו דער שאַכט האָב איך געראַפן אַדאַלפן. ער האָט מיר איבערגעגעבן, אַז בעת דער נאַכט-שיכט איז אין אונדזער שטרייב געשען אַן איינברוך. ער איז אַלאַרמירט געוואָרן דורכן שטייגער גלייך צו קומען אין קוילנגרובן, און ער, אַדאַלף, האָט דורכן טעלעפאָן מיך אַרויסגעפאַדערט פון לאַגער. דער שטייגער, האָט ער מיר געזאָגט, איז שוין אַראָפּגעפאַרן מיט דער ווינדע. אַדאַלף האָט מיר געגעבן צייט ביז ער וועט אויסרויכערן זיין סיגאַרעט. דאַן דאַרף איך שוין זיין איבער-געטאַן אין די אַרבעטס-קליידער.

ביי די ערשטע טריט צו דער ווינדע האָב איך שוין דערפילט דעם סכנותפולן וועג. איך האָב אַבער נישט געטאַרט אַרויסווייזן קיין שפור פון פחד, זעענדיק אַדאַלפס אומגעדולדיקייט וואָס שנעלער אַנצוקומען אויפן אָרט פון דער קאַטאַסטראָפּע.

ביים אַרויסגיין פון דער ווינדע איז פון די פינצטערע קאַרידאָרן אונדז אַנטקעגנגעקומען אַ צוג. אַדאַלף האָט געוואַרט ביז דער לאַקאַ-מאַטיוו האָט זיך אָפּגעשטעלט. פון די פאַר ליידיקע וואַגאַנדלעך האָבן אַרויסגעקוקט שוואַרצע פנימער מיט באַנדאַזשירטע קעפּ. איין וואַגאַנדל, וווּ עס זענען געלעגן צוויי טויטע, איז שנעל געוואָרן איבערגעוועקסלט אויף אַנדערע רעלסן, וואָס האָבן געפירט גלייך צו דער ווינדע. אַדאַלף איז צוגעגאַנגען צו איינעם פון די פאַרווונדעטע אָפּנעמען

דעם ערשטן באַריכט וועגן דער קאטאסטראָפּע. יענער האָט אָנגעוויזן אויפן וואָגאַנדל מיט די טויטע און געזאָגט :
— קוק מאַל, צו דער נאַכט־שיכט איזט איוואָן געפאַרן בעזונדער אונד קאַרל בעזונדער. יעצט פאַרן די צוזאַמען...

צווישן צעשאַטענע בערגער שטיינער זענען געשטאַנען שטייגערס מיט בליצלאַמפן און אויסגעשריגן באַפעלן. האַלב נאַקעטע שוואַרצע לייבער מיט אָנגעדראַלענע מוסקולירטע הענט האָבן זיך אימפעטפול באַוועגט, געקלאַפּט, געשרויפט און פאַרפעסטיקט די זיילן אונטער איי־זערנע שטאַנגען. די גראַע פּנימער, באַדעקט מיט שטויב און שווייס, זענען געווען אונטערגעהויבן ביים אונטערבויען די שטיינערנע שפּאַלטן ; יעדער לאַך אין סופּיט האָט געדראַט צו עפענען זיך און איינצושלינגען די שוואַרץ־פאַרשטויבטע גופּים.

דער שטייגער האָט אונדו אָנגעוויזן אויף די אויסגעקרימטע קלעצער אונטערן סופּיט איבער דער רוטשע. אַדאַלף האָט מיר אַלע מאַל דערלאַנגט אַ שמעק טאַבאַק אויסצורייניקן די נאַז פון בייסיקן שטויב, וואָס האָט זיך געטראָגן פון יענער זייט, וווּ די טומלדיקע רעטונגס־אַרבעט איז אָנגע־גאַנגען.

אַדאַלף האָט גענומען זיך צו איילן מיט דער אַרבעט. ער האָט געוואַלט, אַז די מאַרגן־שיכט זאָל שוין קענען אָנהייבן אַרבעטן מיט אַ לויפנדיקער רוטשע, אָן שטערונגען צוליב איינברוך.

איך האָב שוין געהאַלטן ביים אַפּרייניקן די לעצטע רעשטלעך אָנגע־וואַרפענע שטיינער ביי די זייטן פון דער רוטשע, ווען אַדאַלף האָט מיך גע־שיקט קאָנטראַלירן די קייט. אויב זי איז נישט געריסן, זאָל איך פּרוּוון לאַנגזאַם לאָזן אין גאַנג דעם מאַטאַר. איך האָב אָנגעהאַנגען די לאַמפּ אויפן האַלדז־פּאַסיק און גענומען קריכן באַרג־אַרויף. יעדע פאַר טריט בין איך געבליבן שטיין און אַריינגעלויכטן אין דער רוטשע. אויף איין אָרט איז די קייט נישט געווען גענוג געשפּאַנט, און דאָס איז מיר געווען פאַר־דעכטיקט. אַ ביסל העכער איז טאַקע די קייט געווען פון איין זייט געריסן. ביים אָנהאַלטן זיך אין אַ קלאַץ אין ווייטערדיקן גאַנג, האָב איך זיך אַראַפּ־געליטשט צוזאַמען מיט דעם אומגעפּאַלענעם קלאַץ. אַ פאַרטויבנדיקער

ט ע ג אן ליכט

קלאַפּ איז געבליבן שטעקן אין מיינע אויערן. איך האָב זיך גענומען ווערן פון געדיכטן שטויב און דערפילט אַ שווערע מאַסע איבער זיך. איך בין געבליבן ליגן אויף שאַרפע שפיציקע שטיינדלעך.

וואָס איז מיט מיר געשען? וווּ איז מיין לאַמפּ? וווּ געפין איך זיך? איך האָב אָנגעהויבן שרייען ווי אַ פאַרווונדעטע חיה. צי וועט אַדאַלף דער-הערן מיינע פאַרצווייפלטע הילפסרופן פון אונטערן שטיין, אַדער איך וועל דאָ דערשטיקט ווערן ביז עס וועט מיך ווער אָפּגעפינען? אַ שיינ האָט זיך אַריינגעריסן אונטערן שטיין. עמעצער האָט אָנגע-קלאַפט איבער מיר און איז פאַרשוונדן. באַלד נאָך דעם האָב איך דער-הערט דעם שטייגערס קול און אַ סך טריט אַרום מיר. — איינס—צוויי! איינס—צוויי! האַ-אַ-אַ — האַפּ!

אַ גרויסער שטיין האָט זיך איבערגעדרייט און געפאַלן מיט אַ שווערן טעמפּן קלאַפּ. איך האָב זיך דערפילט באַפרייט פון קלעם און אָנגעהויבן גיך עטעמען. פאַר מיינע אויגן האָט אַ בלענד געטאַן דאָס ליכט פון די אָנגעשטעלטע לאַמפּן. אויפהייבנדיק זיך האָב איך ערשט דערפילט די שטאַרקע ווייטיקן אין דער רעכטער האַנט און אין לינקן פּוס.

די קוילנגרעבער זענען צוריק אַוועק צו זייער אַרבעט. דער שטייגער און אַדאַלף זענען נאָך געבליבן לעבן מיר. זיי האָבן באַטראַכט דעם איינ-ברוך און גערעדט צווישן זיך וועגן ווונדערלעכן צופאַל, וואָס דער שטיין איז געפאַלן מיט איין עק אויף דער פּרעסלופּט-רער און צוליב דעם בין איך ניצול געוואָרן פון אַ זיכערן טויט.

ביים באַנדאָזשירן מיין צעקוועטשטן פינגער און פאַרבלוטיקטן פּוס האָט מיר אַדאַלף געזאָגט, אַז נישט בלויז די לופּט-רער האָט מיך אָפּגע-ראַטעוועט פון טויט, נאָר אויך דער הונגער. וואָלט איך געווען דיקער, וואָלט איך דערדריקט געוואָרן אין אַזאַ ענג אַרט צווישן דער רוטשע און דעם שטיין. אַדאַלף האָט מיר געהייסן אַרויספאַרן צוזאַמען מיט די קוילנ-גרעבער פון דער נאַכט-שיכט.

ווען איך בין אַרויס פון דער ווינדע, האָט מיך באַגענגט מיין באַראַק-שכן לעאַן. ער האָט מיך גענומען אונטערן אַרעם און געהאַלפּן מיר גיין צו דער גיכער-הילף.

דער סאָניטאַר האָט פּראָטאַקאָלירט מיין אַרבעטס־פּאַרפּאַל און באַ־
שטימט מיך צו שיקן אין שפּיטאַל פּאַר די דייטשישע קוילנגרעבער אין
געלזענקירכען. דער סאָניטאַר האָט מיך אָבער געהייסן פּריער זיך גיין
וואַשן און מיט די זויבערע קליידער זאָל איך קומען אָפּנעמען די אויס־
געשריבענע פּאַפּירן.

לעאַן האָט די גאַנצע צייט געוואַרט אויף מיר. איך האָב אים געזאָגט,
אַז ער קאָן שוין גיין, אָבער ער האָט נישט געוואַלט מיך לאָזן אליין.

— סטאַניסלאָוו, אין שפּיטאַל מוזסטו אָנקומען אַ ריינער. בלויז מיט
דיין לינקער האַנט וועסטו נישט קאָנען זיך גוט אַרומוואַשן.

— לעאַן, דו ביסט מיד נאָך דער נאַכט־שיכט. איך האָב איצט גע־
נוג צייט. דו גיי זיך וואַשן און איך וועל נאָך צוואַרטן. אַז די ווייטיקן
וועלן אַ ביסל קלענער ווערן, וועל איך גיין אונטערן וואַסער...

— זע, סטאַניסלאָוו — האָט מיר לעאַן געוויזן זיין האַנט מיטן אָפּ־
געהאַקטן פינגער — מיט מיר איז דאָס זעלבע געשען. די ווייטיקן וועלן
פון זיך אליין נישט איבערגיין, דאַרפסט וואָס גיכער אָנקומען צום דאַקטער.
איך האָב אָנגעשטעלט אַ פּרייער פנים און געזאָגט:

— איך דאַנק דיר זייער פאַר דיין גוטן ווילן, איך פיל פאַרט, אַז
די ווייטיקן הייבן אָן נאַכלאָזן...

— סטאַניסלאָוו, ביסט אַ מאַדנער — האָט זיך לעאַן געווינדערט —
דאָס ערשטע מאָל זע איך אַ פאַרווונדעטן, וואָס זאָל נישט וועלן, אַז מען
זאָל אים העלפּן...

אַ קראַנקן־שוועסטער האָט מיך אויף אַ וועגעלע אַריינגעפירט אין אַ
גרויס ליכטיק צימער. איך בין געבליבן ליגן אין אַ ווייס זויבער בעט
מיט אַ באַנדאַזשירטער האַנט נאָכן אַמפּוטירן דעם פינגער, און מיט אַ
בלעכענעם שטיוויל ביז צו דער קני אויפן לינקן פּוס. די קראַנקן־שוועס־
טער, וואָס האָט מיר געהאַלפּן זיך אויסלייגן, האָט מיר אָנגעזאָגט, אַז איך
זאָל וואָס ווייניקער אַראָפּגיין פון בעט און נישט אַנשטרענגען דעם פאַר־
ווונדעטן פּוס מיטן געפּלאַצטן שינבליין. זי איז אַוועק און באַלד צוריק־
געקומען מיטן נומער פון מיינע זאַכן, וואָס זענען איבערגעגעבן געוואָרן

צום דעזינפעקציאָנירן און מיר אויפמערקזאָם געמאַכט מיט אַ נישט פריינד־
לעכן טאָן, אַז ביים איינוויקלען מיינע מלבושים האָט זי זיך שוואַרץ גע־
מאַכט אירע פינגער מיט קוילן־שטויב. איך האָב געקוקט אויף איר און
געשוויגן. זי האָט מיר דערלאַנגט אין מויל אַריין צוויי פילן, אַוועקגע־
שטעלט ביים צוקאַפנס פון בעט אַ שטעקן און זי איז אַרויס פון צימער.
אַ סאַניטאַר האָט מיך געוועקט פון שלאָף און אַנגעוויזן אויף דער
טאַץ מיט עסן, וואָס ער האָט אַוועקגעשטעלט אויפן טישל לעבן מיין בעט.
איך האָב אים געדאַנקט.

— פּאַלע? רוסע? — האָט ער געפרעגט.

— פּאַלע — האָב איך אים געענטפערט.

— פינגער קאַפוט? פיל שמערצן? יאָ?

— יאָ, יאָ — האָב איך צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ.

— פיל עסן, ניקס שמערצן... — האָט ער מיר ווידער אַנגעוויזן אויף
דער טאַץ און פריינדלעך צוגעשמייכלט ביים אַוועקגיין פון מיין בעט.

איך האָב נאָכגעקוקט דעם שוואַרץ־חנעוודיקן סאַניטאַר מיט די גע־
קרייזלטע האַר, מיט די דיקע שוואַרצע ברעמען איבער זיינע טונקל־ברוינע
אויגן — אַזעלכע, וואָס איך האָב שוין לאַנג, לאַנג נישט געהאַט באַגעגנט.

— זשאַק! זשאַק! — האָט מען אים פון די בעטן גערופן צו זיך.

דער סאַניטאַר האָט דערלאַנגט מיט אַ שמייכל יעדן איינעם דאָס עסן,
וואָס ער האָט געברענגט צו פירן אויף אַ שמאַל וועגעלע.

— רוסע? פּאַלע? — האָב איך אים אין שפּאַס געפרעגט ווען ער איז
צוגעקומען צו מיין בעט אַוועקצונעמען פון מיר אַ טאַץ.

— כאַ, כאַ, כאַ, — האָט ער זיך צעלאַכט — איך רוסע? פּאַלע?
זשאַק פּראַנצאַזע... קריגס־געפאַנגענער... סאַניטאַר...

יעדעס מאָל ווען זשאַק איז אַריינגעקומען אין צימער האָב איך בכיוון
אים פאַרהאַלטן לעבן בעט, כדי סתם זיך עפעס צו פרעגן אָדער בעטן ביי
אים, אַז ער זאָל מיר עפעס דערלאַנגען. זשאַק האָט אַרויסגעוויזן געדולד
צו אַלע מיינע בקשות, אַפילו צו אַזעלכע, וואָס האָבן אים אויסגעזען איבע־
ריק און אַ ביסל משונהדיק. מיר זענען געוואָרן וואָס אַ מאָל אַלץ מער

היימישער צווישן זיך, ביז זשאק אליין האט אָנגעהויבן צוקומען צו מיין בעט נישט בלויז אין דער צייט פון זיין אַרבעט ביי אונדז אין צימער.

זשאק האט מיר דערציילט, אז ווען ער האט מיך צום ערשטן מאל דערזען, האט ער געמיינט, אז איך בין אַ פראַנצויז אָדער אַן איטאַליענער. ביז איצט איז ער געווינט געווען צו באַדינען קראַנקע מיט בלאַנדע טשו־פרינעס אויף די וויסע קישנס. מיין שוואַרצער קאַפּ האַר מיט די שפיי־ציקע וואַנסעס אויפן טונקלהויטיקן פנים האט אים געמאַכט נייגעריק אַ קוק צו טאָן אויפן קראַנקן־טאוול וואָס איז געהאַנגען צופוסנס פון מיין בעט. דער נאָמען סטאַניסלאָו האַט אים איבערציִיגט, אז ער האַט געהאַט אַ טעות. און דאָך האַט ער אַרויסגעוויזן צו מיר אַ גרעסערע פאַראַינטערע־סירונג ווי צו אַנדערע קראַנקע. איך האָב אים אָפּגעדאַנקט מיט פאַרשי־דענע מעשיות, וואָס האָבן אים געמאַכט פריילעך און לאַכנדיק, און אַפט — אַפילו נייגעריק, ביז וועלן אויסהערן נאָך אַ מאל דאָס זעלבע.

זשאק איז פאַרכאַפט געוואָרן פון מיינע געשיכטעס וועגן פויערישן לעבן אין פוילישן דאָרף. אים איז געווען אינטערעסאַנט צו הערן וועגן די פרימיטיווע פויערישע מוידן, וועגן זייער אויסזען און לעבן.
— דאָס איזט שען... דאָס איזט שען... — האַט זשאק זיך געהוידעט פון געלעכטער אויפן קאַנט פון מיין בעט.

פון טאָג צו טאָג איז די פריינדשאַפט צווישן אונדז שטאַרקער גע־וואָרן. זשאק האַט אָנגעהויבן זאָרגן פאַר מיין געזונט און פאַר מיינע באַקן־וועמעלעכקייטן ביים ליגן אין בעט. ער האַט מיר אָנגעהויבן צו ברענגען עסן איבער דער נאָרמע. זשאק האַט דאָס געמאַכט אַזוי אָפּן און דרייסט, אַז איך האָב מורא געקריגן מיר זאָלן ביידע נישט ווערן פאַרדעכטיקט, אָבער זשאק האַט זיך אויסגעלאַכט פון מיין איבערגעטריבענער פאַרזיכ־טיקייט.

זשאק האַט אָנגעהויבן צו שמועסן מיט מיר וועגן דער מלחמה. ווי דרייסט ער איז געווען לגבי מיר אַלס סאַניטאַר, אַזוי פאַרזיכטיק איז ער געווען ביים קאַמענטירן די מלחמה־באַריכטן אין דער דייטשישער פרעסע און ראַדיאָ.

איין מאל אין אַן אַוונט, ווען אַלע קראַנקע אין צימער זענען שוין גע־

טעג אן ליכט

שלאָפן, איז זשאַק צוגעקומען צו מיין בעט און מיר איבערגעגעבן, און בריסל און אנטווערפן זענען געפאלן. בעתן אַנזאָגן מיר די נייעס האָט ער פון אונטערן וויסן כאלאַט אַרויסגענומען צוויי טרייבלעך און זיי אַנגעטאָן אויף מיינע אויערן. איך האָב אַנגעהויבן הערן ראַדיאָ־נייעס אין דער דיי־טשישער שפראַך. דעם טאָג האָבן די דייטשן אַליין געמוזט באַריכטן וועגן זייער צוריקטריט אויף אַלע פראַנטן.

זשאַק האָט אָפּט אַ ליכט געטאָן אויף מיין פנים מיט זיין נאַכטלעמפל. זעענדיק מיינע פרייד־אויסדריקן, האָט זשאַק זיך אַראַפּגעבויגן צו מיר און געזאָגט :

— פלאַנמעסיקע ריקצוגן ביז געלזענקירכען...

ווען זשאַק איז אַרויס פון צימער האָבן אין מיינע אויערן נאָך געקלונגן גען די נייעסן, וואָס איך האָב נאָר וואָס געהאַט געהערט :

— בריסל און אנטווערפן ביי די ענגלענדער...

— די רוסן זענען אַריין אין בוקאַרעשט...

— אַמעריקאַנער גענומען די הויפטשטאָט פון לוקסענבורג...

די אויבער־שוועסטער פון דער אָפּטיילונג, וווּ כ׳בין געלעגן, האָט געהייסן וואַנדאַ. ווען זי איז דאָס ערשטע מאָל צוגעקומען צו מיין בעט און גענומען אין אירע הענט דעם קראַנקן־טאָוול, איז פאַר מיינע אויגן גע־שטאַנען אַ העל בלאַנדע פרויען־געשטאַלט, וואָס האָט מיט אירע שאַרפע בליקן, דאָ אויף מיר, דאָ אויפן טאָוול, געמאַכט קלאַפן מיין האַרץ...

בעת זי פלעגט אַריינקומען אין צימער, האָב איך נאָכגעקוקט אירע שטייפּע טריט פון בעט צו בעט. זי האָט נאָטירט און געוואָרנט מיט אַ דראַענדיקן פינגער אויב עפּעס איז איר נישט געפּעלן געוואָרן.

וואַנדאַ האָט נישט איבעריק ליב געהאַט אַריינצוקומען אין די צימערן, וווּ עס זענען געלעגן צוזאַמען רוסן מיט פּאָליאַקן. דאָס האָט מען דער־קענט אין אירע שאַרפע בליקן און אין אירע דינע צוזאַמענגעצויגענע ליפּן, ווען די קראַנקע האָבן נישט געשענקט גענוג אויפּמערקזאַמקייט איר אומ־געריכט באַווייזן זיך אין צימער.

איין מאָל איז וואַנדאַ אַריינגעקומען אין דער באַגלייטונג פון אַ הויכ־

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

ווקסיקן מאן. ביידע זענען זיי געבליבן שטיין ביי דער טיר. די קראַנקע זענען געזעסן אַרום דעם טיש. דערפילנדיק אויף זיך די שטעכיקע בליקן, האָבן אַלע אויפגעהערט עסן.

— פערפלוכט! — האָט דער מאַן אַ טופע געטאַן מיט אַ פוס.

וואַנדאָ האָט געמאַכט אַ פאַר האַסטיקע שפרייז צום טיש, אַנגענומען אַ קראַנקן ביים אַקסל, אים צוגעפירט צום עק פון זיין בעט און זיך צעשריגן:

— וואָן דער אַבער־אַרצט איזט היער, מוזען אַלע ביי דען בעטן שטייען, פאַרשטאַנדען?

נאָך וואַנדאָס אַרויסגיין פון צימער האָט איינער פון די קראַנקע זיך אַנגערופן:

— וואַנדאָ דאַרף אַראַפּוואַרפן פון זיך דעם ווייסן פאַרטעך און אַנטאַן אַ מיליטערישן מונדיר...

זשאַק איז אַריינגעקומען צו מיר אין צימער, און מיט אים — אַ קראַנקן־שוועסטער.

— דאָס איז דער קראַנקער — האָט זשאַק איר אַנגעוויזן אויף מיין בעט. די שוועסטער האָט מיר געהייסן ווייזן דעם פאַרווונדעטן פוס. ביידע האָבן באַטראַכט די ווונד און צום סוף האָט זי צוגעזאָגט צו באַראַטן זיך מיטן דאָקטער אויב איך מעג אויף עטלעכע שעה אין טאַג באַפרייען דעם פוס פון שטיוול, כדי די ווונד זאָל זיך בעסער היילן. זי האָט גענומען מיין קראַנקן־טאוול אין אירע הענט און פלוצלינג צוריקגעצויגן די פעדער, וואָס זי האָט אַנגעשטעלט צום שרייבן. זי האָט אויסגעדריקט איר פאַר־ווונדערונג: ווי קומט עס צו אַ פּאַליאַק אַזאַ ריין דייטשישער נאַמען פריבעל? איך האָב איר געענטפערט, אַז איך אַרבעט מיט קוילנגרעבער, וואָס רופן זיך מיט פּוילישע נעמען און זיי זענען עכטע דייטשן. די שוועסטער האָט איינגעשטימט: זי אַליין האָט געהאַט אַזעלכע באַקאַנטע, אַבער אַ נאַמען, האָט זי געזאָגט, באַווייזט דאָך די אַפּשטאַמונג.

— וווּ זינד זיי געבאָרן, פריבעל?

— אין פּאַזען.

— און דער נאַמען פון פאַטער?

— קארל.

— יא! — האָט די שוועסטער מיט סאַטיספאַקציע אויסגערופן —

זינד זי דאך דויטשע!...

איך האָב געענטפערט דער שוועסטער מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל. זשאַק איז געוואָרן ערנסטער און איך האָב אויף זיין פנים באַמערקט אַ רעזערווירטקייט.

שפעטער, ווען זשאַק איז אויף ס'ניי אַריינגעקומען צו מיר, האָב איך פון זיינע רייד פאַרשטאַנען, אַז אים איז עפעס נישט אין גאַנצן קלאַר מיט וועמען ער האָט אויף אַן אמת צו טאָן: איז סטאַניסלאָו פריבעל — ווי די שוועסטער האָט עס געוואָלט — אַ דייטש, אָדער אַ פּאָליאַק, ווי איך האָב זיך פאַר אים פאַרגעשטעלט.

— ווי פאַרשטייסטו, זשאַק — האָב איך זיך באַמיט אים איבערצייגן —

ווען איך בין פון דייטשישער אָפּשטאַמונג, וואָלט איך אויף מיין רעקל גע- טראָגן אַ „פע“? וואָלט איך געהאַט דאַקומענטן אַלס פּאָליאַק? וואָלטן מיך די דייטשן נישט מאַביליזירט אין מיליטער?

זשאַק האָט אויפגענומען מיט צוטרוי מייע רייד און ער האָט ווידער אָנגעהויבן זיין פריינדלעך צו מיר, ווי פריער.

אין צימער בין איך געווען דער איינציקער פּאָליאַק צווישן זיבן רוסן. נישט קענענדיק זיך צונויפרעדן מיט זיי אין דער רוסישער שפראַך, האָב איך זיך געפילט איזאָלירט און אָפּגעזונדערט. מיקאָלאָיעו, וואָס איז געווען מיין נאָענטסטער שכן, האָב איך נישט געקענט מאַכן היימישער און פריינדלעכער צו מיר. איך האָב געהאַט דעם איינדרוק, אַז אויך פאַר די רוסישע קראַנקע איז מיין דייטשישער נאָמען פאַרדעכטיקט. זשאַק האָט געווסט, אַז איך פיל זיך פאַראיינזאַמט צווישן די רוסן און ער איז שוין גרייט געווען צו רעדן מיט דער אויבער-שוועסטער וואַנדאַ וועגן איבער- פירן מיך אין אַ צווייטן צימער, וווּ עס זענען געלעגן מער פּאָליאַקן. איך האָב אָבער נישט מסכים געווען דערויף, כדי נישט צו ציען די אויפּמערקזאַמ- קייט אויף זיך.

ווען איך צימער איז ליידיק געוואָרן אַ בעט, האָט זשאַק איבערגעפירט מיקאָלאָיעו אין דער אַנטקעגנאיבערדיקער ריי, און פון דאָרט איבערגע-

רוקט דאָס ליידיקע בעט צו מיר. דעם זעלבן טאָג האָט ער אויף אַ וועגעלע געבראַכט צו פירן אַ קראַנקן מיט באַנדאַזשירטע פיס און אים אַריינגעלייגט אין ליידיקן בעט. זשאַק האָט מיר געזאָגט, אַז איצט וועט מיר שוין זיין היימלעכער, איך וועל מיט דעם קראַנקן קענען רעדן פויליש.

מיין נייער שכן האָט נאָכן אויסלייגן זיינע פיס אין בעט, כדי צו זיין אויסגעדרייט מיטן פנים צו מיר — איבערגעריסן די ערשטע ווערטער וואָס ער האָט אַרויסגעזעט און אַנגעהויבן טיפער אַריינקוקן אין מיין פנים.

— וואָס איז אייך אויף די פיס? — האָב איך אים געפרעגט און דער-פילט אונטערן קאָץ ווי אַ ציטער לויפט דורך מיין לייב.
— אַ ליכטע אַפּעראַציע — האָט דער קראַנקער געענטפערט נישט אַראָפּנעמענדיק זיינע אויגן פון מיין פנים.

— פאַרוואָס איז קוילנגרובן?
— נאָך צוויי יאָר אַרבעט אין קוילנגרובן האָב איך באַקומען קראַנקע פיס מיט אַנגעדראָלענע אַדערן — האָב איך זיך איינגעהערט אין זיין אַ ביסל היזעריק קול, וואָס האָט מיר אַנגעהויבן ווערן באַקאַנט.
— פאַרדרייט — איך האָב אים דערלאָנגט מיין בלעכן טאַבאַק-פּוש-קעלע און אונטערגעשפּאַרט מיט דער האַנט מיין קאָפּ.
דער קראַנקער האָט פאַרדרייט צוויי פאַפּיראַסן און מיר האָבן ביידע פאַרוויכערט.

— וואָס איז אייך? — האָט ער אַראָפּגעלאָזט נידעריקער זיין בליק אויף מיר.

— אַפּגעהאַקט אַ שטיק פינגער און געשפּאַלטן דעם פּוס.
— אין קוילנגרובן?
— יאָ.
— איר ליגט שוין לאַנג אין שפיטאַל?
— די דריטע וואָך. און איר? דעם ערשטן טאָג?
— יאָ. פון היינט אין דער פּרי. איר קענט מיך רופן ביי מיין נאָמען:
אַלעקסאַנדער...
— זייער אַנגענעם. מיין נאָמען איז סטאַניסלאָוו.

— פון וואָנען שטאַמט איר, פּאַניע סטאַניסלאָוו? — האָט ער נאָך אַ מאָל אָנגעשטעלט זיין בליק אויף מיין פנים.

— פון פּוילנער שעדלעך — און איר, פּאַניע אַלעקסאַנדער?

— פון לאָדזש.

אַלעקסאַנדער האָט זיך אויסגעגלייכט אויפן רוקן. ער האָט טיף איינ-געצויגן זיינע באַקן און אַרויסגעלאָזט פון מויל אַ לאַנגן רויך-שנור.

מיין אונטערגעשפּאַרטע האָנט האָט זיך אַ טרייסל געטאַן. איד האָב אַראָפּגעלאָזט דעם קאַפּ אויפן קישן. אין מוח האָבן זיך גענומען אַרומ-יאַגן די צוויי ווערטער: אַלעקסאַנדער, לאָדזש...

— פּאַניע סטאַניסלאָוויץ — האָט מיין נייער שכן אויסגעדרייט זיין פנים צו מיר — מיט וואָס האָט איר זיך באַשעפטיקט פאַר דער מלחמה?

— מיין פּאָטער האָט געאַרבעט אַלס בוי-מייסטער און איד בין געווען זיין געהילף... און איר, פּאַניע אַלעקסאַנדער, ביי וואָס האָט איר געאַרבעט?

— איד בין געווען אַ מייסטער אין אַ יידישער פאַרבריי.

איד האָב טיף פאַרצויגן דעם רויך אין זיך און זיך שטאַרק צעהוסט.

זאָל נאָר אַלעקסאַנדער נישט באַמערקן מיין בלייך געוואָרן פנים.

— דאָ כאַלערי! סאַראַ פאַרשטונקענער טאַבאַק — האָב איד אויס-שפייענדיק געזאָגט מיט אַ פאַרשטיקט קול.

איד האָב אַ זופּ געטאַן פון טעפּל וואָסער, וואָס איז געשטאַנען אויף מיין טישל און אָפּגעאַטעמט. אַלעקסאַנדער האָט זיך ווידער אויסגעגלייכט מיטן פנים צום סופּיט און געשוויגן.

איד האָב זיך איינגעקוקט אין זיין פּראָפּיל און מיט אַ מאָל האָב איד זיך דערמאַנט: יאָ! דאָס איז ער! דאָס זעלבע שפּיציקע פנים מיט דער פאַרריסענער נאָז. און דער אויסטאַטוירטער פּרויען-קאַפּ אויף זיין ליני-קער האָנט האָט מיך שוין גאַרנישט געלאָזט מער צווייפלען. אַז דאָס איז דער זעלבער פּוילישער פאַרבן-מייסטער פון לאָדזש. צי דערפאַר האָט ער מיך אַזוי שטאַרק אָנגעקוקט? האָט ער דערקענט אין מיר יענעם ייד, וואָס האָט אים געגעבן די רויע זאַקן צום פאַרבן? און אפשר האָבן מיינע גע-דרייטע וואָנסעס פאַרשטעלט פאַר זיינע אויגן יענעם ייד? פאַר וואָס ליגט ער אַזוי פאַרטראַכט? פאַר וואָס שווייגט ער?

זשאק איז אַרײַנגעקומען שטופנדיק פאַר זיך אַ וועגעלע מיט עסן. ער איז געבליבן שטיין צווישן מיר און אַלעקסאַנדערן מיט צוויי טאַצן און געזאַגט :

— סטאַניסלאָו אונד אַלעקסאַנדער, צוויי פּאַלע. גוט, יאָ?
 — גוט... גוט... — האָב איך אַ שמייכל געטאַן צו זשאַקן. אויך אַלעק-
 סאַנדער האָט געשאַקלט מיטן קאַפּ אַ צופרידענער.
 ביים עסן האָב איך אַלעקסאַנדערן דערציילט וועגן זשאַקן, וואָס באַ-
 ציט זיך אַזוי מענטשלעך צו די קראַנקע, באַזונדערס צו פּאַליאַקן. אַלעק-
 סאַנדער האָט אויפגעהויבן זיין פנים פון דער טאַץ און געזאַגט :
 — ווען איך טרעף דעם פּראַנצויזישן סאַניטאַר ערגעץ אויף דער גאַס,
 וואָלט איך געמיינט, אַז דאָס האָט אַ פּוילישער ייד פּאַרבלאַנדזשעט קיין
 דייטשלאַנד...
 — פאַר וואָס? — האָב איך זיך געמאַכט נישט פאַרשטיין.
 — אים פעלט בלויו די קאַפּאַטע — האָט זיך אַלעקסאַנדער צעלאַכט —
 קוקט אָן זיין טונקל פנים, די שוואַרצע אויגן, און די געקרייזלטע האַר...
 איר האָט שוין פאַרגעסן, ווי די יידן אין פּוילן האָבן אויסגעזען?
 — ביי אונדז אין דער פּוילזנער געגנט האָב איך זיי ווייניק געזען.
 — אָבער איך — האָב זיי גוט געקענט אין לאַדזש. די גאַנצע שטאַט
 האָט געהערט צו די יידן און מיר האָבן פאַר זיי געאַרבעט.
 נאָכן עסן האָבן מיר פאַררויכערט און זיך אויסגעצויגן אין די בעטן.
 אַלעקסאַנדער האָט ווייטער דערציילט זיינע מעשיות וועגן די לאַדזשער
 יידן...
 אין דער נאַכט האָט מיר אַלעקסאַנדער אַוועקגענומען דעם שלאָף.
 זיינע אויגן האָבן מיך פאַרפּאַלגט אַפילו ווען ער האָט געכראַפּעט. אים האָבן
 נישט געשטערט די קרעכצן און געשרייען פון די קראַנקע; אַלעקסאַנדער
 איז גוט געשלאָפן.
 אין עטלעכע טעג אַרום, ווען איך האָב פאַרלאָזט דאָס שפיטאַל און זיך
 געזעענט מיט אַלעקסאַנדערן, האָט ער מיר געזאַגט :
 — פּאַניע סטאַניסלאָו, איר זענט מיר דאָך פון ערגעץ וווּ באַקאַנט...

קאפיטל פינף און צוואנציק

איך בין צוריק אין באראק. די שכנים האָבן זיך מיט מיר פריינדלעך באַגריסט. זיגמונט האָט מיך חבריש אַרומגענומען און אַנטקעגנגעטרעטן די פאַר איינגעוויקלטע פאַפיראַסן, וואָס ער האָט מיר געוואָלט ברענגען אַ מתנה, אָבער מען האָט אים נישט אַריינגעלאָזט אין שפיטאַל.

וואַצעק האָט מיך מקנא געווען. שוין דאָס דריטע מאָל, האָט ער געזאָגט, בין איך אין שפיטאַל, און ער איז נאָך קיין איין מאָל דאָרט נישט געווען. צוליב דריי וואָכן גוט עסן און שלאָפן און נישט דאַרפן גיין אין קוילנגרובן, איז כדאי זיך צו לאָזן אָפהאַקן אַ שטיקל פינגער.

מיין שאַפקע האָב איך געפונען מיט אַן אַראַפגעריסן שלעסל. די זאַכן זענען געווען איבערגעדרייט און צעוואָרפן. די שכנים האָבן מיר דערציילט, אַז זשאַנדאַרן זענען אומגעריכט געקומען אין מיטן דער נאַכט און אַלעמען באַפּוילן אַראַפּצוגיין פון די בעטן און עפענען די שאַפקעס. ביי וועמען זיי האָבן געפונען אַ גרעסער מעסער האָבן זיי עס צוגענומען. דאָס ספרונזשיי-נאָוע טאַשן-מעסער, וואָס איך האָב מיטגעבראַכט פון פּוילן, האָב איך אין מיין שאַפקע נישט געפונען.

די שכנים האָבן מיר דערציילט וועגן די געשפּאַנטע טעג און שלאָפן-לאָזע נעכט צוליב די כסדרדיקע לופט-אַלאַרמען. דאָס לויפן מיט די זאַכן אין בונקער אַריין אַ פאַר מאָל אין דער נאַכט האָט זיי פאַרביטערט דאָס לעבן. בלויז זיגמונט האָט דאָס אויפגענומען לייכטער. וואָס מער מיר לויפן אין בונקער, האָט ער געזאָגט, אַלץ מער דערנענטערט מען זיך צום סוף פון דער מלחמה.

אַלע אין באַראַק האָבן שוין געוויסט, אַז די רוסן זענען אַריין אין מזרח-פּרייסן. זיגמונט האָט מיר פאַרגעלייענט אַ דייטשישע צייטונג מיט באַריכטן וואָס האָבן באַשטעטיקט דעם פאַרויסגאַנג פון דער רויטער אַרמיי

אויף דער דייטשער ערד. איך האָב געמוזט איינהאַלטן אין זיך מיינע פרייד-
געפילן: דייטשלאַנד איז גענומען אין קלעם פון ביידע זייטן! די אַמעריקאַ-
נער און ענגלענדער גייען פון מערב, די סאַוויעטן — פון מזרח. פון אַלע
עקן ווערט מיט פייער געצייכנט דער וועג צום דייטשישן אונטערגאַנג!
אין לאַגער האָט אַלץ בולטער אַנגעהויבן זיך פילן דער אַנקומענדיקער
סוף פון דער מלחמה. בריוו און שפייז־פעקלעך האָבן אויפגעהערט צו
דערגיין. דער האַנדל מיט ברויט און טאַבאַק האָט זיך אַפגעשטעלט. אַלע
אין לאַגער האָבן אַנגעהויבן לעבן בלויז פון דעם, וואָס מען האָט באַקומען
צוגעטיילט פון דער קיד.

אין אַ לעצטן בריוו, וואָס דער וואַרשעווער וואַזשניאַק האָט באַ-
קומען, איז אין אַ זייט געווען צוגעשריבן אַ פאַר ווערטער, וועלכע מען האָט
קוים געקענט איבערלייענען: „קוק אויף וואַרשע“... וואַזשניאַק האָט זיך
דערמאַנט אין די פאַר ווערטער, ווען מען האָט זיך דערוויסט אין לאַגער,
אַז אין וואַרשע איז אויסגעבראַכן אַן אויפשטאַנד. שפעטער האָט וואַזשניאַק
ווידער איבערגעזעצט די עטלעכע ווערטער פון זיין לעצטן בריוו. דאָס איז
געווען אין דעם טאַג, ווען אין לאַגער איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען די נייעס,
אַז די דייטשן זענען פאַרטריבן געוואָרן פון וואַרשע.

— „קוק אויף וואַרשע“! — האָט וואַזשניאַק אַנגעשטעלט אַ פינגער
אויף דעם קוים באַמערקבאַרן שורהלע — דאָס איז אויך צו דיר געשריבן,
סטאַניסלאָוו, און צו אַלע פּאָליאַקן אין לאַגער...

וואַזשניאַק האָט אַן אויפגעלעבטער אַרומשפּאַצירט אין באַראַק און איך
האָב די נייעס אויפגענומען מיט פאַרשטערטער פרייד. וואַזשניאַק האָט זיך
געמעגט פרייען. זיין וואַרשע איז באַפרייט געוואָרן, מיין וואַרשע איז גע-
ווען טויט. ער האָט נאָך געקאַנט האַפן, אַז עמעצער וועט אים אויפנעמען
מיט פרייד ביים אומקערן זיך אַהיים, איך האָב שוין נישט געהאַט ווער
עס זאָל מיך באַגעגענען אַפילו מיט אַ געוויין...

ס'איז געווען אַ נאַכט פון אַנאויפהערלעכע אַלאַרמען. וואַצעק האָט אַפ-
געציילט, אַז ער איז צען מאָל געלאָפן פון באַראַק אין בונקער. ביים דריטן
מאַל לויפן האָב איך זיגמונטן געראַטן, אַז מיר זאָלן צוזאַמען פאַרבלייבן

א גאנצע נאכט אין בונקער. אין דער פרי האָט ער מודה געווען, אַז עס איז בעסער אויפצושטיין מיט צעבראַכענע אברים, איידער כסדר צו לויפן ווי אַ משוגענער מיטן פעקל שמאַטעס אין די הענט.

אין קוילנגרובן איז די רוטשע אַלע מאָל געבליבן שטיין; ס'איז נישט געווען קיין פרעסלופט אויף צו טרייבן די מאַטאַרן. אויבן, אויף דער ערד, זענען פאַרגעקומען שווערע לופט־אַנגריפן. דער שטייגער און אַדאַלף זענען געווען הילפלאַזן. אין שטרייב איז געוואָרן שטיל. די קוילנגרעבער האָבן זיך אַוועקגעזעצט רוען אין די פינצטערע לעכער.

אַדאַלף איז צוריקגעקומען פון טעלעפאָן און איבערגעגעבן, אַז איבער געלזענקירכען קומט פאַר אַ שטאַרקע באַמבאַרדירונג פון הונדערטער אַעראַ־פלאַנען. יי אַרבעט אין קוילנגרובן איז פאַראַליזירט. די ווינדעס שטייען. די איינציקע פאַרבינדונג מיט דער ערד זענען די טעלעפאָן־דראָטן.

אַדאַלף און קאַרל זענען געזעסן אָפּגערוקטע פון מיר. ביידע האָבן זיי געשמעקט טאַבאַק און געשוויגן. אַדאַלף איז געווען אומרויק. קאַרל האָט אַרויסגעוויזן מער געדולד. ער האָט זיך אָנגעשפאַרט אויף אַ שטיין און געפרוּווט איינדריםלען. אַדאַלף האָט זיך יעדעס מאָל אַ טרייסל געטאָן, אויסגעדרייט צו מיר דאָס פנים, אָנגעשטעלט די אויגן צום מאַטאַר, אַרויס־געצויגן פון טאַרבעלע זיין טאַשן־זייגער און גערוועזן געמרוקעט. פון זייערע געציילטע ווערטער, וואָס איך האָב אויפגעכאַפט, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז אַדאַלף איז אומרויק צוליב זיין ווייב און קינדער וואָס געפינען זיך אין געלזענקירכען.

איך האָב געקוקט אויף אַדאַלפן און געטראַכט, אַז דאָס איז די גליק־לעכע מינוט אויף וועלכער איך האָב געהאַפט, געחלומט און געבעטן נאָך אין יענע טעג אין באַלאַגערטן וואַרשע, ווען איך בין צוזאַמען מיט נאָך יידן געשטאַנען צווישן די ווענט, וואָס האָבן זיך געטרייסלט פון די דיי־טשישע באַמבע־אויפרייסן. זאָלן אויך זיין ווייב און קינדער איבערלעבן די זעלבע מינוטן פון טויטשרעק, זאָלן זיי וויסן, אַז אויך זיי קענען שטאַרבן! ווען מיר זענען אַרויסגעפאַרן פון קוילנגרובן, איז דער הימל איבער געלזענקירכען געווען באַדעקט מיט געדיכטע רויך־וואַלקנס. מעכטיקע פייערזיילן האָבן זיך געצויגן פון די ברענענדיקע געביידעס. נאַקעטע פאַ־

בריק-קוימענס זענע געבליבן שטיין צווישן פארסמאליעטע ווענט פון די חרוב געוואָרענע שטאָל- און אייזן-גיסערייען.

דער פראַנט האָט זיך דערנענטערט צו וועסטפּאָליע. די אַמעריקאַנער אַרמייען האָבן דערגרייכט דעם רייזן. וועגן דעם האָבן די דייטשן שוין שטיל גערעדט צווישן זיך, הגם זיי האָבן זיך געטרייסט, אָז פאַר די אַמע- ריקאַנער וועט זיין שווער צו פאַרסירן דעם רייזן, צוליב דער נאַטירלעכער שוין-וואַנט און דער מעכטיק-באַפעסטטיקטער ליניע. מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָבן די זעלבע דייטשן שוין געוואוסט, אָז זייער אילוזיע איז צע- רונען געוואָרן: די אַמעריקאַנער זענען אַריבער דעם רייזן.

וואָס האָט אין יענער צייט געטראַכט דער דייטשישער קוילנגרעבער? וואָס האָט ער געטראַכט אין יענע טעג, ווען דייטשלאַנדס מפּלה איז שוין געווען נאָענט און זיכער?

אַרויספּאַרנדיק פון קוילנגרובן נאָך אַ מאָרגן-שיכט, האָב איך באַ- מערקט, אָז די דייטשן, אין די אַרבעטס-מלבושים נאָך, ווערן גערופן צו אַ מאַסן-מיטינג. איך האָב זיך אויסגעמישט צוזאַמען מיט זיי. אין ריזיקן אַריינגאַנגס-זאָל פון דער שאַכט-געביידע האָט זיך פאַר- זאַמלט אַ גרויסע מאַסע קוילנגרעבער. איינער, אין אַ ברוינעם מונדיר, איז געשטאַנען אויף אַ טריבונע און גערעדט. — דאָס יודענטום אונד דער באַלשעוויזמוס, האָט ער מיט אַ געביילטער פּויסט געשריגן, קומען ווידער פאַרשקלאַפן אייראָפּע. מיט ציפּערן, אַרויסגעלייענטע פון אַ פּאַפּיר, האָט דער רעדנער אויסגעשריגן די מיליאַרדן-סומעס, וואָס דאָס אַמעריקאַנער יידנטום האָט אויסגעגעבן אויף איבערצוקויפן גאַנצע פעלקער כדי צו באַזיגן דייטשלאַנד. אָבער דאָס דייטשישע פּאָלק, האָט ער אויסגערופן, וועט זיך נישט לאָזן שטעלן אויף די קני. מיר וועלן קעמפן ביזן לעצטן סאָל- דאָט און נישט קאַפיטולירן פאַרן וועלט-יידנטום.

— הייל-זיג, הייל-זיג — האָבן מיט אויפּגעהויבענע הענט געענט- פּערט די פּאַרזאַמלטע קוילנגרעבער.

מיר האָט זיך געדוכט, אָז איך זע איצט פאַר זיך יענע דייטשן פון אָנהייב מלחמה, ווי זיי מאַרשירן אין די האַרטע שטיוול מיט אויסגע- שטרעקטע הענט כדי איינצונעמען לענדער און קאָנטינענטן. דאָס זענען די

זעלבע דייטשן — מיט צעפענטע מיילער פולע מיט שנהא און האס. אָבער די צייט איז שוין געווען אָן אַנדערע.

דער נאַכט־אַלאַרם האָט אָנגעהאַלטן לאַנג. ווער עס האָט נישט מורא געהאַט אַרויסצושטעקן דעם קאַפּ פון בונקער, האָט געזען, ווי רויטע פּאַסן האָבן געשניטן די הימלען. די ערד האָט געציטערט פון די מעכטיקע אויפ־רייסן. הימל און ערד האָבן געברענט. די מאַרגן־שיכט איז אַרויס פון לאַגער מיט אַ פּאַרשפעטיקונג.

דער גרויסער אַריינגאַנגס־זאַל צו דער ווינדע איז געווען פול מיט קוילנגרעבער. אַ הילכער האָט געמאַלדן, אַז די מאַרגן־שיכט דאַרף בלייבן נישט איבערגעטאָן און אַז יעדע אַרבעטס־גרופּע זאָל זיך זאַמלען אַרום זייערע מייסטערס.

אדאַלף האָט אַוועקגעפירט אונדזער אַרבעטס־גרופּע צום מאַגאַזין, וווּ מיר האָבן באַקומען שפּאַדלעס און האַקעס. מיט די אַרבעטס־כלים אויף די אַקסלען האָבן מיר זיך אָנגעשלאָסן צו די רייען, וואָס זענען אַרויס אויפן וועג אין דער ריכטונג וווּ דער הימל איז געווען פּאַרוויכערט. נאָך אַ לאַנגן מאַרש זענען מיר אָנגעקומען צו איינגעפּאַלענע און פּאַרברענטע ווענט. פון די איבערגעבליבענע הייזער־חורבות מיט די נאַכהענגענדיקע דעכער, האָט מען דערקענט, אַז אויף דעם אָרט איז געווען אַ שטאָט, וואָס איז אין דער פּאַראַנגענער נאַכט אונטערגעאַנגען, ווי פון אַן ערד־ציטערניש. רויכזיילן האָבן זיך געוויקלט פון די נאָך ברענענדיקע רוינעס און אָנגע־פילט די לופט מיט אַ שטיקנדיקן ריח.

דורך בערג פון שטיינער און ציגל האָבן מחנות קוילנגרעבער דורכ־געשניטן וועגן צו די באַמבאַרדירטע באַן־ליניעס, וווּ עס זענען געלעגן צע־שטערטע וואַגאַנען איבערגעדרייטע מיט די רעדער אויף אַרויף. צווישן די געלעכערטע וואַגאַנען־ווענט האָט מען געזען די אויפגעריסענע קאַסטנס מיט צעשאַטענע ווורשטן, קעזן און לאַבנס ברויט.

עטלעכע רוסישע קריגס־געפּאַנגענע האָבן זיך אַריינבאַקומען צווישן די וואַגאַנען, געכאַפט עפעס אין מויל און זיך צוריקגעצויגן צו זייערע אַרבעטס־פּלעצער. צוויי דייטשישע סאָלדאַטן זענען אַראַפּגעשפרונגען

פון וואגאן, אוועקגענומען אין א זייט די רוסישע קריגס-געפאנגענע און א סעריע פון אויטאמאטיש געווער האָט דורכגעלעכערט זייערע לייבער.

אויף דער מערב-זייט איז דער הימל-ראַנד ביי נאַכט געווען רויט פון די ווייטע שריפות. די באַראַקן-ווענט האָבן אַנגעהויבן ציטערן פון האַר-מאַטן-שאַסן. נאָך יעדן פאַרגאַנגענעם טאָג האָבן זיי זיך דערהערט מיט שטאַרקערע אָפהילכן.

אין באַראַק ביים טיש האָט מען גערעדט צווישן זיך, ווי אזוי עס וועט אויסזען דער טאָג פון סוף-מלחמה. לעאָן האָט זיך באַטייליקט אין דער פּויליש-דייטשישער מלחמה און ער האָט פאַרגעזען אַ שווערן קאַמף, וואָס וועט אַרומנעמען אויך אונדזער לאַגער-שטח. די דייטשן, האָט ער געמיינט, וועלן קעמפן פאַר יעדן שפּאַן ערד.

פּיליפּ, אַ געוועזענער לייטענאַנט אין דער פּוילישער אַרמיי, האָט געהאַלטן לעאַנס פאַרויסזאָגונגען פאַר נאַרישע און נישט צוגעפאַסטע צו די אופנים, מיט וועלכע די אַמעריקאַנער און ענגלענדער האָבן געפירט זייער מלחמה קעגן דייטשלאַנד. זיין מיינונג איז געווען, אַז די דייטשן וועלן נישט אויסהאַלטן אַזאַ מעכטיקן דרוק פון ביידע זייטן און זיי וועלן מוזן קאַפיטולירן נאָך איידער דער פּראַנט וועט דערגיין צו אונדז.

וואַזשניאַק האָט אויסגעדריקט זיין אומרויקייט צוליב דער שכנות-דיקער שטאַט עסטן, וווּ די קרופּ-פאַבריקן האָבן זיך געפונען אונטער דער ערד. ער האָט פאַרגעפילט שווערע און ביטערע קאַמפן ביים איינגעמען די שטאַט. ער האָט יעדן איינעם געראַטן אַפּצושפּאַרן אַ פענעצל פון דער טעגלעכער פאַרציע ברויט און דאָס אויסבאַהאַלטן אויף דער צייט, ווען מען וועט דאַרפן זיצן אין בונקער.

וואַצעק האָט ביי יעדנס אַרויסגעזאָגטע מיינונג צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ. זיגמונט האָט איינגעשטימט מיט וואַזשניאַק, אַז מען דאַרף טאַקע אַפּשפּאַרן אַ ביסל ברויט, כדי נישט צו שטאַרבן פון הונגער בעת די קאַמפן וועלן פאַרקומען אַרום אונדז.

אין באַראַק האָבן אַ סך שכנים אַנגעהויבן טריקענען דינע פענעצלעך ברויט און זיי זאַמלען אין טאַרבעס. וואַצעקן איז שווער געווען אַראַפּצור-

געמען א שטיקל פון זיין טעגלעכער פארציע ברויט. ער האט מער גע-
זארגט פאר די מלבושים ווי פאר זיך אליין. אלע זאכן, וואס ער האט
געהאט הענגען אין דער שאפקע, האט ער אנגעשטאפט אין א זאק, פאר-
שנורעוועט אים מיט שטריק און דעם פולן זאק אריינגעשטעלט אין זיין
שאפקע.

אדאם, בראנעק און קאזשיק — די רייכסטע איינוווינער אין באראק,
וואס האבן פאר זייער איבעריק ברויט און טאבאק-בלעטער איינגעהאנדלט
די בעסטע מלבושים „פאָ זשידאָך“ — האבן געהאט קלאַפּאַטן מיט די בערג
אַנצוגן און הויזנס, וואָס זיי האָבן די גאַנצע צייט געהאַלטן פאַרשלאָסן
אויף צוויי שלעסער. אדאָם האָט געפרוּווט פאַרפאַקן אלע זיינע זאַכן, אָבער
איין זאַק איז געווען צו ווייניק אויף אַריינצונעמען זיין גאַנצן פאַרמעגן.
האַט ער אויססאַרטירט די מלבושים. די בעסערע האָט ער געשטופט אין
זאַק אַריין, און דאָס איבעריקע האָט ער צעטרענט, אויסגעמישט צוזאַמען
און באַשלאָסן עס איבערצולאָזן אויף הפקר אין דער שאַפקע מיט אַזאַ
אויסזען, אַז קיינער זאָל נישט האָבן קיין חשק עס אַוועקצונעמען.

בראַנעקן און קאָזשיקן איז אָבער שווער געווען אויף עפעס מוותר
צו זיין. אַפילו די שוואַרצע קאַפּאַטעס וואָס זיי האָבן נישט באַוויזן איבער-
צומאַכן אויף הויזן, האָבן זיי אויך אַנגעשטאַפט אין די זעק, וואָס זענען
געבליבן שטיין, ווי אין מיטן פעלד ביים גראָבן קאַרטאָפל.

אדאָם האָט אויסגעפרוּווט זיינע פעיקייטן, ווי אַזוי אַ כאַפּ צו טאָן
מיט איין האַנט דעם זאַק אויפן אַקסל, און דאָס הילצערנע קעסטל — אין
דער צווייטער האַנט. אויך בראַנעק און קאָזשיק האָבן אויסגעפרוּווט
זייער גאַנג ווען זיי זענען באַלאָדן מיט די זעק. זיי האָבן עטלעכע מאָל
אַ לויף געטאָן איבער דער לענג פון באַראַק און שפעטער געקוקט מיט
צופרידנקייט אויף די אַראַפּגעלאָזטע זעק. דער קרעפטיקער בראַנעק האָט
געזאָגט, אַז ער וואָלט געקענט אַזוי לויפן ביז זיין דאַרף אין לוייוויטשער
געגנט.

דער אַלטער פּיאַטר האָט זיך צעלאַכט :

— נאָך אַ ביסל, וועט מען זען ווער עס וועט שנעלער קענען אַנט-
לויפן פון די באַמבעס : איר, מיט די שווערע זעק אויף די אַקסלען, אָדער
איך, מיטן טאַרבעלע אויסגעטריקנטע ברויט-שטיקלעך...

קאפיטל זעקס און צוואנציק

האַנס איז אַרײַנגעקומען אין באַראַק. ער האָט אַ קלאַפּ געטאַן אין טיש מיטן קורצן שטעקעלע — אַ סימן, אַז ער האָט צו מעלדן עפעס.

— אַלע זאָלן זיך צוגרייטן צום מאַרגנדיקן אָפּמאַרש!

אין באַראַק איז געוואָרן אַ צערודערונג. שכנים זענען אַרויס כדי זיך צו דערוויסן גענויערע פרטים און זיי האָבן זיך אומגעקערט מיט אַ קלאַרער אינפֿאָרמאַציע, אַז מאַרגן דאַרפן אַלע פאַרלאָזן דעם לאַגער. עס בלייבן איבער בלויז די באַאַמטע.

אויף צו מאַרגנס זענען אַלע שאַפקעס געוואָרן אויסגעליידיקט. יעדער זײַנער האָט באַקומען אַ שפּײַז־צוטיילונג אויף דריי טעג. מיט די פעק אויף די רוקנס האָבן די מענטשן זיך אויסגעשטעלט צו פינף אין אַ רײ. מיר האָבן אַרויסמאַרשירט פֿון לאַגער־טויער אין דער ריכטונג צו מזרח־זײַט. איך בין געגאַנגען צווישן וואַצעקן און זיגמונטן. פֿאַר אונדזערע אויגן האָט זיך באַוועגט אַ ים פֿון באַלאַדענע רוקנס און אַראַפּגעלאָזטע קעפּ. שווערע טריט פֿון באַטשוועקעטע שײַך האָבן שאַרף און ראַציק אָפּ־געהילכט אויפֿן אַספּאַלט־רטן שאַסיי.

ביי די זײַטן פֿון מענטשן־צוג זענען געגאַנגען די וואַכלייט. זיי האָבן אַכטונג געגעבן, אַז די רײען זאָלן מאַרשירן גלייך מיט דעם זעלבן פּוס־טראַט און קײנער זאָל נישט אַרויס פֿון זײַן פּינפּטל.

— אײַנס—צוויי, אײַנס—צוויי!

פּריץ האָט געצײלט דעם טאַקט מיט דעם זעלבן רײטעם און באַפּע־לערישן טאָן, ווי ווען ער האָט אונדז געפירט צו דער אַרבעט נאָך אונדזער אַנקומען קײן דײַטשלאַנד. אויף אים, פּריצן, איז לחלוטין נישט געווען צו דערקענען, אַז ער גײט מיט אונדז אין אַן עוואַקואַציע־מאַרש. נאָכן אָפּמאַרשירן עטלעכע קילאַמעטער האָט וואַצעק אַנגעהויבן

איבערצולייגן זיין זאק מיט די מלבושים פון איין אקסל אויפן צווייטן. זיין פנים איז באנעצט געווארן מיט פאסן שווייס, וואס זענען גערונען פון צעשויערטן קאפ האר.

נאך די ערשטע פאר שעה גאנג האט די מענטשן-מאסע זיך אוועק-געזעצט רוען ביים ראנד פון שאסיי.

פריץ האט מיט א שמאטקע אפגעווישט דעם שטויב פון זיינע שטייול און פארוויכערט די לולקע. מיר האבן פון אים געוואלט זיך דערוויסן ווהיין מען פירט אונדז. ער האט א מאך געטאן מיט דער האנט אין דער זייט צו מזרח.

— נאך פיל צום גיין — האט ער געענטפערט מיט א האלב מויל, בלאזנדיק דעם רויך צווישן די ציין.

זיגמונט האט אויסגעדרייט דאס פנים צו וואצעקן, וואס איז געלעגן מיט אן אנגעשפארטן קאפ אויפן זאק און אים געזאגט:

— האסט געהערט, וואצעק? נאך ווייט צו גיין...

— איז וואס ווילסטו? זאל זיין...

— בעסער צעטייל די זאכן — זיגמונט האט צו אונדז א ווינק געטאן —

איידער דו פאלסט מיטן זאק צוזאמען...

— צעטיילן?! — האט זיך וואצעק אנגעצונדן — אין דיין מאמען

אריין! ס'איז דינס?...

— אופשטיין! מארש!

מיט עטלעכע רייען ווייטער זענען געגאנגען אדאם און קאזשיק. זיי האבן געטרעגן די זעק, פארגארטלטע מיט שטריק צו די רוקנס. די פולע זעק האבן פארשטעלט זייערע קעפ און עס האט אויסגעזען, ווי זעק וואלטן אליין געגאנגען אין דער ריי מיט די מארשירנדיקע.

וואצעקס אויגן זענען געווען אנגעדראָלן פון דער שווערער משא און זיי האבן כסדר געקוקט פארויס צו יענע צוויי רונדע זעק, וואס האבן זיך געהוידעט אין גאנג. ער האט ווי נישט געזען די מענטשן ארום זיך, נישט געהערט דאס קלאפן פון די טויזנטער פאר שייך אויפן אספאלט. פאר אים זענען געגאנגען די צוויי זעק, און ער מיט דעם אויסגעקרימטן קאפ — נאך זיי...

די נאכט איז צוגעפאלן. די מענטשן האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט ביים ראַנד פון וועג, געגעסן ברויט מיט מאַרמעלאַד און פאַרטרונקען שוואַרצע קאַווע פון די באַנקעס.

וואַצעק האָט נישט געפילט קיין הונגער, ער איז נאָר געווען זייער דורשטיק. מיט איין אָטעם האָט ער אויסגעזופּט די גאַנצע קאַווע פון זיין באַנקע, דערנאָך האָט ער פאַרוואַרפּן דעם קאַפּ אויפן זאַק און אַנגעהויבן כראַפּען.

— אויפשטיין!

מיט מידע און שווערע באַוועגונגען האָט וואַצעק אַרויפגעלייגט דעם זאַק אויפן אַקסל און אַנגעהויבן שטעלן פיס אין ווייטערדיקן מאַרש, צווישן דער געדיכטער מענטשן-מאַסע, וואָס האָט זיך געצויגן אין דער שוואַרצער נאכט אויף פרעמדע אומבאַקאַנטע וועגן.

אין די פינצטערע הימלען האָבן גערוישט אעראַפּלאַנען. ווייט פאַר אונדזערע אויגן האָבן רויטע פּאַסן אַרומגעזוימט די הימל-ראַנדן. פריץ איז געלאָפּן אַהין און צוריק און אַריינגעשריגן אין די רייען, אַז מען זאָל פאַרלעשן די פּאַפּיראַסן — עס איז אַן אַנפּלי פון פיינטלעכע אעראַפּלאַנען. מען זאָל אויך נישט רעדן צווישן זיך, נאָר מאַרשירן, מאַרשירן.

טראַפּ-טראַפּ, טראַפּ-טראַפּ. אַ שוואַרץ פעלד מיט קעפּ, אַן אַן אַנ-הייב און אַן אַ סוף. אַרויף און אַראָפּ, איבער קרומע און באַרגיקע וועגן — אויסגעבויגענע רוקנס. און די דייטשישע וועכטער ווערן נישט מיד צו ציילן: איינס-צוויי, איינס-צוויי!

ווהין גייען מיר? וווהין פירן אונדז די וואַכלייט מיט די געפלאַכט-טענע בייטשן? צי טראַכטן וועגן דעם זיגמונט, פראַנעק און באַגדאַן? זאָל איך פאַר זיי אַנטפלעקן דעם חשד, וואָס דער מאַרש רופּט אַרויס אין מיר? זיגמונט האָט דאָך שוין אַזוי פיל געליטן פון די דייטשן — זאָל איך אים כאַטש זאָגן עפעס וועגן מיין פאַרדאַכט? ניין, איך טאָר נישט רעאַ-גירן אַנדערש, ווי די מיט וועמען איך מאַרשיר אין איין ריי.

די שטערן האָבן זיך גענומען לעשן; דער שוואַרצער הימל האָט אַנגעהויבן ווערן טונקל-בלאַ. דאָס גראַע פרימאַרגן-ליכט האָט אָפּגע-דעקט פאַר אונדזערע אויגן אַן אומבאַקאַנטע פרעמדע לאַנדשאַפּט מיט

פארנעפלטע בערג און גרינע טאלן. אין א טיפן ראוו ביים ראנד פון וועג האָבן מיר זיך אַראָפּגעלאָזט רוען נאָכן לאַנגן נאַכט־מאַרש.

אויפן פייכטן גראַז האָט וואַצעק אַנגעהויבן ציטערן פון קעלט, ער האָט אויפגעבונדן דעם זאַק, אַרויסגעצויגן פון דאָרט עטלעכע מלבושים און זיי אויסגעשפרייט אויפן גראַז. דערנאָך האָט ער זיך צוגעדעקט ביז איבער די אַקסלען מיט אַ לאַנגער קאַפּאַטע און צוריק אַוועקגעלייגט דעם קאַפּ אויפן זאַק.

אַ שוידער איז מיר אַדורך איבערן לייב ווען איך האָב געזען וואַצעקס קאַפּ, וואָס האָט אַרויסגעשטעקט פון אונטער דער גראַער טוכענער קאַפּ־פאַטע מיטן סאַמעטענעם קעלנערל. איך בין געלעגן איינגעקורטשעט און נישט געקענט איינדריםלען.

באגדאָן האָט אויפגעהויבן דעם קאַפּ פון זיין רוקזאַק און געזאָגט צו וואַצעקן:

— דאָ כּאַלערי, שלעפּסט אַ זאַק מיט שמאַטעס... גיב מיר אַ פּאַר שטיק־קלעך אויסצושפרייטן אויף די גראַזן.

— ס'האָט געפּעלט שמאַטעס „פּאַ זשידאַך“? ווען דו נעמסט, וואָלסטו אויך געהאַט וואָס אונטערצולייגן און מיט וואָס זיך איבערצודעקן — האָט אים וואַצעק געענטפּערט אַרויסשטעקנדיק דאָס פנים פון אונטערן סאַמע־טענעם קעלנערל.

— אין דיין מאַמען אַריין — האָט באַגדאָן אַרויסגעסיקעט פון צווישן די ציין — טראַגסט זיך מיטן זאַק, ווי די „זשידעס“ פון די קליידער וואָלטן זיך געשטיקט ביים גאַרגל. איר האָט געזען זיינע אַרויסגעזעצטע אויגן מיטן זאַק אויפן קאַרק?

וואַצעק האָט אויפגעהויבן זיין צעשויערטן קאַפּ:

— מיין הינטן איז אונטער דער קאַפּאַטע. ווילסט? קען איך זיך אויפהייבן און קוש אים...

באַגדאָן איז שטיל געבליבן. מיך האָט געווינדערט זיין שווייגן; איך האָב אים געקענט פאַר אַ הייסבלוטיקן. פון אונטער דער קורטקע האָב איך געכאַפּט אַ בליק און געזען ווי באַגדאָן דרייט זיך און הייבט אַלע מאָל אויף דעם קאַפּ.

— יעזו! יעזו! — האט זיך דערהערט א ווילד געשריי. וואצעק איז אויפגעשפרונגען און גענומען קאלערן דעם ברענענדיקן זאק מלבושים אויפן נאסן גראז.

פארשלאפענע פנימער האבן געקוקט אויף וואצעקן. ער איז געשטאן-נען א טויט-בלאסער און געשאקלט זיינע הענט מיט די אפגעברייטע פינגער.

פריץ איז צוגעלאפן צו וואצעקן און אים אפגעשטופט פון ברענענ-דיקן זאק. מען האט גענומען ווארפן אויפן ברענענדיקן זאק אפגעבראך-כענע צווייגן און ווארעמען זיך ביים פייער. פריץ האט געלאכט, וואצעק איז געשטאנען אין א זייט מיט פארביסענע ליפן און באגדאן האט גע-ריבן זיינע הענט ביים פייער...

— אופשטיין! — מאַרש!

מיר זענען געגאנגען פארביי חרובע שטעט און פארלאזענע דערפער. ביי די זייטן פון וועג זענען געלעגן אַוועקגעוואַרפענע קעסטלעך, וואַליזקעס און רוקזעק. די קעפ פון אַדאַמען און קאַזשיקן האָט מען שוין אַרויסגעזען; זייערע זעק זענען איבער נאַכט קלענער געוואָרן אויף אַ העלפט. פון די צעבראַכענע און פאַרברענטע אויטאָס און געפאַנצערטע מאַשינען, וואָס זענען געלעגן אין די ראַוועס און אויף די זייטיקע פעלדער, האָט מען זיך געקענט משער זיין, אַז מיר דערנענטערן זיך צו אַן אַפּשניט פון פּראָנט.

דער מענטשן-צוג איז געבליבן שטיין. אויפן הימל האָבן זיך באַוווּן אַעראַפּלאַנען. פריץ האט נישט געוויסט וואָס צו טאָן. ער האָט געקוקט צו די פּאָדערשטע רייען, פאַרריסן דאָס פנים צום הימל און געהויבן מיט די אַקסלען. דאָס בלייבן שטיין אָן אַ באַפעל האָט אים אויסגעזען נישט פאַרשטענדלעך און פאַרדעכטיקט.

דאָס רוישן איז געוואָרן שטאַרקער. די אַעראַפּלאַנען האָבן אָנגעהויבן פליען אין אַ רונדן קרייז, נידעריקער און נידעריקער, ביז מען האָט דיטלעך געקענט זען די אַמעריקאַנער אַפּצייכענונג. טויזנטער הענט האָבן זיך ספּאַנטאַן אויפגעהויבן און באַגריסט די פליער מיט ווייסע טיכלעך און אַראַפּגעצוי-גענע העמדער פון די לייבער. די אַעראַפּלאַנען האָבן זיך אַראַפּגעלאָזט נאָך נידעריקער און געפּלויגן לענג-אויס דער מאַסע מענטשן.

ט ע ג א ן ל י כ ט

פון דער פארנטדיקער קאלאנע איז צוגעקומען האנס און געזאגט
צו פריצן:

— יא, פריץ, U. S. A.

פריץ האט צוגעשאקלט מיטן קאפ:

— יא, U.S.A. — אונזערע זינד אלע...*

א דייטשישער וואכמאן, וואס איז אנגעלאפן אויף א מאטאציקל, האט
געמאלדן די ביידע וואכלייט, אז מען הייבט אן מארשירן אויף צוריק; מיט
צען קילאמעטער פארויס האבן די ענגלענדער אראפגעלאזט א דעסאנט
און אפגעשניטן דעם וועג.

די צוזאמענגעשלאסענע רייען מענטשן, מיט די הענט איבער די אק-
סלען, האבן אנגעהויבן מארשירן צוריק אויף מערב. מידע און צעבראכענע,
מיט ווונדן אויף די פיס, זענען מיר אנגעקומען צוריק אין אונדזער לאגער...

* דאס מיינט: מיר האבן שוין נישט מער...

קאפיטל זיבן און צוואנציק

די אמעריקאנער אַרמיי איז געבליבן שטיין ביי אַ קאַנאַל, אויף אַ צען קילאָמעטער פון וואַטענשייד. אין לאַגער האָט מען דערציילט, אַז די אמעריקאנער האָבן געשיקט אַן אולטימאַטום קיין באַכום, דער הויפט-שטאָט פון וועסטפּאַליע, און געוואָרט פון דאָרט אויף אַ באַשלוס פון קאַ-פיטלאַציע.

נאָך עטלעכע טעג פייער-איבעררייס, האָט ביים צופאַלן פון דער נאַכט זיך באַנייט דער קאַמף מיטן דונערן פון אַן אומאויפהערלעכער קאַנאַנאַדע. אַ גאַנצע נאַכט האָט געדויערט דער קאַמף. דאָס קנאַלן פון די האַרמאַטן-שאַסן האָט זיך איינגעשטילט אין דער פרי, ווען די אמעריקאנער האָבן פאַרסירט דעם קאַנאַל.

פון געלזענקירכען און וואַטענשייד זענען פאַרשוונדן אַלע מיליטע-ריש-מונדירטע דייטשן. די אויפגעשטעלטע באַריקאַדן אין די גאַסן זענען געבליבן נישט באַוואַכט. באַוואַפנטע גרופעס ציווילע דייטשן מיט וויסע לענטעס אויף די אַרעמס האָבן אָנגעהויבן פאַטרולירן איבער די גאַסן פון דער שטאָט.

אין לאַגער זענען די ביוראַ-צימערן געווען געשלאָסן. דער קאַמענ-דאַנט מיט אַלע זיינע געהילפן זענען אַוועק. געבליבן זענען די סאַניטאַרן און די קראַנקע אין שפיטאַל.

ביי אונדז אין באַראַק האָט עס אויסגעזען ווי אויף אַ וואַקאַל, מיט די אָנגעוואָרפענע פעק, וואַליזקעס און רוקזעק. יאָן מיטן גרויסן קאַפּ האָט זיך דערמאַנט אין זיין גראַמאַפּאָן. ער האָט אַוועקגעשטעלט דאָס רויטע קעסטל מיט דער גרינע טרובע אויף אַ טיש אין עק באַראַק, אַ דריי געטאַן דאָס קאַלבעלע און עס האָבן זיך דערהערט די גרילצנדיקע

טעג אן ליכט

טענער פון א מאזורקע. יאן האט אָנגעהויבן אונטערשפרונגען און טופען מיט די שווערע האַרטע שטייול.

— הוּהאַ, הוּהאַ! — האָבן די שכנים קלאַפּנדיק מיט די פויסטן אין טיש צוגעגעבן יאָנען מוט.

— הוּליעט, כלאַפּצי! מיר פאָרן אַהיים! — האָט יאָן געהאַפּקעט און געדרייט זיך אין דער מיט פון באַראַק.

פראַנעק איז געקומען צו לויפן און דערציילט, אַז באַגינען זענען אַוועק פון לאַגער אַנצע מחנות קיין געלזענקירכען, דאָרט אויפגעריסן מאַגאַזינען מיט שפיז און צוריקגעקומען מיט פולע זעק. פראַנעק האָט גערופן די שכנים, אַז זיי זאָלן גיין מיט אים אין שטאָט אַרײַן.

יאָן איז צוגעלאָפּן צום גראַמאַפּאָן און אויפגעהויבן די שפּילקע פון דער פּליטע. דערנאָך האָט ער אויסגעשאַטן פון זאַק זיינע זאַכן און זיך צעשריגן:

— כלאַפּצי, קומט ראַבירן!

וואַצעק האָט געכאַפּט זיין טאַרבע און זיך אַוועקגעשטעלט לעבן מיר און זיגמונטן.

— איילט אייך צו, יינגלעך — האָט וואַצעק מיט אומגעדולד גערופן.

— איך גיי נישט!

— איך אויך נישט — האָט זיגמונט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט.

— פּחדנים — האָט יאָן זיך גראַב צעלאַכט און אַ שלעפּ געטאָן וואַצעקן.

לויפנדיק, האָבן זיי דעריאָגט פראַנעקן מיט דער גרופע, וואָס איז אַרויס פון באַראַק מיט זעק אונטער די אַרעמס.

קאַצפער איז אַריין אין באַראַק אַ צעהיצטער און אין איין אַטעם האָט ער געשריגן:

— קומט, לאַמיר לויפן קיין וואַטענשייד! יינגלעך האָבן געפונען אַ קעלער מיט בראַנפן!

— גיי נישט! — האָב איך געזאָגט זיגמונטן און אים איינגעהאַלטן פאַרן אַקסל.

אין באראק איז געווארן האלב ליידיק. א מחנה שכנים איז נאכגעגאנגען קאצפערן און געשריגן:

— „אידזשעמי נא ווודקען“ (מיר גייען אויף ברענפן)!...

באגדאן, לעאן און פיעטשאק זענען צוריקגעקומען פון געלזענקירכען מיט ליידיקע הענט. זיי האבן אויסגעזען בלאס און נערווען. נאך זיי זענען געקומען אנדערע פון דער גרופע, סאפענדיק שווער און מיט צעשראקענע אויגן. איינער האט איבערגעגעבן דעם צווייטן:

— פראנעק איז דערשאסן געווארן דורך די ציווילע דייטשן ווי נאך ער איז ארויס פון מאגאזין.

— וואצעק איז געפאלן א פארווונדעטער אין מיטן לויפן. ער האט געשריגן, אז מען זאל אים ראטעווען.

— יאן איז געבליבן ליגן א טויטער...

קוויק, וואזשניאק און סטעפאן זענען אריינגעפאלן אין באראק מיט שיכורע קולות און געבליבן ליגן ביי דער טיר. טאדעווש, וואס איז געקומען א ביסל שפעטער, האט געציטערט פון אויפגעגונג און דערציילט וועגן די אנגעטרונקענע אין דעם קעלער, ווו עס איז אויסגעבראכן א שרפה. אלע, וואס האבן זיך דארט געפונען, זענען אומגעקומען אין די אויפרייסן.

בראנעק און אנטעק זענען געקומען פון גאס מיט שפאצירנדיקע טריט און געפירט ביי די טאליעס צוויי פרויען, וואס האבן אן אויפהער געלאכט.

אין אנדערן עק באראק איז נאך געשטאנען יאנס גראמאפאן מיט דער פליטע פון דער נישט-פארענדיקטער מאזורקע.

די נאכט איז אריבער רויק. באגינען, ווען מען איז ארויס פון בונקער, האבן ווייסע פענער געפלאטערט אויף די הייזער. פון די וועגן האט מען געהערט דאס שווערע קלאפן פון די אמעריקאנישע פאנצער-וואגנס, וואס האבן אין לאנגע קאלאנעס זיך געצויגן אויף מזרח.

אין באראק זענען געווען אפן טיר און פענצטער. בראנעק און אנטעק זענען געשלאפן אין זייערע בעטן מיט די פרויען, וואס זיי האבן געבראכט פון גאס. קוויק, וואזשניאק און סטעפאן זענען געלעגן מיט צעווארפענע הענט און פיס. זייערע פנימער זענען געווען שווארץ און פון זייערע מיילער איז גערונען א וויסער שוים.

הינטער דער וואַנט פון באַראַק האָבן לודוויג און יוזעף געהאַקט די ערד ביים גראָבן אַ קבר.
 אויף מזרח־זייט האָט זיך דער הימל אָנגעצונדן אין די ליכט־פּאַסן פון דער אויפֿגייענדיקער זון. צוזאַמען מיט זיגמונטן האָבן איך פּאַרלאָזט דעם לאַגער.

אין קאַטענבערג האָט געהערשט אַ כאַאָס צוליב די מאַסן אָנגעלאַפּענע פּליטים. מיר ביידע, איך און זיגמונט, האָבן גענומען טראַכטן וואָס ווייטער צו טאָן.

— וואָס מיינסטו, סטאַניסלאָוו?

— איך האָב באַשלאָסן צו זוכן אַ וועג קיין פּראַנקרייך — האָבן איך אים געענטפּערט.
 — גוט — האָט זיגמונט תּיכּף מסכים געווען — מיר פּאַרן צוזאַמען קיין פּראַנקרייך.

אין עטלעכע טעג אַרום זענען מיר אָנגעקומען אין אַ צווייטן לאַגער, וווּ מיר האָבן געפונען בעסערע לעבנס־באַדינגונגען און אויך מעדיצינישע הילף. דער דאָקטער האָט אונדז ביידע באַטראַכט און פּאַר מיר האָט ער אויסגעשריבן פּאַפּירן אין שפּיטאַל אַריין, אַז מען זאָל דאָרט אונטערזוכן מיינע לונגען.

דער וועג צום שפּיטאַל איז געווען אַ לאַנגער. איך האָב זיך דערווייִטערט פון זיגמונטן אויף אַ מהלך איבער 150 קילאָמעטער, אויף דער אַנ־דערער זייט פונעם רייך.

נאָך צוויי וואָכן ליגן אין בעט האָבן איך אָנגעהויבן אַרומגיין אין די קאָרידאָרן פון שפּיטאַל. איך האָב געזוכט צווישן די אַמעריקאַנער סאָלדאַטן כאַטש איינעם מיט אַ יידישן פנים, און נישט געפונען.

דעם אַמעריקאַנער סאַניטאַר, וואָס האָט גערעדט אַ ביסל דייטש, האָבן איך געבעטן, אַז ער זאָל מיר שאַפן אַ מעגלעכקייט אויפגענומען צו ווערן דורכן מיליטערישן גלח פון שפּיטאַל. דעם זעלבן טאָג האָט מיר דער סאַניטאַר איבערגעגעבן אַ צעטעלע מיטן נומער פון גלח'ס צימער און די שעה ווען איך וועל קענען צו אים אַריינגיין.

ביי דער טיר פון גלחס צימער האָט מיין האַרץ אָנגעהויבן האַסטיקער
צו קלאַפּן. די האַנט האָט געציטערט ביים באַרירן די קליאַמקע.

אַ יונגער סאַלדאַט האָט מיך אַדורכגעלאָזט אין אַ גרויס ליכטיק
צימער, וואָס איז געווען אַרומגעשטעלט מיט ביכער אויף די ווענט. איך
האַב זיך גלייך אָנגעטראָפּן מיטן בליק פון אַ מאַן אין ברילן, מיט אַ ווייס
העמדל איבער די מיליטערישע קליידער. איך האָב זיך טיף פאַרנייגט
און געבליבן שטיין אין מיטן צימער.

אַ מינוט פון געשפּאַנטער שטילקייט. איך האָב געפילט אויף זיך שאַר-
פע בליקן. דער גלח האָט געמאַכט אַ פּאַר טריט אויף צוריק. דער זעלנער
האַט זיך אויפגעשטעלט אנטקעגן מיר און מיט אַ שטראָפּנדיקער שטים
געפרעגט מיך אויף פּויליש :

— אַ פּאַליאַק? אַ קאַטאַליק? און דו ווייסט נישט, אַז פאַר אַ גלח
אין זיינע גייסטלעכע קליידער דאַרפסטו קניען? נאָך וואָס ביסטו דאָ
אַריינגעקומען? ווער ביסטו?

— יעסטעם זשידעם (איך בין אַ ייד)! — האָב איך אויסגערופּן, ווי
נישט מיט מיין קול, און כּ׳בין געבליבן שטיין ווי איך וואַלט פּלוצלינג
פאַרלוירן דאָס לשון.

דער גלח האָט גענומען דאָס טרייבל פון טעלעפּאָן און איך האָב גע-
הערט, ווי ער האָט דערין אַריינגערעדט: „דאַקטאָר שטיינבערג, דאַקטאָר
שטיינבערג“.

אין דער טיר האָט זיך באַוויזן איינער אין אַ ווייסן פאַרטעך. דער גלח
איז אים אַנטקעגנגעאַנגען מיט אַן אויסגעצויגענער האַנט. ביידע האָבן זיך
פריינדלעך באַגריסט און אָנגעהויבן רעדן קוקנדיק אויף מיר.

— דו ביסט אַ ייד? — האָט דער אין ווייסן פאַרטעך מיר געפרעגט
אויף יידיש און דערביי אַרױפגעלייגט זיין האַנט אויף מיין אַקסל.

איך האָב געשאַקלט מיטן קאַפּ אויף יאָ. מיר איז נאָך אַלץ שווער
געווען אַרויסצורעדן אַ וואָרט.

— פאַר וואָס ציטערסטו? פילסט זיך שלעכט? איך בין אַ יידישער
דאַקטער אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי.

ט ע ג אן ליכט

איך האָב אָנגעהויבן רעדן, אָבער איך האָב נישט געקענט אַרויס-
ברענגען קיין גאַנץ וואָרט.

— קום מיט מיר — האָט דער דאָקטאָר געזאָגט און מיך אָנגענומען
ביי דער האַנט.

דער גלח האָט מיט אַ האַנט־צייכן מיך פאַרהאַלטן און אַרויסגענומען
פון זיין שרייבטיש אַ ספרל מיט גרינע צעראַטענע טאַוועלעך. ער האָט
דאָרט עפעס אָנגעשריבן און מיר עס דערלאָנגט. דער דאָקטער האָט פאַר
מיר איבערגעזעצט אויף יידיש דעם גלח'ס ווערטער:

— דאָס סידורל גיט דיר דער גלח אַ מתנה. ווען דו וועסט צוריק
אַריין אין נאָרמאַלן לעבן, בעט ער דיר, אָו דו זאָלסט אים אָנשרייבן אַ
בריוו אויף דעם אַדרעס.

ווען מיר זענען אַרויס פון גלח'ס צימער האָט דאָקטאָר שטיינבערג
געזאָגט:

— ביסט אַריין אַ גוי און אַרויס אַ ייד...

צווישן די טויזנטער פליטים אין דעם גרויסן פוילישן לאַגער האָב
איך זיך געפילט איינזאַם און עלנט.

איין מאָל איז איינער אַריינגעקומען און געבראַכט אַ קעסל מיט עסן.
די שכנים פון דער „שטובע“ זענען צוגעקומען צום טיש און דער זעלבער
האָט זיי מיט אַ שעפלעפל אָנגעפילט די שיסלען מיט זופ. איך האָב זיך
גוט צוגעקוקט צו דעם יונגמאַן, צו זיינע באַוועגונגען, און מיך האָט אַרומ-
געכאַפט אַ פרייד פון אויפגעקומענעם געדאַנק, אָו דער אַ שאַטינער בחור
מיט די שוואַרצע אויגן און מיט די שטילע נישט דרייסטע טריט איז אַ ייד.
ווען מיר האָבן זיך צונויפגעטראָפן מיט די בליקן, האָב איך אים געגעבן
אַ ווונק, אָו ער זאָל מיר נאָכגיין. אין דרויסן האָב איך צו אים אויס-
געצויגן די האַנט און געזאָגט:

— איך בין אַ ייד...

— איך האָב גלייך פאַרשטאַנען...

— ווער ביסטו און פון וואַנען שטאַמסטו? — האָב איך אים געפרעגט.

— מיין נאָמען — האָט ער מיר געזאָגט זיך אַרומקוקנדיק — איז יצחק ליבזאָן. איך בין אַ זון פון אַ העברעישן לערער אין וואַלקאָוויסק.* מיר זענען אַוועקגעגאַנגען אין אַ ווינקל פון לאַגער, מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטיין פון אַ חורבה און דאָרט האָבן מיר זיך ביידע געגעבן צו דערקענען.

יצחק האָט מיר דערציילט די געשיכטע פון זיינע איבערלעבונגען אויפן פראַנט אַלס סאַלדאַט אין דער רויטער אַרמיי, דערנאָך אין דער דייטשישער געפאַנגענשאַפט, וווּ ער האָט איבערגעלעבט די מלחמה אַלס אַ טאַטער...

צווישן די טויזנטער פליטים אין לאַגער איז אַנגעגאַנגען אַ שאַרפער וויכוח. שליחים פון דער עמיגראַציע־רעגירונג אין לאַנדאָן האָבן אויף מאַסן־פאַרזאַמלונגען אַגיטירט נישט צוריקצופאַרן קיין פּוילן. אַנדערע האָבן געפירט אַ פראַפּאָגאַנדע פאַר יאָ צוריקפאַרן קיין פּוילן. אין איין עק לאַגער זענען געשטאַנען רייען מענטשן, וואָס האָבן זיך פאַרשריבן אַהיימצו־פאַרן; אין צווייטן עק לאַגער האָבן אַנדערע זיך פאַרשריבן אין דער אַמע־ריקאַנער אַרמיי אַלס וועכטער פון דייטשישע קריגס־געפאַנגענע.

צוזאַמען מיט יצחקן האָב איך זיך פרייוויליק מאַביליזירט אין דער אַרמיי קיין פראַנקרייך. מיט אַ טאַג שפעטער האָט אונדז אַ לאַנגער פראַכט־צוג אַוועקגעפירט פון דער דייטשער ערד.

אין מיליטערישן לאַגער אין פראַנקרייך האָבן אַמעריקאַנער אַפיצירן איינגעגלידערט און אַרגאַניזירט די מאַסן אַנקומענדיקע פּוילישע רעקרוטן. נאָכן ערשטן אַפעל בין איך צוגעגאַנגען צו איינעם פון די פּויליש־רעדנ־דיקע אַפיצירן און געזאָגט מיט זייער אַ פאַרזיכטיקער, אַבער גערירטער שטים:

— איך האָף, אַז מיין געפיל האָט מיר נישט גענאַרט. איר זענט אַ ייד? דער אַפיציר האָט לכתחילה אויף מיר אַ קוק געטאַן מיט פאַרווונ־דערונג. נאָך אַ פאַר מאָל אויסמעסטן מיין גוף מיט זיין שאַרפן דורכדרינג־

* י. ליבזאָן געפינט זיך איצט אין ישראל, קיבוץ ניר־דוד.

טעג אן ליכט

לעכן בליק, האָט ער אין אַ ליטווישן יידיש, שטיל אָבער מיט אַ געשפּאַנ-
טער נייגעריקייט, געפרעגט:

— אַ ייד? פון וואָנען?

— פון פּוילן.

דער אָפיציר האָט אַ באַוועג געטאָן מיטן קאָפּ:

— קום מיט מיר.

איך בין נאָכגעגאַנגען זיין פעסט געבויטן גוף מיט די שטאַלצע מילי-
טערישע טריט, ביז ער האָט געעפנט אַ טיר און מיר ביידע זענען געבליבן
אין זיין ביוראָ-צימער. דאָרט האָב איך אים דערציילט וועגן מיינע איבער-
לעבונגען. דער יידישער אָפיציר האָט תיכף טעלעפּאָניש אַרויסגערוּפּן אַ
מיליטערישן ראַבינער און ביידע צוזאַמען האָבן אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן ווי
אַזוי צו באַפרייען מיך מיט יצחקן פון מיליטער.

איבערגעטוענע אין נייע גרינע מונדירן האָב איך שפּאַצירט מיט יצחקן
און גערעדט וועגן דער זעלטענער באַגעגעניש מיט די ביידע אַמעריקאַנער
יידן. פּלוצלינג האָב איך דערפילט, ווי עמעצער כאַפט מיך אַרום:

— סטאַניסלאָוו!?

— זיגמונט!

מיט אַן אומגעווענער פּרייד האָבן מיר זיך געדריקט די הענט צוליבן
אומגעריכטן צוזאַמענטרעף. יצחק האָט זיך אָפּגערוקט אין אַ זייט און
אַבסערווירט ווי איך מיט זיגמונטן זעצן זיך אַוועק אויפן גראַז, נאָך אַלץ
פאַרטיפּט אין די דערציילונגען וועגן די טעג נאָך אונדזער צעשיידן זיך.
— נו, סטאַניסלאָוו, ווי לאַנג מיינסטו וועלן מיר דאָ בלייבן היטן די
געפּאַנגענע שוואַבעס? — האָט זיגמונט מיר געפרעגט.

— זיגמונט, איך קען דיר אויף דער פּראַגע נישט ענטפּערן. איך
פאַרלאָז דעם מיליטערישן לאַגער...

— וואָס זאָגסטו, סטאַניסלאָוו — האָט זיגמונט אויסגערוּפּן זיך אויפֿ-
זעצנדיק — ווהיין פאַרסטו? אַליין? אָן מיר?...

איך האָב זיגמונטן מכבד געווען מיט אַן אַמעריקאַנער פּאַפּיראַס און
אים געענטפּערט:

— יאָ, זיגמונט, איצט צעגייען זיך אונדזערע וועגן.

ש מ ח ה פ א ל י א ק ע ו ו י ט ש

— צום טייוול! דו מאכסט מיר נייגערק, סטאניסלאוו. וואס איז געשען?
פאר וואס? — זיגמונט האט מיט איבערראשונג געקוקט אויף מיין פנים
און אויפן פאפיראס, וואס האט זיך געטרייסלט צווישן מיינע פינגער...
— ווייסט פאר וואס, זיגמונט? ווייל דער סטאניסלאוו, וואס זיצט דא?
מיט דיר, איז א ייד...

זיגמונט איז בלאס געווארן. ער האט אָנגעהויבן ציטערן. מיט אויסגע-
שטרעקטע הענט האט ער זיך געבעטן:
— אָבער... סטאניסלאוו... איך האָב דאָך דיר קיין שום שלעכטס נישט
געטאָן.

איך האָב אָנגעכאַפט זיינע ציטערנדיקע הענט און געזאָגט:
— זיגמונט, באַרויק זיך. איך האָב צו דיר גאַרנישט... איך האָב דיר
בלויז דערציילט דעם סוד, וואָס איך האָב אַזוי לאַנג געמוזט באַהאַלטן...
זיגמונטן האָט געיאָגט פון דעם אַרט. ער האָט זיך אויפגעהויבן פון
גראָו, און איך — נאָך אים. מיר זענען זיך שטילשווייגנדיק פונאַנדער-
געגאַנגען.

אַ ביסל שפעטער איז ער צוגעקומען צו מיר מיט זיינעם אַ חבר און
געזאָגט אַ באַרויקטער:

— נעם, סטאניסלאוו, מיין בילד אַלס אַנדענק...
מיט אַט די ווערטער האָט ער זיך געזעגנט.
אויף צו מאַרגנס באַגינען האָט דער יידישער אָפיציר אַוועקגעפירט
מיך מיט יצחקן אין זיין מיליטערישן וואַגן צו דער נאַענטסטער באַן-
סטאַציע, אויסגעקויפט פאַר אונדז בילעטן קיין פאַריז און אונדז געוונטשן:
— זייט מצליח אויף אייער נייעם וועג...
אין פענצטער פון לויפנדיקן צוג האָט זיך פאַר מיינע אויגן אַנט-
פלעקט אַ נייע לאַנדשאַפט. און אין וואַגאָן האָב איך דערהערט רעדן אַ
נייע שפּראַך — די שפּראַך פון גוטע און פרידלעכע מענטשן.